

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL TABAKALAŞMA VE SİYASET İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Yasemin Ateş

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. M. Nazan Arslanel

TOKAT – 2010

SOSYAL TABAKALAŞMA VE SİYASET İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 16/ 12 / 2010

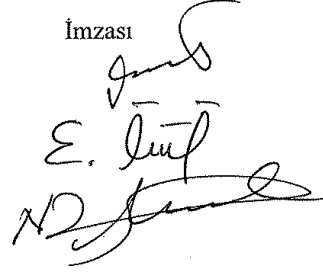
Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Yrd.Doç.Dr Ahmet ÖZKİRAZ

Üye :Yrd.Doç.Dr Elif Özlem ÖZÇATAL

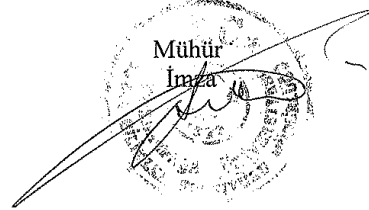
Üye :Yrd.Doç.Dr. M. Nazan ARSLANEL

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
21/09/2010 tarih ve 36-01 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

T.C.
GAZIOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(16/12/2010)

Yasemin ATEŞ

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamalarıyla ortaya çıkan eşitsizliklerin bir sonucu olan sosyal tabakalaşmanın ne olduğu, tarihi süreç içerisinde hangi tabakalaşma sistemlerinin var olduğu, sosyal tabakalaşma ile siyaset arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmış ve örnek olarak Türk siyasal yaşamındaki sınıfsal çözümlene ve siyaset ilişkisine genel olarak değinilmiştir. Dünya toplumlarını yakından ilgilendiren bu konu ile ilgili olarak bazı siyaset bilimci ve sosyologların eserlerinden faydalanılmış, özellikle de iktidar ile ilgili temel teori ve yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede mevcut bilgiler, fikir, gerekçe ve örneklerle desteklenerek bu çalışma ortaya konulmuştur.

Çalışmalarım esnasında yardımlarını gördüğüm hocam Sayın Yrd. Doç. M. Nazan ARSLANEL'e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu tez çalışmasının öncelikli amacı sosyal tabakalaşma nedir sorusunu cevaplamak ve tabakalaşma gerçeği ile insan hayatının vazgeçilmezlerinden biri olan siyaset arasında var olan ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, tabakalaşma ve siyaset ilişkisinin bir örneği olarak Türk siyasal yaşamındaki sınıfsal çözümleme ve siyaset ilişkisi üzerinde durulmuştur.

İnsanlar arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmekte ve toplumsal tabakalaşmaya neden olmaktadır. Toplumu meydana getiren insanlar arasında hiyerarşik bir farklılaşmayı ifade eden sosyal tabakalaşma, tarihin değişik dönemlerinde, değişik toplumlarda kast, zümre, sınıf gibi değişik isimler almıştır. Günümüzde ise, farklılaşmanın temeli sosyal sınıf kavramına ve sınıflar arasındaki ayrılığa dayanmaktadır.

Sosyal sınıf nedir, sınıf kavramı hangi ölçülere göre belirlenir, sınıf kavramı ile iktidar kavramı arasında nasıl bir bağlantı vardır, sosyal sınıfların siyasal iktidarın kuruluşundaki ve paylaşılmasındaki rolleri nedir. Bu sorunlar, çağdaş sosyoloji ve politika bilimlerinde ön planda yer tutan son derece önemli, temel sorunlardır.

Bu araştırma üç ana bölümden meydana gelmekte olup, genel olarak sosyal tabakalaşma konusunun incelendiği ilk bölümde ve iktidar ya da toplumsal ve siyasi güç konusunda bu güne değin ortaya konulmuş temel yaklaşımlardan birisi olan elit teorisinin değerlendirilmesinin yapıldığı ikinci bölümde, bazı siyaset bilimci ve sosyologların eserlerinden faydalanılmış ve konuyla ilgili olarak bugüne değin ortaya konmuş düşüncelerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Türk siyasal yaşamındaki

sınıfsal çözümlene ve siyaset ilişkisine değinilen son bölümünde ise, Türk sosyal bilimcilerinin Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin görüşlerinden faydalanılmıştır.

Mevcut bilgilerin, fikir, gerekçe ve örneklerle desteklenmesi yolu ile ortaya konulan bu çalışmada, birincil kaynaklardan faydalanılmış ve konu üzerinde ana hatlarıyla durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Tabakalaşma, Sosyal Sınıf, Siyaset, Elitler, Merkez - Çevre.

ABSTRACT

Primary aim of this thesis is to answer the question what the social stratification is and accordingly to reveal the existing relationship between the stratification and politics. For this purpose, Turkish political life has been mentioned generally as an example of relationship between class analysis and politics.

Political, social and economic inequalities among people subsist in this day and time as well as in every period of history and cause social stratification. Social stratification that expresses the hierarchical differentiation among people who creates the society, has been named differently as caste, coterie, class in different societies and in different periods of history. Nowadays, the basis of differentiation depends on concept of social class and separation between classes.

What is the social class, which scales do determine the concept of class, what is the relationship between the concept of the class and the concept of the rulership, what are the roles of the social classes over the foundation and sharing of political power. These problems are the main problems that are in the foreground and extremely important in contemporary sociology and political sciences.

This research consists of three main parts. The first part in which social stratification is examined generally and the second part in which the relationship between the social stratification and the politics is tried to be determined, impose on production of some political scientist and sociologist and put emphasis on fundamental theory. The last part in which the relationship between the denominational resolution and the politics in Turkish political life is mentioned, touch on the opinions of Turkish social scientists.

This study is presented by the way of being supported by current information, ideas, reasons and examples. The primary sources utilized and the study is focused on the main lines of subject.

Key Words: Social Stratification, Social Class, Politic, Elites, Centre-Environment

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
1.GİRİŞ.....	1
2. EŞİTSİZLİK VE SOSYAL TABAKALAŞMA.....	5
2.1.SOSYAL FARKLILAŞMA.....	5
2.2.SOSYAL EŞİTSİZLİK.....	6
2.3.SOSYAL TABAKALAŞMA.....	8
2.4. SOSYAL TABAKALAŞMAYI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	12
2.4.1. Ekonomi	13
2.4.2. Statü (Prestij-Saygınlık)	14
2.4.3. Güç-İktidar	16
2.5.TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ	20
2.5.1. Kölelik Sistemi	22
2.5.2. Kast Sistemi.....	24
2.5.3. Feodal Zümreler.....	26
2.5.4. Sosyal Sınıflar.....	28
2.5.4.1. Sosyal Sınıflar Arasındaki Farklılıklar	41
2.6.TABAKALAŞMA TÜRLERİ	48
2.7.TOPLUMSAL HAREKETLİLİK VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK TÜRLERİ (YATAY VE DİKEY HAREKETLİLİK).....	51
3.SOSYAL TABAKALAŞMA VE SİYASET İLİŞKİSİ	60
3.1.SORUNUN ANALİTİK ÇERÇEVESİ	60
3.1.1. Siyasetin Kaynağı ve Koşulları	62
3.1.2. Siyasetin Tanımı	63
3.1.3. Siyasetin Aktörü Olarak Birey ve Siyasal Katılma	66

3.1.4. Siyasi Partiler.....	69
3.2.POLİTİKANIN YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER AYRIMINA DAYANDIRILMASI; ELİTLER VE KİTLELER	74
3.2.1. Elit Kavramı ve Elit Teorisi	74
3.2.2.Klasik Elit Teorileri	81
3.2.2.1. <i>Gaetano Mosca ve Yönetici Sınıf Teorisi</i>	81
3.2.2.2. <i>Vilfredo Pareto: Siyasal (Yönetici) Elit</i>	85
3.2.2.3. <i>Roberto Michels ve Oligarşinin Tunç Kanunu</i>	88
3.2.2.4. <i>Klasik Elitizmin Eleştirisi</i>	90
3.2.3. Demokratik Elit Teorileri (Çağdaş Elit Teorileri)	92
3.2.3.1 <i>Joseph Schumpeter</i>	94
3.2.3.2. <i>Giovanni Sartori</i>	95
3.2.3.3. <i>Harold D. Lasswell</i>	97
3.2.3.4. <i>Raymond Aron</i>	97
3.2.3.5. <i>Değişik Bir Neo-Elit Görüşü: C.Wright Mills ve İktidar Eliti</i>	99
3.2.3.6. <i>Robert Dahl</i>	100
3.2.4. Marxist Teoride Elit Kavramı.....	101
3.2.5. Genel Değerlendirme: Elit Gerçeği ve Elit Teorileri.....	104
3.2.6. Az gelişmiş Ülkelerde Elitler ve İşlevleri	105
4.TÜRK SİYASAL YAŞAMINDAKİ SINIFSAÇ ÇÖZÜMLEME VE SİYASET İLİŞKİSİ	109
4.1. OSMANLI İMPARATORLUK DÜZENİ VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA	109
4.2. OSMANLI DEVLETİNDE YÖNETEN-YÖNETİLEN AYRIMI VE SEÇKİN SINIFLAR.....	121
4.3. TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI VE SİYASET.....	134
4.3.1. Türkiye’nin Sınıfsal Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme	136
4.3.2. Türk İktidar Seçkinleri	142
4.3.2.1. <i>Bürokratik Seçkinler</i>	143
4.3.2.2. <i>Askeri Seçkinler</i>	147
4.3.2.3. <i>Büyük Sermayedar Seçkinler</i>	150
4.3.3.1950 Öncesi Sosyal Tabakalar	152
4.3.3.1. <i>Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sosyal Tabakalaşma</i>	152
4.3.3.2. <i>Tek Partili Yıllar ve Devletçilik Politikası</i>	156

4.3.4. 1950-1980 Döneminde Sosyal Tabakalar	163
4.3.4.1. <i>Demokrat Parti İktidarı: Burjuvazi ile Bürokratik Zümre İttifakının Bozulması (1945-1960)</i>	163
4.3.4.2. <i>Askeri İhtilaller Dönemi (1960-1983)</i>	168
4.3.5. 1980'ler ve Sınıf Konumlarında Yeni Dengeler.....	175
4.3.5.1. <i>Türkiye'nin Siyasal Dönüşümü</i>	177
4.3.5.2. <i>Türkiye'nin İktisadi Dönüşümü</i>	187
4.3.5.3. <i>Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümü</i>	192
4.4. TÜRKİYE'DE SİYASETİN DAYANDIĞI TEMEL: "MERKEZ"E KARŞI "ÇEVRE" VEYA "DEVLETÇİ-SEÇKİNCİLER"E KARŞI "GELENEKÇİ-LİBERALLER"	196
5.SONUÇ.....	219
KAYNAKLAR	225
ÖZGEÇMİŞ.....	237

1.GİRİŞ

Tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de, insanlar arasındaki eşitsizlikler siyasal, sosyal ve ekonomik olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında varlığını sürdürmekte ve insanların hiyerarşik olarak derecelenmelerine, yani toplumsal tabakalaşmaya neden olmaktadır. Yüksek gelirli, güçlü ve prestijli insanlar üst tabaka içinde yer alırlarken, bu niteliklere sahip olmayanlar ise alt tabakada yer almaktadırlar. Toplumsal yaşama ilişkin bu eşitsizlikler, derin teorik bilgi ve birikime gerek olmaksızın hemen herkes tarafından kolaylıkla gözlemlenebilir. Örneğin toplumda bazı kişilerin ya da toplumsal grupların, toplumdaki öteki kişi ya da gruplara oranla çok daha fazla paraya ve itibara sahip olduğu herkesçe bilinir. Yine bu ayrıcalıklı kişi yada grupların, toplumdaki karar verme mekanizmaları ve karar alma süreci üzerinde çok daha etkili olduğu ortada olan bir gerçektir.

Günümüz toplumlarında var olan eşitsizliklerin ortaya çıkardığı tabakalaşma yapıları sosyal sınıflardır. Sanayileşme ile ortaya çıkan sosyal sınıfların orta çağdaki kast ve zümrelerden farkı, var olan toplumsal eşitsizliğin hukuki bir dayanağının olmaması ve fiili bir eşitsizlik yaşanıyor olmasıdır. Ayrıca, kölelik, kast ve zümre sistemleri kapalı toplumsal yapılar oldukları için, tabakalar arasında geçiş yoktur. Doğumla kazanılan statünün değiştirilme olasılığı olmadığı için toplumsal hareketlilik yaşanmamaktadır. Sınıf sisteminde ise, sınıflar arası geçiş imkânsız değildir ve toplumsal hareketlilik yaşanmaktadır.

Tarih boyunca var olan tüm toplumlarda sınıflardan birisi diğerlerine göre üstün konumda yer almıştır. Toplumda egemen konumda olan bu sınıflar ekonomik gücü ve bununla beraber siyasal gücü ellerinde bulundururlar. Toplumsal düzenin

sağlanabilmesi için insanlar bir otoritenin himayesine girmeyi kabul etmektedirler. Ayrıca iktidara, genellikle alt sınıfta yer alanlardan ziyade üst sınıfın üyeleri gelmekte ve otorite sahibi olmaktadır.

Bir toplumdaki tabakalaşma ile o toplumdaki iktidar yapısı arasında bir bağlantı vardır. Toplumda bireyler arasında eşitsizlikler olması, o toplumda her zaman haksızlığın, adaletsizliğin olduğunu göstermez. Demokratik toplumlarda bütün vatandaşlar hukuk devleti ilkesinin sonucu olarak kanun önünde eşit konumdadırlar ve aynı temel hak ve özgürlüklere sahiptirler. Oy kullanma yoluyla yöneticileri seçme ve yöneticiliğe aday olma hakkı başlangıçta sadece toplumdaki seçkinlere tanınmış bir haktır. Herkes bu sürece eşit olarak katılamıyordu. Oy kullanmanın ve aday olmanın önünde, insanların cinsiyetleriyle, meslekleriyle, zenginlikleriyle ilgili şartlar bulunmaktaydı. Demokratikleşmeyle birlikte çok daha fazla sayıda insan bu sürece dâhil olmaya başlamıştır. Böylece, toplumdaki konumları pek de iyi olmayan insanlar siyasi karar alma sürecine katılma hakkına sahip olmuşlar ve başka şekilde dile getiremedikleri sorunlarını seçimler yoluyla duyurmaya çalışmışlardır.

Liberal demokrasilerin ilk dönemlerinde, toplumsal eşitlik gerçekten tam anlamıyla sağlanamamıştır. Üretim araçlarına sahip olanların devlet organları, medya, kamu çalışanları üzerinde yaygın bir etkisi bulunmaktaydı. Son dönemlerde bu yapı biraz olsun değişmiş ve hukuksal eşitlik hayata geçirilmeye başlanmıştır. Toplumun genelinin yaşam standartlarının yükselmeye başlaması, alt sınıfların durumlarının iyileşmesini ve eskisinden çok daha iyi hale gelmesini sağlamıştır. Ancak, alt sınıf ile üst sınıf arasında var olan gelir uçurumu ortadan kalkmış değildir. Ayrıca kapitalist toplumlarda toplumsal hareketlilik oranı son dönemlerde yükselmiş durumdadır. Özellikle eğitimin parasız olması ve yüksek öğretim kurumlarına sınavlarla

girilebilmesi alt sınıf içinde doğan çocukların, iyi bir eğitim alarak yüksek bir statü sahibi olma şanslarını artırmıştır. Ancak, modern devletlerdeki rekabetin hareketliliği artırmış olması, sınıfların tamamen ortadan kalkmış olduğu anlamına gelmemektedir. Bu durum sınıflar arasındaki farklılığı ve karşıtlığı azaltmıştır.

Bireyin alt sınıf veya üst sınıf içinde doğmuş olması daha başlangıçta onu sıradan ya da ayrıcalıklı yapmaktadır. Burada soydan devir mekanizması işlemekte ve kişi ailesinin de içinde bulunduğu sınıfa girmektedir. Zengin aileler sahip oldukları her şeyi çocuklarına devredeceklerdir. Ayrıca, yüksek bir memur, bir akademisyen, iyi bir doktor yada yönetici mülkiyet sahibi bir kişinin yaptığı gibi tüm servetini, işini ve saygınlığını çocuklarına devredemeyecek ancak onlara iyi eğitim imkanları, yüksek hayat standartları gibi üstünlükler sunabilecektir. Doğdukları andan itibaren bu üstünlüklere sahip olan çocukların, ileride aileleri gibi toplumun üst düzeyinde bulunma olanakları oldukça fazladır. Ancak sahip olunan bu üstünlük her zaman kalıcı bir ayrıcalık sağlamamaktadır. Kişi kendine verilen fırsatları iyi değerlendirmeli ve konumunu kaybetmemek için çaba göstermelidir.

Üç ana bölümden oluşan bu araştırmanın; Birinci bölümünde insanlar arasındaki eşitsizlik ve bu eşitsizliğin neden olduğu sosyal tabakalaşma ve tabakalaşmaya kaynaklık eden unsurlardan kısaca söz edildikten sonra, tabakalaşma sistemleri üzerinde durulmuştur. Günümüz toplumlarındaki tabakalaşma yapıları olan sosyal sınıflardan bahsedilerek, bazı sosyologların tabakalaşma konusundaki görüşleri ile birlikte, toplumsal hareketlilikten söz edilmiştir.

İkinci bölümde siyaset konusuna genel olarak değinildikten sonra, politikanın yönetenler ve yönetilenler ayırımına dayandırılması; elitler ve kitleler anlayışı çerçevesinde elit kavramı ve elit teorileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise, Türk siyasal yaşamındaki sınıfsal çözümleme ve siyaset ilişkisine genel olarak bakılmış ve bu doğrultuda Türk sosyal bilimcilerinin Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin görüşlerinden faydalanılmıştır.

Çalışma gerçekleştirilirken birincil kaynaklardan faydalanılmış ve anlatılmak istenilen konu üzerinde ana hatları ile durulmuştur. Ayrıca konunun akışı içerisinde örnekler verilmiş, gerekçeler gösterilerek ortaya konulan fikirler sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Dünya toplumlarını yakından ilgilendiren bu konuyla ilgili olarak bazı siyaset bilimci ve sosyologların eserlerinden faydalanılarak onlara atıfta bulunulmuştur.

2. EŞİTSİZLİK VE SOSYAL TABAKALAŞMA

2.1.SOSYAL FARKLILAŞMA

Sosyal tabaka ve sınıf kavramlarının analizi yapılırken sosyal farklılaşma olgusundan hareket edilebilir. Nitekim toplumda her bireyin ayırt edici sosyal rol ve işlevleri, doğuştan ya da sonradan kazanılmış olarak mevcuttur.

Sosyal tabakalaşmanın ön koşulu olarak görülen sosyal farklılaşma, basit anlamda farklı bireysel niteliklerde ve sosyal rollerde insanlar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar cinsiyet, büyüklük, güç ve çeviklik gibi biyolojik özellikler anlamında farklılaşmaktadır. Her toplum sosyal roller, işler, görevler ve mesleklerle farklılaşmakta ve sosyal farklılaşma, eşitsizlik ve sosyal tabakalaşma için bir aşama oluşturmaktadır (Karakaya,2006:16).

İnsanların biyolojik olduğu kadar sosyolojik açıdan da birbirlerinden farklı yönleri bulunmaktadır. Yani insanların ihtiyaçları, gelirleri, yaşayışları, giyinişleri, çalışma ve istirahat saatleri, örf ve adetleri farklılaşabilmektedir.

Bireylerin eğitim seviyeleri, sosyal statüleri, ekonomik güçleri, meslekleri sosyal konumlarını belirler. Sosyal farklılaşmayı belirleyen kriterler, toplumlarda hâkim olan değerlere göre farklılık gösterir. Bazı toplumlarda, toplumsal hiyerarşide üst mevkileri işgal etmede zenginlik (servet sahibi olmak) belirleyici iken, bazı toplumlarda ise dini konum, prestij, meslek, bilgi, oturulan yer v.b. unsurlar belirleyici olmaktadır.

Farklılaşma her toplumun, özellikle gelişmiş toplumların önemli bir özelliği durumundadır. Sosyal tabakalaşma ise özel bir sosyal farklılaşma tipidir. Bir topluma tabakalaşmış diyebilmemiz için, o toplumun derecelendirilmiş bir seri sıralanma göstermesi gerekir.

Sosyal tabakalaşma, genel olarak otorite, prestij, statü ve güç gibi çeşitli değişkenlere göre belirli bir nüfusun farklılaşmasının hiyerarşik olarak sosyal manada sıralanması anlamına gelmektedir (www.akademiktarih.com,2008).

2.2.SOSYAL EŞİTSİZLİK

Toplumsal yapının ilk ögesi eşitsizliktir. Eşitsizlik, önder ya da şeflerle grup üyeleri arasındaki bireysel eşitsizlik ve sınıflar ya da kastlar arasındaki toplumsal eşitsizlik olmak üzere iki biçimde ortaya çıkar. Mevki, servet, kadınlar, başkalarından üstün olduğunu gösterebilme bunların tümü eşitsizliğin kazandığı başlıca görünümüdür. Bireysel eşitsizlikler, insan toplumlarında az çok, toplumsal eşitsizliklerden doğan birer sonuç görünümündedir. Toplumsal merdivenin üst basamadığında bulunanlar buraya kısmen, ebeveynleri de merdivenin yukarılarında buldukları için erişirler. Babaları merdivenin aşağılarında bir yerde bulunanlar, yüksek bir duruma erişmekte oldukça büyük güçlüklerle karşılaşır. Soydan devredilen hiyerarşiler, yani sınıf ya da kastlar bu şekilde oluşur (Duverger,2002:122-123).

Bireysel eşitsizlik, bir insanın başka bir insanı bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilmesidir. Polis memuru, otomobil sürücüsüne yol verir ya da onu durdurur, işveren, işçiyi emirlerine uymak zorunda bırakır. Bireysel eşitsizlikler tüm insan bütünlerinde ortaya çıkar; ailede, ebeveynle çocuklar arasında, kabiledede şefle üyeler arasında, modern devlette, yönetici ve onlara yardımcı olanlarla yurttaşlar arasında görülen eşitsizlikler bu türdendir (Duverger,2002:123).

Sosyal eşitsizlik insanların toplumdaki değerlendirilmiş kaynaklara, hizmetlere ve pozisyonlara erişimde eşit olmayan şartlara sahip oldukları durumdur (Kalaycıoğlu,2002:299). Eşit olmayan sosyal ilişkiler insan varlığının ayrılmaz bir

parçasıdır ve sosyal eşitsizlik bütün toplumlara özgü bir özelliktir. Bazı toplumlarda sosyal eşitsizlik daha az olabilmekle birlikte, sosyal tabakalaşma evrenseldir ve bütün toplumlar tabakalara ayrılmıştır. Zengin ve güçlü olanlar en üstte, yoksul ve güçsüz olanlar en altta ve diğerleri bu iki tabaka arasındadır. Toplumun en altındakiler en kötü şartlarda yaşamaktadırlar ve durumlarını iyileştirmek için imkânları çok azdır. Kendilerinden daha üst tabakadaki insanlara göre daha fazla suç, şiddet ve kötü durumlarla karşı karşıyadırlar. Toplumun en üstündekiler ise, en iyi şartlarda yaşamaktadırlar ve en iyi fırsatlara ve imkânlarla sahiptirler (Afacan,2000:158).

Toplumdaki diğer kişi ve gruplara göre fazla gelire ve prestije sahip olduğu gerçeği uzmanlık gerektirmeksizin herkes tarafından gözlemlenen bu kişiler, toplumsal kararların alınmasında ve uygulanmasında etkilidirler.

İnsanlık tarihi bize, insanın tek tip yapıda bir varlık olmadığını göstermiştir. Öyle ki; insanlar yaş, cinsiyet, vücut yapısı, zekâ düzeyi gibi doğal ve servet, eğitim seviyesi, itibar ve geldiği soy gibi sosyal açılardan birbirlerinden oldukça farklıdırlar. Eşitsizliğin en basit göstergesi yaş ve cinsiyet olgularıdır. Servet ve güç arasındaki farklılıkların neredeyse hiç olmadığı en yalın kültürlerde bile bireyler arasında, erkeklerle kadınlar arasında, gençlerle yaşlılar arasında eşitsizlikler söz konusudur (Mengi, <http://www.ilimler.org>).

Gelir ve zenginlik eşitsizliğin en önemli nedenlerindedir. Bazı insanlar sadece temel yaşam gereksinimlerini karşılayabilirken, gelirleri yüksek ve zengin olanlar ise değerli ürünlere ve hizmetlere de sahip olabilmektedirler. Geliri yüksek ve zengin insanlar daha fazla ürüne sahip olabilmekte, bu ürünleri daha rahat olarak kullanabilmekte ve fakir insanlardan güçlü oldukları için onlar üzerinde etkili olabilmektedirler.

2.3.SOSYAL TABAKALAŞMA

İnsan topluluklarını anlamada, hiçbir konu toplumsal sınıflaşmadan daha önemli değildir. Bir toplumsal sınıflaşma sistemi, insanların nasıl yaşadıklarını, daha iyi bir yaşam için ele geçirdikleri fırsatları, zihinsel sağlıklarını ve yaşam beklentilerini ve buna benzer pek çok unsuru belirlemede yardım etmektedir. Daha genel bir düzeyde, bir toplumsal sınıflaşma sisteminin savaş ve barış, ekonomik genişleme ve durgunluk, işsizlik ve enflasyon ve birçok konudaki devlet politikaları gibi olaylar üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Öte yandan toplumların saygınlık (prestij) ve güç (iktidar) ölçütleri çevresinde belirli bir sınıflaşmaya gitmesi, tarih boyunca tüm toplumlar için geçerli olan bir toplumsal görüntüdür (Bottomore,1990:205).

Başka bir ifade ile tüm toplumlarda, ekonomik olarak gelişmiş olmasından veya hangi siyasi sistemin var olduğundan bağımsız olarak, toplumsal sınıflaşma vardır (Kalaycıoğlu,2002:297).

Sosyal tabakalaşma; bireyler ve grupların belirli ya da genelleştirilmiş karakteristiklere göre aşağı ve yukarı statülere, rollere sahip ve sınıflara ait olarak anlaşılıp derecelendirilmeleri anlamını ifade eder (Dönmezer,1990:303). Belirli bir nüfusun sosyal anlamda üst üste gelen sınıflar halinde farklılaşması sosyal tabakalaşma olarak ifade edilmektedir. Buna göre sosyal açıdan aynı düzeyde bulunan sınıfların aynı sosyal tabaka içerisinde yer aldıkları kabul edilmektedir (Eke,1980:93).

Genel olarak bakıldığında toplumsal sınıflaşma otorite, prestij, statü ve güce göre nüfusun farklılaşmasının hiyerarşik olarak sıralanması şeklinde düşünülmektedir (Erkal,2000:188).

Sosyal tabaka; “Aynı ya da benzer konumda olan kişilerin bir yer doldurarak oluşturdukları topluluktur. Bunlar hiyerarşik bir sıralanma göstererek toplumsal

tabakalaşmayı oluştururlar. Böylece tabakalaşma, bir tür eşitsizlik hiyerarşisidir” (Tezcan,1997:12).

Yani, yaşamda benzer avantaj ve dezavantajları paylaşan insan grupları toplumsal tabakaları oluştururlar. Tabakalar, sadece belirli sayıdaki bireylerin toplamı olarak algılanmamalıdır, çünkü tabakaların üyeleri toplumsal ilişkiler ve etkileşim yoluyla birbirlerine bağlıdırlar. Bireysel farklılıkların basit bir yansıması olmayıp toplumun bir özelliği olan toplumsal tabakalaşma, kuşaklar arasında devam etmektedir ve evrensel olmakla birlikte değişebilmektedir.

Toplumlar, her yer ve zamanda bireyler ve mevkileri, üstün ve aşağı olarak derecelendirmiş bulunmaktadır. Toplum içerisindeki kişiler işgal ettikleri mevkilere göre ırk, meşguliyet, meslek, siyaset ve mensup oldukları sosyal sınıfa göre aşağı ve yukarı durumda bulunmakta, derecelenmekte ve değerlendirilmektedirler (Dönmezer,1990:292). Tabakalaşmamış bir toplum efsanedir. Cinsiyet ve yaş grupları, kabile önderleri ve nüfuslu gruplarda olduğu gibi tabakalaşma ilkel toplumlarda da görülmüştür (Erkal,2000:198).

Bilindiği üzere toplumu oluşturan fertler arasındaki eşitsizliklerin yol açtığı farklılaşmalar,“hiyerarşi”leri ve sosyal tabakalaşma olgusunu meydana getirmektedir. Toplumsal ve ekonomik güce sahip olanlar toplumsal piramidin tepesinde yer alırlar, bunlara üst tabaka denir. Üst tabakanın elinde bulundurduğu toplumsal ve ekonomik gücün bir kısmına sahip olan insanlar grubu ise orta tabakayı meydana getirir. Tüm bu güçler bakımından toplumsal piramidin tabanında yer alan grup ise alt tabaka olarak adlandırılmaktadır (Uras,2002:233).

Kölelik-efendilik, toprak sahipleri-serfler, seçkinler-şövalyeler, aristokrat ve burjuvalar tarihin değişik dönemlerinde var olmuş hiyerarşi gruplarıdır. Evrensel insan

tabiatına aykırı ve anti-demokratik özelliğine rağmen, eşitsizlik tarih boyunca bütün toplumlarda görülen evrensel bir olgudur. Eşitsizliğin, dolayısıyla da tabakalaşmanın birbirinden farklı birçok nedeni vardır, ancak; bu çok farklı nedenleri ekonomik, siyasal ve toplumsal olmak üzere üç ana etken çevresinde düşünebiliriz. Mal ve mülkün eşit olmayan dağılımı ekonomik etkeni, iktidarın eşit olmayan dağılımı siyasal etkeni, toplumsal statülerin eşit olmayan dağılımı ise toplumsal etkeni tabakalaşmanın önemli sebepleri arasına sokmaktadır. Tabakalaşmayı etkileyen unsurları çoğaltmak mümkündür, öyle ki; inançlar, eğitim, kültür, ırk gibi etkenler bazı dönem ve toplumlarda tabakalaşmanın önemli sebeplerinden olmuşlardır. Bu etkenlerin iç içe girdiği durumlarda zaman zaman görülmüştür

Tabakalaşma olgusu, genel olarak, gerek ‘tabii’, gerekse ‘sosyal’ eşitsizliklerin varlığına dayanmaktadır. Yaş, cinsiyet, zekâ v.b. insanlar arasındaki doğal farklılıklar iken, gelir, meslek, eğitim v.b. toplumun empoze ettiği suni farklılıklardır.

Sosyal tabakalaşma kimin, neyi, niçin alacağını belirleyen bir sosyal ilişkiler sisteminin bulunduğu ve kurumsallaşmış eşitsizlik ve tabakalı hiyerarşiyi içeren bir koşuldur. Kurumsallaşma ile kast edilen toplumun hiyerarşik olarak tabakalanmış olmasıdır. Toplum içerisinde daha etkin olan ve saygınlık sahibi insanlar, daha fazla ürün ve hizmet talebinde bulunabileceklerini düşünmektedirler ve bunun toplumda genel kabul görmesini istemektedirler. Bu beklentinin toplum tarafından kabullenilip kabullenilmemesi toplumdan topluma değişebilmektedir.

Sosyal tabakalaşma sistemiyle ise, ödüllerin nasıl dağıtılacağını ve neden bu yolla dağıtılacağını açıklayan kurallar anlatılmak istenmektedir. Bazı insanların toplumsal ürün ve hizmetlerden daha fazla pay alarak ödüllendirilmiş olması, bu

kişilerin topluma olumlu anlamda katkılarının diğerlerinden çok daha fazla olduğu tezi ile açıklanmaktadır (Karakaya,2006:20).

Kuşaklar boyu devam eden eşitsizlik yapısı olan tabakalaşma yaşamın tüm boyutlarını ve herkesi etkilemektedir. Başta sağlık, eğitim, güvenlik, iş, başarı, siyasal etkiye sahip olmak gibi, insan yaşamının temelini oluşturan alanlar toplumda sistemli olarak eşitsiz bir şekilde dağılmaktadır. Toplumlarda bazı grup ya da gruplar diğerlerini denetim altında tutmakta ve bunları ekonomik, sosyal ve siyasal avantajlardan yoksun bırakmaktadır.

Toplumdaki ayrıcalıklı insanların sahip olduğu avantajlar üç başlık altında incelenebilir:

1-Yaşam Şansları: Zenginlik ve gelir gibi ekonomik avantajlar, sağlık ve iş garantisi, iyi evlerde, semtlerde oturmak, iyi tatil olanaklarına sahip olmaktır.

2-Sosyal Statü: Bireyin toplumsal yapıda işgal ettiği konuma denir.

3-Siyasal Etki: Karar verme mekanizmalarına etki etme gücüne/fırsatına sahip olmak anlamındadır.

Bu alanlardan birinde yaşanan eşitsizlik diğer alanları da etkilemektedir. Ekonomik avantaj beraberinde sosyal ve siyasal avantajları getirmektedir. Zengin olanların toplumsal ilişki ve etkileri daha fazladır. Ekonomik avantajları nedeniyle daha çok dışa açık olarak yaşarlar. Sosyal ve siyasal yatırımları rahat bir şekilde yaparlar. Bunun tersi olan durumda ise, ekonomik yönden avantajlı olmamak beraberinde düşük sosyal statüyü ve siyasal etkiye sahip olmamayı getirir. Öte yandan sınırlı ekonomik geliri olan insanlar diğer insanlarla sınırlı bir etkileşime girerler (Bahar,www.usakgundem.com, 2009).

Ekonomik gelişmişlik düzeyine ve siyasal sistemine bakılmaksızın bütün toplumlarda sosyal tabakalaşmanın olduğu görülecektir. İnsanlar arasındaki bu farklılık

başta işyerlerinde, kentler arasında, kentlerin farklı bölgelerinde mahallelerde, evlerde, eğitim kurumlarında, eğlence yerlerinde göze çarpar. İstanbul'da Etiler ile Armutlu semtleri arasındaki farkı örnek olarak gösterebiliriz. Etiler son derece gelişmiş, ev, işyerleri ve eğlence yerleriyle lüks bir yaşam olanakları sunarken, Etiler'e sadece birkaç yüz metre uzaklıkta olan Armutlu, gecekonduları ve düşük yaşam koşulları ile fakirliğin zor koşullarını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, toplumsal tabakalaşma, küresel tabakalaşmanın bir izdüşümü olarak ele alınabilir. Dünya gelirin büyük bir oranının az sayıdaki ülke tarafından paylaşıldığını görmekteyiz. Küresel eşitsizlik devam ettikçe, yerel eşitsizliğin çözüm yolları da tıkanmaktadır. Fakir devletler zengin devletlerden aldıkları borç yükünün altında ezilmektedir (Bahar, www.usakgundem.com, 2009).

2.4. SOSYAL TABAKALAŞMAYI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Çevik (1993:19) birlikte yaşamak, bireysel farklılıklar ve sosyal çevre farklılıklarının ortaya çıkardığı, tabakalaşmanın evrensel üç görüntüsünün ekonomik, siyasi ve mesleki tabakalaşma olduğunu ve bunların etkileşim içinde bulunduğunu belirtir. Ekonomik, siyasi, toplumsal nedenler sırasıyla mülkün, gücün ve toplumsal statülerin eşit olmayan dağılımı sonucunda farklı tabakalaşmaya neden olur. Farklı sosyal konumların nedeni de çeşitlilik gösterebilir: Bunlar biyo-psikolojik, kültürel, dinî, ananevî, coğrafi nedenler ve savaşlar olabilir. Bunun yanı sıra inançlar, kültür, eğitim, ırk gibi etkenler de bazı dönem ve toplumlarda tabakalaşmanın önemli nedenleri arasında sayılmıştır. Çoğunlukla bu etkenlerin iç içe girdiği de görülür.

Dönmezer (1990), tabakalaşmayı belirleyici faktörler arasında ekonomiyi, itibarı, iktidar ve gücü, eğitimi saymıştır. Genellikle ekonomi ve eğitimin belirleyiciliği noktasında ortak anlayışın varlığından söz edilebilir. Kimi yazarların ise ekonomi ve

eğitim faktörüne yaşam tarzı ve aidiyetlik duygusunu eklediği görülür. Statü göstergesi olarak meslek, eğitim düzeyi, ekonomik ve siyasi güç faktörlerinin birbirlerini tamamladıkları düşünülebilir. Ayrıca yaşam tarzı ve aidiyetlik duygusunun da ekonomiyle ilişkili olduğunun altını çizebiliriz. Bu bağlamda yaşam tarzı ve aidiyetlik duygusunun da sosyal tabakalaşmada etkili unsurlar olduğü görülebilir. Sosyal tabakalaşmayı belirleyen faktörler arasında bir ahengin sağlanabilmesi yaşam kalitesi için önemlidir. Sosyal tabakalaşmayı belirleyen faktörler olarak ekonomi, prestij-itibar, güç-iktidar, eğitim, meslek ve aidiyetlik hissi gibi durumların etkileşimini inceleyebiliriz.

Sosyologlar arasında tabakalaşmanın belirttiği eşitsizliğin boyutlarının ne olduğü konusunda bir uzlaşma olmamakla birlikte, bu temelin, “ekonomik, prestije ilişkin ve kudret farklarına ve bunların birleşimine” dayandığı hususunda ortak bir kanaat vardır (Afacan,2001:160).

2.4.1. Ekonomi

Tabakalaşmanın ekonomik boyutu bir sosyal sistemin üretici iş hizmetlerinin ve maddi ürünlerin eşitsiz olarak dağılmasından ibarettir. Toplumda değişik statüler gelir elde etmek ve sermaye toplamak yönünden değişik şanslar sağlar. Bazen ise toplumda yüksek derecede otorite ve kudret sağlayan statüler çok az miktarda servet toplanabilmesini sonuçlar; terside olur (Afacan,2001:160).

“Farklı gelir düzeylerine sahip olmanın bireysel açıdan önemli bir doğurgusu, sahip olunabilecek yaşam standardının gelirle önemli ölçüde doğru orantılı olmasıdır. Toplumsal gönençten alınan pay, toplumsal hizmetlerden yararlanabilme miktarının da belirleyicisidir” (Uras,2002:232). Dolayısıyla gelir ile yaşam tarzı arasındaki ilişki sosyal tabakalaşmanın görünümünü belirlemektedir.

Üst tabakada yer almak ve bu statüyü devam ettirmek kayda değer bir zenginlikle olur. Weber'in belirttiği gibi, belirli bir sosyal tabakaya ait olanlardan belirli bir hayat tarzını sergilemeleri beklendiğinden, zengin bir kişinin tarzıyla yaşamak büyük miktarda paraya sahip olmayı gerektirmektedir (Afacan,2001:167-168).

Zenginlerin büyük ticari kuruluşlar aracılığıyla uyguladığı nüfuzda dikkate değer ölçüdedir. Bunlar istedikleri yer ve zamanda yatırım yapar, fabrikalarını ve bürolarını genişletir, kapatır ya da taşır, uygun gördüklerini terfi ettirir veya işten atarlar veya çalıştırır. Bu durum onlara, ücret karşılığında çalıştırdığı kişiler üzerinde doğrudan, alanlarında yatırım yapmak ve işlerinde terfi etmek isteyen devlet görevlileri üzerinde dolaylı bir nüfuz kullanma imkânı sağlar (Afacan,2001:179).

2.4.2. Statü (Prestij-Saygınlık)

Statü, hiyerarşi içinde derecelendirilmiş mevkilerin nisbi değerlerinin farklılığı anlamına gelmektedir (Dönmezer,1990:306). İnsanın ataları ve akrabalık bağları, serveti, gelir düzeyi, yaşam tarzı, rolleri, bireysel karakteristikleri, dini, mesleği ve eğitim derecesi gibi unsurlar itibarı gösteren faktörler arasında sayılabilir. Bu faktörlerin önem dereceleri toplumlara göre farklılaşabilir.

Sosyal statü; bir birey, grup ya da mesleğin sosyal yapı içinde işgal ettiği yerdir. Aynı zamanda söz konusu öğelerin içinde bulunduğu sosyal konuma atfedilen değerdir (Akyüz,1991:202). Statü ile toplumdaki saygınlık arasında bir ilişkinin var olduğu söylenilebilir.

Kişilerin sosyal yapı içerisindeki pozisyonlarını ifade etmek için “statü” kullanılmaktadır. Belirli hakları ve görevleri içeren bu tip pozisyonlar genellikle şunlardır: öğrenci, öğretmen, baba, çocuk vb. Diğer yanda ise statü, genellikle hiyerarşik bir yapı içerisindeki sınıf pozisyonunu belirlemek için kullanılmaktadır. Bu

kullanım alanında, statü kriteri ağırlıklı olarak mesleki prestiji veya yüksek ve düşük mesleki başarı (kazanım) ile özdeşleşen popüler anlamda derecelenmiş saygınlık ve itibar düzeylerini kapsamaktadır (Suher,2003:23).

Toplumunu oluşturan insanlar farklı görevleri üstlenip farklı alanlarda ve düzeylerde sosyal yaşamı sürdürürler. Toplumda her bir bireysel katkıya verilen değer ise farklıdır. Örneğin; farklı mesleklere farklı ödemeler yapılması ve gösterilen saygınlığın düzeyinin de farklılık göstermesi, toplumun o mesleğe verdiği önemi gözler önüne sermektedir (Uras,2002:232). Bu durumda meslek ve dolayısıyla gelir ve statünün sosyal tabakalaşmada etkili unsurlar olduğu görülür.

Para saygınlık kazandırabilmektedir ve miras alınan ve geçmişe dayalı para, yeni kazanılan paradan daha fazla saygınlık kazandırmaktadır. Statü farklılıklarının temelinde mesleki saygınlık, entelektüel birikim, yetenek ve ailelerin konumu bulunabilir. Statü cinsiyet, ırk ve miras kalan para sayesinde devralınabilir veya çalışma ve başarı yoluyla kazanılabilir (Afacan,2001:174)

Günümüzde birçok sosyolog statü ölçümünde eğitim seviyesi ve mesleki saygınlık derecesine bakmaktadır. Ölçülmesi kolay bir değişken olan eğitim seviyesi arttıkça statü de artar, düşerse statü de düşer. Eğitim ve mesleki saygınlık birbiriyle bağlantılıdır. İyi eğitilmiş kişiler saygınlığı yüksek işlere sahipken, eğitimi az olan kişiler düşük statülü işlerde çalışmaktadır (Afacan,2001:175).

Üzerinde düşünülmesi gereken bir olgu, eşitsizliklerin görünür temel nedeninin (ekonomik, siyasal v.b.) aslında toplumsal değerlerle pekişmesidir. Bunun en tipik örneğini kastlarda görmek mümkündür. Kasttaki ekonomik eşitsizlik, inanç ve felsefe ile adeta yasallaştırılmaktadır. Çağdaş toplumlardaki statü grupları da böyledir. Yani

ekonomik farklılaşma, statü grubuna özgü kültürel ilkelerle özgünleşmektedir (Doğan,2000:136).

Değer yargısı ya da sosyal değerlendirme neyin iyi ya da kötü; yüksek ya da düşük olduğunu karşılaştırmak anlamına gelir. Her toplum kişilerin sosyal statülerini belirlerken ve onları toplumda bir yerlere yerleştirirken bazı ölçütleri kullanır. Kişiye atfedilen statü ve yüksek değerın kaynağı toplumdur. Sosyal değerlerin toplumun sosyal tabakalaşma sistemine yakından bağılı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla her sosyal tabakaya özgü değer anlayışlarının bulunabileceğinden söz edilebilir.

Statülerin ifade ettikleri değerler toplumdan topluma, bir toplumda zamana ve grupların zihniyetlerine göre farklılık gösterir. Dolayısıyla sürekli, kalıcı statü ve itibardan söz edilemeyeceğı gibi statünün aslında toplum tarafından atfedilmekte olan bir değer olduğu ve itibarı büyük oranda belirlediğı de anlaşılmaktadır. Toplumdaki her bir statü üstlük-altlık ilişkisi içinde şekillenir. Yine her bir statü rütbelerle sembolleşen bir itibara sahiptir. Semboller ise maddi ve manevi olabilir; bunlar hiyerarşik bir yapı sergilerler. İtibarda rolü olan bazı unsurlar arasında statüye verilen değer, kişinin karakteri, otorite karşısındaki tavrı, beklentilerin yerine getirilmesi ve biyo-psikolojik özellikler sayılabilir (Akyüz,1991:202-203). İtibarın toplum nazarında bireylere atfedilen bir değer olduğu göz önünde bulundurulursa sosyal tabakalaşma sistemini olanaklı kılan unsurlar arasında bireylerin itibar yarışısı içerisinde olmasının da önemli olduğu görülebilir (Eke,1980:102).

2.4.3. Güç-İktidar

Tabakalaşmanın kudret boyutu, başkalarının ihtiyaçlarını ve dirençlerini dikkate almadan, istenilen hareket tarzını hangi araçlarla olursa olsun gerçekleştirmek kabiliyetinin eşit olmayan dağılımını ifade eder (Dönmezer,1990:306). Topumlarda

iktidar sağlayan konumlar sosyal tabakalaşmaya konu olurlar. Bunda işbölümünün etkisinden söz edilebilir. Sosyal tabakalaşmanın belirleyici faktörü olarak iktidar en somut biçimde yöneten ve yönetilenler ayırımında karşımıza çıkmaktadır denilebilir.

Güç, toplumsal bir ilişki içerisinde bulunan kişilerden kendi görüşünü hiç değilse kısmen, bir başkasına kabul ettirebilen birinin içinde bulunduğu olgusal bir durumdur. Bir ya da birkaç kişiyi bir başka kişinin iradesi önünde eğilmek zorunda bırakmaktadır. Böyle bir ilişki fiilen bir eşsizlik ilişkisidir (Duverger,2002:128).

İnsanların kullandığı sosyal kaynaklar üç şekildedir:

-ekonomik: kısıtlı materyal kaynakların kullanımı

-normatif: sosyal inançlardan, değerlerden ve kurallardan memnuniyetin kontrolü

-politik: potansiyel olarak sürdürülebilir baskının kontrolü. Bu üç çeşit güç, toplumun en son kaynağı olan nüfusu oluşturan insanları kontrol etmek için kullanılır. Politik güç baskıcı ve zorlayıcı hal alabilir ve polis ve askeri güç gibi fiziksel şiddetin toplu bütününe harekete geçirebilir (Afacan,2001:291).

Güç çeşitlilik gösterir. İlk olarak, zorlamaya ya da cebire dayanan güçle saygınlığa dayanan güç ayrılabilir birbirinden. İkinci olarak da, topluluğun değer sistemine aykırı olan güçle, buna daha uygun olan güç birbirinden ayrılabilir. Genel olarak, yerleşik iktidar dışında kalan herkese, cebir kullanımı topluluklarca yasak edilmiştir. Fiziksel cebire, tehdit ve işkenceye dayanan güçlere hemen hemen tüm değer sistemlerinde kötü gözle bakılmaktadır. Saygınlığa dayanan güçlerse, zorlamaya dayanan güçlere oranla ya daha az kötü ya da daha iyi gözle görülür (Duverger,2002:130-131).

Weber'e göre güç, toplumsal yapı içerisinde başkalarının engellemelerine rağmen, kişinin kendi isteklerini gerçekleştirebilme yetisidir. Kişinin toplumsal

hierarchy içindeki yeri ve konumunun bu yeti üzerinde önemli etkisi vardır (Arslan,2003/a:122).

İzin verilsin ya da verilmesin başkalarının eylemlerini etkileme ve kontrol edebilme özelliği olarak tanımlanan güç, bazı amaçlara ulaşmak için kullanılmakta iken otorite başkalarının davranışlarını az çok onların muvafakati doğrultusunda yönlendirme ve kontrol etmektir. İnsanlar bir otoritenin rehberlik ve emirlerine uyma eğilimindedirler. Çünkü bu otoritenin neyin yapılmasına ya da neyin yapılmamasına karar verme hakkı ve deneyimi olduğuna inanılmaktadır. Bununla birlikte muvafakat, nüfuzun bir bileşeni değildir ve insanlar izin versin veya vermesin nüfuz yine de uygulanabilir. Nüfuzun kullandığı mekanizmalar cezalandırma, ödüllendirme, yönlendirme, idare etme ve baskı uygulanmasını kapsayabilir. Fakat sonuç aynıdır. Güç sahibinin kararını kabul etme konusunda insanlar zorlanır ve bu yönde etkilenirler. Galip gelen her zaman güç olur, eğer tersi oluyorsa o zaten güç değildir (Afacan,2001:177).

Kişilerin sahip oldukları bilgiler ve almış oldukları eğitimde onların hareket şekillerini ve davranışlarını etkiler ve toplumda tabakalaşmalarını sonuçlar; bu nedenle de eğitim ve bilgiyi tabakalaşmanın bir boyutu olarak değerlendirebiliriz (Afacan,2001:161)

Sosyal sınıflar ve çıkar grupları arasındaki çatışma ve rekabetin sırf para ve mülkiyete dayanmadığını belirtmekte fayda vardır. Örneğin, uyuşturucu ticareti yapan birisinin çok parası olabilir ama toplumda iyi bir statüye sahip değildir. Ünlü bir bilim adamı iyi bir saygınlığa sahip olabilir ama zengin olmayabilir. Bir rock yıldızının iyi bir serveti ve statüsü olabilir ama gücü olmayabilir. Bir siyasetçi güç ve statüye sahip olabilir ama zenginliği olmayabilir. Sonuçta, kişinin serveti statü ve gücü ne kadar

büyük olursa sosyal sınıf konumu da o derece yüksek olur. Bu özelliklere hiç sahip olmamak, alt sınıfta yer alma anlamına gelmektedir. Sosyal tabakalaşmanın üç boyutu zenginlik, statü ve güç kişinin sosyal konumunu belirlemede birlikte etkili olmaktadır. Zenginlik en etkili belirleyici olmakla birlikte, statü ve güç sosyal mevkii belirlemede zenginlik faktöründen bağımsız işleyebilir (Afacan,2001:167).

En büyük sosyal, ekonomik ve siyasi güç üst tabakalarda yoğunlaşmıştır. C.Wright Mills'e göre Amerika' da birkaç bin kişiden oluşan küçük bir grup güçlü elit tabakasını oluşturmaktadır. Askeriye, üniversite, hükümet ve ticari ve özel işletmelerde anahtar konumunda olan bu kişiler faaliyetlerini ulusal politika doğrultusunda düzenleme eğilimindedirler. Mills'e göre bu tabakalar arasındaki ortaklık elit seviyesindeki çıkar grupları arasındaki bir normdur (Afacan,2001:178).

Birçok sosyolog ise, güçlü elit tabakasının Amerikan toplumunu ne ölçüde kontrol ettiği konusunda Mills'le aynı görüşte değildirler ve Mills'in elit grupların etkisini abarttığını düşünmektedirler. Örneğin elit tabakayla olan bağlarına bakılmaksızın, halkın seçimlerde daha iyi olanları iş başına getirmek istemesi nedeniyle, bazı siyasetçiler halk tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaktadırlar. Ancak birçok sosyolojik araştırma Amerika'daki zengin ve etkili aileler, önemli mali kurumlar, büyük ticari işletmeler ve önemli hükümet mevkileri arasında önemli bağlantıların olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, zengin aileler ile önemli bankalar ve ticari ortaklıkların kurulları arasında bir görevlendirme sistemi mevcuttur. Çok sayıda kabine üyesi, diplomatik elçi ve kongre üyesi üst tabakadan gelmektedir. Ticari kuruluşlar ve hükümet arasındaki bu bağlar Amerika, İngiltere ve diğer batı toplumlarında genel politikanın oluşmasında oldukça önemlidir. Hür seçimlerin ve demokratik kurumların yetersiz olduğu Latin Amerika, Afrika ve 3. dünya ülkelerinde sosyo-ekonomik elit

sınıfın ekonomiyi kontrol etme ve devlet politikasını belirlemede daha güçlü bir etkisi vardır (Afacan,2001:178).

Sosyologlar gücün kişinin siyasi etkiye sahip olma derecesi olduğu konusunda hemfikirdirler. Zenginliği ve statüsü kişinin gücünü etkilemektedir ve bu nedenle zenginlik, statü ve güç birbirlerinden ayrılmaz unsurlardır (Afacan,2001:166).

2.5.TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ

İnsanlar arasında, biyolojik ve toplumsal kökenli olan çeşitli farklılıklar yani eşitsizlikler vardır. Toplumda doğuştan koşulları birbirlerine benzeyen ve başkalarının doğuştan sahip oldukları koşullardan farklı olan kesimlerin varlığı ve bu ortak koşulların bazı durumlarda kuşaktan kuşağa aktarılması, katmanlaşmayı oluşturur (Kışlalı,1994:177).

Kemerlioğlu'nun (1996:19,40) Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik eserini temel alarak; toplumsal tabakalaşmanın ana tiplerinin ne olduğu sorununa yaygın olarak verilen cevabın kast, stand/zümre, sınıf üçlemesi olduğunu söyleyebiliriz. Giddens, tabakalaşmayı, farklı insan grupları arasındaki yapılaşmış eşitsizlikler olarak tanımlamıştır. Ona göre de, kölelik, kast, mülk sistemi ve sınıf olmak üzere dört ana tabakalaşma sistemi ayırt edilebilir. Bunlar, kimi zaman, bir arada bulunabilirler (Giddens,2000:256).

Bu doğrultuda literatüre bakıldığı zaman genellikle kölelik, kast, zümre ve sınıf sistemi olmak üzere dört temel katmanlaşma türü betimlenmektedir (Doğan,2000:136).

Farklı toplumların farklı üretim tarzları vardır ve bu da farklı tabakaların oluşmasına neden olur. Tarım toplumları efendi-köle, Eski Roma veya Güney Amerika ve feodal Avrupa lord-serf ve modern batı toplumları ise kapitalist (burjuva)-proletarya şeklinde sınıflara ayrılmıştır. Ekonomik ilişkiler eşitsizliği oluşturur ve bir sınıf diğer

sınıfı hâkimiyeti altına alır. Ancak, toplumdaki temel eşitsizliğin kaynağında her zaman ekonomik ilişkiler bulunmamaktadır (Bahar, www.usakgudem.com, 2009).

Birçok toplumda eşitsizliğin üç türünden yada boyutundan söz edilebilir: (1) onur, statü veya prestij eşitsizliği, (2) ekonomik etki ve maddi ödül eşitsizliği, (3) askeri, politik veya bürokratik gücü temel alan eşitsizlikler. Bu üç tip eşitsizlik genellikle birbirleri ile bağlantılıdır (Kalaycıoğlu, 2002:303).

Bir kişi ya da grubun toplumda işgal ettiği yerin, hangi tabaka içinde yer alacağı; cinsiyet, yaş, güzel olmak, güçlü olmak gibi fizyolojik ve genetik özellikler tarafından belirlendiği doğal tabakalaşma sistemlerine daha çok ilkel toplumlarda rastlanmaktadır. Örneğin güçlü olanların statüsü yüksek iken güçsüzler düşük sosyal statüye sahip olacaklardır. Kölelerin ve köle sahiplerinin bulunduğu bir diğer tabakalaşma sistemi olan kölelik sisteminde, eşitsizliğin kaynağında yasalar bulunmaktadır. Kast sisteminde ise, insanlar arasındaki etnik farklılıklar dini kurullarla desteklenmektedir. Bu tabakalaşma sisteminde sosyal hareketlilik yok denecek kadar azdır (Karakaya, 2006:20-21).

Tabakalaşma sistemlerinin pratikleri geçmişten bugüne kadar farklı kıtalarda yaşayan ve varlığını sürdüren ya da sürdüremeyen değişik devletlerde ve toplumlarda görülebilir. Kölelik ve mülk sisteminin etkisi günümüzde azalmakla birlikte, kast sistemi bazı bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Kast sisteminin bugün hala etkisinin devam etmesinin ardında, inanç olarak algılanması bulunmaktadır. Bu nedendir ki, kastlar Hindistan'da halen etkisini sürdürmektedir. Sınıfsal eşitsizlikler ise toplumsal yapıya bağlı olarak günümüzde de devam etmektedir. Toplum, farklı rol ve statüye sahip olan bireylerin oluşturduğu fonksiyonel bir bütün olarak düşünüldüğünde; toplumu oluşturan organizmada güç ve gelir farklılıklarına göre sınıflandırılmış olur.

Tarih boyunca toplumlarda rastlanan katman türlerinin beklide en önemlisi sınıflardır diyebiliriz (Sencer,1974:177).

Sanayileşme ile beraber; tarım toplumlarının tabakalaşma biçimleri olan kölelik sistemi, kast ve zümrelerin yerini sınıflar almıştır. Toplumsal tabakalaşmanın başka bir biçimi olan toplumsal sınıf, gelir düzeyi, yaşam biçimi, eğitim, saygınlık gibi özellikler bakımından birbirine benzeyen ve bunun bilincinde olan insanların oluşturduğu bir kategoridir. Sanayi toplumlarının tabakalaşma biçimi olan sınıf sisteminde, makineleşme önem kazanmış, gelenekler ve din eski sahip olduğu önemini kaybetmiştir. Sınıflar arasında geçiş geleneksel tabakalaşma biçimlerine oranla daha fazladır. Yani sınıf sisteminin olduğu toplumlarda, toplumsal hareketlilik daha fazla olmaktadır (Kılıç,www.sosyologum.com,2009).

Doğuştan var olan hukuksal eşitsizliklerin büyük ölçüde ortadan kalkması ve yasalar önünde eşitlik ilkesinin kabulünden sonra bile, toplumsal-ekonomik nitelikli bazı eşitsizliklerin var olmayı sürdürmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi, sınıf olgusunu doğurur. Toplumsal olanaklardan yararlanma konusundaki farklılıklar, kişilerin bireysel niteliklerine bağlı olsaydı, bugünkü anlamıyla toplumsal sınıflar var olmayacaktı ve toplumdaki bireysel konum farkları büyük olasılıkla ciddi siyasal çatışmaların temel nedenini oluşturmayacaktı (Kışlalı,1994:179).

2.5.1. Kölelik Sistemi

Kölelik, geçmişte Antik Yunan'da, Roma'da ve Afrika'da son derece yaygın olmuş bir tabakalaşma sistemidir. Kölelerin ve sahiplerinin farklı ırklardan olduğu durumların yanında, Antik çağda olduğu gibi bazen köle ve sahiplerinin aynı ırktan oldukları da olmuştur.

Kölelik, bir insanın tarih boyunca toplumda sahip olabileceği belki de en kötü konumu oluşturmuştur. Eski çağlardan başlayıp geçen yüzyıla kadar süren kölelik olgusunda, köle efendisinin bir malı sayılmıştır. Efendisinin kölesi üzerindeki yetkileri, onu öldürmeye varabilecek kadar sınırsızdır. Kölenin hiçbir ekonomik, toplumsal ya da siyasal hakkı yoktur (Kışlalı,1994:179).

Kölelerin yaşam koşulları, özgür insanlarınkinden daha düşüktür ve tüm angarya işleri kölelere yaptırılmaktadır. Hiç bir siyasi hakka sahip değillerdir, yönetimde seçmen olamaz, meclislere, kamu organlarına katılamazlar. Kölelerin seyahat etmeleri, beyazların saldırılarına karşı kendilerini korumaları ve boş zamanlarında eğlenmeleri yasaklanmıştır. Köleler efendilerinin izni olmadan evlenemezler ve köle sahipleri evli köleleri birbirinden, ebeveynleri de çocuklarından ayırabilirlerdi. Kölelerin çocukları da köle olarak kalmaya devam ediyordu (Bahar,www.usakgudem.com,2009).

Eski Yunan'da kent demokrasisi, bir yerde kölelerin sayesinde var olabilmiştir. Köleler çalışırken, özgür yurttaşlar siyasetle, sanatla, felsefeyle uğraşabilme fırsatı bulmuşlardır (Kışlalı,1994:179).

A.B.D.'nin Güney eyaletlerinde, onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda Afrika'dan taşınan zencilerle, yeni bir köleci toplum modelinin geliştirildiği tarihsel süreç önemlidir. Köleleştirme siyah ırkın aşağı bir ırk olarak gösterilmesiyle meşrulaştırılmıştır (Bahar,www.usakgudem.com,2009).

“Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinde onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda görülen kölecilik, resmen 1963 yılına kadar sürdükten sonra, ancak bir iç savaşla sona ermiştir. Ama köleliğin resmen sona ermesinden sonra, daha bir yüzyıl kadar ırk ayrımı biçiminde etkilerini duyurmuştur. Eski köleler, daha sonra, ancak ikinci sınıf yurttaş olabilmişlerdir. Bir çeşit kast anlayışı içinde, beyazların okullarına,

lokantalarına, otellerine girememişlerdir. Çeşitli yollardan siyasal ve medeni hakları bile kısıtlanmıştır. Bu ırkçı kast uygulamasını sürdüren son ülke olan, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde de artık durum değişmektedir” (Kışlalı,1994:179).

Modern dünyada ise kölelik farklı isimler altında devam etmektedir. Dünyada yaklaşık 30 milyon kişi özgürlüklerinden yoksun olarak, şiddet altında ve ücretsiz çalışmaya zorlanmaktadır. Kadınlar seks ve eğlence sektöründe kullanılmak amacıyla insan ticaretinin mağduru olabilmektedir. Çocuk ticareti ise günümüzde en az kadın ticareti kadar yaygındır. Başta Çin ve Afrika'daki çocuklar kaçırılıp batı Avrupa'da evlerde hizmetçilik ve fuhuş sektöründe çalıştırılmaktadır. Bazı çocuklar ise organ kaçakçılarının mağduru olmaktadır (Bahar,www.usakgundem.com,2009).

2.5.2. Kast Sistemi

Kastlar, toplumdaki katmanlaşmanın en katı biçimidir. Hindistan'da oluşmuş olan kast sisteminde, bir kasttan diğerine geçiş genellikle söz konusu değildir ve farklı kastlardan kişiler arasındaki ilişkilerde çok katı kurallarla sınırlandırılmıştır (Kışlalı,1994:177-178). Farklı kastlardan kimseler, bazı yiyecekleri birlikte yiyemez, bazı içkileri birlikte içemez, birlikte tütün veya afyon çekemezler. Kastlar genellikle kast-içi evliliklere izin verirler, ancak bu kural altı kastlar arasında çoğu zaman katılığını yitirir (Duverger,2002:147). Kast sisteminin ortaya çıkışında dini inanışların büyük etkisi olmuştur ve bu sistemin iki bin yılı aşkın bir süre varlığını korumasını da dini inançlar sağlamıştır.

Kast düzeninin en katı örneğinin görüldüğü Hindistan'da dört büyük kast vardır. Duverger'e göre başlıca kastlar; Brahmanlar (rahipler) , Şastriyalar (şef ve soylu savaşılar), Prens ve Prensesler, Vaişyalar (çoban, çiftçi, iş adamları, tüccarlar) ve Şudralar (köle ve işsizler , hizmetkarlar, yaşam şartları kötü olan hünersiz kişiler) dir.

Birde toplumdaki en kötü ve en kirli işleri yapan kast dışı dokunulmazlar (Paryalar) vardır (Duverger,2002:147). Bu katmanlaşmanın en alt sırasında yer alan, dokunulmaz anlamına gelen paryaların dokunulmazlıkları, gölgelerinin bile kirli sayılmasından kaynaklanmaktadır. Hindistan'da 200 kadar kast ve alt –kastlar vardır ve bunlar bu ülkede karmaşık bir toplumsal ilişkiler örüntüsü oluştururlar (Kışlalı,1994:178).

Dokunulmazlar toplumdaki dışlanmış kişilerdir ve yaşamlarında iyi işler ve davranışlar sergileyerek başka bir yaşamda yukarı kastlara çıkmaya çalışırlar. Diğer yandan Brahmanlar öyle yüce bir statüye sahiptirler ki onlara ancak başka bir Brahman eliyle yemek sunabilir. Hint Hükümeti 1950'de ayrımcılığı sona erdirmek için dokunulmazlığın yasal olmadığını ilan edip dokunulmazlar için üniversitelerde, hükümet dairelerinde kadrolar ayırmak için yasalar çıkarmıştır. Ancak, 20-30 yılda 2500 yıllık bir geleneği yıkmak çok zordur. Bu nedenle kast sistemi Hindistan'da devam etmektedir (Afacan,2001:179-180).

Hindistan'daki kast sisteminin temelinde, esas olarak dinsel bir karşıtlık olan temiz ve kirli karşıtlığı yer almaktadır. Sınıfların temizlik merdivenlerindeki sıralanışları birbirlerine oranla sahip oldukları hiyerarşiyi de belirler. Örneğin, kocasının ölümünden sonra dulun yakılarak kurban edilmesi temizliğin en yüksek düzeyinde yer alırken, dulun yeniden evlenmeksizin yaşaması ikinci derecede, yeniden evlenmesi ise üçüncü derecede temiz bir davranış kabul edilir. Temiz-kirli hiyerarşisi oldukça kapalı bir bütün oluşturan çok sayıda kastın (200 kadar kast) ortaya çıkmasına yol açar (Duverger,2002:147).

Farklı kastlar arasında etkileşim yoktur. Her kastın oturduğu mahalle ya da sokak bile ayrı ayrıdır. Üst kast üyesi olan kişilerin, alt kasttaki kişilerle her ne şekilde olursa olsun temas geçmeleri kurallara aykırı bulunur ve bu dinsel olarakta

temizlenmesi gereken bir leke olarak görülür. Yüksek kasttaki saf ve temiz bir insanın, düşük kasttaki insanlarla kaynaşması sonucu kirlendiği kabul edilmektedir. Her kastın kendine özgü değerleri, inançları hatta tanrıları vardır (Dolunay,1997:96).

Kastlar, dinsel kökenli bir inançlar bütünüdür yansımasıymış gibi görünür. Ancak amaç, varlıkların, yöneticilerin ayrıcalıklarının korunmasıdır (Kışlalı,1994:178).

Kast sistemi Hindistan'da yasal olarak kaldırılmasına rağmen kast kültürünün günümüz Hindistan'ında halen fonksiyonel olduğu görülmektedir.

Hindistan ile birlikte Güney Afrika toplumları da kast yapısına örnek verilebilir. Yakın zamana kadar Güney Afrika'da kast sistemine benzer bir sistem mevcuttu. Kanunlara göre dört farklı ırk mevcuttu. Avrupalılar(beyazlar), Afrikalılar(siyahlar), renkliler(karışık ırklar) ve Asyalılar. Her grubun yaşadığı, çalıştığı yer ve gideceği okul daha önceden belirlenmiştir. Yıllar süren mücadeleler sonucunda bu kast sistemi yıkılmıştır. Her ne kadar artık siyahların geçiş izni taşımamasına, kamu yararına olan yerlerin herkese açık olmasına rağmen hala durum beyazların üstünlüğüne dayalıdır. Toplumda saygınlığı ve geliri yüksek olan işler beyazlar tarafından yapılırken, el emeğine dayalı veya düşük düzeydeki hizmet işleri siyahlar tarafından yapılmaktadır (Özkalp,2001:119).

2.5.3. Feodal Zümreler

Zümreler ya da tabakalar Ortaçağda Avrupa'da gelişmiştir ama başka feodal rejimlerde de görülmektedir. Bu sistemde genellikle üç zümre bulunmaktaydı; Soylular, rahipler ve diğer tabakalardan olanlar yani üçüncü zümre. Üçüncü zümre de burjuvalar ya da kentliler ve köylüler biçiminde ikiye ayrılmaktaydı. Bu sonuncular arasında da özgür köylüler ile serfleri (ırgatları) birbirinden ayırmak gerekiyordu. Zümreler arasında

türel bir eşitsizlik bulunmaktaydı, yani her zümrenin ayrı bir hukuksal statü ile belirlenen özel hak ve görevleri vardı. Rahip ve soylular ayrıcalıklı zümrelerken, üçüncü zümrenin hiçbir ayrıcalığı yoktu. Ancak, kentlerde oturanlar burjuvalara özgü haklardan yararlandıkları için, başkalarına göre, özgür köylüler de serflere oranla yine de ayrıcalıklı sayılırlardı (Duverger,2002:148).

Her bir zümrenin kendine ait ödevleri, hakları, sorumlulukları ve ayrıcalıkları olduğu gibi aynı zamanda her zümreye ait bir yaşam tarzı da mevcuttur. Tıpkı kast tipi tabakalaşmada olduğu gibi ayrıcalıkları göstermenin yolu olarak sembollerini kullanmaktaydılar. Kıyafet gibi ilk görüşte anlaşılabilir semboller olduğu gibi tutum ve davranışları ya da gündelik dili konuşma biçimleri de sembolik içerikler taşımaktaydı.

Feodal hiyerarşiyi meydana getiren bu üç tabaka birbirinden kesin ve belirli sınırlarla ayrılmıştı. Feodal zümre sisteminde toplumsal statü veraset yoluyla kazanılmaktaydı. Yani, ayrıcalıklı ya da ayrıcalıksız olma hali soydan devrediliyordu; kişi soylu ya da halktan biri olarak doğuyor ve zümresinden çok zor çıkabiliyordu. Örneğin, serf olarak doğan kişinin azat edilmesi çok zor idi, ancak tek tük birkaç serf özgür köylü olabiliyordu. Soydan devir mekanizmasını kullanmayan tek zümre rahipler zümresiydi (Duverger,2002:148). O zümrede hukuksal ayrıcalıklar babadan oğla geçmemekteydi. Halktan kişiler için, toplumda yükselebilenin bir üst zümreye geçebilmenin hemen tek yolunun dinsel eğitimden ve kiliseden geçtiği söylenebilir. Ortaçağlarda bu, sistemin katılığını biraz yumuşatan bir tırmanma aracıydı. Herkesi korumak soyluların, herkes için dua etmek din adamlarının ve herkes için yiyecek üretmekte halkın görevi sayılıyordu. Böylelikle, toprak soyluların ve kilisenin üst düzey

görevlilerinin ayrıcalıkları, diğerlerinin de ayrıcalıksız durumları toplumdaki belirli bir iş bölümüyle açıklanmaktaydı (Kışlalı,1994:178-179).

Soylular tabakası, dönemin okuyan kesimini temsil etmekteydiler ve iktidarı ellerinde bulundurdukları için yönetim sorumluluğu onlara aitti. Alt tabakayı teşkil eden köylülerin tüm işlevleri soylulara ve rahiplere hizmet etmekte. Ayrıca, tabakalar arasında herhangi bir hareketliliğe izin verilmemekteydi.

Feodal yapıda belirlenen hukuki sınırların işlevi daha çok üst toplumsal tabakanın çıkarlarını korumaktı. Örneğin; Fransa'da aristokratlar ve rahipler halk mahkemeleri dışında bulunan özel mahkemeler karşısında yargılanmak ve vergiden muaf olmak gibi ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Yine hukuki ayrıcalıkların bir sonucu olarak, bazı mesleklere girme hakkı belli zümrelere verilmiş, böylece üst zümreler ekonomik ve siyasal gücü ellerine geçirerek çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. 1789 Fransız İhtilali'nin sonucu olarak, burjuvazi kral ve soylulara karşı yaptığı mücadelede siyasi iktidarı eline geçirmiş ve feodalitenin çöküşüyle de sınıf olayı doğmuştur. Tüccar ve zanaatçılardan oluşan yeni tabaka(burjuvazi), 12. yüzyıldan başlayarak toplum düzenini değiştirmiştir. Modern toplumun gelişmesiyle birlikte, feodal/zümre tabakalaşma sistemi de yerini sınıf sistemine bırakmıştır.

2.5.4. Sosyal Sınıflar

Sosyal tabaka ve sınıf kavramları üzerinde yapılacak bir çalışmada karşılaşılan ilk zorluk; birçok sosyoloğun bu kavramlara farklı anlamlar yüklemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kimi sosyologların sosyal tabaka ve sınıfı eşanlamlı kelimeler olarak kabul ettikleri; kimilerinin ise sınıfı, sosyal tabakaları da kapsayan daha geniş bir anlamda kullandıkları görülmektedir. Bazı sosyologlar da sosyal tabakaları evrensel, sınıfları ise bu evrensel olgunun özel bir biçimi olarak görme eğilimindedirler.

Çoğunluğu oluşturan sosyologlara göre, sınıflar, tarihin belli bir döneminde ve bazı toplumlarda ortaya çıkan bir sosyal yapılaşma olarak kabul edilir. Nitekim “kölelik sistemi” ve “kast sistemi” gibi tabakalaşma modelleri, nasıl tarihin belli dönemlerinde ve bazı toplumlarda görülen olgular ise; “sınıf sistemi” de, Batı Avrupa toplumlarının 18. yüzyıl sonlarında içine girdikleri sanayileşme sürecinin meydana getirmiş olduğu bir tabakalaşma modelidir (Arslantürk ve Amman,2000:379). Yani “sınıf sistemi” her toplumun değil, sanayileşen Avrupa’nın sosyal gerçeğidir.

Toplumsal sınıflar, türel toplu hiyerarşiler olan kast, zümre ve klanların aksine, olgusal toplu hiyerarşilerdir. Bu nedenle sınıflar sorunu, resmen eşitlikçi olan toplumlarda dahi gerçekte var olan toplu eşitsizliklerle ilgilidir (Duverger,2002:150).

Fiili, maddi ve kendiliğinden oluşan gerçekler olan sosyal sınıflar mülkiyete ve prestije ilişkin unsurlar nedeniyle resmen tanınmış değildir. Bu nedenle, günümüz toplumlarındaki sınıflar eski toplumların kast ve hukuken kabul edilmiş sınıflama düzenlerinden farklıdır. Günümüzün sosyal sınıflarına kişiler arzu ve iradeleri ile girmezler (Dönmezer,1990:301).

İnsan hayatının bir gerçeği olan eşitsizlik, sınıf kavramının oluşumunda ve sınıfların teşhisinde dayanılan başlıca ölçüttür. İnsanlar birçok bakımdan birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıklar, fiziki özelliklerde, entelektüel yeteneklerde ve buna benzer birçok noktada kendini dışarı vurabilir. İnsanların mutlak anlamda eşitliğini talep etmek ya da bunun gerçekleşebileceğini iddia etmek bir hayaldir. Ayrıca sınıfların belirlenmesinde başvuru olan eşitsizlik, her tür veya herhangi bir tür eşitsizlik değildir. İnsanları kısa boylular ve uzun boylular sınıfı ya da esmerler ve sarışınlar sınıfı diye sınıflandırmak çokta anlamlı olmayacaktır. Sınıfların ayırımında başvuru olan kıstas sosyal şartlardaki eşitsizliktir (Yayla,2002:205-206).

Sosyal eşitsizlikleri doğal eşitsizliklerden ayıran ölçütlere ihtiyaç vardır. Toplumsal sınıfların tanımlanmasında kullanılan ölçütlerden bazıları; gelir düzeyi, yaşam biçimi ve toplumsal saygınlık derecesidir (Sencer,1974:180). “Bu anlamda aynı geliri elde eden, aynı yaşama tarzına sahip, aşağı yukarı aynı eğitim ve terbiyeyi almış ve bütün bu hususlarda birbirlerine yakın olmanın şuuruna sahip bulunan fertler, bir sosyal sınıfı meydana getirmektedirler” (Eke,1980:93).

Erkal’da sınıf bölümlenmelerini üç ana kriter altında incelemektedir: ona göre sosyal sınıfları oluşturan üç ana faktör vardır. Bunlar, benzer sosyal şartlar içinde bulunmak, benzer statüye sahip olmak ve benzer değer hükümleri taşımaktır (Erkal,2000:195).

Kerbo sınıfı tabakalaşma sistemi içerisinde bireylerin benzer konumlar ve benzer politik ve ekonomik çıkarlarla gruplanması olarak tanımlarken, sınıf bölümlenmesinin üç temel kriter üzerine kurulu olduğunu söylemektedir. Bunlar; mesleki yapıda kişinin konumu, otorite yapısında kişinin konumu ve kişinin sahip olduğu mal mülk vs. anlamında ürün sahiplik yapısıdır (Karakaya,2006:25).

Kemerlioğlu’nun (1996:41-42) sınıf tanımı ise şöyledir: “Formel olarak açık olmakla birlikte, enformel bakımdan kapalı; üyeleri dağınık ve tümüyle örgütlenmemiş bulunmakla birlikte, sürekli; çok yönlü bağlantılaşmaları ve işlevleri olan; enformel ve sınırlı baskılarda bulunabilen; yakın ilişkileri çoğunlukla kendi içine yönelik olmasına karşılık, öteki sınıflarla uzak ve bazen uzlaşmaz ilişkiler içinde olan; kendisine özgü hayat şansları ve yaşama biçimleriyle öteki sınıflardan ayrılan; kendi varlığı ve birliğinin bilincinde görülen; ekonomik değerlerin öncelik ve ağırlık taşıdığı toplumlara özgü çok geniş ve yayılmış gruplaşmalardan her birine toplumsal sınıf denebilir”.

Sosyal sınıfların mensupları birbirinden fiziki olarak uzakta bulunabilir, bu durumda onların birer mesafe grubu meydana getirdiklerinden söz edilebilir. Sosyal sınıflar örgütlenmiş grup değildirler, mensuplarını belirli faaliyetlere zorlayamazlar (Dönmezer,1990:313-314).

Sonuç itibariyle literatüre bakıldığında sınıfın oluşumuna yönelik bakış açıları genellikle birbirine benzemektedir. Toplumsal sınıf kavramı konusunda ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlar bu ortak öğelerin biri, birkaçı veya tümünün çıkış noktası kabul edilmesiyle gerçekleşmektedir (Doğan,2000:147).

Özetlemek gerekirse, sosyal sınıf kavramı sosyologlarca eşit ölçüde güç, statü ve refahı paylaşan insanlar grubu olarak tanımlanmaktadır. Bu sınıflar üstten tabana doğru belirli bir biçimde düzenlenmiştir ve sosyal bir tabakalaşma sistemini oluşturmaktadır. Bu sistemde kişinin konumu önemlidir. Çünkü sosyal tabakalaşma yapıları insanın yaşam şeklini, onların başkaları tarafından nasıl algılanıp nasıl ona göre muamele gördüğünü belirler (Afacan,2001:161).

Sınıf olgusuna ekonomik açıdan yaklaşan diğer bir yaklaşım da, sınıf oluşumunu servetin dağılımı, üretim araçlarının denetimi ve mesleki farklılaşma olmak üzere gene üç nedene bağlamaktadır (Ergil,1984:129).

Benzer şekilde, B.Berolson ve G.A.Stenier toplumsal sınıfları şöyle tanımlamaktadırlar: “Sınıf, belli bir toplum ya da topluluk içinde, aşağı yukarı benzer bir dereceye giren insanlardan oluşan açık bir insan kümesi ya da tabakasıdır. Batılı sanayi toplumunda ve belki de daha genel olarak, sınıflandırılmanın başta gelen temeli servet ya da gelir büyüklüğü, tüketim biçimi ya da meslek gibi servetin değişik bir türü olmuştur” (Afacan,2001:208).

Ekonomik ölçüye dayanan teorilere eleştiriler yöneltilmektedir. Sınıfları ekonomik anlamda tanımlamayan yazarlara göre, Hindistandaki kast sisteminde olduğu gibi servet bakımından aşağı derecede olan kişiler üstün kasta da mensup olabilmektedirler. Ayrıca, servete dayanan kriterler sınıf bilincini sosyolojik yönden yeterli derecede belirtmemektedirler (Afacan,2001:210).

Sosyal sınıfları ekonomik temel üzerinden tanımlayan görüşlerin önde geleni Marksist ideolojidir. Sınıf kavramını siyasal çatışmanın temel ögesi sayan Marksist teoriye göre, üretim mekanizmasında aynı rolü oynayan gruplar bir sınıf oluştururlar. Marksa göre bütün tarih bir sınıf mücadelesi tarihinden ibarettir. Proletarya bu mücadelede burjuva sınıfını alt edince sınıfsız topluma geçilecek ve böylece mücadelede sona erecektir. Bu teoride sosyal sınıfları üretim ilişkileri tayin eder. Üretim aracına sahip olanlar emeği tasarruf eden, emeği sömüren bir sosyal sınıfı oluştururken, işçiler de diğer bir sosyal sınıfı oluştururlar (Afacan,2001:209).

Weberyen sınıf anlayışında ise tabakalaşma, statü gibi faktörlerin daha fazla rol oynadığı ve sınıfların Marksizm de ki kadar katı ve geçişsiz olmadığı bilinmektedir (Yayla,2002:207). Max Weber'e göre sınıf, sahip olma veya olmama bununla birlikte mesleki vasıf düzeyi temelinde sosyal tabakalaşmanın bir boyutudur. Weberyen toplum bilimci Giddens'e göre ise ekonomik olarak aynı imkanlara sahip olan kişi ve gruplar aynı sınıf içerisinde yer alacaklardır (Karakaya,2006:22-23).

Toplumların hiyerarşik yapısını sınıfların belirlediği düşünüldüğünde, sınıflar; benimsedikleri bir yaşam biçimi olan türlerini önemli ölçüde etkileyerek ekonomik kaynaklarını paylaşan büyük ölçekli insan gruplaşmaları şeklinde tanımlanabilirler (Giddens,2000:259).

Sınıflar belli bir ekonomik ilişkiler sistemi sonucu oluşur ve ekonomik ilişkiler belli bir üretim şeklini yansıtır. Sınıflar maddi eşitsizlikler üzerine kurulmuştur. Sınıf üyeleri ortak sosyal kimliğe sahiptir. Üyeler diğer sosyal sınıflardan ayrı olduklarına inanırlar. Üst sınıf sadece üretim araçlarına sahip olma avantajını bulundurmaz. Aynı zamanda, üst sınıf statü ve ayrıcalıklı kültürel avantajlara da sahiptir. Yani, maddi avantajlar beraberinde statü ve siyasal avantajları getirir. Bunun tersi, maddi dezavantajlar ise, statü ve siyasal alanda dezavantajı oluşturur. Maddi olanakların yetersizleşmesi sonucu, insanlar sadece yaşamsal gereksinimlerini karşılamak çabası içine girerler ve bundan insanların etkileşim düzeyleri olumsuz etkilenir (Bahar, www.usakgundem.com,2009).

“Toplumsal sınıf kavramının iki ögesi göze çarpmaktadır. Bunlar;

- 1-Herhangi bir toplumda, bireylerin aynı statü ve ayrıcalıklara sahip bulunmayan kategorilere ayrılmış olmalarından ötürü toplu eşitsizliklerin bulunması olgusu;
- 2-Resmi atamaların görünüşte eşitlikçi olmasına karşın, otoritelerin geniş çapta, aşağı sınıflardan değil de yukarı sınıflardan gelmelerinden ötürü toplumsal eşitsizliklerin, iktidar hiyerarşisinin üzerinde de etkili olmaları olgusudur” (Duverger,2002:145).

Sınıflar olgusal bir toplu hiyerarşi meydana getirmelerine karşın, kast, zümre ya da meslekler, toplu hiyerarşilerdir. Toplu hiyerarşi ile anlatılmak istenen şey, bir yandan sınıfların (kast, zümre ve tabakalar içinde olduğu gibi) bir bütün halinde algılanan ve yaşanan insan bütünleri olmaları, öte yandan da bu bütünlerin belirli bir süreklilik göstermeleri, yani insanların sınıflara doğuştan girip oradan çıkmalarının da son derece zor olmasıdır.

Her kim olursa olsun, eğer bir fabrika, mağaza ya da tarım işletmesine sahip olmasına olanak verecek kadar mali kaynağa sahipse ya da onlara sahip olan kişinin varisi ise

bunların türel maliki de olabilir. Kapitalist ile proleter arasındaki eşitsizlik, türel bir hiyerarşi değildir, her ikisinin de hak ve görevleri aynıdır. Bunlardan birisi, bu haklardan bazılarını kullanmasını mümkün kılan maddi olanaklara sahip değilken diğerinde bu olanaklar vardır. O halde olgusal bir hiyerarşidir. Kast, zümre ya da tabakalar ve klanlar ise, bazı insanların, başkalarında bulunmayan hak ve görevlere sahip olmalarından ötürü kişilerin türel statülerinde görülen bir farklılığı yansıtır (Duverger,2002:146).

Sınıflar arasındaki ayrım, Hindistan'daki kast sisteminde olduğu gibi dinsel temellere dayanan statik bir sosyal kalıplaşma manzarası göstermez. Ayrıca, çağdaş toplumda sınıf ayrımı, ihtilalden önceki Fransa'da olduğu gibi, hukuki bir temele de dayanmaz. (Eski rejim Fransa'sında, aristokrasi, din adamları(ruhban) ve avam (halk) arasındaki ayrım hukuk kurallarına bağlıydı). Zamanımızda sosyal sınıflar hukukun tanımadığı fiili gruplardır. Ayrıca bunlar örgütlenmemiş yığınlardır. Çoğulcu demokratik toplumlarda sınıf tabanına dayanan örgütlenmiş siyasal partiler vardır, fakat parti sınıf demek değildir ve belli bir sınıfın tümünü kapsamaz (Kapani,2001:104).

Kişiler arasındaki toplumsal eşitsizliklerin temelindeki en büyük neden, onların şu ya da bu ailede dünyaya gelmeleri sonucu, buldukları eşit olmayan koşullar değil midir? Kastlar ve benzerleri, katı, birbirine geçişi neredeyse olanaksız bir toplumsal katmanlaşma oluşturmuşlardır. Toplumsal sınıflar arasında ise dikey hareketlilik olarak adlandırılabilir bir geçiş söz konusudur. Bu hareketliliğe olanak veren kapılar genişledikçe, toplumsal gerilim azalır, siyasal çatışma yumuşar. Toplumsal sınıfların tamamen ortadan kalkabilmesi için, bu geçişlerin sınırsızlaşması yani bireyin ilerde sahip olacağı toplumsal konumda, ailesinin etkisinin sifıra inmesi gerekir (Kışlalı,1994:182).

Uras'a göre, toplumda benzer/birbirine yakın mesleksel statülere, gelire, yaşam standardına ve biçimine sahip kişilerin oluşturduğu gruplar sosyal sınıf olarak adlandırılır. Sınıf sisteminde eğitim, soy, aksan gibi unsurlar önemli olmakla birlikte mesleğin ve gelirin temel belirleyiciliğinden söz eden Uras, bu sistemde ailenin bireye sağladığı konumdan ziyade bireyin kendi başarısının ön planda olduğunu altını çizer (Uras,2002:233).

Tüm bunlarla birlikte; zeka dahil olmak üzere, bir çok bireysel niteliğin gelişmesinde, beslenme ve eğitim gibi etkenlerin büyük rolü olduğunu bilimsel araştırmalar kanıtlamaktadır. Yetişmesi için gerekli olanaklara sahip olsa toplumsal sınıflandırmada üstlere tırmanabilecek yetenekli birçok kişi, bu olanaklara sahip olmadığı için alt sınıflarda kalmaktadır. Bunun aksi olarak, üst sınıflarda dünyaya gelen, akıllı ve yetenekçe çok sınırlı bazı kişiler ise, özel eğitim ve ailesinin toplumsal ilişkileri gibi olanaklar sayesinde, daha alt sınıflara inmeden yaşamlarını sürdürebilirler. Kişinin bireysel niteliklerinin her zaman toplumsal sınıfını belirlemediği, bazen de toplumsal sınıfının kişisel niteliklerini belirlediği doğrudur. Bu nedenle, toplumsal sınıfların varlığını biyolojik nedenlerle açıklamak yetersizdir (Kışlalı,1994:181).

Sosyal sınıfların tamamen kapalı gruplar olmayışı, sosyal sınıflar arasındaki sınırların kesinlikle çizilmesini güçleştiren bir faktördür.

Soyut ve genel tanımının yapılmasındaki ve aralarındaki sınırların belirtilmesindeki güçlüğü rağmen sosyal sınıfların varlığı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Ekonomik faktörle birlikte statü ve saygınlık unsurları tabakalaşmada rol oynamaktadır. Kabaca sosyal sınıflar, aynı sosyo-ekonomik durumu kolektif şekilde paylaşan ve aralarında eşitsizlik bulunan gruplar olarak nitelendirilebilir (Kapani,2001:104-105).

İrkçı bazı görüşler, toplumsal sınıfların kökeninde biyolojik farklılıkların yattığını savunurlar. Onlara göre, nasıl ki beyaz ırktan olanlar siyah ve sarı ırktan olanlardan daha üstünse, aynı ırktan gelenler arasında da doğuştan bazı farklar bulunur. Daha üstün olanlar üst sınıfları oluştururlar. Bu biyolojik üstünlüğün ise, kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa geçtiği kabul edilir (Kışlalı,1994:181).

Doğan (2000)'a göre sosyal sınıf, sosyal tabakalaşma modellerinin modern topluma özgü örneğidir. Bu kavrama sosyolojik anlam ve içerik Marx ile birlikte girmiştir. Sınıf tanımlamalarındaki ortak öğeler; sınıf bilinci, gelir ve yaşam tarzlarıdır. Birey doğumla belli bir sınıfın üyesi olsa da kişisel beceri, gelir ve eğitim gibi etkenler sosyal katmanlar arasında aşağı ya da yukarı hareketlilik nedeni olarak sınıf değişimini sağlamaktadır. Sanayi toplumunun tipik profili olarak sosyal sınıflar, genel olarak üst-orta-alt ekonomik ve sosyal ölçütlerle ayrılmaktadır. Alt ekonomik ve sosyal kesimlerde başlayan yaygın bir yığılma üst katmanlara çıkıldıkça azalmaktadır. Bu haliyle sosyal sınıflar bir piramit görüntüsü oluşturur (Doğan,2000:146,149).

Sosyal sınıflar sosyal tabakalaşmanın bir ürünü olduklarından sınıf özelliğini yansıtıcı bölümler yatay tabakalar olarak belirlenebilir. Dönmezer'e göre günümüzde sınıf kelimesi daha çok, tüketim düzeninde aynı konumu paylaşan insanlar kategorisi şeklinde ifadelendirilmektedir. Örneğin; üst orta sınıfa mensup kişiler benzer gelire ve hayat tarzına sahiptir. Bununla birlikte bunlardan kimisi üretim araçlarının sahibiyken kimisi bunlara sahip olmayabilir (Dönmezer,1990:313,319). Ona göre sosyal sınıflar çoğu sosyolog tarafından, statüler hiyerarşisi içindeki gruplar olarak tanımlanmakta ve mülkiyet hakları konusu dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle de sosyal sınıf ve sosyal statü aynı anlamda kullanılmış olmaktadır. Weber ise sosyal sınıflardan söz ederken

insanları mülkiyet ve gelire göre sınıflandırmaktadır. Weber’de sınıflar, fırsatlar ve hayat şansları bakımından tanımlanmıştır (Dönmezer,1990:320).

Çağdaş Kapitalist toplumlar üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıf olmak üzere kabaca üç sınıftan oluşur:

1-Üst Sınıf: Üretim araçlarına sahiptirler ve zengin oldukları için avantajlı bir yaşam sürdürürler. Nüfusun çok azını oluşturan üst sınıf üyeleri, zenginliklerini korumaya, genişletmeye ve kuşaktan kuşağa aktarmaya çalışırlar. Üst sınıf Marx’ın burjuva olarak tanımladığı sınıftır.

2-Orta Sınıf: Üretim araçlarının sahibi değil ama kontrol edicisi ve yöneticisi olan bireylerden oluşur ve şirket yöneticileri, genel müdürler, CEO’lar, banka müdürleri ve fabrika müdürleri gibi birçok farklı meslek grubunu içine alır. Bazı yöneticilik konumlarında çalışanlar ise, hem kapitalistleri hem de belli bir ölçüde sömürülen işçileri temsil etmektedir. Burjuva ve işçilerin koşullarından belli özellikleri yansıtır.

Marx’ın zaman içerisinde eriyip işçi sınıfına katılacağını öngördüğü orta-sınıf temsilcileri tarihi süreç içerisinde ne yazık ki işçi sınıfına katılmamıştır. Hatta günümüzde artan eğitim fırsatlarına binaen orta sınıf, küçüleceği öngörüsünün tersine devamlı büyüme eğilimindedir ve orta-sınıf yaşam tarzı ümit edilen yaşam tarzı olarak sunulmaktadır.

3-Alt Sınıf: Üretim araçlarına sahip olmayan sadece üretim araçlarını kullanarak üretim yapan ve artık değer olarak ürettikleri karı burjuvaya bırakan “işçi sınıfı” (proleterya) olarak tanımlanabilir (Bahar,www.usakgundem.com,2009).

Afacan’a göre ise, çağdaş toplumdaki sosyal sınıflar; işçi sınıfı, idare ediciler-sermaye, orta sınıf ve köylü sınıfıdır.

-İşçi Sınıfı: İşçi sınıfına mensup olanlar, işverenlerin emirlerine göre çalıştıkları ve onların sağladıkları madde ve aletleri kullandıkları için işverene hukuken, teknik yönden ve ekonomik bakımdan tabidirler. İşçiler ücretlidirler ve bu nedenle onlar için işleri bir zorunluluk karakteri taşımaktadır. İşçi sınıfı genel olarak ahenkli, dengeli bir grup oluştururken, siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan temel faktörlerden birisini teşkil etmektedir. Bu dayanışma çağdaş dünyada milli sınırları dahi aşarak değişik ülke işçi kuruluşları arasında kendini göstermektedir.

-İdare Ediciler-Sermaye Sınıfı: sosyal gruplar hiyerarşisinde en üst mevkiyi işgal eden bu sınıfın mensupları eğitim dereceleri, belirli ahlaki, sosyal, estetik telakkilere bağlı olmaları ile diğerlerinden ayrılırlar. Kendilerine özgü davranış şekilleri vardır ve yüksek derecede gelire sahiptirler. İşçi sınıfından farklı olarak bu sınıfta daha az dayanışma vardır.

-Orta Sınıf: Çok sayıda sosyal gruplardan oluşan bu sınıfta maddi ve manevi varlıklar söz konusu olduğundan güvensizlik duygusu yoktur. Tacir ve esnaftan, zanaat erbabından, serbest meslek erbabından, memurlardan oluşan bu sınıfta çok ileri derecede ferdiyetçilik ve az derecede dayanışma vardır.

-Köylü Sınıfı: Bugün artık tarımın büyük işletmeler haline dönüştüğü ülkelerde köylü sınıfının bulunduğu söylenemez, bu toplumlarda çalışan toprak işçileri işçi sınıfına mensupturlar. Köylü sınıfını kendine özgü vasıfları ile çiftçi aileleri oluşturur. Sınıf içinde gerçek iş bölümü yoktur ve ailelerin bütün üyeleri her işi yaparlar. Çok sıkı bir sosyal kontrol vardır. Sosyal hiyerarşi ise basittir, hayat bir alışkanlık düzenine göre cereyan eder. Bu sınıf çok az örgütlenmiştir ve gelenekçi toplum biçimini tam olarak yansıtmaktadır (Afacan,2001:213-214).

Bazı sosyal bilimciler ise çağdaş toplumlardaki sınıfları beş ana gruba ayırarak incelemektedirler. “Amerika’daki tipik sınıf bölümleri listesi öncelikle mesleki ve ekonomik bölümlere şeklindedir. Bu sınıflar sıklıkla, üst sınıf, ortanın-üstü sınıf, ortanın-altı sınıf, çalışan sınıf ve alt sınıf şeklinde isimlendirilmektedir. Daha ayırıcı bir şekilde mesleklerle belirtilen benzer isimler, kapitalist sınıf, yüksek zihinsel sınıf(üst beyaz yakalılar), düşük zihinsel sınıf(düşük beyaz yakalılar), vasıflı bedensel(vasıflı mavi yakalılar) ve vasıfsız bedensel sınıf (vasıfsız mavi yakalılar) şeklindedir” (Karakaya,2006:25).

Üst sınıfta, oldukça yüksek miktarda mal sahibi olan ve bu mal sahipliğinin sağladığı otoriteden faydalanan insanlar yer almaktadırlar. Üst sınıf üyelerine örnek olarak büyük şirket sahibi zengin aileleri verebiliriz.

Büyük şirketlerin sahibi olmayan ancak bu firmaların en üst yöneticileri, yönetim kurulu üyeleri ve hükümette yer alan otorite sahibi insanlar üst düzey çalışan sınıf olarak nitelenmektedirler. Ortanın üstü sınıfı oluşturan bu gruptaki insanlar yüksek maaş karşılığında çalışmaktadırlar.

Şirketlerin orta düzeydeki yöneticileri, doktorlar, hukukçular vb. ortanın üstü sınıf üyeleri iken, memurlar, işçiler, şirketlerde yönetici kademesinde olmayan ofis çalışanları ortanın altı sınıf üyeleridir. Eğitimli beyaz yakalı işçiler olarak nitelendirilen bu gruptaki insanların maaşları ise düşüktür.

Çalışan sınıf üyeleri ise, mal sahiplikleri ve buna bağlı olarak otoriteleri yok denecek kadar az olan insanlardır. Sınıf sisteminde konumlanışları ortanın altı sınıfa yakındır ve saat ücretiyle çalışmaktadırlar.

Alt sınıfta, vasıfsız işçiler ve işsiz, malvarlığından yoksun olan ve dolayısıyla da güç ve otorite sahibi olamayan insanlar yer almaktadırlar (Karakaya,2006:25-26).

Sonuçta, kapitalist toplumlarda önemli eşitsizliklerin var olduğu inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Ancak, eşitsizlikle adaletsizlik arasında birebir ilişki olduğu söylenemez. Kapitalist toplumlarda eşitsizliğin kaynaklarından biri üretim araçlarının mülkiyetinin dağılımı ise, diğeri de mesleki yapılarıdır. Mesleki yapılara sadece belirli bir mesleği yapabilmek için sahip olunması gereken nitelikler girmemekte, çeşitli meslek gruplarının o mesleğe girişi zorlaştırmaya veya bir şekilde sınırlamaya kalkışmaları da eşitsizliği koyulaştırmaktadır (Yayla,2002:208).

Sosyalist ülkelerdeki eşitlik insanları yoksullukta eşitlemek olarak tezahür etmektedir. Sosyalist ülkelerde Marx'ın öngördüğü gibi, egemenler ve sıradan halk olmak üzere iki ana sınıfın oluştuğu görülmüştür. Bu sınıflaşmanın temeli özel üretim araçlarının mülkiyeti değil siyasi faktörler olmuştur. Hindistan'daki kast sisteminin gösterdiği gibi, eşitsizlikler kültürel faktörlerden de kaynaklanabilmektedir. Kültürel ve siyasi sebeplerden kaynaklanan eşitsizlikleri gidermek imkansız denecek kadar zor olabilmektedir. Buna karşın, kapitalist ülkelerde sınıf farklılaşmasının bir zamanlar zannedildiği gibi katı ve aşılmaz olmadığı görülmüştür. Açık toplumlardaki sosyal hareketlilik bireylere, ailelere ömür boyu belirli konumlara mahkûm olmama, hayat şartlarını zaman içinde iyileştirme şansını vermiştir. Diğeri bir ifadeyle, liberal kapitalist ülkelerde sınıf sınırları kesinlikle belirlenebilir, sabit, değişmez olmamış, kötü şartlar nesilden nesile aktarılmamıştır. Eğitimle, sıkı çalışmayla, akıllıca hareketle, hatta kimi zaman şansla insanlar durumlarını daha iyiye götürebilmiştir (Yayla,2002:208-209).

Toplum içinde sınıfların oluşmasını ve devamını tahrik eden unsurlar, nüfusu oluşturan kısımlar arasında belirli farklar, toplum içinde fikir mübadelesinin az oranda bulunması, keza bilginin azlığı ve sosyal değişimin aşağı derecelerde olmasıdır. Ekonomik yönden tüketim fazlaları ve bunların toplum içinde farklı olarak dağılması

sınıfların oluşmasında ön koşullardan birisidir. Fakat hareketlilik artıp şehirleşme süreci kuvvetle işlemeye başlayınca artık katı bir sosyal sınıf sisteminin korunması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle tarım toplumlarında sınıfların kristalleşmeleri ve devamları daha kolay olmaktadır (Afacan,2001:212).

2.5.4.1. Sosyal Sınıflar Arasındaki Farklılıklar

Sosyal sınıflar arasında genel itibariyle üç yönden farklılaşmanın görüldüğü belirtilmektedir: Yaşam şansları, yaşam tarzı ve gelir, sınıf bilinci ve psikolojik davranışlar.

1-Yaşam Şansları: Bir toplumda, hayatın sağladığı imkân ve zevklerden belirli sınıfların üyeleri daha fazla faydalanırken, diğer bazı sınıf üyelerinin bu konudaki şansları daha azdır. Yani, toplumsal sınıfların yaşam şartları birbirlerinden farklıdır (Kılıç, www.sosyologum.com,2009). Örneğin; alt sosyal sınıf içinde dünyaya gelen çocukların hayatta kalabilme şansının orta sınıf aileler içinde dünyaya gelen çocuklara oranla daha az olduğu söylenebilir. Savaşlarda ölüm oranları bakımından ise ekonomik açıdan düşük düzeyde bulunanların ölümlerinin daha fazla olduğu söylenebilir (Afacan,2001:210). Yine başka bir örnek de hukuk dünyasından verilebilir. Yargı önünde herkes hukuken eşittir, ancak sosyal yaşamda hayat herkese aynı şansı vermeyebilir. Örneğin; alt gelir düzeyine sahip sınıfların mensupları suçtan ötürü mahkemeye çıkarıldıklarında uygun avukatlardan yararlanamayabilirler. Yine kefaletle tahliye olunma olanağı da üst gelir düzeyindeki sınıfların mensupları için ulaşılabilir bir durumdur.

2-Yaşam Tarzı ve Gelir: Her toplumsal sınıf kendine özgü bir yaşam biçimine sahiptir ki; her sınıfın zevkleri, davranışları, konutları, kılık-kıyafetleri, aile ortamları, gelenek ve görenekleri diğer sınıflardan farklıdır. Burada bir kendine özgülükten söz

edebiliriz. Böyle olmakla beraber, gelir ve eğitim düzeyi gibi unsurlar da yaşam biçimini etkilemektedirler. Gelir düzeyi yüksek olanların, genellikle yaşam biçimleri de düzgün olmaktadır (Kılıç, www.sosyologum.com, 2009).

M. Weber, sosyolojide yaşam tarzı kavramını ilk kullanan kişidir. Bu kavramın statüyü belirleyici özelliğini vurgulamıştır. Nitekim Eke, Weber’de, statüleri belirleyen sosyal itibarın sosyal hayatta herkesin ulaşmayı arzuladığı belirli bir yaşam tarzına göre ifade edildiğinin altını çizmiştir (Eke, 1980:94).

Her sosyal sınıfın kendine özgü bir hayat tarzı vardır ve hayat tarzı bakımından söz konusu farklar, psikolojik davranış, tavır ve hareket farklarını da ortaya çıkarır. Bir sınıfın üyesi olma bazı problemler karşısında belirli biçimde düşünme ve tepkide bulunmayı gerektirir. Her sosyal sınıfın kendine özgü efsane, gelenek ve belirli tasavvurlara ve imajlara yönelik bağlantıları vardır (Afacan, 2001:211).

Her sosyal sınıfın kendine has yaşam tarzı adeta sınıfların kendilerine has kültürlerini oluşturmaktadır. Meslekleri, eğitim düzeyleri, aile hayatları, gelenek-görenekleri ve inançları yaşam tarzını oluşturmaktadır. Ayrıca, yaşam tarzı ile gelir arasında ilişkinin varlığı da kabul edilmelidir. Çünkü belirli bir itibar sağlayacak rollerin sahibi olabilmenin yolu belirli gelire sahip olmaktan geçer. Şunu da belirtmeliyiz ki, gelir düzeyinin aynı olduğu tüm durumlarda yaşam tarzı da aynı olacak diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü gelirin harcanma şekline göre yaşam tarzları da değişiklik gösterebilir.

Yapılan harcamalar bir tüketim bileşenini ortaya çıkarır; tüketim standardı yaşam tarzının maddi yönünü gösterir. Yaşam tarzının maddi yönü; yaşam tarzı unsurlarının (barınma, beslenme, eğitim, giyim, haberleşme ve ulaşım, eğlence, sağlık) sayısı ve fiyatlar ile gösterilebilen gereksinimlerini kapsamaktadır (Eke, 1980:106).

Yaşam tarzının maddi yönünü meydana getiren bu unsurların statüyü belirleyici sosyal bir anlamının da olduğu görülür. Nitekim ailelerin sosyal statüyü belirleyici faktörler arasında yer alan yaşam tarzının maddi yönünü korumayı ya da daha üst düzeylere taşımayı istedikleri görülür. Yaşam tarzının maddi yönünü ifade eden gelir, ailelerin gereksinimlerinin tatmin edilmesinde önemli bir araçtır. Toplumda her bireyin itibarlı olmayı amaçladığı düşünülürse bu yolda gelir düzeyinin önemli bir basamak olduğu söylenilebilir. Nitekim gelir yoluyla bireyler ulaşmayı istedikleri amaçlara ya daha kolay ulaşabilmekte ya da amaca ulaştıran yolların kısaldığını hissedebilmektedirler. (Eke,1980:103). Eğer birey bir üst tabakaya ait sosyal sınıfın üyesi olmak istiyorsa öncelikle söz konusu statünün unsurlarına sahip olabilecek kadar bir gelir düzeyine sahip olmalıdır. İhtiyaçların tatmin edilmesi gelir düzeyine bağımlı olduğundan, tüketim standardı olarak gösterilebilen maddi yönü nedeniyle yaşam tarzının büyük ölçüde gelire bağımlı olduğu düşünülebilir. Tüketim, gelirin ve ekonomik gücün göstergesi olduğundan tüketim faaliyetlerinin toplum içinde statü kazanmak ya da kazanılan statünün devamını sağlamak için de yapılmakta olduğu ifade edilebilir (Eke,1980:107).

Fakat bulunulan konumdan daha üst düzeydeki bir yaşam tarzına geçebilmekte gelir ön şart olmakla birlikte yeterli değildir. Bireylerin ya da ailelerin tüketim standardının gelirdeki artışlara göre yükselip yükselmeyeceğini yaşam tarzının maddi olmayan yönü (ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin tatmin edilmiş şeklini belirleyen tutum, davranış ve değerler sistemi) belirlemektedir.

Gelir düzeyi devamlılık özelliğine sahipse uzun zaman süreci içinde bireylerin belirli kategoriler içinde yer almalarıyla sonuçlanacaktır. Eğitim düzeyi ile gelirin belirli amaçlar için harcanması yani yaşam tarzı arasında büyük bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir (Dönmezer,1990:322). Gelişmiş ülkelerde yaşam düzeyinin

yükselmesiyle birlikte sosyal sınıflar arasındaki yaşam tarzı farklılıklarının azalması söz konusudur. Bu ülkelerde besin, giyim ve eğlence bakımlarından hayat tarzlarında benzerlik oluşmakla birlikte oturulan mahalle, üye olunan klüp gibi tali unsurlarda bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Nitekim Çevik'in de belirttiği üzere; aynı sosyal sınıfı meydana getiren üyeler benzer yiyecekleri yer, benzer evlerde oturur, genellikle benzer giyinir, hemen hemen aynı telaffuza sahiptirler, benzer mesleklere, değerlere, alışkanlıklara ve davranışlara sahiptirler (Çevik,1993:25). Bununla birlikte genel yaşam alanlarındaki benzerliklerin yanında tali unsurlardaki farklılaşmalar sosyal sınıflar arasında daha ayırt edici olmaktadır. Örneğin; aynı gelire sahip üst gelir düzeyindeki iki aile aynı zengin semtte oturuyor olsa da bu kişilerin yaşadıkları evi dekore edişleri, bu işte kullandıkları renkler ve tonları; her ne kadar aynı yemekleri yeseler de bunları tüketiş tarzları belirgin bir farklılık taşıyabilir. İşte bu noktada sadece maddi faktörün değil maddi olmayan faktörlerin de sınıfların görünümünü belirleyen yaşam tarzlarında etkili bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal sınıfı gelir düzeyi ile belirlemeyi önerenler genellikle toplumu üst, orta ve alt olmak üzere üç sınıfa ayırırlar. Burada sınıflar arasındaki sınırı saptamak önemli bir sorundur. Diğer bir zorluk ise, dayanışma duygusu ile ilgilidir. Güçlkle geçimini sağlayan bir küçük esnaf kendisini orta sınıftan sayarken, onunla aynı gelir düzeyindeki işçi kendisini orta sınıftan saymaz. Bu nedenle, sınıfın temel öğelerinden birini oluşturduğu varsayılan dayanışma duygusunun var olması zordur. Toplumsal sınıfları yaşam biçimi ile tanımlayanlar, özellikle orta sınıfları ve köylüleri örnek gösterirler. Çeşitli gelir düzeyindekileri orta sınıf kavramında birleştiren yaşam biçimi ögesidir. Toprakta bizzat çalışamayacak kadar büyük toprak sahibi olanların dışındaki tüm köylüler kendilerini aynı sınıftan sayarlar. Gelenekleri, davranışları, alışkanlıkları

ile, gelir düzeyi farklılıklarına karşın, aynı toplum kesiminin parçası oldukları bellidir. Burada yaşam biçimi toprağa bağlı üretimin sonucudur. Toplumsal sınıfı o toplumda var olan saygınlık derecelerine göre tanımlamak, özellikle Amerikan sosyolojisinde yaygın bir eğilimdir. Burada, sınıfı oluşturan ögeyi aramaktan çok, onunla ilgili olarak bireylerde var olan düşünceyi ana ölçüt kabul etmek söz konusudur. O toplumda yaşayanlar kaç sınıfa ayrıldıkları kanısındadırlar, kimlerin hangi sınıfa girdiğini düşünmektedirler? Kamuoyu yoklamaları ile bu sorunun yanıtları saptanmakta ve sistemleştirilerek o toplumun sınıfsal yapısı çıkarılmaya çalışılmaktadır (Kışlalı,1994:180).

3-Sınıf Bilinci (Aidiyetlik Hissi) ve Psikolojik Davranışlar: Gelir seviyesi, yaşam tarzı ve meslek durumu benzer olan bireylerin belirli bir sosyal sınıfı meydana getirebilmeleri için diğer sınıflardan farklı olduklarının bilincine sahip olmaları gerekmektedir. Bir bireyin belirli bir sosyal sınıfın üyesi sayılabilmesi için, bu sınıfa mensup olma bilincini bizzat hissetmesi yeterli olamamakta, başkalarının da onun bu sınıfa mensup olduğu fikrine sahip bulunmaları gerekmektedir (Eke,1980:393).

Belirli bir sınıfa ait olma ve diğer sınıfların dışında kalma duygusundan oluşan öznel ögeye Marksistler sınıf bilinci adını vermektedirler. Sınıf bilinci olmayan sınıf yoktur, bu bilincin varlığı ya da yokluğu sınıfları katmanlardan ayırır. Belirli bir katmanda yer alan insanlar ne aralarındaki dayanışmanın, ne de diğer katmanlarda bulunan insanlardan farklarının bilincine varmazlar (Duverger,2002:157).

Sınıf bilinci, sosyal sınıfların sosyo-psikolojik yönü ile ilgilidir. Sınıflar arasındaki sosyal mesafeyi belirleyen şey sınıf bilincidir. Sınıf bilinci başka sınıflara göre farklılık, kendi sınıflarına göre ise bir benzerlik bilincidir. Bu duygu aynı sınıfa

mensup olanları başkalarından ayrı ve farklı oldukları duygusu dolayısıyla birleştirir (Afacan,2001:211).

Yaşam tarzı açısından söz konusu olan farklılıkların (meslek, eğitim düzeyi, aile yaşantısı, inançlar vb.) psikolojik davranışlarda, tavırlarda ve hareketlerde de farklılıklar meydana getirdiği söylenebilir. Yine Dönmezer'in belirttiği üzere, bir sınıfa aidiyetlik durumu bazı sorunlar karşısında belirli biçimde düşünmeyi ve tepkide bulunmayı ortaya çıkarabilir. Eğitim düzeyinin de bazı fikirlere karşı yakınlık ya da uzaklık meydana getirebileceğinin de altını çizmekte fayda vardır (Dönmezer,1990:323).

Bir insanın aynı gelire sahip diğer insanlarla aynı sınıfı paylaşabilmesi için öncelikle o kişinin kendisini o sınıftan biri olarak görmesi gerekir ki davranışları da o yönde şekillensin. Bir insan belki ekonomik anlamda çok zengindir ama yaşam tarzı bakımından alt tabakanın özelliklerini yansıtıyor olabilir. Bu durumda sosyal sınıfında bir oturmamışlık söz konusu olur. Çünkü ancak eğitim, ekonomi, aidiyetlik hissi ve yaşam tarzının hepsi de uyumluysa söz konusu kişinin sosyal sınıfı bulunabilir. Bazı yönlerden orta tabakanın başka yönlerden diğer tabakaların mensubu olmak, bireyin tam olarak tek bir sosyal tabakaya oturmasını engellemektedir (Çevik,1993:114). Aslında kişi hangi sınıftaysa diğer insanları da buna inandırması gerekiyor. Mesela piyango ile aniden zengin olanların yaşam tarzı, ekonomisi, aidiyetlik duyguları üst sınıfı yansıtsa da eğitimsel açıdan alt tabaka içinde bulunuyorlarsa onları sosyal sınıfı oturmamışlar arasına yerleştirmemiz gerekecektir.

Ekonomik güce sahip olan toplumsal sınıflar, diğer sınıflarda belirli bir sınıf bilincinin gelişmemesi için çaba harcarlar; eğer oluşmuş bir sınıf bilinci varsa, bunu zayıflatmaya çalışırlar. Toplumda köklü değişiklikler öngören siyasal partiler ise, kurulu düzende değişiklik yapabilmek için, ekonomik bakımdan güçsüz olan toplum

kesimlerinin hızla bilinçlenmesini sağlamak isterler. Bilinçlenmemiş bir toplumsal sınıfın, kendi çıkarlarına ters düşen siyasal akımlara destek olması olanaklıdır (Kışlalı,1994:186).

Marksist yaklaşımda sınıflardan söz edilirken, sınıf bilincine sıklıkla değinilmektedir. Marksizm açısından, bilinçlenmenin önemli bir ögesini ideoloji oluşturur. Marx'a göre egemen sınıfın ideolojisi tüm toplumu etkilemekte ve diğer toplum kesimlerinde bir sınıf bilincinin oluşumunu zorlaştırmaktadır. Lenin'e göre, işçi hareketinin kendiliğinden gelişmesi onu ancak burjuva ideolojisine yamanmaya götürecektir. İşçiye sınıf bilinci ancak dışarıdan, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçi-işveren ilişkilerinin olduğu ortamın dışından götürülebilir. Ona göre, bu görevi yerine getirebilecek olan güç, işçi sınıfının öncülerinden ve sosyalist ideolojiyi iyi bilen aydınlardan oluşacak bir partiydi (Kışlalı,1994:189).

C.Wright Mills sınıf bilinci konusunda üç temel etken belirlemiştir ve günümüz Marksistleri sınıf bilincini tanımlarken bu etkenleri kullanırlar. Bunlar:

“1-Bireyin kendi sınıfının ilgi ve çıkarları ile sınıfsal kimliğinin farkında olması

2-Kendi sınıfı ile öteki sınıflar arasındaki çıkar çatışmasının farkında oluş.

3-Sınıfsal hedefleri ve çıkarları gerçekleştirmek için siyasi mücadele içinde yer almada gönüllü olmak” (Arslan,2004/a:134).

Gerçek anlamıyla toplumsal sınıflardan söz edebilmek için, sınıf farklılaşmasının nesnel, maddi ögeleri ile sınıf bilincinin bir arada göz önüne alınması gerekecektir. Sınıf bilinci, sınıf çözümlerinde kullanılabilir, ancak sınıflar, hiçbir zaman salt bir bilinç olayı değildirler, aynı zamanda nesnel öğelere de dayanan insan bütünüdür (Duverger,2002:159).

Gelir seviyesi, yaşam tarzı ve sınıf bilinci gibi meslek faktörü de gerek bireyin sosyal sınıf konumunu belirlemede, gerekse bireyin sınıflaşma sistemi içindeki dikine veya yatay hareketliliğini göstermede büyük önem taşır (Suher, 2003:124).

Meslek faktörünün en belirgin özelliği, sosyal organizasyondaki işlevine göre bireyin hayatını idame ettiren ve sosyal statüsünü belirlemede büyük bir önem taşıyan gelir seviyesini belirlemesidir. Gelir seviyesi sosyal hayat içinde statü belirleyicilerden biri olarak büyük önem taşır (Suher,2003:121).

Bir kişinin yaşam tarzı, bir bütün olarak ait olduğu sınıfa göre belirlenmekte ve meslek kişinin yaşam tarzının ve sosyal sınıf üyeliğinin muhtemelen en uygun işareti olmaktadır. Mesleğin, gelir ve eğitim, davranışlar, inançlar ve yaşama tarzı ile yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Meslek faktörünün kişinin sosyal durumunun bir indeksi olduğu pek çok kaynakta vurgulanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken nokta, meslek faktörünün sosyal sınıf ile olmadığıdır (Eke,1980:392).

2.6.TABAKALAŞMA TÜRLERİ

Tarihi gelişim süreci içerisinde karşılaşılan tabaka biçimleri, kapalı toplumsal tabakalaşma, yarı kapalı tabakalaşma ve açık sınıf tabakalaşması olarak ele alınabilir.

Sosyal hareketlilik, bireylerin ve ailelerin bir sosyal sınıftan diğerine geçişiyle ilgilidir. Birçok insan yaşamları boyunca aynı sınıfta yer alırken, bazıları ise ya yukarı ya da aşağı doğru hareket ederler (Afacan,2001:179).

Sosyal hareketlilik anlamında çok düşük fırsatlar tanıyan sınıflaşma sistemleri “kapalı” olarak tanımlanırken; görece olarak daha yüksek sosyal hareketlilik oranlarına imkân tanıyanlar “açık” olarak adlandırılmaktadır. Kapalı sistemlerde bir bireyin pozisyonu ona atfedilmiştir. Yani genellikle bu durum doğumda belirlenmiştir ve statü değişimi için yapılacak pek bir şey yoktur (Suher,2003:24).

Kapalı toplumsal tabakalaşma, toplumsal tabaka ve sınıflar arası geçişin yasalar, gelenekler ve dini kurallarla yasaklandığı sistemdir. Kapalı toplumlarda, birey hangi sınıf ve tabakada doğmuşsa yaşamını o tabaka ve sınıfta sürdürmek zorundadır. Hindistan’da görülen kast sistemi ve 19. yüzyıla kadar görülen kölelik sistemi kapalı toplumsal tabakalaşma örnekleridir.

Kast sisteminde her tabaka diğerlerinden çok farklıdır; tabaka üyelerinin babadan oğula geçen özel meslekleri vardır. Kendi içlerine dönüktürler, kendi kastı içerisinde evlenirler, kendilerine has dinsel ayinlerini içeren özel kültürel karakteristikleri vardır. Gerçekler kadar yasalarda da yaşamı kast üyeleri belirlemektedir. Bir kast sistemi yer yer ekonomik bağımlılıkla yaşayan çok ayrı sosyal topluluklardan oluşmaktadır (Karakaya,2006:4-5).

Kapalı toplumsal tabakalaşmaya örnek gösterilebilecek olan, Antik Yunan’da görülen kölelik düzeni de kast düzeni gibi tabakadan tabakaya geçişin olmadığı bir tabakalaşmayı ifade eder.

Yarı kapalı toplumsal tabakalaşma sisteminde ise, tabaka ve sınıflar arası geçişler kısmen yasaklanmıştır ve bu kısıtlamanın kaynağında ise yasalar değil gelenekler bulunmaktadır. Yarı kapalı tabakalaşmaya örnek olarak, Orta Çağ Avrupası’nda görülen feodal yapıdaki zümreler verilebilir. Yarı kapalı tabakalaşmada hiçbir birey kendi kişisel başarısı ve yeteneğiyle yükselmez. Statü yükselmesi ancak bunu hukuken yapmaya yetkili olan otorite tarafından sağlanabilir.

13.Y.Y. Osmanlı Devleti’nde görülen Ahilik de yarı kapalı tabakalaşmaya örnek gösterilebilir. Bir zanaat dalında çalışmak isteyen kişi, o zanaatın Ahi birliğine katılmak zorundaydı. Örneğin; lonca üyesi olmayan bir kimse o meslekte çalışamazdı. Lonca dışı bir kişinin kent içinde ticaret yapması imkânsızdı.

Kast sisteminin diğ er uç tarafında ise modern ‘açık’ sınıf sistemi bulunmaktadır. Burada grup eşitsizliğinin yasal bir tanıtımı yoktur. Sınıfların yaşama şekilleri arasında minimum farklılıklar vardır. Bunun yanı sıra, bir insanın yaşam süresinde ve bir jenerasyondan diğ erine her ikisinde de bir sınıftan diğ erine hareket ç oktur. Bu tip açık sınıf sistemleri olan birçok toplum bulunmaktadır (Karakaya,2006:4-5).

Toplumsal tabaka ve sınıflar arası geçişin serbest olduğu açık sınıf tabakalaşmasının en belirgin örneğ i sanayileşmiş demokratik toplumlarda görülür. Bu toplumlarda ayrıcalıklı bazı kişilerin değ il, tüm halkın yönetime katılması sağlanır. Sistem bireye ç ok sayıda özgürlük; yasalar önünde eşitlik ve eğitimde fırsat eşitliğ i tanır. Bireyler istek, ç aba ve yetenekleri oranında sınıf ve tabaka değ iştirebilirler. Özellikle sanayileşmeyle beraber tabakalar arası geçişin serbest kaldığ ı bu toplumlarda, düşük seviyelerde bulunan kişilerin yükselme umudu, yüksek seviyelerdeki kişilerin de düşme korkusu vardır.

Ç ođ u toplumlar insanların bir sınıftan diğ erine geçişine izin veren açık bir sisteme sahiptir. Ancak herkesin yukarı doğru hareket ş ansı yoktur ve bazıları bu konuda daha ş anslıdır. Eğitim, sosyal beceri ve iyi işlerde ç alışmak için gerekli olan özelliklerde görülen eksiklikler yüzünden alt sınıfın duvarlarını aşıp büyük bir zenginliğ in gerekli olması nedeniyle üst sınıfa geçmek imkansız denecek kadar zordur. Buna rağmen ç ođ u ülkede yukarı doru sosyal bir hareket mümkün gözükmemektedir ancak, yukarı doğru sosyal hareket gösteren insanlar yüksek sosyal sınıflara büyük adımlarla, bir iki sınıf atlayarak değ il, üst sınıflara aşamalı olarak geçerler (Afacan,2001:180).

Sosyal hareketin yönü aşığ ı doğru da olabilir. Ekonomik sıkıntı, işsizlik, alkol ve uyuşturucu nedeniyle aile ve arkadaş çevresinin kaybı kişinin alt tabakalara inmesine

neden olur. Ayrıca, aşağı doğru sosyal bir hareketlenme yaşayan kişinin, sadece yaşam şartları ve statüsünde kötüleşme olmaz. Aynı zamanda kendine olan güveni ve itibarı da kaybolur. Bu hayal kırıklığı sadece gelir seviyesinin ya da güvenin zayıflamasından değil eski orta sınıf statüsünü tekrar kazanmanın zor olduğunu düşünmesinden de kaynaklanmaktadır (Afacan,2001:180-181).

Açık sosyal tabakalaşma sistemleri yapı itibariyle akışkandırlar. En fazla akışkanlık, ileri teknolojisi ve işçilerin vasıflı işlere yerleştirilmesi bakımından açık sistemi olan birinci dünya ülkelerinde görülür. Gelişmiş ülkeler arasında da farklılıklar görülmektedir. Bu ülkelerde eğitim, mesleki statü ve gelir seviyesi gibi araçlar yukarı doğru sosyal harekete imkan sağlamaktadırlar. Bu araçlara sahip olamayanlar yerinde sayar ya da aşağı doğru inerler (Afacan,2001:181).

Toplumlar tabakalaşma, sosyal sınıflar düzeni itibari ile hareketlilik bakımından farklı durumdadırlar. Ancak hareketlilik bakımından tamamıyla açık bir toplum yoktur (Afacan,2001:212).

2.7.TOPLUMSAL HAREKETLİLİK VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK TÜRLERİ (YATAY VE DİKEY HAREKETLİLİK)

Fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların toplum içinde sahip oldukları bir statüden diğer bir statüye doğru olan hareketlilikleri “sosyal hareketlilik” olarak adlandırılmaktadır (Erkal,2000:213).

Başka bir ifade ile, sosyal hareketlilik, sosyal tabakalaşma yapısında kişinin ya da grupların bir mevkiden diğerine doğru olan, sosyal konumlar, pozisyonlar arasındaki yer değiştirme hareketleridir. Açık toplumlarda sosyal hareketlilik yüksek derecede, kapalı sınıf toplumlarında ise aşağı derecededir. Çağdaş toplumlardaki sosyal sınıfların

önemli bir özelliği, sınıflar arasındaki sosyal hareketliliğin geniş, hızlı ve fazla oluşudur. Hareketlilik yatay ve dikey olmak üzere iki türdür (Afacan,2001:212).

Yatay hareketlilik; aynı sosyal tabaka içindeki hareketlilik iken; dikey hareketlilik hiyerarşik düzen içindeki mevkiler arasındaki sosyal hiyerarşide düşme ya da yükselmeyi ortaya çıkaran hareketliliktir. Örneğin; bir işçinin usta olarak gelirin artması dikey hareketliliğin gerçekleşmesini ifade eder (Dönmezer,1990:327).

Tatlıldil, dikey ve yatay hareketlilik ayrımının farklı kriterler çerçevesinde ele alındığını belirtmektedir. “Toplumda statü dağılımları mesleğe, gelire, etnik özelliğe göre belirleniyorsa ve hiyerarşik bir yapı içinde derecelendirme esasına göre sıralanıyorsa, hareketlilik statüden statüye geçişlerde düşme ya da yükselme olarak tanımlanabilirse, dikey hareketlilik olarak adlandırılır. Eğer statünün değerine katkıda bulunmaksızın mesleki hareketlilik gerçekleşebilirse, bu, yatay hareketliliktir” (Tatlıldil,1993:21).

Bireylerin ekonomik şartlarında ve yaşam biçimlerinde fazla bir değişiklik olmaksızın fiziksel mekan veya meslek değiştirmelerine yatay hareketlilik denir. Bir bakkalın, manavlığa başlamasında, bir inşaat işçisinin temizlik işçiliğine geçişinde, bir mankenin dizilerde oyuncu olmasında, bir öğretmenin benzer koşullarda başka bir yerde öğretmenlik yapmasında ya da köyden kente göç edilmesinde olduğu gibi, belirgin gelir ve saygınlık farkı içermeyen mobilitiyi kapsar.

Yatay hareketlilik ile, insanlar bir statüden benzer prestije sahip başka bir statüye geçmektedirler. Yani, insanların önceki meslekleri ile sonraki meslekleri ya da önceki mekanları ile sonraki mekanları aynı prestij düzeyindedir.

Dikey hareketlilik, bireyin saygınlık sıralaması (hiyerarşik düzen) bakımından bir toplumsal tabakadan diğerine yükselmesi ya da düşmesidir. Dikey hareketlilikte tabaka

değiştirme olayı, çıkış ya da iniş şeklinde olabilir. Yukarı dikey hareketlilik, insanların sosyal ve ekonomik yönden daha avantajlı hale gelmeleridir. Bir lise müdürünün genel müdürlüğe yükselmesi, kaymakamın vali olması, bakkal sahibinin süpermarket açması veya şans oyunlarından büyük ikramiyeyi kazanan bir işçinin fabrikatör olması yukarı hareketliliğe verilebilecek örneklerdir. Aşağı dikey hareketlilik ise, bir fabrikatörün iflas ederek işportacılığa başlaması örneğinde olduğu gibi bireyin sosyal ve ekonomik yönden prestij kaybetmesidir (Bahar, www.usakgundem.com, 2009).

Bir mesleki konumdan daha yüksek veya daha düşük düzeyde bir başka mesleki konuma hareket olarak tanımlanan dikey hareketlilik ile insanlar bir statüden daha farklı bir prestije ve öneme sahip başka statüye geçiş yapmaktadırlar (Karakaya, 2006:43).

Eğer, bir kişi yüksek gelir, saygınlık, etkililik ve daha bir takım üstünlükleri salt daha zeki, daha yetenekli, daha dinamik ve daha çalışkan olduğu için elde etmiş olsaydı, çok belirli anlamda sınıflardan söz etmek mümkün olamazdı.

Eğer, bireyler, daha alt kategoriden daha yukarı bir kategoriye oldukça kolay şekilde geçebiliyorlarsa, bu kategoriler gerçek anlamda sınıf sayılmazlar. Sınıflar, soydan devredilen ya da hiç değilse, bir yaşam boyu süren ve dolayısıyla içerisinden çıkılması oldukça zor olan insan bütünleridir. O halde, sınıfsız denilen bir toplum da mutlak eşitliğin gerçekleştiği bir toplum olmayacaktır. Sınıfsız denilen bir toplum, toplumsal hareketliliğin çok yüksek olduğu, servet, etki, saygınlık gibi üstünlüklerin, her şeyden önce kişisel nitelikler ve çabalarla elde edilebildiği bir toplumdur. Kapitalist sanayi toplumları, ekonomik rekabetle, okul ve üniversitede rekabetle, seçim ve parlamento mücadeleleriyle v.b. fırsat eşitliğini gerçekleştirdiklerini ileri sürmektedirler. Bu toplumlardaki iktidar ve etki, servet ve mülkiyet, saygınlık ve yüz akı hiyerarşileri, esas olarak bireysel yetenek ve çaba eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.

Bu eşitsizlikler soydan devredilmeyecek, hatta bir yaşam boyu sürecekleri bile kesin olmayacak, aksine seçkinlerin sürekli yenilenmesini beraberinde getirecektir. Sosyalist toplumlarda, sınıfsız toplum olduklarını ileri sürerler, çünkü onlarda, onların gözünde tüm sınıf farklılaşmalarına yol açan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete son vermişlerdir. Aslında bu toplumlardan hiç birisi gerçek anlamda sınıfsız toplum değildirler (Duverger,2002:159-160).

“Sanayi toplumlarında sosyal tabakalar arasında eşitsizlik vardır. Toplumlar değişip, işbölümü arttıkça eşitsizlikler de artmaktadır. Üst tabakalara ulaşmak için eşit koşulların var olduğu öne sürülür. Öte yandan bireylerin sosyal pozisyonlarını ne kadar değiştirebileceği tartışılmaktadır. Üst tabakalara çıkmak için rekabet vardır. Fakat insanlar eğitim ve ekonomik kaynaklar açısından eşit olmayan koşullara sahip olması, üst tabakalardakilerin konumlarını devam ettirmelerini kolaylaştırmaktadır. Ekonomik zenginliği olanlar daha iyi sosyal çevrelerde yaşar, daha iyi eğitim alır ve daha başarılı olurlar. Kapitalist sanayi toplumlarında fırsat eşitliği sadece yasal anlamda vardır. Yani herkes başbakan, genel müdür veya fabrikatör olabilir. Gerçek yaşam ise fırsat eşitsizlikleri ile doludur” (Bahar,www.usakgundem.com,2009).

Kapitalist toplumlar, her zaman tabakalaşmış, eşitsiz bir yapıya sahip olmaktadır. Bununla beraber, refah devletinin yaygınlaşması sosyal güvenlik kurumalarının gelişmesiyle birlikte yurttaşlığın gelişimi ile ilişkili sosyal reformlar ve bazı süreçlerde artan vergilendirme rejimleri, 20. yüzyıl boyunca eşitsizliklerin ölçüsünü azaltmaya hizmet etmektedir. Azalan eşitsizlikler kadar sosyal hareketliliğin oranları artmakta ve insanların çoğunluğu için yaşam standartları yükselmektedir (Şengönül,www.sdergi.hacettepe.edu.tr,2008).

İnsanların üst sınıfa çıkmak için eşit şansa sahip oldukları bir toplumda hareketlilik yüksektir. Eğer toplumsal hareketlilik düşükse, insanların çoğunluğu atalarının durumunu paylaşmak durumunda kalacaklardır. Modern/endüstriyel günümüz toplumlarında hareketlilik kapalı ya da kast toplumlardan daha yüksektir ve bu toplumlar açık toplumlardır. Açık toplumlarda dikey hareketlilik yüksek oranda yaşanmaktadır ve bu hareketliliğin temelinde başarı vardır. Yani hareketliliğin yaşanmasında en önemli etkenler kişinin yeteneği ve özellikle üst tabakalara çıkabilmek için gösterdiği çabadır. Kişi anne ve babası nedeniyle içinde doğduğu sınıfın olumsuzluklarından, gösterdiği başarı ile yaşadığı sosyal hareketlilik sayesinde kurtulabilmektedir. Eğitim dikey hareketliliğin yaşanmasına neden olan en önemli etkenlerden birisidir.

Bireyin sosyal hareketliliği ölçülürken ya yaşamındaki kazanımları karşılaştırılır ya da önceki nesilleri ile arasındaki farklılığa bakılır. Nesiller arası hareketlilik söz konusu edildiğinde bireylerin önceki nesillere göre edindikleri konumlarının mesleki statü, itibar, eğitim ve gelir olarak kaybedilebileceği ya da daha üst konumlara çıkılabileceği belirtilmektedir (Sezal,2003:256). Sosyal hareketliliğin toplumdaki gelişmenin de göstergesi olduğu söylenebilir. Sezal, toplumda yeni fırsatların, imkânların ve konumların ortaya çıkarak bunların kişisel yeteneklere göre dağıtıldığında yukarı sosyal hareketliliğin daha yüksek olacağını altını çizer. Eğer birey babasının sağladığı konumdan fazlaca ilerleme kat edemediyse ya da aşağı doğru bir hareketliliğe maruz kaldıysa o toplumda yeni fırsatların oluşmamasının varlığından söz edilebilir. Toplumda yukarı sosyal tabakalara doğru bir dikey hareketliliğin yaşanması ise yaşam kalitesinin artmasını sağlama fonksiyonunu yerine getirebileceği düşünülürse tüm sosyal tabakalar için istenilir bir durumdur.

Sosyal hareketlilik ile ilgili araştırmalar ilk olarak 1954'te İngiltere'de D. V. Glass tarafından yapılmıştır. O, beyaz yaka işçiliğini, masa başı işi tanımlarken bunun kafa emeği kullanan, yüksek ücretli, temiz ve yüksek statüli işi olduğundan söz etmiştir. Bu tarz işin yönetime ve karar verme kademelerine olan yakınlığından dolayı kol emeğinin önüne geçtiğinden bahsetmiştir. Glass araştırmalarının sonucunda İngiltere'deki yukarı hareketliliğin oranını düşük bulmuş; üst tabakaya mensup ailelerin çocuklarını aynı tabakada tutamadıklarını, bu çocukların yaklaşık % 50'sinin aşağı doğru hareketlilik yaşayarak konum kaybettiklerini ileri sürmüştür. Ona göre mavi yakalı bir babanın oğlu en çok beyaz yakalı bir işçiliğe geçebilmekteyken yöneticilik gibi konumlara ulaşamamaktadırlar. Sonraları 1967'de J. Goldthorpe'nın yaptığı çalışmalar artık mavi yakalı babaların oğullarının da yönetici konumuna gelebildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmaların ortaya koyduğu başka bir sonuç da kol işçiliğiyle uğraşanların sayıca azalmasına karşın beyaz yakalı işçiliğin, kendi hesabına çalışanların ve teknisyenlerin oluşturduğu orta tabakanın giderek geliştiği yönündedir (Sezal,2003:257).

Sosyal hareketliliği meydana getiren unsurlar, sosyal hareketliliğin yoğunluğu, sosyal tabakalar arasındaki hareketi hızlandıran veya azaltan etmenler ise şunlardır:

-Hizmet ve meslek yapısındaki değişiklikler ve bireylerin meslek imkanlarına karşı olan tutumları hareketliliği önemli oranda etkiler.

-Sosyal hareketliliğin temel araçlarından birisi olan eğitim, doğrudan doğruya yukarı doğru sosyal harekete sevk etmez ve mevcut yollardan daha iyi faydalanılmasını sağlar.

-Ekonomik ve teknik değişmeler sosyal hareketliliği artırmaktadır. Ekonomik ve teknik gelişme yeni işlerin ve kadroların ortaya çıkmasına neden olur ve aşağıdaki sınıflara mensup olanlara talebi artırır.

-Sosyal hareketliliği sosyolojik etmenler ve aile faktörü etkiler. Aile mensuplarını aynı sosyal sınıf içinde muhafaza etmek istediği için sosyal hareketliliğe engeldir. Bunu gelenek ve eskiden yerleşmiş ilişkileri mensuplarına sosyalleştirme yolu ile nakletmek sureti ile yapar. Bu nedenle, geniş ailenin yaygın olduğu toplumlarda hareketlilik kısıtlıdır. Çekirdek aile tipinde ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

-Yüzyıllardan beri kadınlar evlenme yoluyla yüksek statülere tırmanmayı başarıyorlardı. Bugün ise bütün dünyada kadınlar erkeklerle eşit imkanlara kavuşmak amacını gütmektedirler (Afacan,2001:212-213).

Açık toplum yapısında her bireyin daha üst düzeydeki bir sınıfa katılarak sosyal statüsünü yükseltme isteğini taşıdığı söylenebilir (Eke,1980:93). Tüm dünyada yaşanan yukarı doğru sosyal hareketlenmede eğitim en önemli araçtır. Araştırmacılar, eğitim süresinin kişinin nihai statüsü ve gelirini öngörmeye en belirgin faktör olduğunu söylemektedirler. Eğitim sayesinde kişiler sosyal ve teknik beceriler ve gelir kazanarak statülerini geliştirmekte ve korumaktadırlar (Afacan,2001:183-184).

Meslek endüstrileşmiş toplumdaki en önemli statü göstergesidir ve günümüz toplumlarında birçok meslek belirli bir eğitim seviyesinden sonra kazanılmaktadır (Suher,2003:121). Yüksek itibar sağlayan meslekler yüksek eğitim düzeyine bağlıken aynı zamanda yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin yüksek ücret alma olasılığı da artmaktadır (Çevik,1993:59).

Görüldüğü üzere uzun eğitim süreci sonunda kazanılan meslek, gelir ve sosyal statüler bireylerin ya da grupların sosyal tabakalaşma sistemindeki yerini belirlemektedir.

Ancak bu tür meslekleri edinebilmek için gerekli olan eğitim imkânlarını kullanabilmek için de belirli bir gelir seviyesi gerekmektedir (Eke,1985:390).

Günümüzde politik gücü elde etme ve yüksek gelir getiren mesleğe sahip olmakta alt tabakanın şanssızlığı (Uras,2002:233) göze çarpar.

Marshall'a göre ise eğitimin her düzeyinde doğdukları sosyal kökene göre bireylerin ulaştığı sosyal sınıf yerlerinde farklılıklar vardır. Eğitimli insanların sayısında artış olmakla birlikte eğitime giriş ve eğitimden yararlanma imkanları bakımından sınıfsal farklılıklar sürmektedir. Marshall babanın sosyal sınıfının çocukların eğitimi üzerinde etkili olduğunu düşünen doğrusal modelleri kullanmaktadır. Ayrıcalıklı aileler, çocuklarının akranlarına göre daha iyi eğitimsel nitelikleri edinmesini belirli araçlar yoluyla sağlayarak avantajlarını çocuklarına geçirmektedir (Şengönül, www.sdergi.hacettepe.edu.tr,2008). Kısacası Marshall'a göre çocuğun zihinsel gelişimi ve başarısında onun mensup olduğu ailenin sosyal tabakasının etkisi görülebilir (Marshall,1999:174).

Aile reisinin mesleğinin saygınlığı çocuğun sosyal hareketini ve akademik ve okul başarısını tahmin etmede önemli bir değişkendir. Baba mesleği, ailenin sosyal statüsünü belirlemekle birlikte, aynı zamanda çocukların sosyalleşmesi bağlamının da bir göstergesidir. Eğitim ve meslek bakımından başarılı ailelerin çocukları benzeri veya daha yüksekteki statüleri elde etme avantajlarına sahip olmaktadırlar (Afacan,2001:181).

Anne babanın etkisi önemli olmakla birlikte, bireyin amacı yukarı doğru bir sosyal hareketlenme ise sosyal ve ailevi geçmişten bağımsız olarak iyi bir eğitime sahip olmak en iyi stratejidir (Afacan,2001:184). Sonuç olarak denilebilir ki; "eğitim aile şirketlerine girme şansı olmayan çocuklar için yukarı doğru sosyal hareketlenme aracıdır ve dünyadaki birçok insan için sosyal gelişimin temel anahtarıdır" (Afacan,2001:185).

Bir toplumdaki sosyal sınıf ile eğitim ve ekonomik dinamizm arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylenebilir (Dönmezer,1990:311). Sosyal tabakalar arası hareketlilik imkânının varlığı bireylere sosyal hiyerarşide daha yukarılara çıkmak konusunda cesaret vermektedir. Eğitim hem insanlardaki yükselme isteğini tutkuya dönüştürür hem de bu duruma erişmenin yollarını gösterir. Bireyler başarılı olmak için çabaladıkça maddi kazanç ve sosyal statülerinde önemli bir değişme ve gelişme olacaktır. Bu durum bir nevi sınıf yapısının bozulmasını ifade etmekle birlikte burada fert, eğitim vasıtasıyla, dikey hareketliliğe konu olarak yeni bir sınıfa girmektedir. Demokratik toplumdaki eğitim anlayışı, kabiliyetlerin ayıklanmasına ve yerinde kullanılmasına yöneliktir. Kabiliyetlerin ayıklanmasıyla hem toplum tabakalarında geçişler meydana gelir hem de yeni tabakalar ortaya çıkar. Bu hareketlilik sürekli olduğundan katı ve kapalı tabakalaşma meydana gelmez (Akyüz,1991:186,283).

3.SOSYAL TABAKALAŞMA VE SİYASET İLİŞKİSİ

3.1.SORUNUN ANALİTİK ÇERÇEVESİ

Siyasetin alt yapısını toplum oluşturur. Siyasal sistem toplumsal yapının bir parçasıdır. Savunma, ihtiyaçların temini gibi zorunluluklar insanları birlikte yaşamaya zorlar, bu birliktelik bir düzen getirir ki buna toplumsal yapı denir. Bunun kamu alanı olarak nitelenen kısmında düzenleyici olarak bir kurumsallaşma devreye girer ki buna siyasal iktidar denir. “Kimler yönetmelidir” sorusu yüz yıllardır siyasal felsefenin konusu olmuştur. Bu soru aynı zamanda siyaset biliminin ana konusudur.

Sosyal sınıf nedir, sınıf kavramı hangi ölçülere göre belirlenir, sınıf kavramı ile iktidar kavramı arasında nasıl bir bağlantı vardır, sosyal sınıfların siyasal iktidarın kuruluşundaki ve paylaşılmasındaki rolleri nedir. Bu sorunlar, çağdaş sosyoloji ve politika bilimlerinde ön planda yer tutan son derece önemli, temel sorunlardır. Bunlara verilen cevaplarda, görüş açlarına ve kullanılan tahlil metodlarına göre farklılık göstermektedir (Kapani,2001:97).

Sosyal hayatın en önemli yasalarından birisi şüphesiz bireyler arasında bir eşitsizlik ilkesinin hakim olması ve buna dayalı olarak da bir merkezileşmenin, bir tabakalı yapının oluşmasıdır. Sosyolojide buna statüleşme adı verilmektedir. Gerçekten de insanlar, biyolojik, psişik ve kültürel farklı konumlarda değişik güç düzeylerinde bulunmakta, karşılıklı etkileşimle herkes içinde bulunduğu güce göre farklı dereceler almaktadırlar. Toplumu meydana getiren aktörler en küçüğünden en büyüğüne kadar sosyal kişi, grup ve örgütler, ana gövdenin yatay ve dikey bölmelerinde altlı üstlü bir duruş meydana getirmektedirler. İşte statü, bu dikey ilişkiler düzeninin adıdır ve yapılanmanın en önemli öğelerinden birisidir. Esasen sosyal yapı, eşitliğin bozulup

kademeli bir konumun ortaya çıktığı, birilerinin merkezi hale geldiği sosyal olgular için kullanılan bir terimdir (Armağan,1983:10,35).

Sosyolojide bir sosyal yapı içindeki bu ortak statüleri birleştiren bu sosyal basamaklara tabaka, bu oluşuma da tabakalaşma adı verilir. Toplumda bu basamaklar, pek çok insanı içine alan ortak özellikleri taşıyan kategori ve gruplar oluşturur. Siyasetin en temel esprisinin “yukarıda yöneten bir azınlık, aşağıda bir yönetilen çoğunluk” denklemi üzerine oturduğu göz önüne alınırsa seçkinler denen yönetici azınlığa giden bu yolda söz konusu edilen tabakalaşmanın önemi anlaşılmış olur (Aydın,2006:39,42).

Toplumlarda sosyolojik olarak dünden bugüne fertlerin yerlerini belirleyen değişik ölçekler var olmuştur ki bunların en önemlileri: Soy, servet, meslek, eğitim/bilgi, din, yaş, cinsiyet, güçlülük ve güzellik gibi biyolojik etkenlerdir. İyi dikkat edilince görülür ki bunlardan meslek, bilgi/eğitim, dini inanç gibi bir kısmı insanların iradi çabalarıyla sonradan kazandıkları statülerdir, ama buna karşılık soy ve biyolojik etkenler, “verilmiş” statülerdir, elde edilmeleri insanların çabalarına bağlı değildir. Meselâ buna göre zenci olmak verilmiş, ama bir aydın olmak kazanılmış bir statüdür (Duverger,2002:132,161). Söz konusu statünün meydana getirdiği en önemli olgu sosyal tabakalaşmadır. Tabakalaşma aynı statüyü birleştiren ortak katların bir ifadesidir. Meselâ bilginlik bir statüdür, ama bilgililerin oluşturduğu ortak yapıya “aydınlar” denir ki bu bir sosyal tabakadır. Sosyal tabakalaşmanın en önemli görünümüleri ise kastlar, zümreler ve sınıflardır. (Aydın,2006:43,46). Zamanımızda, farklılaşmanın temeli sosyal sınıf kavramına ve sınıflar arasındaki ayrılığa dayanmaktadır (Kapani,200:97). Bizim burada sınıfla ilgilenmemizin nedeni de siyasetle olan bağlantısıdır. Bu bağlantının da seçkinlerin siyasete olan etkileri ile bağlantısı önemlidir.

3.1.1. Siyasetin Kaynağı ve Koşulları

Siyasetin kaynağında insanların birbirlerinden farklı olmasının yattığı konusunda birçok yazar hemfikirdir. Gerçekten, insanlar, dini inanış, dünya görüşü, yaşam tarzı, menfaat algılaması, kıyafet tercihi, estetik anlayışı ve benzeri bakımlardan birbirlerinden farklıdır. Bu farklılığın doğal sonucu, insanlar arasında ihtilafların ortaya çıkmasıdır. Bu ihtilafların çözümünün değişik yolları vardır ve bazı ihtilafların çözümü ise siyasetin alanına girer. Eğer şiddeti dışlayan bir siyaset anlayışı egemense, bu ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesi gerekir. Böylece siyaset, kolektif problemlerin çözüm araçlarının en önemli ve en etkililerinden biri olarak belirir (Yayla,2002:5-6).

Turan 'a göre siyaset insanların toplu halde yaşamalarının bir sonucudur. Ancak topluluk halinde yaşama siyasetin varlığını açıklamada tek başına yeterli değildir. Farklılaşma olgusu bir başka koşuldur. Meslek, din, etnik köken, bölge gibi unsurlar farklılaşmanın dayanağını oluştururlar. Yani insanlar toplu halde yaşayacaklar ama bu esnada farklı temellere dayalı ortak paydalarda buluşacak ve siyasi tercihlerini bu paydalar üzerinden oluşturacaklardır. Farklılaşma doğal olarak çatışmaları da beraberinde getirecektir. Çatışmanın çözümü yani hangi isteklerin siyasal sistemce benimseneceğinin belirlenmesi ise, tercih yapılmasını kaçınılmaz kılacaktır (Turan,1986:8,11). Toparlayacak olursak Turan'a göre siyasetin koşulları: "Toplum halinde yaşama, farklılaşma, çatışma ve tercih yapma zorunluluğu"dur.

İnsanlar arasındaki farklılıklardan kaynaklandığına göre, siyasetin her zaman diliminde ve dünyanın her yerinde karşılaşılan evrensel bir fenomen olduğunun söylenmesi abartı olmayacaktır. Zira, insanların bütün farklılıklardan arınarak veya arındırılarak mutlak anlamda eşit kılındığı insanlık tarihi boyunca görülmemiştir. Bundan sonra böyle bir şey olmasını beklemek için de bir sebep yoktur. Siyasetin bütün

insan toplumlarında ortak bir olgu olduğunun en iyi göstergesi, her toplumda ortaklaşa alınması gereken kararlar bulunması ve toplumların şöyle veya böyle ama mutlaka yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmasıdır (Yayla,2002:6).

3.1.2. Siyasetin Tanımı

Biri Arapça, diğeri Latince kökenli olan “Siyaset” ve “Politika” sözcükleri zaman zaman aynı olguyu tanımlamakta kullanılmaktadır. Arapça bir kelime olan siyaset, at eğitime anlamına gelmektedir. Politika sözcüğü ise dilimize batı dillerinden geçmiştir. Batıda devleti yönetme anlamında kullanılan ve siyaset kavramına karşılık gelen bir terimdir (Daver,1993:5). Siyaset sözcüğünün kökeni incelendiğinde kavramın eski doğu uygarlıklarında devlet yönetimi ile ilgili olarak kullanıldığını görüyoruz. Yani, dikkat edilirse, siyaset olgusunu tanımlamakta kullanılan her iki sözcüğün de, toplumun tamamının yönetilmesi, daha açık bir ifade ile devlet yönetimi ile ilintili olduğu görülür (Çam,2002:21).

Siyaset kavramının İngilizce'deki karşılığı “politics” dir. “Politicis” eski Yunanca'da şehir anlamına gelen ‘polis’ kelimesinden türemiştir. Polis aynı zamanda bir siyasi modelin adıdır. Bu model içinde, bütün vatandaşların şehir işlerine duyarlı olması talep edilmekte ve bunu yapmayanların “ilgisiz” ve hatta ahmak (idiot) olduğu düşünülmekteydi. Esasen Antik Yunan'daki politika, bugünkü demokratik politika gibi herkesi kapsama, çoğulcu ve yarışmacı olma vasıflarına sahip olmaktan uzaktı. Sitenin bütün yaşayanları değil, yalnızca, nüfusları genel nüfus içinde hayli küçük bir yüzdeye tekabül eden vatandaşlar politika yapma ayrıcalığına sahipti (Yayla,2002:1). Zaman ilerledikçe politikanın kapsamı, tarzı ve vasıfları da değişti ve politika beşeri faaliyetlerin meşru ve gerekli bir türü olarak kabul edilir hale geldi.

Sözlük anlamı yönetmek idare etmek olan siyaset kavramının siyaset bilimi literatüründe pek çok tanımı yapılmıştır. Siyaset olgusuna yönelik tanımlardan ilki, siyaset olgusunu devlet yönetimi ile özdeşleştirerek ele alan yaklaşımlardır (Turan,1986:7). Ünlü Yunanlı filozof Eflatun'da benzer bir yaklaşımla siyasetin “insanları rızaları ile yönetmek sanatı” olduğunu belirtirken; Şansölye Bismarck politikayı “mümkün olanın sanatı” diye tanımlamıştır. “Siyasal bilimin babası” olarak kabul edilen Aristo ise siyasetin “insan mutluluğunu gerçekleştirme sanatı olduğu” noktası üzerinde ısrarla durmuştur. Büyük Selçuklu veziri Nizamül Mülk'de “Siyasetname” adlı eserinde başarılı siyasetin adalet ve bilgiye dayanan yönetim biçimi olduğunu belirtmiştir (Daver,1993:3).

Siyaset bilimi literatüründe en çok atıf yapılan siyaset tanımlarından biriside, Amerikan siyasal bilimci Harold D. Laswell'e ait olan “Kimin, nerede, ne zaman ne elde edeceğinin otorite yoluyla belirlenmesi veya kaynakların ve değerlerin otorite yoluyla dağıtım” şeklindeki tanımlardır. Bu tanımlar otoriter yorumlara fazlasıyla açık ve siyasetin alanını çoğulcu siyaseti boğacak ölçüde genişletme eğilimi taşımaktadır (Yayla,2002:3).

Max Weber'de siyaseti benzer bir bakış açısıyla şöylece tanımlamıştır: “Emir ve kumandasını, belirli bir toprak parçası üzerinde tehdit kullanmak ve fiziki cebir ve şiddete başvurabilmek gücüne malik bir idari örgütlenme marifetiyle icra ettirip yürütebilen bir hükmedici grup siyaseti oluşturur”(Dönmezer,1990:348). Fransız akademisi sözlüğü de “Siyaset bir devleti yönetme ve diğer devletlerle olan ilişkilerine yön verme sanatına ilişkin her şeyin bilgisidir” der (Duverger,2002:19). Günümüzdeki yazarların büyük çoğunluğu siyaset ve iktidar kavramlarını adeta birleştirmektedirler.

Lasswel, Burdeau, ve Duverger'e göre siyaset, iktidarın kullanılması icrasdır (Dönmezer,1990:348).

Bir diğer yaklaşımda ise, siyaset otoritelere karşı, çıkarları çatışan grupların mücadelesi, otoriteleri ikna çabaları, yöntemleri ve bu ilişkinin doğurduğu kurumsal yapılar olarak ele alınmaktadır. Örneğin tanınmış siyaset bilimci Van Dyke bu yaklaşıma uygun olarak siyaseti “kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulamak, başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri bir mücadeledir” diye tanımlıyor (Turan,1986:7).

Siyaset, siyasi iktidarın ele geçirilmesine yönelik yapılan eylemlerin tümüdür. “İnsanlar yaradılışları, sosyo-ekonomik durumları gibi nedenlerle değişik düşünelere ve farklı çıkarlara sahiptirler. İşte insanların ve insanların oluşturdukları örgütlerin ve toplumların aralarındaki bu ve buna benzer farklılıklardan doğan çıkar çatışmaları siyasetin temelini oluşturur. Bu anlamdaki çıkar çatışmalarının konusu, toplumun yarattığı maddi ve manevi değerlerin paylaşılması olup, amacı ise siyasi iktidarın ele geçirilmesidir”(Yücekök,1987:3).

Siyaset, toplumdaki çıkar gruplarının aralarındaki bir çeşit paylaşma, hak arama ve haklarını savunma çatışmasıdır. Böyle olunca siyaset, çatışmanın ortaya çıktığı anda başlar (Şaylan,2003:3).

Davit Easton siyaseti; toplumun yarattığı maddi ve manevi değerlerin bir otoriteye dayalı olarak dağıtılması süreci olarak tanımlar. Genel bir tanımlama yaptığımızda ise siyaset; hem bir çeşit çıkar çatışması, hem siyasi iktidarı ele geçirme kavgası, hem de bir ölçüde uzlaşma ve toplumun genel çıkarlarının gözetilmesi çabasıdır diyebiliriz (GenBilim Editor, www.genbilim.com,2007).

Bugüne kadar yapılan tanımların her biri politikanın değişik yönlerini öne

çıkarmış veya tanımlayanların ideolojik veya değersel konumunu sergilemiştir.

3.1.3. Siyasetin Aktörü Olarak Birey ve Siyasal Katılma

Aristo, bilindiği gibi insanı siyasal hayvan olarak nitelemiştir. Aristo'nun, insanın sosyal ve siyasal yönüne işaret ettiği bu ifadenin anlamı şudur: İnsanlar tek başlarına değil, topluluk halinde yaşamayı severler. Birlikte iş yapmak, bir araya gelip konuşmak, görüşmek, tasada ve sevinçte ortak olmak insanlarda bulunan temel özelliklerdir (Daver,1993:90). İnsanın sosyal bir varlık olarak belirli bir toplumun içinde yaşaması zamanla içinde yaşadığı toplumun değer yargıları ve kültürünün etkisi altında kalmasına zemin hazırlayacaktır (Dönmezer,1990:99). Siyasal kültür denildiğinde ise bazen bir ulusun siyasal gelenekleri, bazen de bir toplumda hakim olan siyasal ideolojinin dile getirdiği amaçlar anlaşılmaktadır. Siyasal önyargılardan siyasal üsluba, siyasal ruh halinden neyin meşru olup neyin meşru olmadığını gösteren meşruluk ölçülerine, siyasal inançlardan otorite sembollerine kadar pek çok husus siyasal kültür kapsamında ele alınmaktadır (Sarıbay,1998:67).

Kişinin siyasal değer, inanç ve tutumları zaman içinde oluşmakta, kişi içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anlayışlar, davranış kuralları çerçevesinde “siyasal bir insan” olarak biçimlenmektedir. Siyasal insan, siyasal kültüre, siyasal bilince, siyasal altyapıya sahip insandır ve aynı zamanda hayatın her alanına ve her problemine kafa yoran ve çözümler üretmeye çalışan insandır. Bireyin siyasi bilinç kazanma süreci toplumsallaşma ile olmaktadır. Genel olarak, kişinin toplumda ya da toplumun alt birimlerinde yürürlükte olan değer yargılarını, davranış kurallarını öğrenmesi sürecine toplumsallaşma denir. Bu tanım içerisinde toplumsallaşma bireyin siyasi kültür edinmesi sürecidir (Turan,1986:47).

Birey, toplumsallaşma sonucunda, içinde yaşadığı toplumda siyasal rolleri oynayabilecek bir konuma gelir. Ancak, siyasal toplumsallaşma tek başına bireyi bir siyaset aktörü konumuna getirmez. Siyasal aktör, siyaset sürecinde etkin olabilmeyi de içermektedir. İçinde yaşanılan siyasal kültür, bireye böyle bir rol vermiyorsa, onu sürecin dışında tutmaya çalışıyorsa, birey özgürleşmemişse bireyin aktör olabilme özelliği zayıflayacaktır.

Bireyi siyasal katılmaya yönlendiren nedenler ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkan sanayileşme ve ticarileşme süreci ve bunun beraberinde getirdiği sınıfsal ve siyasi değişimdir. Sanayileşme ile beraber insanlar kentlerde yaşamaya başlamış bu durum hem haberleşmeyi hem de okuryazarlığı arttırmıştır. Şehirleşmeyle beraber yeni sosyal sınıfların doğması bu sınıfların siyasal sistemi kendi lehlerine etkileme çabalarını da beraberinde getirmiştir. 1789 Fransız İhtilali ve 1830-1848 işçi ihtilalleri hep bu sürecin sonuçlarıdır. İkinci olarak devletin giderek artan işlevleri, bireyin yaşantısını daha yoğun etkileyen faaliyeti, her bireyin ve topluluğun siyasal sürece daha yakın ilgi duymasına, onu etkilemeye yönelmesine neden olmaktadır (Turan,1986:67-68).

Siyasal katılma, uzun bir siyasal ve toplumsal koşunun sonucunda varılan, çağdaş demokratik bir kurumdur ve demokrasilerde anayasal temele sahiptir (Duverger,2002:10). Çağdaş bir devlet örgütlenmesinde bireyler, hem siyasal alanla ilgili eylemlere katılır ve siyasal mekanizmaları etkiler; hem de siyasetten etkilenir. Siyasal çağdaşlaşmanın en önemli yanı, bütün toplumsal aktörlerin örgütlü bir biçimde, örneğin partilerin doğuşuyla birlikte siyasal kararların oluşumuna katılmasını sağlamasıdır. Devletin, ulusu oluşturan sosyal aktörlere dayanması ve bu aktörlerin devlet yaşamında temsil edilmesi gerekir. Aksi durumda devlet, halkıyla bütünleşmemiş

“kupkuru bir kalıp” olmaktan öteye geçemeyen bir kurum olarak kalmaya mahkum olur (Keleş,1993:20).

Bireyler siyasal sürece çeşitli düzeylerde ve çeşitli biçimlerde katılmaktadır. Bireylerin katılmaktan beledikleri sonuçlar duygusal ya da çıkarları ile ilgili olabilir. Aktif bir bireyden kastedilen, mesleki, grupsal, ailevi, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, bireyin siyasal olgularla yaşamı arasında bir bağ bulunduğunu fark etmesi ve bundan hareketle siyasal otoritelerin kararlarını etkilemek üzere bazı davranış ve eylemlerde bulunmasıdır. Bireyin, dilekçe vermek veya oy kullanmak gibi daha pasif eylemlerinden, bir siyasal partide görev almak, siyasal otorite makamına aday olmak veya otoriteleri etkilemek için bir protestoya katılmak gibi daha aktif eylemlerine kadar davranışlarını yönlendiren temel dinamik, kendi olarak siyaset ile çıkarları arasında kurduğu bu bağdır (Çukurçayır,2000:31).

Bir ülkenin siyasal yapısı ve katılım için oluşan kurumlaşma, bireyin katılıma yönelik davranışlarını etkilemeleri bakımından belirleyici bir rol oynarlar. Siyasal partilerin yapısı, eğitim düzeyinin yüksek olması, sivil toplum kurumlarının yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve nitelikleri, katılım davranışının artması bakımından özel bir öneme sahiptirler.

Katılım olgusunun siyasal ve sosyal düzlemde yerine getirdiği işlevler, hem bireyi hem de devleti ilgilendiren yönüyle çok çeşitlidir. Birey, yönetim, siyaset ve kültür gibi birçok konuda katılımın olumlu işlevleri vardır. Ancak, katılımın genel amacı, daha fazla demokrasidir. Dolayısıyla, bu yöntemle siyasal sistemin alacağı kararların ilgili kamuoyuyla birlikte alınması ve kamuoyunun karar süreçlerinin işleyişinden olabildiği ölçüde bilgi sahibi olması sağlanmaktadır.

Siyasal katılma, aktör olarak bireyin oluşumu konusu ile yakından ilintili bir kavramdır. İnsanların bir kısmı siyasi sistemle yakından ilgilenirler ve ona faal olarak katılırlar. Bazıları ise siyasi sisteme karşı oldukça ilgisizdirler. Çağdaş demokrasilerde önemli olan siyasi sistemle yakından ilgilenen ve özellikle olağan siyasi katılım yollarını kullanarak demokratik sisteme etki etmeye çalışan aktif bireylerin varlığıdır.

3.1.4. Siyasi Partiler

Siyasi partilerle iktidarı aynı anda düşünmek ya da bu iki kavramın birbirini çağrıştırmaları herkesçe normal karşılanır. Çünkü siyasi partinin iktidarı ele geçirmek ve oluşturduğu kendi dünya görüşüne göre yönlendirmek istediğini herkes bilir.

Siyasi partilerin varlığını sürdürdüğü tüm siyasi rejimlerde, siyasi partilerin oluşmasını sağlayacak ortak çıkarlara sahip insan gruplarının varlığı söz konusudur. Bu grupların, toplumdaki sosyal davranışları aynı istikamete yönelik ve uyumludur. Ortak amaca erişebilmek amacıyla, ortak olarak kurulan siyasi teşekküller ise, parti olarak siyasi yaşamda yerini almıştır. Bir toplumda değişik çıkarlara sahip insan gruplarının doğal olarak var olabileceğini düşünürsek, demokratik rejimlerde siyasi partilerin çeşitliliği ve çokluğu da gayet doğal ve gereklidir (Tokgöz,1999,10-11).

Kişilerin ve toplulukların tercihlerinin, dileklerinin bütünleştirilmesinde ve bunların siyasi sistemin ilgili ve yetkili kurumlarına aktarılmasında siyasi partiler çok önemli bir yere sahiptir (Turan,1986:97). Demokratik rejimlerde siyasi katılımın en yaygın ve en temel “aracı kurumu” kuşkusuz siyasi partilerdir. Bunlar hem bireysel düzlemde, hem de grupsal düzlemde sosyal kesimleri harekete geçirir ve siyasetle bütünleştirirler. Bir siyasi partiyi meydana getiren üç ana unsurdan söz etmek mümkündür. Bu unsurlar liderler, aktif üyeler ve sıradan üyelerden oluşmaktadır.

Siyasal partilerin tüm unsurları, eşit oranda olmasa da siyasal katılımı önemli ölçüde rol oynamaktadırlar (Çaha,1996:205).

Sarıbay 'a göre, siyasal parti; “kendini politik bir etiketle ya da kimlikle tanımlayan, yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan politik bir topluluktur” (Sarıbay,2001:6).

Siyasi partiler, sosyal gelişmelere ve sosyal yapılara ayak uydurdukları müddetçe güçlenirler ve temel amaçları olan iktidara ulaşmakta başarı sağlarlar. Gelişmelerin arkasında kalan tüm kuruluşlar ve organizasyonlar gibi siyasi partilerde, toplumun istek ve arzularına cevap veremedikleri zaman güç kaybedip nihayetinde ölürler (Tokgöz,1999:12).

Siyasal partiler, siyasi taban açısından her şeyden önce bir toplumdaki bölünmeleri ve bu bölünmeler arasındaki çatışmaları temsil eden kuruluşlardır (Sarıbay,2001:7).

Burada en önemli unsur, siyasal iktidarı “ele geçirmek” veya hiç değilse onu başka partilerle “paylaşmak” amacıdır. Bütün partilerin ortak hedefini oluşturan bu unsur, onları diğer sosyal gruplardan (özellikle siyasal iktidarın kullanılmasını sadece etkilemeye çalışan baskı gruplarından) ayırt etmeye yarayan başlıca kriterdir. Bunun yanında ikinci önemli kriterde siyasal partilerin geçici kuruluşlar olmayıp, sürekli ve ülke çapında oldukça yaygın bir örgüte sahip olmalarıdır (Kapani,2001:160).

Siyasi partiler aracılığıyla biçimlenen siyasal iktidar, toplumsal kesimlerden gelen talepleri belirli bir süreçten geçirerek bir karara bağlar. Bu talepler ya doğrudan bu kesimler tarafından ya da siyasi parti veya çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından siyasal iktidara sunulmaktadır. Demokratik ülkelerin hemen hepsinde benzer bir

biçimde bu süreç işlemektedir. Bu çerçevede modern demokrasiler, temelde siyasal partiler aracılığıyla işleyen ve ortaklaşa sorunların barışçı bir rekabet içinde karara bağlanmasını öngören süreçleri ifade etmektedir.

Siyasi partilerin ortaya çıkışı ile ilgili olarak Turan şu tespitlerde bulunur: “Partilerin gelişmesi, iktidarın paylaşılması olayıyla yakından ilgilidir. İktidarın kaynaklarının tanrısal, yönetilenlerin vatandaş değil, uyruk olarak görüldüğü dönemlerde, toplum yönetiminde söz sahibi olan kişilerin sayısı sınırlı olduğundan, bu kişilerin düşüncelerinin, isteklerinin birleştirilmesi ve örgütler aracılığıyla ifade edilmesine gerek yoktu. İktidarın kaynağının tanrısaldan yönetilenlere doğru kaymasıyla, iktidarı paylaşan herkesin kolaylıkla bir araya gelmesi, toplumun uyması zorunlu kararlar alması, zorlaştı. Benzer çıkar ve eğilimleri olan kitlelerin iktidarı ancak temsilcileri aracılığıyla etkileyebilecekleri ilkesi yaygınlaştı. Siyasal partilerin geniş toplulukların temsil edilme gereksinimine bir cevap olarak geliştikleri söylenebilir” (Turan,1986:99).

Demokrasiyle birlikte parlamentoların ve seçimlerin gelişmesi ile Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra ortaya ilk kez çıkan partiler ilkin soyluların partileri, yani kentli çevresinde veya seçim bölgelerinde saygınlık ve servet sahibi olan bireylerden oluşan yörece küçük seçim kuralıydı. Oy hakkının giderek yaygınlaşması ve seçilmiş meclislerin iktidarlarının artması ile, partiler ulusal çapta daha sürekli bir örgüt halini aldı, ama bundan sonraki büyük gelişme ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, sadece seçim kampanyalarının finansman aracı olarak değil siyasal eğitim ve katılımın bir aracı olarak kitlesel üye kaydını hedefleyen işçi ve sosyalist partilerin (ilkin Almanya ve Avusturya’da olmak üzere) ortaya çıkışıyla gerçekleşti. Bu tarihten itibaren, devamlılığı olan kitle partileri batılı kapitalist toplumların siyasetinde baş etken

haline gelip, yirminci yüzyıl boyunca birbirinden farklı biçimlerde olmakla birlikte, dünyanın diğer alanlarında da yayıldı (Bottomore,1987:27).

Partiler, siyasal sisteme istek girdilerinin ulaşmasını sağlayan en önemli araçlardandır. Partiler genel düzeyde bireylerden ve topluluktan gelen isteklerin birleştiricisi, derleyici ve ayıklayıcısı olmak görevini yüklenir (Turan,1986:101,103). Çok partili sistemlerde, iktidara ortak olmayan partilerin işlevi muhalefette bulunmaktır. Muhalefetin görevi, sistemin kararını eleştirmek, denetlemek ve almasıklar sunmak böylece kendilerine iktidar yolunu açmaya gayret etmek olarak açıklanmaktadır. Ancak muhalefet partileri de kendi aralarında da farklı yapılar sergilemektedir (Turan,1986:105).

Siyasal hayat ile ilgili partilerin sahip oldukları bu çok işlevlilik, onları siyasal sürecin en önde gelen aktörleri konumuna sokmaktadır.

Bir toplumun sınıfsal yapısı ile iktidarın oluşumu ve işleyişi arasında nasıl bir ilişki vardır? Sorusu karşısında sınıfsal temelli veya başka türlü bölünmelerin güçlü siyasal etki ve yansımalarının olmadığını söylemek aşırı bir iddia olacaktır” (Yayla,2002:209).

Bir ülkede var olan toplumsal gruplar, toplumsal grupların örgütlediği partiler ve kuruluşlar arasında siyasi rekabetin var olması doğaldır. İktidar ilişkilerini düzenleyen siyasetin en önemli aktörleri partilerdir ve siyasi partiler birbirleriyle rekabet ederek iktidara gelmeyi isterler. Partileri ya çıkar grupları yada baskı grupları yönlendirir ve bu sosyal grupların sınıfsal karşılığı vardır. Bu çerçevede Batılı anlamda siyasi parti “şu veya bu sınıf” ı iktidara taşıyan yasal örgütlenme biçimi ve aracıdır (Bulaç,<http://makale.turkcebilgi.com/kose-yazisi-85389-ali-bulac-sinif-ve-siyaset.html>, 2006).

Demokratik ülkelerde, bütün vatandaşların kanun önünde eşit olması ve sivil haklar yanında siyasi hakların da gitgide genişlemesi, sınıf kavramının operasyonel bir toplumsal analiz aleti haline gelmesini zorlaştıran başlıca faktördür. Demokratik ülkelerde insanların temel hak ve özgürlükleri hukuk devletinin teminatı altındadır. Oy kullanmanın önündeki yaş, cinsiyet, servet esasına dayanan farklılıklar ya önemli ölçüde gerilemiş ya da tamamen kalkmıştır. Gittikçe artan sayıda insan temsil organlarının seçimine katılmaya veya bizzat temsilciliğe aday olmaya başlamış, bu süreç halkoyuyla seçilen organların güçlerini hem yatay hem dikey olarak genişletmiştir. Dolayısıyla, insanlar kendilerini ilgilendiren politik ve ekonomik kararların alınmasında daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır (Yayla,2002:209-210).

Toplumun siyasete katılmasını etkileyen, toplumsal ve kişisel faktörler vardır. Toplumsal faktörlerin içine ‘toplum yapısı’, ‘toplumsal sınıf’, ‘aile’ ve ‘statü’ girmektedir. Geleneksel tarım toplumlarının sanayileşmiş modern toplumlardan daha az siyasetle ilgilendikleri söylenebilir. Bunun nedeni ise modern toplumlarda sanayileşme ile birlikte kentleşmenin ortaya çıkması ve kentsel sorunların daha da yoğun olmasıdır. Diğer yandan, toplumda etnik köklerin çeşitliliği ne kadar çoksa çatışmalar o kadar yoğun olacak ve bireyler siyasete katılım göstereceklerdir. Aile açısından da, örneğin ataerkil bir yapıya sahip olan ailelerde siyasal katılım daha azdır. Ayrıca bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, toplumdaki statüleri arttıkça siyasete ilgileri ve katılımları da artar (GenBilimEditor,www.genbilim.com, 2007).

Sonuçta, siyasal kültürün gelişmesiyle toplum, siyasal olaylara daha duyarlı ve ilgili olacak, ülkeyi yönetenleri daha yakından izleyecek, kendisinin ve toplumun sorunlarına daha çok sahip çıkacak, yöneticilerin yanlış hareketlerine karşı kitlesel

olarak tavrı alacak, karşı çıkacak ve onları toplumun istekleri doğrultusunda yönlendirmeyi başarabileceklerdir (GenBilimEditor,www.genbilim.com, 2007).

3.2.POLİTİKANIN YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER AYRIMINA DAYANDIRILMASI; ELİTLER VE KİTLELER

3.2.1. Elit Kavramı ve Elit Teorisi

Politikanın sosyal gruplar arasında iktidar ilişkileri olarak ele alınmasına yada bunun doğrudan doğruya bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirilmesine karşılık, bazı siyasal bilimciler politika sürecini toplumda yönetenler ve yönetilenler arasındaki ayrıma dayandırmaktadırlar. Bu görüşü savunanlara göre; en basitinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda karar alan, emir veren, bu karar ve emirleri yürüten ve toplumu yöneten daima küçük bir azınlık olmuştur. Toplumun geri kalan kısmı, yani çoğunluk, bu azınlık tarafından yönetilen kitleleri meydana getirirler. Böylece bütün toplumlar-siyasal rejimlerine verilen ad ne olursa olsun- aslında oligarşik bir yapıya sahiptirler (Kapani,2001:111). Bütün toplumlarda karar alan, emir veren, bu karar ve emirleri yürüten ve toplumu yöneten bu küçük azınlık(lar) “elit”; bu ortak fikre dayalı olarak ortaya atılan düşünceler topluluğu da “elitizm” olarak nitelendirilmekte ve bu alanda, farklı birçok kuram üretilmiş bulunmaktadır.

Elit sözcüğü, seçme anlamına gelen, Latince “eligre”den türemiş bir kavramdır (Turhan,1991:29). İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca gibi pek çok dilde elit; “seçilmiş olan parça” ve “en iyisi” anlamlarında kullanılmaktadır. Buradan hareketle, Elit kavramının Türkçe karşılığı olarak “seçkin” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “a)Benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle göze çarpan, üstün, mümtaz, güzide, mutena; b) Bir toplumda gücü ve saygınlığı olan kişi veya grup” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).

Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde ise seçkin, “bir toplumda itibarlı ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerini denetimi elinde bulunduran ve üstün özellikler atfedilen kişi veya kişilerdir”(Acar ve Demir,1992:114).

Seçkin sözcüğü 17. yüzyılda üstün karakterdeki malları tanımlamakta kullanılırdı. Sonraları bu sözcüğün kullanım alanı genişleyerek birinci sınıf askeri birlikler ya da soyluluğun yüksek mertebeleri gibi üstün toplumsal kümeleri kapsamaya başladı. Oxford Sözlüğü'ne göre, “Seçkin” sözcüğünün İngiliz dilinde en eski bilinen kullanımı, 1823'e, artık toplumsal kümeleri de kapsamaya başladığı bir tarihe uzanmaktadır. Ancak, bu sözcüğün toplumsal ve siyasal yazında yaygın kullanımı Avrupa'da 19. yüzyıl sonlarında, İngiltere ve Amerika'da ise özellikle Vilfredo Pareto'nun yazıları sayesinde toplumbilimsel seçkinci kuramların yayıldığı tarih olan 1930'larda başlar (Bottomore,1990:7-8).

Elit kavramı, toplumbilim literatüründe “çoğunluk üzerinde azınlık yönetimini” tanımlamak için kullanılır (Turhan,1991:29). Bu anlamda elitler ne bir toplumsal sınıftır ne de bir baskı grubudur. Ama elitlerin siyasal yaşamda bir ağırlıkları vardır. Bu ağırlık özellikle geri kalmış ülkelerde önem kazanmaktadır (Kışlalı,1994:275).

Teorik açıdan elit kavramı, kurumsal iktidar sahibi, toplumsal kaynakları kontrol edebilecek konumda bulunan, karar verme sürecini doğrudan veya dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme yetisine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireyler olarak tanımlanabilir. Temel toplumsal kurumların başında hiç kuşkusuz siyaset, ekonomi, ordu, yargı, eğitim, medya,...gelmektedir. Toplumsal kaynaklar ise, zenginlik, prestij, statü gibi sosyal ve ekonomik kaynaklar olabileceği gibi karizma, motivasyon, enerji ve zaman gibi bireysel kaynakları da içerir. Toplumsal

kararlar, toplumun tamamını ilgilendiren makro düzey kararlar olabileceği gibi, toplumun önemli bir çoğunluğunu etkileyecek meso düzey kararlar yada toplumun belli bir kesimini ilgilendiren mikro düzey kararlarda olabilir. Karar verme süreci, karar verme sürecine katılım ile “doğrudan” ya da lobicilik, baskı grubu oluşturma, kamuoyu yaratma şeklinde “dolaylı” olarakta etkilenebilecektir (Arslan, www.insanbilimleri.com, 2004/b).

Siyaset sosyolojisi açısından statüleşmenin en genel ifadesi, yukarıda bir “yönetenlerin” aşağıda ise çoğunlukta olan bir “yönetilenlerin” bulunmuş olmasıdır. Kendi aralarında da derecelere sahip bulunan, yani “yönetim” ile ilişkileri farklı olan “yönetilenler” toplumsal bir olgudur. Seçkinler yönetenler olarak değerlendirileceklerdir. Yöneten azınlık-yönetilen çoğunluk denklemi de “seçkin” kuramların en önemli tartışma noktasını oluşturacaktır (Runciman, 1986, 136).

Gerçekten de, “seçkinler kuramı” modern siyaset sosyolojisinin önemli sorunlarından birisidir ve konu üzerinde pek çok düşünür görüş ileri sürmüştür. Bunların en tanınmışları Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, C. W. Mills, Roberto Michels ve George Sorel’dir. Şüphesiz bu düşünürlerin söylediklerinde ortak noktalar vardır; seçkinlerin mahiyeti, işlevi ve işlerliği ve hatta adlandırılmasında benzerlikler söz konusudur. Mesela aynı olguya Mosca “yönetici sınıf” derken, Pareto “yönetici seçkinler”, Michels “oligarşi” adını vermektedir. Yine tüm siyasal sistemlerin sonuç itibarıyla bir grup yönetimi (oligarşi) niteliği taşıdığını savunmakla demokrasinin de en özgün eleştiricileri olarak gözükmektedirler (Runciman, 1986:49-50). Seçkinler kuramcılar, ortak yönlerine rağmen farklı çizgilere de değinmektedirler.

Toplumun küçük ve seçkin bir azınlık tarafından yönetildiği ve yönetilmesi gerektiği yolundaki temel görüş, Platon’a kadar uzanmaktadır. Hatta Platon’dan da

önce, çok eski Hint toplumunu düzenleyen Brahmancı kast öğretilerinde bu düşünce belirgin bir biçimde yer almaktadır. Bunun yanında, birçok dinsel itikatlar, “Tanrının Seçtiğiyle bir seçkin kavramı dile getirmişlerdir. Modern toplumsal ve siyasal seçkinler anlayışı belki de Saint Simon’un bilim adamları ve sanayiciler yönetimini savunuşuna dek geriye gitmektedir. Saint Simon’un düşüncesindeki seçkinci ve yetkeci öğeler, Bonald’ın fikirleriyle birleşerek August Comte’un pozitif felsefesinde yeniden öne çıkmış ve böylelikle modern seçkinler kavramının yaratıcıları Mosca ve Pareto’yu doğrudan etkilemiştir (Kapani,2001:111-112).

Platon “Devlet” adlı eserinde devleti “insanların tek başlarına kendilerine yeterli olmamaları sebebiyle, ihtiyaçlarını birlikte karşılamak üzere meydana getirdikleri topluluk” (Platon,1993:25) olarak tanımlar.

Yine Platon’a göre devlet üç ayrı kısımdan kurulmuştur; “besleyenler takımı, koruyanlar takımı ve öğretenler takımı”. Platon’un ideal devletinin yasası, tam bir aristokrasidir, “en iyilerin” yani bilgililerin, erdemlilerin başta bulunmasını isteyen bir devlet biçimidir. Bu devlette kanunların konulması, topluluk hayatının düzenlenmesi ise filozoflara, bilge kişilere verilmiştir. Platon, Politea adlı eserinde şöyle der; “Başa filozoflar geçmez ya da baştakiler felsefe yapmazsa, insanlığın acıları sona ermeyecektir”. Filozofların buyurduklarını pratikte yürütmek, böylece de devleti içeriye ve dışarıya karşı gerçekleştirmek ve yaşatmak koruyucuların ödevidir. Geniş yığına düşen ödev ise çalışmak ve itaat etmektir (Gökberk,1990:67).

Platon’un düşüncesinde, bir avuç azınlığın çoğunluğu yönetmesi gerektiğini görüyoruz. Çünkü, devleti yönetebilmenin temel ölçütü filozof-bilge olmaktır. Bunu başarabilecekler ise çok azdır (Gökberk,1990:66). Platon’a göre, “yığın” hiçbir zaman filozof olamayacaktır. Ona göre insanların çoğunda, ruhun para kazanmayı, maddi

hazları amaç bilen dürtüleri egemendir; ancak bu itkilere karşı durabilen az sayıda insanda şeref duygusu ağır basar ve ancak bir avuç insan nesnelere düşünce ile kavramak, eylemi akla dayatmak, kısaca felsefi bir hayat yaşamak gerekmesini duyar (Yalçın,1991,53-54).

Mosca tek bir sınıkla hareket eden teşkilatlı azınlıkların, daima teşkilatsız, dağınmış çoğunluklara üstün olacağını dile getirerek, teşkilatlı azınlıklarla teşkilatsız çoğunluklar arasındaki kuvvet dengesizliğine dikkat çekmiştir. Pareto ise, toplumları elitler ve elit olmayanlar olarak iki ana tabakaya ayırmış, elit tabakayı da yönetici elit ve yönetici olmayan elit olarak kendi içinde farklılaştırmıştır. Yönetici elit siyasal iktidar üzerinde ve temel siyasal kararların alınmasında asıl etkili olan seçkinler tabakasıdır (Yayla,2002:199-200).

Kimi sınıf teorisyenleri, ticaret ve sanayi odaları, işçi ve işveren sendikaları ve siyasal partiler gibi örgütlenmelerin kapitalistleri yada işçileri temsil ettiğini düşünürler. Onlara göre bu organizasyonlar temsil ettikleri grubun ortak çıkarları doğrultusunda faaliyette bulunurlar. Diğer teorisyenlere göre ise, toplumsal gerçek yukarıda ifade edildiği gibi değildir. Onlara göre bu tür organizasyonlar sınıfları temsil etme yetisine sahip değildirler. İşçi sendikalarında dahi hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Kararlar, o organizasyon içinde en üst konumda bulunan az sayıdaki kişi tarafından alınmaktadır. Kimi durumlarda karar vericilerin çıkarları, organizasyonun çıkarlarından farklılık gösterebilmekte ve yöneticilerin çıkarları öncelik arz etmektedir (Arslan,2004/a:139-140).

Ne sınıf içinde sınıfı oluşturan bireyler arasında ve nede toplumda var olan sınıflar arasında eşitliğin olduğunu söyleyemeyiz. Her sosyal sınıf içinde bazı kişiler daha güçlü, aktif ve etkin iken, diğerleri ikinci planda kalmaktadırlar. Bu güçlü ve etkin

kişiler, elitler olarak adlandırılırlar ve öyle ki üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıfta dahil olmak üzere, hemen her sosyal sınıf içinde elitlerin olabileceği açıkça görülür.

Elitizm, yöneten ve yönetilen ayrımının, siyasal toplumun temel niteliğini oluşturduğu; biçim ve hacmi ne olursa olsun bütün toplumlarda iktidarın küçük bir azınlığın tekelinde bulunduğunu savunan görüş olarak tanımlanabilir. Elitizm kavramı Marksist sınıf kavramına karşı liberal kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kavramın geliştirilmesindeki amaç, kapitalist toplumlarda, insanın yaşam boyu bağlı kaldığı yada soydan devredilen gerçek sınıfların yerine, bu toplumlarda, girip çıkması kolay bir takım katmanların bulunduğunu ortaya koymaktır. Rekabet, yarışma, yenilenme ve değişme üzerine kurulmuş olan sanayi toplumlarında, sınıfların yerini çok yüksek bir hareketlilik alacaktır. Çalışkan, zeki, becerikli ve yaratıcı olan bireyler-ki seçkinleri bu bireylerden oluşur- yaşantılarının başında çok düşük bir düzeyde bile bulunsalar, toplumsal merdivenin basamaklarında tırmanabileceklerdir. Buna karşın, doğuştan yüksek bir düzeyde yer alanlar, tembel, budala, beceriksiz ve geri kafalı oldukları zaman, daima daha aşağılara düşme tehdidiyle yüz yüze kalacaklardır (Duverger,2002:160-161).

Seçkin dolaşımı kuramcıları, seçkin tabakasında doğmuş olmanın daha işin başından itibaren, o kişilerin de seçkinlere katılmasını kolaylaştıran bir üstünlük yarattığını yadsımazlar. Ama, başlangıçta kazanılan bu üstünlüklerin, sonuç olarak bireyler arası rekabete karşı koyamayacağını ve seçkin olarak doğdukları halde orada kalmaları gereken yeteneklere sahip olmayanların, seçkinlerin dışına atılacaklarını, buna karşılık seçkin olarak doğmadıkları halde oraya erişebilmeleri için gereken yeteneklere sahip olanların seçkinlere katılacaklarını ileri sürerler. O halde, soydan devredilen toplu eşitsizliklerin yani sınıfların var olduğunu da inkar etmemektedirler. Ancak onlara göre,

sınıflar ikinci planda bir önem taşırlar ve seçkin dolaşımı üzerinde ancak yavaşlatıcı bir etki yapabilirler (Duverger,2002:163).

S.M. Miller'in 1960'da on dört ülkede yaptığı incelemeler, toplumsal akışkanlığın, genellikle, aşağı ve orta tabakalar arasında oldukça güçlü olduğunu yani kol gücüne dayanan mesleklerden, kol gücüne dayanamayan (memurlar gibi) mesleklere doğru bir akışkanlık bulunduğunu göstermiştir. Orta sınıflar ve seçkinler tabakası arasında ise bu toplumsal akış daha zayıftır. Bu ülkelerin hiç birisinde, halkın emekçi kesimlerinde yukarı tabakalara doğru, önemli sayılabilecek bir hareketlilik bulunmadığı görülmektedir. Bu araştırmalar, terk edilmesi oldukça zor olan toplu hiyerarşilerin yani sınıfların var olduğunu ortaya çıkarmaktadırlar. Aşağı sınıflardan gelen son derece yetenekli birkaç kişi, büyük çabalar harcama pahasına sınıflarından çıkabilmektedirler (Duverger,2002:164).

Toplumların “iktidar yapısı” ve toplumdaki “güç(iktidar) ilişkileri”ni anlayıp açıklamayı hedefleyen sosyal bilimciler tarafından geliştirilmiş etkin teorik yaklaşımlardan birisi olan “Elit Teorisi”ni kendi içinde, klasik ve çağdaş seçkin kuramlar olarak ikiye ayırarak inceleyebiliriz.

Toplumdaki elitleri daha çok psikolojik ve biyolojik faktörlerden hareketle tanımlamaya çalışan, söz konusu elitlerin varlığını sadece bir kaçınılmazlık şeklinde değerlendirmekle kalmayıp; daha da ileri giderek, elitizmin gerekli, arzulanan bir yönetim tarzı olduğunu savunan, öncülüğünü N. Machiavelli, G. Mosca ve V. Pareto'nun yaptığı yaklaşıma Klasik Elit Kuramı; başlıca temsilcileri arasında C. W. Mills ve P. Sweezy'nin yer aldığı, toplumdaki elitlerin ortaya çıkışını ekonomik ve sosyal faktörlere bağlayan ve elitizmin kaçınılmazlığını kabul etmekle beraber bunun

arzulanan, istenen ve toplumun yararını gözeten bir yönetim tarzı olmadığını savunan görüşe de Radikal Elitizm denir (Acar ve Demir,1992:114).

3.2.2.Klasik Elit Teorileri

Toplumun küçük ve seçkin bir azınlık tarafından yönetildiği ve yönetilmesi de gerektiği yolundaki görüşlerin Platon'a kadar uzandığına daha önce değinilmişti. Fakat bu görüşü sosyolojik yaklaşımla bilimsel bir çerçeveye içine oturtmak isteyen ve çağdaş politika biliminde "Elit Teorileri" adıyla önemli bir yer tutan teorilerin asıl kurucuları, 20. Yüzyılın başlarında yaşamış iki İtalyan düşünürü; Gaetano Mosca ve Vilfredo Pareto olmuştur. Roberto Michels de bu alanda önemli bir yer tutmaktadır (Kapani,2001:111; Bottomore,1990:7-8). Vilfredo Pareto, Roberto Michels ve Gaetano Mosca önemli klasik elit (elitist elit) teorisyenleridirler.

Bu yaklaşımın özünde, iktidarın karar verme sürecinde en etkili konumda bulunan az sayıdaki elit gruplarının elinde yoğunlaştığı ve merkezileştiği tezi bulunur. Öteki gruplar üzerinde baskın ve etkin olan bu elit grup, ötekilerin bilmediklerini bilecek, ötekilerin yapamadıklarını yapabilecek konumda ve güçtedir (Arslan,2003/a:118-119).

3.2.2.1. Gaetano Mosca ve Yönetici Sınıf Teorisi

Elit (seçkin) terimini kullanmamakla beraber, Mosca, elit ve kitle ayrımını ilk defa sistemleştiren siyaset bilimci sayılır. Mosca'nın kullandığı terim "yönetici sınıf"tır. Kurduğu teori ve ana eserinin başlığı da bu adı (The Ruling Class) taşır. (Mosca, "yönetici sınıf" karşılığında bazen "siyasal sınıf" terimini de kullanır) (Öztekin,1993:28).

Mosca'ya göre, bazı sosyal tabakalar kararların oluşturulmasında ve örgüt yapılanmalarında daha etkili ve etkindirler (Yayla:2002,199). Yine, Mosca'ya göre eski

çağlardan bu yana, bütün toplumlar yönetici sınıf ve yönetilen sınıf olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Daima azınlıkta olan birinci sınıf, bütün siyasal fonksiyonları görür, iktidarın tekeline elinde tutar ve onun sağladığı tüm nimetlerden faydalanır. İkincisi, yani çoğunlukta olan sınıf tamamen birincinin kontrolü ve yönetimi altındadır, onun belirlediği amaçlara ve kurallara göre hareket eder ve yaşamını sürdürür (Kapani,2001:112).

Bir azınlığın çoğunluğu her zaman kendi yönetimi altında tutabilmesinin cevabını; azınlığın örgütlenmiş olup, tek bir güdüyle hareket etmesinde, çoğunluğun ise örgütlenmemiş, dağınık bir yığın oluşturmasında aramak gerekir (Kapani,2001:112). Bu durumu şu cümle ile ifade etmektedir: “...örgütlü bir azınlığın örgütsüz çoğunluk üzerindeki egemenliği kaçınılmazdır. Örgütlü azınlık tümlüğü karşısında tek başına duran çoğunluğa dâhil bir birey azınlığın erkine direnemez” (Bottomore,1990:11).

Ayrıca, yönetici azınlığa dâhil olan bu seçkin kişilerin yönetilen çoğunluğa göre bir takım bireysel üstünlükleri de vardır. Hiç değilse, gerçekten ya da görünüşte sahip oldukları bazı yetenekleri dolayısıyla yaşadıkları toplum içinde büyük saygınlık ve etkinlik sağlamış olan kişilerdir. Bu üstünlükleri; “zeka, servet, gelir, itibar, saygınlık, asalet...vb”dir. Bu tür üstünlükleri olmasa da, olduğuna toplumu inandırmışlardır (Kapani,2001:112).

Mosca’ya göre, yönetici sınıfın kitleleri kontrol ve denetim altında tutmak için kullandığı yöntemler değişiktir. Bunlar, yerine ve durumun icaplarına göre, hukuk ve kanun yolları olabileceği gibi; inandırma veya kandırma, hile, şiddet veya korku olabilir (Öztekin,1993:29).

Mosca’ya göre, yönetici sınıf yalnızca siyasal iktidardakileri değil, aynı zamanda siyasi iktidarı güçlü bir biçimde etkileyebilecek durumda olanları kapsar

(Kışlalı,1994:272). Baştaki katı görüşlerinde bazı değişiklikler olan Mosca siyasal sınıfın alttan gelecek baskılara açık bulunduğunu ve ister istemez bunların etkisinde kalacağını kabul etmiştir. Oligarşi, çoğunluğun bazı istek ve eğilimlerini göz önünde tutmak zorunluluğunu duyacaktır. Ayrıca yönetici sınıf, kapalı, değişmez bir sınıf değildir. Toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişmelere paralel olarak yönetici sınıfın yapısında da değişimler olur. Yeni sosyal güçlerin, yeni çıkar gruplarının ortaya çıkışını ve bunların alt kademelerden üst kademelere doğru tırmanmak istemelerini uzun süre engellemek imkânsızdır. İktidar tekeline istemesine rağmen her yönetici sınıf eninde sonunda yerini yeni bir yönetici sınıfa bırakmak zorundadır. Bu değişme az çok uzun süreli bir evrim sonunda olabileceği gibi ani bir patlama yani devrim(yönetici azınlığın saflarını fazla kapalı tutması ve kitlelerden gelen katılma isteklerine set çekmekte direnmesi halinde kendini gösterir) sonunda da olabilir. Neticede, toplum gene bir azınlık tarafından yönetilmekte devam edecek, siyasal sistemin temel niteliğinde bir değişiklik olmayacak; başka bir deyişle toplum, oligarşik niteliğini korumaya devam edecektir (Kapani,2001:113).

Mosca birçok değişik bağlamlarda da seçkinlerin arasına girmenin görece kolaylığını ve zorluğunu inceler. Mosca buradan hareketli ve hareketsiz toplumlar ayırımına yönelir. Farklı toplumsal düzeyler arasındaki hareketlilik hacminin bir hayli fazla olmasını modern demokratik toplumların anlamı bir özelliği olarak saptamaktadır.

Mosca'ya göre demokratik devletin varlığı için, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması, kuvvetler ayırımının olması ve seçimler yolu ile halkın tercih hakkını kullanıyor olması gerekmektedir. Ayrıca yönetici sınıf bölümlere ayrılmalıdır ki, güç tek elde toplanmayıp, bir güç başka güçlerce kontrol edilebilsin. Güç başka güçlerce

kontrol edilmediği takdirde, seçilmiş parlamenterlerin zamanla bir diktatöre dönüşebilme tehlikesi her zaman var olacaktır (Arslan,2003/a:124).

Mosca'ya göre modern demokratik toplumlar son derece hareketli toplumlar olarak görülmektedirler. Ona göre yönetici sınıfların kademeleri herkese açıktır. Aşağı sınıflardan gelen bireylerin yönetici sınıflara katılmalarını engelleyen duvarlar yıkılmış, hiç değilse alçaltılmıştır. Eski mutlakçı devletin modern temsili devlete dönüşmesi, toplumdaki hemen bütün siyasal güçlerin ve hemen hemen tüm toplumsal değerlerin, toplumun siyasal yönetimine katılımına olanak vermiştir. Pareto ise hiçte bu kanıda değildir (Duverger,2002:162-163).

Mosca bireysel karakteristiklerin toplumsal koşullar tarafından üretildiğini belirtir. Mosca ayrıca seçkinlerin yükseliş ve çöküşleri ile ilgili açıklamasında bireysel karakteristiklere hiç gönderme yapmaz. Bu olguları toplumda yeni sorunların ortaya çıkması, yeni çıkarların ve ideallerin filizlenmesiyle açıklar. “Siyasal güçlerin dengesinde bir değişme olur olmaz, yönetici sınıfın oluşum tarzında da bir değişiklik olur. Eğer bir toplumda yeni bir servet kaynağı gelişirse, bilginin pratik önemi artarsa, eski bir din çöküp yenisi doğarsa, yeni bir fikir akımı yaygınlaşırsa o zaman yönetici sınıflarda geniş kapsamlı çatlaklar meydana gelir” (Bottomore,1990:60). Dolayısıyla Bottomore'a göre Mosca, yeni elitlerin yükselişini kısmen toplumda yeni çıkarları temsil eden toplumsal güçlerin ortaya çıkışıyla da bağlantılandığı için, elitlerin dolaşımını psikolojik olduğu kadar, sosyolojik olarak da açıklamaktadır (Bottomore,1990,13-14).

Marks'ın “hakim sınıf” kavramı ile Mosca'nın “yönetici sınıf” kavramı arasındaki benzerliğin zihin karışıklığına yol açmaması için iki kavram arasında kısa bir karşılaştırma yapmak yerinde olacaktır.

Marx'ın hâkim sınıf kavramı ile Mosca'nın yönetici sınıf kavramı arasında kesin bir fark hatta zıtlık vardır. Marx'ın hâkim sınıf kavramı tamamen ekonomik bir temele dayanır. Hâkim sınıf, üretim araçlarını elinde tutan, üretim araçlarını elinde tuttuğu için toplumda ekonomik güce sahip olan, ekonomik güce sahip olduğu için de aynı zamanda siyasal iktidara hakim olan sınıftır. Mosca'nın yönetici sınıfının oluşmasında ise, ekonomik faktörün dışında soy, ırk, aile, eğitim, entelektüel veya askeri başarı vb. başka birçok faktörler rol oynar. Yönetici sınıfı kitlelerden üstünlük unsuru ayırt eder.

Marx hâkim sınıfı tamamen kapalı bir sosyal grup sayıp, sınıflar arasında aşılması imkansız ve gittikçe genişleyen bir uçurum bulunduğunu ileri sürmekteyken, Mosca alt tabakadan üst tabakaya geçiş kanallarının açık olduğunu ve yönetici sınıfın zamanla yenileşmesi fikrini kabul eder (Kapani,2001:113-114).

İki tez arasında ideolojik yönden tam bir uzlaşmazlık vardır: Marksist tahlil, proletarya diktatörlüğü yoluyla bir gün hakim sınıfın ortadan kalkacağını ve ileride sınıfsız topluma ulaşılacağını öngörür. Mosca'ya göre ise, geçmişte olduğu gibi gelecekte de bütün toplumlarda daima bir yönetici sınıf olacaktır. Başka bir deyişle, çoğunluğun bir azınlık tarafından yönetilmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla, sınıfsız topluma ulaşmak da mümkün değildir (Öztekin, 1993:29).

3.2.2.2. *Vilfredo Pareto: Siyasal (Yönetici) Elit*

Elit (seçkinler) terimini siyasal bilime ilk sokanlardan biri, Vilfredo Pareto olmuştur. Pareto'nun Mosca'nın görüşlerinin etkisi altında kaldığı söylenebilir. Pareto, Mosca'nın yönetici sınıf teorisini işlemiş, genişletmiş ve sosyolojik bir temele oturtmuştur. Bunun için de teorik araştırma aracı olarak "elit" kavramını kullanmıştır. Pareto, elitin genel bir tanımını yapar; farz edelim ki, insan faaliyetlerinin bütün

dallarında her kişiye yeteneğine göre bir derece takdir edilmektedir; tıpkı okul sınavlarında notların verilmesinde olduğu gibi. Örneğin, en üstün bir hukukçuya 10 verilecektir; müşteri bulamayan avukata da 1 verilecektir. Sıfır not almak için aptal olmak gerekir. Milyonlar kazanan adama (ister dürüst ister dolambaçlı yollardan olsun) 10 vereceğiz; binler kazanana da 6. Düşkünler yurduna düşmemekle beraber zar zor geçinenlere 1; sonunda düşkünler yurduna girmekten kurtulmayanlara da 0(sıfır) vereceğiz.... Kısacası, insan uğraşlarının bütün dalları için böyle yapılır. Sonunda kendi dallarında en üstün dereceleri almış olanları bir sınıf içinde toplayarak bu sınıfa elit adını vereceğiz (Kapani,2001:114-115).

Eliti bu şekilde tanımlayan Pareto'ya göre bütün beşeri faaliyet dallarında en yüksek numaraları, puanları almış kimselerden bir araya gelen elit, en becerikli, en mahir, en kurnaz, en güçlü, en güzel, en zeki, en ince duyuşlu kimseleri kavramaktadır. Kısacası elit, "bir toplumun üst tabakası, kreması, kaymağı" sayılmaktadır (Daver,1993,122).

Pareto, elit kavramını en geniş ve en genel anlamıyla tanımladıktan sonra, hükümette dolaylı ya da dolaysız yoldan önemli rol oynayanların bir tarafa ayrılması gerektiğini belirtir, bunlar hükümet seçkinleridir. Bunların dışında kalanlar ise hükümet dışı seçkinleri meydana getirir. O halde halk arasında iki tabaka vardır;

1-seçkinlerin dışında kalanların oluşturduğu sınıf yani aşağı tabaka,

2-yukarı tabaka, seçkinler ki bunlarda hükümet seçkinleri ve hükümet dışı seçkinler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hükümet seçkinleri terimi iktidara katılan herkesi içine alır. Pareto'nun hükümet seçkinleri dediği seçkinlere, Wright Mills iktidar seçkinleri, Mosca'da siyasal sınıf diyecektir (Duverger,2002:160).

Pareto'nun tanınmış formülüne göre, 'Tarih aristokrasinin mezarıdır'. Toplumların tarihi, oluşan, mücadele eden, iktidara gelen, ondan yararlanan, gerileyen ve yerini başkalarına bırakan ayrıcalıklı azınlıkların tarihidir.

Pareto'ya göre seçkinler üstün özellik taşıyan kişilerdir. Ama onların nesilleri aynı üstün nitelikleri taşımayabilirler. Aile ve soyun yanı sıra varlıklı, akıllı, yetenekli ve sağlam ahlaklı olmakta seçkinlik ölçütleri arasında yer alır (Pareto,2005:7,17). Seçkinlerin nitelik olarak zayıflamaları yada sayıca azalmaları, seçkinlerin yerini başka seçkinlerin alması için ortam hazırlar. Eğer seçkinler, toplumun alt tabakalarından ortaya çıkan en başarılıları aralarına alabilirlerse seçkinlerin dolaşımı gerçekleşmiş olur (Bottomore,1990:51,55). Özellikle yönetici seçkinlerin yönetici seçkin niteliği taşıyan ve alttan gelen seçkinlere hayat hakkı tanımaması, tüm yolları ve kapıları kapatması sonucu iktidar kavgası sertleşir ve seçkinlerin toptan değişimi olayı ile karşılaşılır. Bu durum Pareto'ya göre devrimdir (Bottomore,1990:86,89).

Yani, Pareto'nun yönetici veya siyasal eliti, değişmez, kalıcı ve sürekli değildir. Pareto, tarih bir aristokratlar mezarlığıdır diyerek bütün toplumlarda elit tabakasının zamanla değiştiğini ve eski elitlerin yerlerini daima yenilerine bıraktığını ifade etmek istemiştir. Pareto'ya göre, toplumun tabakaları arasında aşağıdan yukarıya doğru devamlı bir hareket, dolaşım vardır (Kapani,2001:116). İster değişim, ister devrim yolu ile olsun, kişiler değişse de toplumsal sistemin temelinde her zaman ve her yerde kitle-elit ayrımı olacak; azınlık, çoğunluğu yönetmeye devam edecektir (Öztekin,1993:30).

Pareto, elit dolaşımını esas olarak bir yanda elit üyelerinin, diğer yanda da alt katmandakilerin psikolojik niteliklerinin değişmeleri ile açıklamaktadır. Pareto'ya göre insanlar duygu, tutku ve içgüdülerine göre davranırlar. Pareto bu güdülere "tortular" der. Ayrıca insanlar davranışlarını haklı göstermek eğilimindedirler. Pareto bu haklı

gösterme çabalarına “türetme” adını verir. İki tür tortu elitlerin dolaşımı açısından önemlidir: 1.Birleşim Tortuları, 2.Bütünlerin Direşimi Tortuları. Yönetici elitin yönetimi iki türlü olabilir. Toplumları ya ulus sever, tutucu, “arslan yaratışlı ve amaçlarına varma için güç kullananlar” (birinci tür tortuya sahip olanlar) yada amaçlarını gerçekleştirmek için çok kez aldatmacaya, düzene ve yalana başvuran “tilki yaratışlılar” (ikinci tür tortuya sahip olanlar) yönetir. Elit dolaşımı elitteki egemen tortunun değişimi demektir. Elitlerin dolaşımı düzensiz fakat bitmeyen bir süreçtir. Pareto Marks’ı “insanlığın tarihi elitlerin sürekli olarak birbirlerinin yerlerine geçmelerinin tarihidir” diyerek eleştirmektedir (Turhan,1991:47).

3.2.2.3. Roberto Michels ve Oligarşinin Tunç Kanunu

Klasik seçkin kuramlar arasındaki önemli bir diğer isim, Roberto Michels’tir. Michels seçkinlerin bütün toplumlarda kaçınılmaz olarak var olacağı kanısındadır. Yurttaşların büyük çoğunluğu siyasal konularla ilgilenmezler ve kişinin refahı ile toplumun refahı arasındaki ilişkiyi göremezler. Kendi dışında ve yukardan gelen bir itici güç olmadıkça kendi başına harekete geçemeyen kitleler, yönetilmek gereksinmesi içindedirler. Yönetici grup, sınırlı sayıda üyeden oluşmaktadır. Zaman zaman yakınmakta olsalar da, çoğunluk için, kendilerinin sorunlarıyla uğraşacak birilerini bulmuş olmak memnunluk vericidir (Kışlalı,1994:272-273).

Fakat Michels’in elit anlayışı, Mosca ve Pareto’dan elit sözcüğünün kapsadığı alan bakımından ayrılır. Mosca ve Pareto’da elit sözcüğünün alanı bütün toplum olduğu halde; Michels, karmaşık örgütlerde elitin oluşması ve nitelikleri ile ilgilenir. Michels, elit-elit olmayan ayrımının ölçütünü bazı kişisel üstünlüklere bağlamaz. Ona göre elit olmada belirleyici etken, kişilerin örgütlerde ellerinde tuttıkları yerler ve o mevkide bulunmanın sağladığı iktidarın kullanımınıdır. İktidar kullanımı mevkiyle doğrudan

doğruya ilgilidir. Michels'e göre, elitin tanıtıcı özelliği, salt büyük örgütlerin az sayıda insan tarafından yönetilmesi değil, bu yönetici azınlığın zaman içinde değişmemesidir (Turhan,1991:32).

Michels, siyasi partiler üzerinde yoğunlaşmış ve dönemin en demokratik partilerinden biri olan Alman Sosyal Demokrat Partisi üzerindeki gözlemlerinden hareketle, "Oligarşinin Tunç Kanunu" diye anılan teorisini geliştirmiş, siyasi partilerin eninde sonunda dar bir elit grup tarafından hakimiyet altına alınacağını söylemiştir (Yayla,1998,200).

Michels siyasal partilerdeki oligarşi eğilimini esas olarak üç nedene bağlamaktadır: Teknik etken, yığınların kendilerini doğrudan doğruya yönetmelerini olanaksızlaştırır, çünkü tüm büyük örgütler kaçınılmaz olarak teknik uzmanlaşmayı ve uzman liderliği gerekli kılar. Entellektüel etkenler olarak Michels büyük ve karmaşık bir örgütte uzmanlaşmış, yönettikleri yığınlardan daha yüksek bir kültür düzeyine erişmiş ve bu nedenle yönetilenler için "kolay kolay vazgeçilemeyecek" niteliklere bürünmüş kişiler olduklarını belirtir. Bu çevresel niteliklere ek olarak, Michels yığınların güçlü ve istikrarlı liderlik gereksinmesinden söz etmektedir. Bu psikolojik gereksinme, liderlerin yığınlar gözünde yüceltilmelerini ve "üstün insan" olduklarına inanılması sonucunu doğurur. Liderlerin böyle algılanmaları ise onların örgütteki iktidarlarını güçlendirir (Özbudun,1977:8-9).

Michels, "Oligarşinin Tunç Yasası"nda, her toplumda ve her örgütte ortaya çıkan küçük yönetici grubun, giderek bir oligarşi oluşturma eğilimi taşıdığını söylüyor. Bu küçük azınlık bir kez karar verme süreçlerine egemen olunca, otoritesini sağlamlaştırmaya ve sürekli kılmaya çalışacaktır. Sonun da ise, toplumsal tabanından,

içinden geldiği kitleden kopup, kendi çıkarlarına öncelik verir olacaktır (Kışlalı,1994:273).

3.2.2.4. *Klasik Elitizmin Eleştirisi*

Mosca ve Pareto'nun yönetici sınıf ve elit teorileri, siyasal düşünce ve siyasal bilim alanında geniş yankılar uyandırmıştır. Her iki yazar da teorilerinin pozitif ve bilimsel bir karakter taşıdığı iddiasını ısrarla öne sürerler. Fakat, bu teorilerin bilimsel yönünü ideolojik yönünden ayırmak pek kolay değildir. Çünkü her iki düşünür objektif gözleme dayanan verilerden hareket ederek sadece “olanı” tespit etmekle kalmamış; aynı zamanda, “olması gerekeni” de savunmuşlardır. Kısmi gerçeklerden kesin genellemelere giderek kati ve evrensel kurallar, toplumsal kanunlar çıkarmaya çalışmışlardır (Kapani,2001:117).

Klasik elit teorilerinin özü şudur: Tarihin bütün dönemlerinde, bütün toplumlarda çoğunluk daima küçük bir azınlık tarafından yönetilmiştir. Dahası, çoğunluk, yönetici azınlığı kontrol imkanına sahip değildir. Bu evrensel, değişmez ve kaçınılmaz bir olgudur. Bu açıdan, klasik elit kuramlarının “determinist” bir eğilim gösterdiği söylenebilir (Bottomore,1990:23).

Pareto ve Mosca, Marksizmin sınıf çatışmaları görüşünün yerine seçkinler arası çatışmaları koymaktadırlar. Onlara göre, seçkinler değişebilir, ama yönetilenler hep aynı kalacaktır. Klasik seçkinci kuramlar, biraz daha ileri giderek bir çoğunluk yönetimi olan demokrasinin pratikte gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı; demokrasinin arzulanmayacağı; bunun uygulanmasının demagojiye, yığınların hegemonyasına ve toplumun bozulmasına yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Demokratik sisteme ve eşitlik ilkesine en ağır hücumları yönelttikleri; küçük bir azınlığın toplumu yönetmesi gerektiği fikrini savundukları ve bunun da insanlar arasındaki eşitsizliğin doğal bir sonucu

olduğunu kanıtlamaya çalıştıkları için klasik elit kuramcılarını “Faşizmin Öncüleri” olarak değerlendirilmiştir (Kışlalı,1994:272-273).

Bununla beraber elitizm teorisyenleri, elitliğin belirli bir sosyal gruba mahsus olduğuna inanmamışlardır. Bu yüzden, mesela Marksın ekonomik güce sahip egemen sınıf fikrini reddetmişlerdir (Yayla,2002:200). Pareto’da, seçkinlerin egemenliklerinin nedeni, onların doğal ve psikolojik üstünlükleridir. Ekonomik gücü küçük bir azınlığın elinden alarak onların egemenliğine son verebilirsiniz (Kışlalı,1994:273-274).

Klasik elitizmin elit dolaşımı teorisiyle, çağdaş toplumlarda Marxist anlamda kapalı ve istikrarlı bir hakim sınıfın oluşamayacağı gösterilmek istenmiştir. İkinci olarak, her toplumda mutlaka bir yönetici azınlık sınıfının bulunacağı tezi ile, sınıfsız toplumun gerçekleşmesinin imkansızlığı belirtilmeye çalışılmıştır (Kapani,2001:118).

Toplum içinde yönetici elitin ayrı bir grup karakterine ve grup bilincine sahip, daima tek bir amaçla birlikte hareket eden türdeş bir topluluk meydana getirdiği öne sürülmüş, ancak kanıtlanamamıştır. Kanıtlanması da zordur. Ayrıca, toplumda yönetenlerle yönetilenleri her zaman kesin bir çizgiyle birbirinden ayırmak mümkün müdür? Bu husus hayli tartışma götürür. Bir çok toplumda (özellikle demokratik olanlarda) bir kısım yönetilenlerin bazı hallerde yöneten durumuna geçtikleri, hiç değilse yönetime – karar alma sürecine- bir ölçüde katıldıkları veya alınan kararları etkileyici davranışlarda buldukları açıkça görülmektedir (Kapani,2001:117- 118).

Hem Pareto hem de Mosca, her toplumda bir yöneten azınlık ve bir de yönetilen çoğunluk bulunduğunu; azınlığın her zaman çoğunluğu yönettiğini; bunun da olması gereken, arzulanan bir durum olduğu konusunda birleşirler. Bu azınlık mensupları, toplumun alt katmanlarından katılım olması veya yeni toplumsal kümelerin katılması ya

da devrim yoluyla değişir. Ancak, Pareto ve Mosca'nın anlayışları bu noktada ayrılmaktadır (Turhan,1991:47).

Pareto'ya göre insan, duygu, tutku ve içgüdüleriyle davranma eğilimindedir. Pareto, bu güdülere "tortular" diyor. Pareto'ya göre elit dolaşımı, egemen tortunun değişimi demektir. Başka bir deyişle, Pareto, tortular (duygular) fikrinden yararlanarak, seçkin dolaşımını esas olarak psikolojik koşullarla açıklar. Mosca ise, toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişmelere paralel olarak yönetici sınıfın yapısında değişmeler olacağını savunur. Mosca, yeni seçkinlerin yükselişini, kısmen toplumda yeni çıkarları temsil eden toplumsal güçlerin ortaya çıkışıyla da ilişkilendirdiği için, seçkinlerin dolaşımını psikolojik olduğu kadar toplumbilimsel olarak da açıklamaktadır (Bottomore,1990:15).

3.2.3. Demokratik Elit Teorileri (ağdaş Elit Teorileri)

Demokratik elit teorisi köken olarak liberal düşünceyle özdeşleşmektedir. Liberal düşüncenin temelleri 18. yüzyılda, gler ayrılığı üzerinde önemle duran Montesquieu tarafından atılmıştır. G az sayıda kişi elinde toplandığında baskı, zorlama, tiranlık gibi tehlikeli hallerin oluşma olasılığı oldukça büyüktür. Bu duruma ancak, iktidardaki g odağının gücünün başka gler tarafından denetlenmesi ile engel olunabilir (Arslan,2003/a:120).

20. yüzyılın başlarında geliştirilen elitist teorilere birçok eleştiri olmasına rağmen bu teoriler "siyasal elit" kavramına dikkatleri çekmek suretiyle yeni araştırmalara yol açmış ve ağdaş siyaset biliminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bundan sonra, "gözlenebilir bir sosyal olgu" olarak elit kavramı ele alınmış ve incelenmiştir. Bu alandaki çalışmaların en ilgi çeken yönü, elit olgusunu demokrasi ile bağdaştırma yolunda gösterilen çabalardır. Çağdaş siyasal bilimcilerin bir kısmı, siyasal

iktidarın daima bir azınlık tarafından kullanılması gerçeğinden hareket ederek, klasik demokrasi teorisinin gözden geçirilmesine ve yeni bir yoruma gidilmesinin gerekli olduğu görüşüne varırlar. Bu görüşü savunanlara göre, bir toplumda elitlerin varlığı ve politika sürecinde etkin bir role sahip bulunmaları o toplumda mutlaka antidemokratik bir yönetimin var olduğu sonucunu doğurmaz. Ancak, demokrasinin klasik tanımı; “halkın halk için halk tarafından yönetimi” günümüzün realitelerine uygun düşmez. Demokrasilerde yönetim gerçekten halkın yani çoğunluğun elinde değildir ve bu pratikte mümkün değildir. Siyasal kararları halkın aldığı, hatta onun bu kararların alınmasına katıldığı da ileri sürülemez. Demokrasilerde halkın rolü, kendisini yönetecek liderleri seçmek, siyasal kararları alacak ve tercihleri yapacak azınlığı iş başına getirmektir (Kapani,2001:119-120).

Demokratik sistemin varlığı ve sağlıklı bir şekilde devamı için, elit gruplarının halk tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca sosyal güçler elitler arasında paylaşılmış ve denge sağlanmış olmalıdır. Elitlerin hem birbirlerinden, hem de devletten bağımsız olmaları gerekmektedir. İktidardaki siyasi elitler, güç pastasından pay almış öteki elit grupları tarafından denetlenmeli ve karşı dengelemede tutulmalıdır. Ancak iktidarın gücünün diğer elitlerce dengelenmesi de tek başına yeterli değildir. Parti temeline dayalı veya bireysel kaynaklı siyasi kirlenmeyi önlemek veya ortadan kaldırmak, baskıcı ve zorbacı tutumların önüne geçmek, seçimle işbaşına gelmiş olası dikta heveslilerinin diktatörlüklerinden korunabilmek için ve daha demokratik bir demokrasi ortamı yaratabilmek için karar verme sürecine halk katılımı da gereklidir. Bu ise, sivil toplum bilincinin toplumda yaygınlaşması ve kitlelerin böylesi yapılanmalara etkin katılımı sayesinde sivil toplum örgütlerinin, karar verme sürecini etkileyebilecek güce ulaşması ile büyük ölçüde başarılabilir (Arslan,2003/a:121).

Çağdaş seçkin kuramların en önemli özelliğinin, seçkinlerin doğal üstünlükleri düşüncesinin terk edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Yönetici azınlığın varlığının bir gerçek olduğu, ama onların yönetilenlere karşı sorumlu olmaları ve gerektiğinde görevden uzaklaştırılabilmeleri koşuluyla, bunun demokrasi ile çelişmediği savunulmaktadır. Demokratik bir toplumsal düzende, seçkinler arasına girebilmenin toplumun her kesimine açık olması gerekmektedir (Kışlalı,1994:274).

Demokratik elit teorisine göre, toplumun iktidar yapısı içinde, sivil ve sivil olmayan ayrımı yapılmaksızın, siyasi elitler, ekonomik elitler, yargı elitleri, medya elitleri ve askeri elitler bulunur. Yani askeri elitlerde, diğer elitler gibi toplumun iktidar yapısının bir parçasıdır (Arslan,2003/a:122).

Demokratik elit teorilerinin ortak noktaları ise şunlardır;1)Toplumda iktidar mevkileri ilke olarak herkese açıktır, 2)Siyasal elit grupları arasında bir yarışma vardır, 3)Bu gruplardan biri halk tarafından seçilmek suretiyle iş başına gelir, 4)Yönetici elit kendisini seçen halka karşı sorumludur. Seçim ve sorumluluk, aslında her ikisi de birer elit yönetimi olan demokrasi ile otoriter rejimleri birbirinden ayırt etmeye yarayan ölçütler olarak kabul edilebilir (Kapani,2001:123).

3.2.3.1 Joseph Schumpeter

Avusturyalı iktisatçı ve sosyal bilimci J. Schumpeter, demokrasiyi bir halk yönetimi değil de, siyasi elit grupları (yönetici kadrolar) arasında yarışma olarak gören anlayışın öncülüğünü yapmıştır (Yayla,2000:201). 1942 yılında yayınlanan “Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi” adlı kitabında J. Schumpeter, klasik demokrasi teorisinin varsayımlarını eleştirerek, halkın iddia edildiği gibi, siyasi kararlar almak ve rasyonel tercihler yapmak bakımından gerekli yeteneklere sahip bulunmadığını ileri sürmüştür.

Ona göre demokrasiye, halk tarafından onaylanan yönetim demek daha doğru olacaktır (Kapani,2001:120).

J. Schumpeter, demokrasinin, açık bir yarışma sonucunda halkın güvenini kazanan siyasal kadronun toplumu yönetmesini öngören bir yöntem olduğunu söylemektedir (Turhan,1991:33).

Halkın, seçimden seçime kendisini yönetecek olanları belirlemekten öteye aktif bir fonksiyonu olamaz. Halk, bir defa liderlerini seçtikten sonra artık siyasal tercih yapma, karar alma ve politika oluşturma yetkisini onlara bırakmak zorundadır. Bu, demokratik kurumsal düzenlemede yönetenlerle yöneticiler arasındaki iş bölümünün bir gereğidir. Schumpeter'in özgürlük ve eşitlik gibi ideal değerleri bir yana bırakarak demokrasiyi sadece siyasal bir yöntem olarak gören anlayışı, birçok siyasal bilimciyi etkilemiştir (Kapani,2001:120).

Joseph Schumpeter'in analizinde, bağımsız elitlerin dengeleyici gücü çok büyük önem taşır. Çünkü seçmenlerin, seçilmiş politikacıları kontrol edebilmesi gibi bir olanak yoktur. Bu durumda, seçimle iş başına gelmiş olanlar ancak ve ancak, bağımsız elitler tarafından kontrol edilebilir. Bu kontrol edici ve dengeleyici elitlerin başında ise bağımsız akademik, yargı, bürokrasi ve medya elitleri gelir (Arslan,2003/a:124-125).

3.2.3.2. *Giovanni Sartori*

Sartori'nin düşüncesinde “siyasal elitler” ve “liderler” kavramları önemli bir yer tutar. Sartori'ye göre, demokratik rejimlerde yönetici elit gruplarının ve liderlerin rolünü görmezlikten gelmek veya onların oynadıkları rolü kuşkuyla karşılamak ve demokrasiyle bağdaşmaz saymak gerçekçi bir tutum değildir. Aksine, demokratik değerlere ve ilkelere bağlı yetenekli liderlerin varlığı, sistemin başlıca güvencelerinden biri sayılır. Zira bu nitelikte bir yönetici elit kadrosunun bulunmaması halinde kitleler

anti-demokratik olan karşı-elitlerin sultası altına girme tehlikesiyle karşılaşır (Kapani,2001:121).

Birçok demokrasinin seçkin azınlıkların çabalarıyla kurulduğu ve halk ayaklanmalarıyla yıkıldığı, çağdaş diktatörlerin kendilerini halk oylamasıyla meşrulaştırdıkları unutulmamalıdır. Anti-demokratik yöneticiler kendilerini atar ve halka bunu onaylatmak isterler. Demokratik seçkinler ise, kendilerini halka önerirler. Halkın yönetilmekten kaçınması söz konusu değildir. Önemli olan nasıl yönetileceğinin, hangi seçkinleri benimseyeceğinin saptanmasıdır (Kışlalı,1994:275).

Demokrasilerde, iktidarın yönetici azınlık ile yönetilen çoğunluk arasında paylaşıldığını savunan Sartori, demokratik rejimlerle demokratik olmayan rejimlerdeki seçkinler arasında bir ayırım yaparak, demokratik sistemlerde seçkinlerin çoğul olduğunu ve topluma önderlik ettiğini; demokratik olmayan sistemlerde ise seçkinlerin tekil olduğunu ve topluma hükmettiğini söylemektedir (Kışlalı,1994:279).

Sartori'ye göre, halkın siyasal rolü sadece seçim dönemlerinde önem kazanır. Seçimlerin asıl amacı ise, halkın yönetime katılmasına yol açmak değil, yönetici liderler grubunun belirlenmesini sağlamaktır (Kapani,2001:121).Demokrasi hem seçilmiş elit poliarsisi hem de birbirleriyle rekabet halinde bulunan elitlerin ayıklanma sistemidir (Daver,1993:126).

Sartori'ye göre demokrasi, işletilmesi son derece güç bir rejimdir. Bu rejimin yozlaşması, demagojiye ve çoğunluğun hegemonyasına dönüşmesi, ancak seçkin liderlerin, üstün yeteneklere sahip siyasal elit gruplarının ortaya çıkması ile önlenebilir (Kapani,2001:121)

3.2.3.3. *Harold D. Lasswell*

Demokratik elitizmin günümüzde en tanınmış temsilcilerinden birisi Harold D. Lasswell'dir. İktidar ilişkileri sorununu araştırırken daha çok siyasi elit kavramı üzerinde durur. Siyasal seçkinleri, toplumdaki diğer seçkin gruplarından ayrı olarak ele alır. Lasswell'e göre, iktidarın çeşitli dereceleri vardır; onun kullanılmasında ve kararlara katılmada en çok payı olanlar daima küçük bir azınlık oluştururlar. Toplumun uyum içinde bulunabilmesi için "Orkestra Şefi" görevini yüklenerek olan siyasi seçkinlere her zaman gereksinim vardır (Kışlalı,1994:274).

Bir toplum küçük ve seçkin bir azınlık tarafından yönetilmesine karşın yine de demokratik olabilir. Yeter ki; seçkin de olsa, azınlık da olsa, siyasi iktidarı elinde bulunduranlar, toplumun özgür iradesiyle, serbest, eşit ve gizli yapılan seçimlerle işbaşına gelsinler ve yönetilenler dediğimiz büyük kitleler yönetenleri sürekli denetleyebilsinler. Lasswell'e göre, azınlığın çoğunluğu denetlemesinin yanında; çoğunluk da yönetici azınlığı seçim, referandum, halk oylaması, örgütlenme, baskı ve çıkar grupları aracılığıyla sürekli denetleyip kontrol edebildiği sürece yönetimler demokratik sayılır. Yani demokratik olma koşulu, elit ve azınlık bir grup bile olsa, siyasi iktidarın toplumun özgür iradesiyle seçilmiş olması ve topluma karşı sorumluluk ve hesap verme durumunun sağlanmış olmasıdır (Öztekin,1993:31).

3.2.3.4. *Raymond Aron*

Klasik elit teorilerini eleştirerek demokratik elit teorisini geliştiren yazarlardan biri de Fransız toplumbilimci Raymond Aron'dur. Aron'a göre, günümüze kadar toplumun halk tarafından veya bir çoğunluk tarafından yönetildiği görülmemiştir. Bütün rejimler, adları ne olursa olsun, daima bir azınlık tarafından yönetilir ve bütün rejimler bu bakımdan oligarşik bir karaktere sahiptir. İster Batı tipi "Liberal Demokrasiler'de

olsun, isterse Doğu tipi “Halk Demokrasileri”nde olsun, seçkin ve sınırlı bir azınlık, büyük çoğunluğu yönetmektedir. Kalabalık ve karmaşık modern toplumlarda belki halk için yönetim olabilir; fakat, halk tarafından yönetim olamaz. Batı demokrasilerinde, “Halk Egemenliği” formülü sadece bir yapaylıktan ibarettir ve sözdendir. Gerçekte iktidar halk tarafından değil, fakat halk adına onun temsilcisi olmak sıfatına dayanılarak, küçük bir azınlık tarafından kullanılır. Sovyetler Birliği’nde ve diğer Marksist rejimlerde de işçi sınıfının toplu olarak iktidarı kullanması diye bir şey söz konusu değildir. Oralarda da iktidar aslında işçi sınıfı adına küçük bir grup insan tarafından kullanılır ve bütün kararlar yönetici grup tarafından alınır. Sonuç itibariyle, her ikisi de birer elit rejimidir. Ancak bunlar arasındaki fark; Sovyet tipi rejimde tek ve birleşmiş bir elitin bulunmasına karşılık, Batı tipi çoğulcu rejimde elit gruplarının sayıca çok ve bölünmüş olmasından ileri gelir (Kapani,2001:122).

Marksizme göre, ekonomik gücü elinde bulunduran sınıf, siyasal iktidara da egemendir. Raymond Aron’a göre, bu sanayileşmenin ilk aşamaları için gerekli olmakla birlikte, birçok durumlar için yanlıştır. Ekonomik gücün büyük ölçüde toprak soyluların elinde bulunduğu ülkelerde söz konusu olan durum, batı türü demokrasilerde değişmiştir. Siyasal işlevleri yerine getirenlerle ekonomiyi yönetenler ayrı ayrı kişilerdir. Ekonomik güce sahip olanlar, zaman zaman kendileriyle ilgili siyasal kararları etkileyebilirler, ama tüm siyasal kararları kesin bir biçimde etkilemeleri söz konusu değildir (Kışlalı,1994:275).

Gerçekten Marksist sistemlerde, politik ve ekonomik iktidarı elinde tutanlar bir blok halinde tek bir ideoloji ve tek bir örgüt etrafında birleşmişlerdir. Örneğin, Sovyetler Birliğinde politikacılar, yüksek memurlar, generaller, sendika liderleri ve işletme yöneticileri genellikle Komünist Partisinin üyesidirler. Bu birleşmiş elit, hiçbir

karşı ağırlıkla dengelenmediği için mutlak ve sınırsız bir iktidara sahiptir. Çoğulcu demokrasilerde ise elit, değişik çıkarlar, değişik fikirler, değişik ideolojiler etrafında kümelenmiş ve kendi içinde bölünmüştür. Serbestçe örgütlenecek faaliyetlerde bulunabilen bu bölünmüş elit grupları birbirleriyle yarışma ve rekabet halindedirler. İktidarın tek merkezde toplanmayıp çok sayıda ve dağınık merkezlerden gelen etkiler altında bulunması, onun mutlaklığını önlediği gibi, gruplardan birinin diğerleri üzerinde tam bir üstünlük kurması ve böylece iktidarın tekelleşmesini de önler. Yarışma olması nedeniyle, siyasi iktidar yapısı ya da yönetici elit sürekli olarak yenilenip değişebilmektedir (Öztekin,1993:31).

3.2.3.5. *Değişik Bir Neo-Elit Görüşü: C.Wright Mills ve İktidar Eliti*

Çağdaş elit kuramcıları içinde, toplumu tek bir seçkin grubun yönettiği görüşünü savunanların başında Amerikalı toplumbilimci C. Wright Mills gelir. Mills, daha önce bahsedilen çağdaş kuramcılardan tamamen farklı, hatta onların anti-tezi sayılabilecek görüşler ileri sürmüştür (Turhan,1991:33; Kışlalı,1994:280-281).

Çeşitli elit grupları arasındaki rekabet ve karşılıklı etkileşim sayesinde demokratik düzenin korunduğu yolundaki çoğulcu görüşü reddetmektedir. Ona göre bütün belirtiler Amerikan toplumunda bir iktidar dağılımına ve paylaşımına değil, iktidar toplanmasına ve merkezileşmesine doğru gidildiğini göstermektedir. C.Wright Mills *The Power Elite* (İktidar Eliti) adını taşıyan kitabında, Amerikan toplumunda yönetici azınlık problemini değişik bir yaklaşımla incelemektedir. Mills'e göre iktidar eliti toplumda stratejik kumanda mevkilerini işgal edenlerden meydana gelir (Kapani,2001:123-124). Mills, siyasi liderlerin, şirketlerin üst seviyeli yöneticilerinin ve askeri liderlerin içinde bulunduğu bir elit grubun Amerika'ya hakim olduğunu, bu grupların çıkarları arasında zaman zaman ayrılık ve çatışmalar olmasına rağmen,

Amerika’da politikanın yönünün bu elit grup tarafından belirlendiğini iddia etmiştir (Yayla,2002:201).Wright Mills’e göre, bir tarafta sıradan insanlar diğer tarafta onların yaşamını etkileyecek kararlar alabilme durumundaki kişiler vardır. Karar alma konumundaki bu kişiler, iktidar, servet ve ün sahibidirler. Toplumsal bir sınıf oluşturmamakla birlikte, kökenleri, kültürleri ve yaşam biçimleriyle birbirlerine benzerler (Kışlalı,1994:276).

Kısacası, Mills'e göre toplumlar elitler ve elit olmayanlar olarak ikiye ayrılır. Elitler ise sadece siyasal elitlerle sınırlanmamış ve askeri ve ekonomik elitleri de kapsamıştır. Askeri, ticari ve siyasi kurumlardaki hiyerarşinin en üst kesimlerinde bulunan gruplara Mills, “İktidar Seçkinleri” adını verir.

3.2.3.6. Robert Dahl

Dahl, tek bir seçkin grubun tüm topluma yön veremeyeceğine inanır. Toplumda var olan çok sayıdaki seçkin gruplar arasında farklılıklar ve hatta çelişkiler söz konusudur. Demokrasiyi olanaklı kılan, bu çelişkiler ve onlar arasındaki rekabetin oluşturduğu dengedir. Hiç bir seçkin grup tek başına egemen olamayacağı için, etkili olabilmeleri, aralarında oluşturacakları geçici koalisyonlara bağlıdır. Başka bir deyişle, hiç kimse kaynakların tümüne sahip olamayacağından, tek bir grubun da tüm iktidarı tekeline alması söz konusu olamaz. Yurttaşların siyasal yaşama katılımları arttıkça, seçkinlerin etkinliği dengelenmiş olacaktır (Kışlalı,1994:274-275)

Dahl’a göre, demokrasiler “Seçilmiş Poliarchy”lerdir (Daver,1993:126). Poliarşi, Dahl’ın New Haven’da yaptığı alan araştırmalarına dayanarak formüle ettiği ve modern sanayileşmiş toplumlarda tam bir elit yönetiminin değil, birden fazla elit grubunun aynı zamanda toplumsal ve siyasal süreçleri etkilemesiyle ortaya çıkan bir elit çoğulculuğunu ifade eden yönetim tarzıdır (Acar ve Demir,1992:291). Toplumsal

yapının ve devlet mekanizmasının genişlemiş ve karmaşıklaşmış olması nedeniyle doğrudan demokrasinin -ideal demokrasinin- koşullarının pratikte karşılanamayacağını iddia etmekte olan Dahl, temsili demokrasinin ortaya çıkışının iktidarı elit bir kesimden örgütlü biçimdeki çeşitli çıkar gruplarına kaydırıldığını, bir bakıma oligarşiden, poligarşiye geçildiği sonucuna varmaktadır (Marshall,1999:95).

Elit değişimi sadece elit durumunda olan kişilerin değişimi demek değildir. Kişiler değişik nedenlerle devletin üst basamaklarına tırmanabilir veya inebilirler. Hastalık, yaşlılık, ölüm gibi doğal nedenlerle ya da zorunlu emeklilik ve seçimle gelenlerin yeniden seçilememeleri gibi nedenlerle, yeni elit adaylarına kapılar açılabilir. Bu tür sebepler elit değişimini açıklayamazlar. Doğal nedenler, hukuki sınırlamalar, gönüllü çekilmeler ve seçimler sadece elit durumunda bulunan kişilerin değişimini açıklayabilir, her zaman elit değişimine neden olamazlar. “Elit değişimi siyasal sistemin üst yerlerinin sadece değişik kişilerce değil, değişik türde kişilerce doldurulması demektir”. Elit değişiminin toplumsal değişimle bağlantılı olması gerekmektedir (Turhan,1991:59-60).

Aşamalı olarak elit olma yolları tıkanırca, iktidarın ani olarak el değiştirmesi ortaya çıkar. Ayrıca elitler ya meşru yoldan ya da meşru olmayan yoldan iktidara gelirler. Çoğunlukla iktidarın aşamalı olarak el değiştirmesi meşru yoldan olur (Turhan,1991:60).

3.2.4. Marxist Teoride Elit Kavramı

Marksist kurama göre, toplumsal ve siyasal değişimin itici gücü, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmadır. Bu çatışmayı ise, üretim araçlarının üzerindeki özel mülkiyet doğurur. Üretim araçlarının özel mülkiyeti rekabeti, rekabet büyük balığın küçük balığı yutmasını ve sonuçta tüm üretim araçlarının küçük bir varlıklı azınlığın

elinde toplanmasını kaçınılmaz kılar. Küçük varlıklı azınlık, bu yoldan varlıksız bir çoğunluğun üretici gücünü sömürmüş olur. Böylece de, üretim ilişkileri giderek sınıf ilişkilerine dönüşür (Kışlalı, www.1001kitap.com,2004).

Marxistler elit teorilerine genellikle burjuva ideolojisi gözüyle bakarlar. Komünizm aşamasına ulaşmış bir toplumda sınıf farklarının tamamen ortadan kalkacağını savunan Marxism ile seçkinler yönetimini ideal yönetim kabul eden klasik elitizm birbirlerinin tam karşısında sayılırlar (Kapani,2001:125).

Marks ekonomik ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiye çok az değinmiştir. Ekonomik bir kavram olan “sınıf” ile siyasal bir kavram olan “elit” arasında bağ kurmak oldukça güçtür. Marks iki sınıf arasındaki çatışmanın zamanla siyasi bir nitelik kazanacağını söyler. Ekonomik iktidarı, siyasal iktidara ve üretim araçları sahibi azınlığı yönetici sınıfa dönüştüren etmen devlettir. Marks’a göre devlet ekonomik yapının ortaya çıkardığı sınıf ilişkilerinin siyasal görünümüdür. Ekonomik iktidar devlet aracılığı ile siyasal iktidar olmaktır. Ayrıca azınlığın çoğunluk üzerindeki ekonomik sömürüsü, siyasal üstünlük sağlamasına yol açmaktadır (Turhan,1991:35).

Marksist Doktrinde elit kavramı hiç kullanılmasa da çeşitli vesilelerle elit kuramına yer verildiğini söylemek gerekir. Bu kavramın dolaylı olarak, proleter ihtilalından önceki dönem için gerek Marks, gerek Lenin tarafından kullanıldığını görürüz. Marks, proletaryayı hiç bir zaman bir bütün olarak ele almamış ve bu sınıf içinde bir ayrım gözetmiştir. Marx’ın düşüncesinde sınıf bilincine varmış olanların, proletaryanın elit tabakasını oluşturduğu söylenebilir. Burjuvaziye karşı girişilen sınıf kavgasında ön safta yer alacak ve ihtilalın öncülüğünü yapacak olan emekçilerin bu seçkin, bilinçlenmiş bölümüdür. Marx, Lumpen proletarya adını verdiği, işçi sınıfının

en yoksul ve en cahil alt tabakasını, sosyal çatışmada hiçbir önemli rol oynaması beklenmeyecek yığın olarak bir kenara bırakmıştır (Kapani,2001:125-126).

Marks, egemen sınıfların ideolojisinin işçi sınıfını uyuttuğunu, onun gerçeği görmesini engellediğini savunur. Bu nedenle de, işçi sınıfının bilinçsiz ayaklanmaları bir devrim yaratamaz. Öyleyse işçi sınıfına sosyalistlerin yardım etmesi gerekir: “Sermaye ve toprak işverenlerin mülkiyetindedir, işçinin ise, bir mal gibi satmak zorunda bulunduğu emeğinden başka bir şeyi yoktur. Biz, bu sistemin sadece tarihin belirli bir evresini oluşturduğunu, yok olacağını ve yerini daha üstün bir toplumsal düzene bırakacağını vurguluyoruz. İşçi sınıfı, nereye varacağını bilmeden kendiliğinden harekete geçer. Sosyalistler bu hareketi yaratmadılar, sadece işçilere hareketin özelliği ve amaçlarını anlattılar”

(Kışlalı, www.1001kitap.com,2004).

İhtilal stratejisi bakımından kitle ve elit ayrımı üzerinde asıl duran ve elit liderliğinin önemini belirten Lenin olmuştur. Lenin, topluma yabancılaşmış, kültür dışı kalmış işçi kitlelerinin hiçbir zaman kendiliklerinden bilinçlenemeyeceklerini ileri sürer. Sınıf bilinci onlara ancak “dışarıdan” (aydınlar tarafından) götürülebilir. İşçi kitlelerinin orada burada girişecekleri “ekmek ayaklanmaları” hedefe ulaşmak bakımından hiçbir pratik yarar sağlamazlar. Lenin’e göre ihtilal, ancak disiplinli bir partinin önderliğinde gerçekleşebilir. Bu parti, az sayıda fakat iyi yetişmiş seçkin, “profesyonel” ihtilalcılardan kurulu olacaktır. Parti içinde bütün otorite de küçük bir kurmay heyetinin elinde bulunacaktır. Böyle bir disiplinli örgütün öncülüğü olmaksızın proletaryanın “tarihsel görevini” yerine getirmesi mümkün değildir. (Lenin’in başsız kitleleri aciz, yol göstericiye muhtaç yığınlar olarak görmesi onu bu noktada elitçi görüşlerin aynı yöndeki yargılarına yaklaştırır) (Kapani,2001:126).

Lenin'in Komünist Partisine "elit örgütü" olarak tanıdığı öncülük rolü, ihtilal sonunda Parti'nin iktidarı ele geçirmesinden sonra da devam etmiş ve devlet yapısı içinde resmen yer alarak kurumlaşmıştır. Marxist sistemlerde proletarya diktatörlüğünün pratikte Parti diktatörlüğüne dönüşmesi ve Parti hiyerarşisi içinde de gerçek iktidarın üst kademedeki küçük bir grubun elinde toplanması, bu sistemlerde bir yönetici elitin varlığını ortaya koymaktadır. Sonuçta, Marxist sistemlerde kitlelerden ayrı, onların üstünde, onlara yön veren, siyasal iktidarı elinde tutan bir seçkin azınlığın bulunduğu söylenebilir (Kapani,2001:126-127).

3.2.5. Genel Değerlendirme: Elit Gerçeği ve Elit Teorileri

Bugün siyasi elit denilince, Pareto'nun ileri sürdüğü anlamda politik bakımdan üstün niteliğe sahip kişiler anlaşılmalıdır. Modern politika hayatında bir kimsenin bu gruba dahil olması, onun mutlaka zekaca, bilgice, yetenekçe veya servetçe üstün olmasını gerektirmez. Elit her hangi bir nedenle siyasal iktidarı kullanma veya onun üzerinde doğrudan doğruya etki sahibi olma durumunda bulunan azınlık grubunu ifade eder. İktidarın kullanılmasında ve siyasal kararların alınmasında toplumda herkesin eşit durumda olmayışı ve iktidarın daima küçük bir azınlık tarafından kullanılması sosyal bir olgu olarak elit gerçeğini kabul etmemiz gerektiğini ortaya koyar.

Bütün rejimlerde iktidar bir azınlık tarafından kullanılmakla birlikte, siyasal elitin yapısı, nitelikleri ve rolü bir toplumdan diğerine değişir. İktidarın merkezileşmiş olduğu otokratik sistemlerde, tek partili rejimlerde elit, oldukça türdeş, birleşik ve kapalı bir görünüm arz eder. Sosyal akıcılığın fazla olduğu, karmaşık yapıları çoğulcu toplumlarda tek ve türdeş bir elitin varlığını açık seçik teşhis edebilmek hayli güçtür. Ayrıca, az gelişmiş toplumlarda elitin siyasal rol ve etkisi gelişmiş toplumlara oranla çok daha fazladır. Bu toplumlarda siyasal kültürün düşüklüğü, büyük kitlelerin politik

bilinçten yoksun oluşu, ara elit tabakalarının bulunmayışı, sayıca çok az olan seçkinler grubunun iktidar üzerinde bir çeşit tekel kurmasına yol açmıştır (Kapani,2001:127-128).

Siyasal kararların bir azınlık tarafından alınması bir gerçektir ancak, azınlığın istediği zaman istediği kararı almakta tamamen serbest olmadığı unutulmamalıdır. Mosca bile yönetici sınıfın aşağıdan yukarıya doğru gelen çeşitli etkiler altında olduğunu, karar ve tutumlarında bunları hesaba katmak zorunda olduğunu kabul etmiştir. Yönetilenlerin iktidarı etkileme gücü bir toplumdaki diğerine değişir. Otoriter sistemlerde, diktatörlük rejimlerinde bu güç hayli zayıf ve sınırlıdır. Vatandaşların düşünce, tartışma ve örgütlenme özgürlüklerine sahip oldukları demokratik toplumlarda ise, siyasal iktidarı etkileyebilme olanakları çok daha geniştir. Böyle bir özgürlük düzeni içinde siyasal kararlar son tahlilde gene bir azınlık tarafından alınsa bile, onların oluşmasında genellikle çeşitli sosyal grupların değişik ölçülerde rolü ve etkisi bulunduğu görülür. Bu bakımdan, modern demokrasiyi “seçilmiş elit polyarchy”si olarak niteleyen ve halkın rolünü belirli aralıklarla kendini yönetecek elit kadrosunu seçmekten ibaret sayan bazı çağdaş görüşlerin gerçeği tam olarak yansıttıkları hayli şüphelidir (Kapani,2001:129).

Çağdaş demokrasi açısından önemli olan, modern hayatın gerçekleri olan baskı grupları ve elitlerin çağdaş demokrasideki yerinin ne olacağıdır. Liberal demokraside siyasi sistem, bir tek grubun tam kontrolüne bırakılmaz. Sivil toplum içinde bağımsız, gönüllü, farklı çizgileri temsil eden çok sayıda aktif grubun varlığı gücün tek elde toplanmasını önleyecektir (Yayla,2002:201-202).

3.2.6. Az gelişmiş Ülkelerde Elitler ve İşlevleri

Az gelişmiş ülkelerde toplumun bireyleri ya da kesimleri arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler oldukça belirgindir. Toplumsal katmanlar arasındaki, bazen

uçuruma varan farklılaşma, gelişmiş ülkelere göre çok daha çarpıcı ve rahatsız edicidir. Bu dengesizlik, toplumsal patlamaları kolaylaştıran, iç barışı zorlaştıran bir etki yapar. Büyük ayrıcalıkları olan toplum kesimleri, bu ayrıcalıklarını koruyabilmek için, her türlü baskı, sindirme veya uyutma yöntemlerine başvurmak zorunda kalırlar (Kıslalı, www.1001kitap.com, 2004)

Bir ölçüde iç içe girmişlikleri varsa da, geri kalmış ülkelerdeki seçkinler “bürokratik seçkinler” ve “aydın seçkinler” olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir. Hızla değişen toplumsal yapıda geleneksel seçkinlerin yerini bu yeni seçkinler almışlardır. Ekonominin gelişmişliği ölçüsünde, karşılıklarına teknokrat ve sermaye sahiplerinden oluşan bir başka seçkinler grubu çıkmaktadır. Ama siyasal bağımsızlığını yeni kazanmış olan eski sömürgeler başta olmak üzere, geri kalmış ülkelerin hemen tümünde çağdaşlaşmak ve ekonomik gelişmeyi sağlamak açısından kamu görevlileri öncülük işlevini üstlenmiştir (Kıslalı, 1994:282.)

Belirli bir gelişme düzeyine ulaşıncaya kadar, geri kalmış ülkelerin sivil ve asker bürokratları aynı çerçevede değerlendirilebilirler. Genellikle, Batıda ya da Batı Kültürü etkisindeki kurumlarda eğitim görmüşlerdir. Etkileri yalnızca siyasal iktidarlara danışmanlık yapmakla kalmamaktadır. Bu ülkelerde, yaygın olarak görülen tek partinin içinde de, bizzat yasama organında da doğrudan ve önemli oranlarda temsil edilmektedirler. Ordunun iktidara el koyduğu durumlarda ise, asker-sivil bürokrat ağırlığı daha da artmaktadır. Bu ağırlığın sürebilmesi, yeni toplumsal güçlerin ve dolayısıyla yeni seçkinlerin ortaya çıkmamasına bağlıdır. Toplumsal yapıda çoğulculuk geliştikçe, asker sivil bürokrat aydınların denetim olanakları kısılmaktadır. Yeni toplumsal güçler ağır basmaya başladıkça, asker ve sivil bürokratlar arasında da ayrım

ortaya çıkabilmekte; ayrı toplumsal ittifaklar içinde yer alabilmektedirler (Kıslalı,1994:282.)

Siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan ülkelerin seçkinleri için demokrasinin belirli bir çekiciliği vardır. Çünkü içlerinde önemli bir kesim, Batı üniversitelerinde okumuş ya da Batı kültürünün dolaylı yollardan etkisinde kalmışlardır. Üstelik özgürlük, özellikle aydınlar için doğal bir gereksinmedir. Tüm aydınlar için olduğu gibi, onlar için de demokrasi yalnız bir araç değil, aynı zamanda bir amaçtır (Kıslalı,www.1001kitap.com, 2004)

Geri kalmış ülkelerdeki bürokrat seçkinlerin, gelişmiş ülkelerindekinden farklı yapıda ve doğrultuda olması doğal karşılanabilir. Gelişmiş ülkelerin bürokratlarına ülkelerine öncülük etmek gibi bir görev hemen hiçbir zaman düşmemiştir. Sistem içindeki yerlerini almış; toplumsal dengelerle bütünleşmişlerdir. Oysa geri kalmış ülke bürokrat seçkinleri, yeni bir düzeni kurma, çağdaş bir kültürü kitlelere benimsetme ve hatta bütünlüğü sağlama işleviyle karşı karşıyadırlar (Kıslalı,1994:282).

Geri kalmış ülkelerin önemli bir bölümü, daha kabile aşamasından kurtulup, ulusal birliklerini bile sağlayamamışlardır. Toplumun geleneksel yapısı çözülmeye yüz tutmuş, ama eski kurumların yerini yenileri alamamıştır. Toplumda hâlâ gelenekler ve gelenekçi güçler egemendir; ama hızla artan sorunlar, hızlı bir yapı değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Bu sağlıksız durumun bir nedeni de, orta sınıfların yok denecek kadar zayıf oluşudur. Varlıklı küçük bir azınlık ile yoksul büyük çoğunluk arasında denge oluşturabilecek böyle bir sınıfın güçsüzlüğünde, bu ülkelerin eski bir sömürge oluşlarının, gelişmiş bir asker-sivil bürokrasiye sahip bulunmamalarının rolü büyüktür (Kıslalı,www.1001kitap.com, 2004).

Belirli bir gelişme düzeyine ulaşmaya kadar, geri kalmış ülkelerdeki iktidar mücadelesinin, genellikle bürokrat seçkinler içindeki çeşitli gruplar arasındaki bir mücadeleyi yansıttığı gözlemlenir. Çağdaş teknolojiye ilk açılan kurum olan ordu, disiplinli örgütüyle asker seçkinlerin siyasal yaşamdaki ağırlığını en üst düzeye çıkarır. Siyasal seçkinler de -askerler doğrudan yönetimde olsun olmasın- ordu içinde bağlantılar kurup kendilerine destekler sağlamaya çalışırlar (Kışlalı,1994:282-283).

Az gelişmiş ülkelerdeki seçkinlerin işlevlerine kısaca bakacak olursak:

-Geri kalmış ülkelerin seçkinleri toplumun kültür düzeyinin yükselmesine ve aynı zamanda da yeni ideolojilerin yayılmasına katkıda bulunurlar ve bu anlamda, geri kalmış ülkelerin seçkinlerini “yaratıcı” ve “yenileyici” olarak ikiye ayırabiliriz.

-Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış geri kalmış ülkelerin aydınları sürekli olarak arayış içerisindedirler. Bu nedenle, bu seçkinler geleneksel kültür ve yapılarla çatışma içerisine girerler.

-Geri kalmış ülkelerin aydın ve bürokrat seçkinleri, ülkedeki sorunları açıkça gördükçe gelişmeyi hızlandırmak için radikal değişiklikler istemektedirler.

Ayrıca belirtmemiz gereken bir başka nokta da, az gelişmiş ülke seçkinlerinin ulusçuluğa eğilim göstermeleridir. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde seçkinler öncelikle bağımlılıktan kurtulmayı amaç edinirler. Bu da onların ulusçuluk ideolojisine eğilim göstermelerine sebep olmaktadır (Kışlalı,1994:283).

4.TÜRK SİYASAL YAŞAMINDAKİ SINIFSAK ÇÖZÜMLEME VE SİYASET İLİŞKİSİ

4.1. OSMANLI İMPARATORLUK DÜZENİ VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal sisteminin öncüllerini İslam geleneği ve eski devir Türk devlet tecrübesi yanında, zaman içinde karşı karşıya kalınan devrin kendine özgü siyasi ve sosyal zaruretleri ile yeni gelen coğrafyadaki eski uygulamalar ve en nihayet bunların tümünü birden şekillendiren klasik dönem yönetici kadroları belirlemiş olmalıdır (İlgen, <http://www.academical.org>).

Eski Türklerde, siyasi kültürün esasını oluşturan egemenlik anlayışının temeli, Tanrıdan gelmektedir. Hunlarda, Göktürklerde ve Uygurlarda han (kağan), iktidarını doğrudan doğruya Tanrıdan almaktadır. Ancak Tanrı (Gök-Tanrı), bu yetkeyi tek tek kişilere ve belirli bir zamanda verilmiş değildir; bu yetki "aile"ye verilmiştir (Mumcu,1985:33,35). Egemenlik Tanrı tarafından aileye verildiğine göre, egemenlik aile içindeki tüm erkek çocuklara tanınmıştır.

Çoğunlukla eşit olan bu paylaşımından dolayı "ulus" sistemi adı verilen, ülkenin oğul ve erkek kardeşler arasında paylaşılması geleneği Orta Asya'da kurulan Türk devletlerini kısa ömürlü yapmıştır (Mumcu,1985:35-36). Devlet bu yüzden, genellikle bazı güçlü kağanlar döneminden sonra parçalanmaktadır. Bu dönemde ise kağan, göçebe feodalizminin güçlü beyleri tarafından bir ölçüde denetlense de mutlak bir hükümdardır (Mumcu,1985:38).

Kendini Tanrı tarafından seçilmiş olarak gören ve kabul ettiren kağan, yine Tanrının emri ile dünyanın bütün ülkelerini yönetmeyi kendinde hak görmektedir.

Türklerin dünyaya egemen olma, bir başka ifadeyle “cihan hakimiyeti” düşüncesi bu temel inanıştan beslenmektedir.

Doğu toplumlarında, özellikle de Türk toplumlarında devletin ortaya çıkışı, amacı ve işleyişi; Batı’dan farklı koşullarda, farklı önceliklerle oldu. Devletin oluşturduğu güç, şiddet aracı olarak, içe değil, boy’un ya da kavmin haklarını korumak için dışa karşı kullanıldı; toplumun tümünün genel çıkarlarını savundu. Öncelikler arasındaki farklılık, Batı ve Doğu toplumlarında, devletin yapılanması ve işleyişi konusunda gözle görülür bir farklılığı ortaya çıkardı. Batı’da; kişi, grup ya da sınıf çıkarı öne çıkarken, Doğu toplumunun genel çıkarını amaç edinen kamucu bir yönetim anlayışı devlete egemen oldu (Aydoğan,2005:524-525).

Bu görüşlerden ortaya çıkan duruma göre en azından Türk siyasal kültürünün oluşumunda Orta Asya’nın ciddi rolünün olduğu inkar edilmemelidir. Hangi bakış açısıyla bakarsak bakalım, Türklerin devlet kurmaya doğru hızla ilerlediklerini gözlemleyebiliriz. Ayrıca Türklerin iktisadi yaşamını göçebe-çobanlığı ve fetih ekonomisi olarak tanımlayan yazarlar, bu düzen için “töre”nin çok önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadırlar. Töre çerçevesinde kutsallığa bazen yer verilse de törenin varlığı, toprağın tam olarak ülke olmasına, örgütlenme ve yönetimden farklı olan bir devlet düzenine, siyasete geçildiğini göstermektedir (Hassan,2000:297-298).

Türkdoğan, Eski Türklerdeki devlet kurma anlayışının göçebeliğin bir gereği olduğuna değinerek, yerleşik bir hayatın Türk töresi için uygun olmadığını ifade eder (Türkdoğan,2003:383-385). Yani, Türkler göçler sayesinde iyi organize olabilmeyi, büyük kitleleri her şartta yönetebilmeyi, güçlükler karşısında alternatif yolları bulup uygulayabilmeyi öğrenmişlerdir. İşte bu alt yapı da güçlü bir devlet kurma ve teşkilatlanmada sağlam bir temel oluşturarak, Türkler için çok önemli olan güçlü devlet

geleneğini desteklemiştir. Eski Türklerden bu yana sürüp gelen güçlü siyasi örgütlenme geleneği Osmanlı İmparatorluğu içinde de kendini göstermiştir.

Geçmişle olan bağı açısından “Osmanlı devleti kendisinden önceki Türk devletlerinin siyasi, idari, askeri, sosyal sahadaki kültür mirasını devralmıştır. Bilhassa Anadolu Selçukluları ve İlhanlı devletine ait teşkilat ve kanunlar Osmanlılar için başlıca örnek oluşturmuştur” (Ünal,1997:1).

Ayrıca, “Türklerin budunsal kökenini oluşturan oğuzlarda, babadan oğula geçen bir aristokrasinin var olduğu gözlemlenince, Türklerde aristokrasinin bulunmadığı yolundaki savlar konusunda kuşkular uyanmaktadır. Daha eski Türk topluluklarında olduğu gibi, oğuzlarda da, tepede bir Han yada aşiret başkanının, onun altında bir aristokrat tabakanın (beyler), son olarak da alt sınıflar ya da halkın yer aldığı basit bir tabakalaşma düzeni görülmektedir. Soylu sınıftan olmanın iki belirleyici ölçütü vardır: akrabalık ve başarı” (Mardin,2007:82). Toplumsal hareketliliği sağlayan bu yapı, toplumu soylu ve halk olarak bölen bir başka yapı tarafından karmaşıklaştırılmıştı. Var olan bu akrabalık yapısının özellikleri, bir yandan toplumda saygınlığı az kişilerin yükselebileme umutlarını artırmakta, öte yandan ise saygınlığı olan tabaka üyesi birini yükselebileme olanakları açısından bunalıma itmekteydi (Mardin,2007:83).

Başarının soylular arasına geçiş için temel oluşturmaya devam etmesi bir istikrarsızlık kaynağıydı. Hizmetleri nedeniyle yükselmiş olan resmi görevliler soylulardan daha fazla iktidar sahibi oldukları sürece, daha sonraları ortaya çıkacak yeni bir çatışma türünün temelleri atılmış olacaktı. Bu çatışma türü, Türk kökenli seçkinlerden kurulu toplumsal zümre içinde görülecek ve Osmanlı İmparatorluğunda da devam edecektir. Çok eski dönemlerde bile, yukarıdaki tabakalaşma yapılarının yanı sıra, Batılı tabakalaşma uzmanlarının hiç de yabancıları olmadıkları mesleki

tabakalaşmaya yol açabilecek bir oluşumun belirginleşmemiş, gizil öğelerinin bulunduğu yolunda belirtiler vardır. Örneğin, oymaktaki atların bakımından sorumlu olan kişinin toplumsal konumu, oymağa et sağlama işinin başında olan kişinin toplumsal konumundan daha saygındı. Türk aşiretleri, yarı-göçebe olmakla birlikte, batıdaki toplumsal tabakalaşma sisteminin temeli olan ileri derecede farklılaşmış meslek yapılarına sahip değillerdi. Bu özellikle, sınıflardan söz edebilmenin önkoşulu olan faaliyetleri içeren, piyasa ekonomisi işlemlerinde ifadesini bulan mal ve hizmetler denetimine ilişkin meslekler için geçerlidir (Mardin,2007:84-85).

Orhun Anıtları'nın dikildiği dönemde Arap orduları, Türkistan'da ilerlemekte ve İslamiyet'i yaymaya çalışmaktadır. Türklerin büyük bölümü X. Yüzyılda Müslümanlığı kabul etmiştir. 950 yılında Karahanlılar Müslüman olan ilk Türk devletini kurmuşlardır. Kutadgu Bilig'den edindiğimiz bilgilere göre, bu dönemde İslamiyet'in egemenlik anlayışı ile Orta Asya geleneği harmanlanmıştır (Mumcu,1985:42).

Türkleri çoban-göçebe aşamasında görenler için Türklerin Müslümanlığı kabulü, aynı zamanda sınıflı toplum aşamasına geçişi sağlamıştır. Arap-Acem uygarlığının Türkleri etkilemesi, sınıfsız-kabile tipi toplum örgütlenmesinin ürünü olan kan bağlarının çözülmesi ve toprak düzeninin yerleşmesi sonucunu doğurmuştur (Kıvılcımlı,1996:63,79).

Türk-İslam devletlerinde bir yandan kentleşme, diğer yandan İslam dini Türk toplum yaşantısına yeni boyutlar kazandırdılar. Kentleşmeyle birlikte yeni meslekler ile tanışan Türkler, bir yanda da Ahilik adı verilen yeni bir örgütlenme biçimine geçerken, yerleşik kültürün gereği olarak toplum yaşamında dinin ibadet yönü artmıştır.

Ulus sistemi sonucu varlık bulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 yılında Moğollar tarafından yıkılınca; bu miras üzerine Anadolu'da irili ufaklı Türk beylikleri

oluşmaya başlamıştır. Bu beyliklerden biri de Osmanlı beyliğidir. Osmanlılar, diğer beyliklerle savaşım üzerine oturttukları kuruluş döneminde, ulus sistemi varlığını korusa da egemenlik anlayışında bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. Eski kurallara göre Osmanlı ailesi oğuz soyundan geldiğinden egemenlik hakkı kutsaldır. Bunun yanında, gelenek gereği ailenin tüm erkek çocuklarına tanınan iktidar hakkı, Osmanlı'da baştan beri tek kişide toplanma eğilimindedir. Bunun İslamiyet'in "bölünmez egemenlik" anlayışına uygun olduğu söylene de bu yalnızca Tanrıya tanınmıştır. Osmanlı'da giderek egemenlik kişiselleşmektedir (Mumcu,1985:45-46).

İşte bu noktadan sonra Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası yaşanacak ve imparatorluk olgusu Türk kültür yaşamına damgasını vuracaktır. Osmanlı, antik imparatorluk modeli içine giren toplumsal, siyasal ve iktisadi bir oluşumdur (Kılıçbay,2000:77-78).

Selçuklular bu anlayışı benimseyen ilk Türklerdir. Osmanlı da bir uç beyliği olarak ortaya çıkarken ve imparatorluğa dönüşürken, İran, Bizans ve İslam devletlerinin aynı yöndeki geleneklerini içselleştirmiştir (Oktay,1998:29).

Sonuç olarak, Osmanlılık, Türklerin yepyeni bir kültür küresine geçmesini ifade etmektedir. Gerek Orta Asya'nın gerekse İslamiyet'in etkisinin üzerine, özellikle İslamiyet'in devlet geleneğinin oluşmasında etkili olmuş antik kültür ve gelişip değişerek onun devamı niteliğini alan imparatorluk düşüncesi, Türk kültürünün oluşmasındaki en önemli aşamadır.

Türkiye'nin iktidar yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal yapısının, özellikle de son dönemlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

“Devlet kudretinin her vasıta ile pekiştirilmesi, merkeziyetçi bir yönetimin kurulması; ordunun, adli sistemin, sosyal düzenin, yöneten yönetilen ilişkisinin ve sosyal statülerin bir haklar ve sorumluluklar düzenine göre kurumlaşması, bu sistemin temel dayanaklarını açıklar. Bu sistem güçlü ve istikrarlı, tamamıyla rasyonel kurallarla işleyen bir sistemdir. Sistemi yaşatan ana unsur, devlet gereklerinin her alanda, her şeyin üstünde tutulmasıdır” (Türköne,2005:29).

Osmanlı Devleti'nin başında Osman Gazi'nin soyundan bir hükümdar bulunurdu. Töreye göre memleketin sahibi sayılan padişah bütün devlet idaresinin başıydı ve dünyevi yetkilerin kullanılmasında sadrazamları buna karşın dini yetkilerin kullanılmasında ise şeyhülislamı vekil tayin etmişti. Padişahın verdiği kararlar kanundu ancak bu kararlar verilirken şeriata, yerleşmiş örfi kaidelere, saray adabına uygun olmasına dikkat edilirdi.

Sultan'ın devletin ve siyasal yapının merkezi durumunda olması nedeniyledir ki, padişah ve devlet adeta özdeş tutulmuştur. Ancak, 16. yüzyıldan sonra ordu, sivil ve dini bürokrasi ve saraydaki bazı birimlerin gerisinde kalarak eski önemini kaybetmiştir. Bunun sonucunda ise, artık sultan devleti temsil eden bir simge durumuna gelmiştir (Heper,2006:35).

“XVI. yüzyılda merkezi yönetimden beklentilerin çoğalması dolayısıyla saltanatın simgesel bir duruma gelmesi, “devlet”in ise gittikçe vezir-i azamın çekip çevirdiği bir yapıya dönüşmesinin işaretlerini görebiliyoruz” (Kunt,1999:40).

İslami Türk devletleri kurulduktan sonra, İslam medeniyeti dairesine giren Türklerin sosyal ve hukuki müesseseleri büyük bir değişmeye uğramıştı. Daha kuruluşun itibaren Osmanlı devlet ricalinin de, İslam fihna yakından aşına olan ulema ve fakihlerin görüşlerine azami derecede riayet ederek bunlara devlet idaresinde önemli

mevkiler verdiklerini biliyoruz. İktâ sisteminin temellerini de İslam uygulamasında görmek mümkündür (İlgen, www.academical.org).

Toplumdaki tabakalaşmayı Türk-İslam değer hükümleri şekillendirmiştir. İstismarı önleyici, iddiharı yasaklayıcı, diğergam ve dayanışmacı prensipler ve sermayenin belirli ellerde toplanmasını engelleyen ilke ve uygulamalar farklı bir tabakalaşmaya neden olmuştur. İslami anlayış, toplumdaki yöneticileri yönettiklerinden sorumlu tutmuş, bu nedenle de yönetici yöneten ilişkisi bir tahakküm değil bir sorumluluk ilişkisi biçimini almıştır (www.akademiktarih.com,2008). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet otoritesine karşı itaat dini bir vecibe olarak kabul edilmektedir.

Bir tarım toplumu olan Osmanlı'da devlet toprak mülkiyetini hukuki bir prosedüre göre düzenlemişti. Tımar sistemi olarak nitelendirilen bu sisteme göre toprak devletin mülkiyeti altındadır. Devlet bu toprağı savaşta yararlılık gösteren sipahilere veya diğer devlet memurlarına hizmet karşılığı vermekteydi. Tımarlı sipahi, devlet tarafından kendisine verilen bu toprağı tam anlamıyla özel mülkiyet diyebileceğimiz şekilde bir tasarruf yetkisine sahip değildi. Özellikle askeri mükellefiyeti yerine getirmediğinde veya toprağın ekimini yapmadığında devlet tarafından toprak elinden alınıyordu. Ancak bu tip kuralları aksatmadığı sürece toprak babadan oğla geçebiliyordu. Bununla birlikte tımar sistemi sadece bir toprak sistemi değildi, aynı zamanda bir yönetim sistemi idi. "Beylerbeyinden sipahiye kadar, sultanın eyaletlerdeki yürütme gücünü temsil ederdi. Sipahilerin çeşitli yöneticilik görevleri vardı. Kırsal alandaki reyanın korunmasıyla yükümlü bir tür polis gücü oluşturdukları gibi, tımar olarak tahsis edilmiş vergilerin toplanmasında ve miri tımar topraklarına ait yasaların uygulanmasında önemli görevler üstlenirlerdi" (İnalçık,2003:121). Tımar sistemi bu

haliyle, hem Osmanlı ekonomik sisteminin temelini oluşturuyor hem de uzak bölgelerdeki yerel yönetimin işleyişini ve kontrolünü sağlıyordu.

Kuvvetli bir merkeziyetçi devlet idaresinin oluşmasıyla alt yapısı belirlenen Osmanlı tımar sistemi, askeri ve siyasi gücü ile olduğu kadar, içtimai ve iktisadi açıdan da önemlidir. Tımar sahibi, tımarı dahilindeki topraklara sahip olmadığı gibi, toprak sahibine veya devlete vermekle görevli hak ve resimlerin mülkiyetine de sahip değildi. Ancak bazı hizmetleri yaptığı müddetçe devlete ait çeşitli vergileri kendi nam ve hesabına toplayabilirdi. Yalnız bu faydalanma hakkı bir maaş dâhilinde olup, satılması, miras olarak intikali mümkün olan bir mülk mahiyeti arz etmezdi (Barkan,1994:295).

Osmanlı devleti daha kuruluşundan itibaren, merkezi bir devlet olma özelliğini koruma eğilimi göstermiştir. Kuruluştan itibaren tımar sistemi üzerinde hassasiyetle durulmasının altında yatan en önemli sebep ise, soy aristokrasisine dayalı eski Türk sosyal tabakalaşmasının, merkezkaç eğilimleri daima bünyesinde barındırıyor olmasıdır (İlgen, www.academical.org).

Osmanlı imparatorluğunda, zamanında kendileri gibi Anadolu Selçuklularına uç beyliği yapmış ve Osmanlıların Anadolu da iktidarı tümüyle ele geçirme girişimleri sırasında sürekli rekabet halinde olduğu savaşçı beylerin artakalan nüfuzları kökünden yok edilerek, bu kaynakların merkezi iktidara karşı muhalefet oluşturmaları sorunu çözümlenmişti. Osmanlı toprak düzeni de merkezi otoritenin rakiplerinin yok edilmesine yönelikti (Mardin,2007:88-89).

Batı toplumlarında feodal dönemde, feodal beylere ait topraklarda çalışan çiftçiler, üretim faktörlerinden koparılmış ve bir anlamda meta zincirinin birer parçası haline gelmişlerdi. Osmanlı toplumunda ise, en önemli üretim faktörü olan toprak mülkiyeti, belirli ellerde yoğunlaşmış olmaktan ziyade, mutlak mülkiyeti devletin

inhisarında bulunan ve kira karşılığı sadece toprağı ekip-biçen köylülere tahsis edilebilen bir üretim faktöründen ibaretti. Bu durum devrin en önemli üretim faktörü olan toprak mülkiyetinin, devlet elinde bırakılması suretiyle sınıflı yapıların oluşmasını engellemiştir. Yani, devletin toprak mülkiyetini elinde bulundurması, sermayenin belirli ellerde toplanmasını engelleyen, ilke ve asalete dayanan eski Türk aşiret anlayışına son verilmesi Osmanlı da batı türü sınıflaşmayı engelleyen en önemli amil olmuştur. Böylece, siyasi iktidarı etkileyebilecek toprak asilleri ve büyük sermaye sahipleri gibi güçler oluşmamıştır (www.akademiktarih.com,2008).

Dönemin en büyük üretim faktörü olan toprak mülkiyetindeki bu uygulamaya mukabil, ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde de sistemin genel özelliklerinden kaynaklanan sebeplerden dolayı benzeri uygulamaları görüyoruz. Tarım sektöründeki mülkiyet anlayışında olduğu gibi, bu sektörlerdeki mülkiyet anlayışı da üretim faktörlerinden koparılmış mülksüz emekçilerin oluşmasına engel olmuştur. Devlet, toprakların işletilmesinden sanayi ve hırfet erbabına, oradan da tüccar birliklerinin faaliyetlerine varıncaya kadar her şeyi kontrolü altında tutmaktaydı. Devlet tarafından verilen statüyü suiistimal ederek haksız kazanç elde eden devlet ricaline ait malların müsaderesi yoluyla tekrar devlete iade edilmesinden dolayı, bu suretle oluşan servet temerküzü de engelleniyordu. Bu uygulamalar sonucunda da, toplum içinde aristokrat bir yapının oluşumu hemen hemen imkansız hale geliyordu (İlgen,www.academical.org).

Osmanlı İmparatorluğunda analiz edilmesi gereken devlet düşüncesi anlayışının biçimlenmesinde önemli yapısal unsurlardan biriside devşirme sistemi olarak görülmektedir.

İmparatorlukta, acemi ocağı, yeniçeri ocağı, kapıkulu ocağının temelini teşkil etmekteydi. Acemi ocağı yeniçeri ocağına asker yetiştirilmek için kurulmuştu. Acemi oğlanı iki şekilde seçilirdi: Bunlardan birincisi savaşlardan elde edilen esirlerin güçlü kuvvetlilerinin beşte biridir ki, bunlara “pençik” denilirdi. İkincisi ise, İmparatorlukta Hristiyan tebanın çocuklarından seçilirdi ve bunlara devşirme adı verilirdi.

Osmanlı pencik sisteminde esirler, Türk ailelerin yanında uzun zaman eğitime tâbi tutuluyordu. Bu sistem bir süre yaşadıkdan sonra yerini, daha teşkilatlı ve köklü bir ordu kurma imkânı veren “Devşirme Sistemi”ne bırakmıştır (Uzunçarşılı,1989:13,53). Devşirme: Saray hizmetleriyle Yeniçeri Ocağı'nda istihdam edilmek üzere toplanan Hristiyan çocuklar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu hizmetler, daha evvel savaş esirlerine gördürülüyordu. Esirler, I. Murad zamanında kurulan “Yeniçeri Ocağı” denilen ocakta yetiştirildikleri gibi, sayıları fazla olduğu zamanlarda Türkçeyi ve Türk-İslam geleneklerini öğrenmek üzere Anadolu'daki ailelerin yanına da verilir, sonra alınarak muhtelif işlerde istihdam edilirdi. Osmanlı sınırlarının Balkanlar'a ulaşmasıyla birlikte, devletin artan asker ihtiyacını karşılamak için yeni imkânlar aranmıştır. Böylece, “Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i Müslimlerin” küçük yaşta olanlarının beşte biri alınmaya ve Acemi Ocağı'na kaydedilmeye başlanmasıyla, “Acemi Oğlanı” toplamak suretiyle “Devşirme” sistemi oluşmuştur. Devşirme Sistemi, Yeniçeri Ocağı'nın I. Murad zamanında kurulmasından başlayarak, 17. asra kadar fonksiyonunu devam ettirmiştir.

Büyük itina ile seçilen devşirmelerin bir kısmı Anadolu'ya çeşitli ailelerin yanına gönderilmiştir. Devşirmelerin yetiştirilmesini “Saray Okulu” denen “Enderun” yapmıştır. Enderun'a alınanlar daha ziyade, devlet mekanizmasına girebilecek zeki ve kabiliyetli devşirmelerdir. Buralardan yetişen devşirmeler, kaptan-ı derya, vezir, sancak

beyi, vezir-i âzam gibi büyük devlet adamları olarak yetişmişlerdir. Bu durum ise, gayr-i müslimler için oldukça büyük bir imkân doğurmuş ve bu şekilde gayr-i müslimler, devlet yönetimine etkili olarak katılabilmişlerdir.

Bu kişilerin batılı örneklerinden daha büyük ölçüde sadık bir bürokrasi oluşturmalarının nedeni, toplumsal ve kültürel kökenlerinden tamamen koparılmaları ve varlıklarının tümüyle devletin varlığına bağlanmasıdır. Yetiştirilmeleri, çalışma koşulları bu bürokrasinin devlet karşısında özerk bir aristokraziye dönüşmesine olanak vermemiştir.

Osmanlı düzeninin bir diğer önemli unsuru ise, millet sistemidir. Osmanlı da, farklı dini kesimler millet olarak görülüyordu ve her millet, eğitim, din, sosyal ve kültürel konularda merkezin müdahalesine maruz kalmadan etkinliğini sürdürüyordu. Merkezi yönetim, bu konuları milletin kendi iç düzenine bırakmıştı. Ayrıca çoklu hukuk sistemi denilen usulle her millet kamu hukuku dışındaki mevzularda kendi iç hukukuna göre yargılanabiliyordu. Devlet ile toplumsal kesimler arasındaki bu görece özerklik durumu Osmanlı düzeni ve sivil toplum tartışmalarının da merkezini oluşturmaktadır.

Osmanlı'da sivil toplum tartışmaları bağlamında, klasik Osmanlı sisteminde devlet ve reaya arasındaki ilişkiyi İnalçık (1998:79) şu şekilde değerlendirir: Üreten sınıflar ile devlet arasında ilişkiyi ve iletişimi sağlayan spesifik kurumlar vardı. Reaya içerisinde yer alan her millet kendi temsilcisini (kethüda) seçme hakkına sahipti. Seçilen kethüda padişahın onayını aldıktan sonra o cemaatin temsilcisi oluyordu. Bundan anlaşılana da şudur ki; devlet ile toplum arasında ara kurumlar vardı ancak bu ara kurumlar bariz bir şekilde devletin kontrolünde olması dolayısıyla sivil topluma paralel düşecek olan özerkliği tartışmalıdır.

Osmanlı düzeninde şehirlerde, Selçuklular döneminde de var olan Ahi teşkilatının devamı olan, loncalar denilen esnaf teşkilatları vardı. Aynı meslek gruplarının bir araya gelerek kurdukları loncalar, çırak yetiştirme, kalite kontrolü ve standardizasyon ile ilgileniyorlardı. Bunun yanında fiyat istikrarını sağlayıcı, haksız rekabeti, aşırı üretimi ve işsizliği önleyici vb. özellikleri taşımaktaydı.

Toplum ile organik bağı en güçlü olan sosyal organizasyonların başında loncalar gelmekteydi. Osmanlı'daki yönetici sınıf için loncalar fiyatları kontrol etmek gibi ekonomik işleyişin devamı açısından faydalıydı. Ancak organize olmuş olmaları, aynı meslekteki insanların yoğunlaştığı loncaların tekelleşmeye meyletmesi, halkın siyasi otoriteden memnuniyetsizliğinin ifadesi olabilmesi gibi tehlikeleri de vardı. Bunun için merkezi yönetim loncaları devlet denetimine almıştı (Kuran,2000:51).

Görünürde, devlet, toplumsal hayata çok fazla karışmamaktaydı. Ancak toplumsal organizasyonların mevcut siyasal ve sosyal sistemi tıkayacak, itiraz edecek veya işleyişi aksatacak herhangi bir teşebbüste bulunma ihtimaline karşı loncalar, tarikatlar, tekkeler gibi ekonomik ve sosyal gücün temerküz ettiği alanları da kontrol altına almayı ihmal etmemişti.

Yani merkezi otorite, sarayın veya hanedanın iktidarını korumak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacak kadar sert önlemlere başvurmuş; esasında özerk olarak görülebilecek toplumsal örgütlenmeler, merkezi otoriteye karşı bir tehdit olarak algılandığı anda da hemen müdahale edilmiştir.

Osmanlı Devletinde merkez ve çevre güçleri arasındaki büyük mesafe, kendine özgü geliştirdiği bir örgütlenme biçimi ile aşılmaya çalışılmıştır. Batı'dan farklı olarak devlet ile halk veya merkez ile çevre arasında ara birimlerin oluşmayışı devletin mutlak ve tekil bir güç olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.2. OSMANLI DEVLETİNDE YÖNETEN-YÖNETİLEN AYRIMI VE SEÇKİN SINIFLAR

“Osmanlı devleti kuruluşundan 150 yıl sonra bir ‘imparatorluk’ haline gelmişti. Bu gelişmeye paralel olarak devlet yönetiminde ve müesseselerde de değişimler oldu. Devlet daha merkeziyetçi bir karakter kazandı, hükümdarlık, divan-ı hümayun (hükümet), ordu ve hukuki müesseseler en mükemmel şeklini aldılar”(Ünal,1997:1).

Osmanlı Devlet yönetim sisteminde en üst yerde padişah bulunmaktadır. Padişahın görevi, toplumu İslamın emredici kurallarına göre yönetmek, değişik toplumsal grupların düzen içinde beraber yaşamalarını sağlamaktır. Kuvvetlerin ayrılmadığı bütün güçlerin padişahta toplandığı bu sistemde din ve devlet birimini tamamlıyordu. Toplumsal düzenin ilahi kökenli olmasına bağlı olarak “İslam”, Osmanlı devlet idaresinin özünü oluşturmuyordu.

Osmanlı siyasal yapısı, Heper’in de belirttiği gibi (1977:124), sürekli olarak patrimonyal özellik taşımıştır. Osmanlı siyasal yapısının patrimonyal özelliğinin günümüz Türkiye’inde de çok önemli etkileri vardır. Bugünkü siyasal kültürümüzün temel nitelikleri daha önceki olaylara ve deneyimlere dayanmaktadır. Bu nedenle Türk siyasal seçkinlerinin Osmanlı yönetici gruplarından ayrılıp ayrılmadığı, eğer ayrılıyorsa ne ölçüde ayrıldığı sorusu çok önemlidir ve bunu anlayabilmek için de Türkiye’nin geçmişine bakmak gerekmektedir.

Osmanlı toplumsal yapısı incelendiğinde iki temel sosyal tabaka dikkat çeker: Yönetilenler ve yönetenler. Bunlar da kendi arasında ayrılırlardı. Yönetenler; saray çevresi, kalemiye (bürokrasi), seyfiye (askerler) ve ilmiye olarak ayrışırken (Mardin,2007:90); yönetilenler tüccarlar, sanat erbabı ve köylüler olarak (Doğan,2000) ayrılırdı.

Sina Akşin klasik dönem sınıf yapısını şöyle belirtmektedir (Akşin,1977:34).

I) Yönetenler (Askeriler) Sınıfı

A) İcrai Askeriler

1) Maaşlılar

2) Zaimler ve Tımarlı Sipahiler

B) Ulema

II) Yönetilenler (Reaya) Sınıfı

A) Kentliler

1) Lonca Esnafı

2) Tüccar ve Sarraflar

B) Köylüler

C) Göçebeler

Askeriler bugünkü memur statüsüne karşılık gelmektedirler. Padişah kulu sayılan askerilerin padişahın karşısında canlarının ve mallarının hiçbir teminatı yoktur. Padişahın bir sözüyle bile katledilmeleri mümkündür. Bütün bunlara karşılık, askeriler sınıfı “bir yanda resmi görevleri, öbür yandan yığıldıkları servetleri sayesinde sosyal itibarları” ile toplumun başta gelen sınıfı olmuşlardır. Sultan ile beraber ilmiye (medrese), seyfiye (ordu), kalemiye (yönetici kadro) devleti temsil eden merkezlerdi (Akşin,1977:31).

Seyfiye, Osmanlı toplumundaki ordu mensuplarını; İlmiye, bilimden, yargıdan, dinden, eğitim ve öğretimden sorumlu kesimi; Kalemiye de günümüz deyimiyile Osmanlı bürokrasisini meydana getirmekteydi. Padişahın dışındaki tüm devlet görevlilerine “Ehl-i Örf” denilirdi. İlmiye içerisinde ünlü ulema ailelerinin varlığından söz eden Mardin’in deyişiyle “Yönetici zümre” içindeki bu ulemalar medeni haklar

bakımından da ayrıcalıklı bir konumdadır (Mardin,2007:93). Bu görüntüsüyle ulemanın, dışındakilere kapalı toplumsal bir birlik olduğu söylenebilir.

Halil İnancık'ın Osmanlı toplum yapısıyla ilgili görüşü ise şu şekildedir; Osmanlı düzeni iki temel sınıfı içermekteydi. Bunlardan ilki olan askeri, padişahın bir ber'atla, dinsel yetki ya da icra yetkisi tanıdığı kişilerden, yani, saray ve askeri erkandan, devlet görevlileri ve ulemadan oluşurdu. İkincisi olan reayayı ise, vergi ödeyen ama yönetime katılmayan bütün Müslüman ve gayri Müslim teb'a oluşturuyordu. İmparatorluğun temel kuralı olarak, reaya askeriye tanınan ayrıcalıklardan yararlanamıyordu. Reaya arasında, yalnızca sınır boylarında savaşmış olanlar ve belli bir süre düzenli bir dinsel eğitimden geçtikten sonra padişahın ber'atlarını alanlar, askeri sınıfına dahil olabiliyorlardı. Özetle, kişinin toplumdaki konumu, padişah kararı ile belirlenmekteydi diyebiliriz (Mardin,2007:90). Sultanın devleti temsil ettiği yapıda devlet sınıflara dayanmaz, aksine sınıflar devlete dayanırdı.

Doğan, Osmanlı'daki askeriler (hükümdar dışındaki yöneticiler) ve reaya (yönetilenler) olarak ayrılabilen sosyal tabakaların sosyolojik anlamda sınıf düzeyi belirtmemekle birlikte aile yapısı ve kültüründe farklılaşmalara neden olduğunu söyler. Yine Osmanlı kamu görevlileri (Seyfiye, İlmiye ve Kalemîye' den oluşan) kesimi, gelir ve prestij bakımından birbirlerinden çok farklı olmamakla birlikte aile kültürleri açısından da genellemeye olanak tanıyan bazı ortak niteliklere sahiptir (Doğan,2001:44,50).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, Osmanlı toplumunu Makro düzeyde iki sınıfa ayırmak mümkündür. Osmanlıda yönetilenler sınıfı olarak nitelendirilebilecek ve geniş halk kesimlerinden ayrılan, artı-ürünü kontrol eden ve tüketen saray ve çevresinde aristokrat/seçkin bir sınıf (askeri sınıf) vardı. Bunun yanında köylerde yaşayan, tarımsal

üretime dayalı halkın yanında, kentlerde yaşayan ve zanaat veya küçük sanayi üreticiliği yapan geniş bir halk kesimi (reaya sınıfı) de vardı. Ancak bu geniş halk kesimi içerisinde değerlendirilen fakat iktisadi ve politik gücü itibarıyla de bu halktan oldukça farklı olan, merkezden uzak, kimi zaman merkezle çatışan kimi zamanda anlaşılan bir taşra seçkinleri de mevcuttu. Klasik dönem Osmanlı toplumsal düzeni ve bunun uzantıları olan iktidar mücadelesini, bu iki seçkin zümrenin mücadelesi olarak okumak da mümkündür.

Bu ikili ayrıma karşın Bilgiseven'in (1986) ise Osmanlı dönemindeki tabakalaşmayı orta tabakayı da göz önüne alarak üçlü şekilde belirlediğine dikkat çekmek gerekir. Bir toplumda orta tabakanın varlığı alt ve üst tabaka zıtlığının yumuşadığının da göstergesi olabilir. Dolayısıyla bu zıtlığın artıp orta tabakanın yok olduğu zamanlarda toplumun çöküyor olması, bu tabakanın ne kadar gerekli olduğunu gösterir. Orta tabaka, ekonomik kriter açısından tabakalaşma piramidinin tepesindeki zenginler ile tabandaki yoksullar arasında bir tampon gibi duran orta halli bir sosyal tabakadır. Bu nedenle orta tabaka toplumdaki denge unsuru olarak görülebilir (Arslantürk ve Amman,2000:291).

Osmanlı sosyal tabakalaşma sisteminin Platon'un "İdeal Devlet" indeki "Filozof Kral-Askerler-Üreticiler" üçlemesiyle Farabi'nin Medinet'ül Fazıla'sına dayandığını savunan Gökçe'ye göre, Osmanlı sosyal tabakalaşma sistemi de "Halife/Sultan-Askeri sınıf-Reaya" üçlüsüyle şekillenmiştir (Gökçe,2004:13). Bu üçlemeyi daha sonra farklı bir açılımla sunan Gökçe, askerleri yönetici sınıf içine dâhil etmiştir ve Platon'un sınıflamasındaki üreticiler yerine ayan ve eşraf, tüccarlar, imalatçıları yerleştirmiştir. Sıralamasında en sonda köylüler ve işçilere yer vermesi ise reayanın bu şekilde açıldığını düşündürmektedir. Sonuç olarak Osmanlı tabakalaşma sistemini üçe

ayıran Gökçe'nin bunları sırasıyla yönetici sınıf (padişah, askerler, ulema); ayan ve eşraf, tüccarlar, imalatçılar; köylüler ve işçiler olarak (Gökçe,2004:17) belirlediği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki tabakalaşma da kendi içinde yükselme ve duraklama dönemleri bakımından bir incelemeye tabi tutulabilir. Osmanlı İmparatorluğu, yükselme döneminde (1299-1579) kalabalık ve güçlü bir orta tabakaya sahipken duraklama ve gerilemiş dönemlerinde (1579–1923) orta tabaka zayıflamış ve siyasi gerilemiş yaşanmıştır (Bilgiseven,1986:168-169).

Yükseliş dönemine girerken Osmanlı, geleneksel bürokratik yönetim açısından tam anlamıyla merkezileşmiş bir devlet görünümü arz ediyordu. Bu dönem, Osmanlı düzeninin kurumsallaştığı ve Osmanlı ideolojisinin yaygın bir şekilde kabullenildiği dönemdir.

Saray ve çevresindeki seçkinlerin ve taşra seçkinlerinin toplumsal kökenleri, Osmanlı'nın devletleşmesinden ve merkezi otoriteyi sağlamasından önce var olan aristokralara dayanmaktadır. Kuruluş süreci sırasında Osmanlı'da iki yönlü bir sınıflaşma görmek mümkündür. Bunlardan biri saray aristokrasisini oluşturan din adamları, Müslüman olmuş Bizanslı asiller ve İran kökenli yöneticilerken diğeri de gazilerden ve eski asillerden oluşan taşra aristokratlarıdır. Bu iki sınıfsal damar tüm bir Osmanlı ve cumhuriyet tarihi boyunca varlığını ve sürekliliğini farklı formlarda, farklı düzeylerde ve ideolojilerde devam ettirmiştir.

Bilgiseven'in (1986) belirttiğine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde Türkiye'nin 16. yüzyıl sonuna kadar Avrupa ve Asya arasında işlek transit yolu üzerinde bulunması, girişimci zihniyetin varlığı ve ticari kapitalizmin egemen olduğu bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Orta çağ kervan ticareti tehlikeler

barındıran bir macera niteliğindedir; ticaretin cesareti gerekli kılan bu özelliği cesur olan Türklerin karakteriyle de örtüşmekteydi. Bu nedenle Türk şehirlerinde kalabalık bir tüccar sınıfın ortaya çıktığı görülür. Kervan ticaretinde daha çok yükte hafif ama pahalı olan zanaat ürünleri taşınmaktadır.

16. yüzyılda Anadolu'nun tahmini nüfusu 9-11 milyon arasında değişmektedir. Bu yüzyıllar boyunca Osmanlı kenti, içinde bulunduğu üretim tarzının özelliklerine göre artı ürünün denetlendiği yerdir. Kent artı ürünü denetleyen sınıflar ve sınırlı olsa da kırsal kesim için tarımsal olmayan mallar ve hizmetler üretmektedir (Tekeli,1982:14,16). Osmanlı kentinin üretim yaptığı sosyal tabakalar arasında üst tabakaya mensup sınıflar ile alt tabakaya mensup kırsal kesim halkının ayrıştırılması ve tarımsal olmayan malların üretiminin yapıyor oluşu o dönemde sosyal tabakaları ve ekonomik yönelimleri göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı'nın kurulduğu Anadolu coğrafyası, o dönem için ekonominin oldukça hareketli ve gelişmiş olduğu bir bölgeydi. Osmanlı doğu ve batı ticaret yollarının birleştiği bir yerde (ipek yolu) kurulmuştu. O dönemin önemli ticaret şehirleri olan Konya, Kayseri, Sivas, Malatya gibi şehirlerde zengin bir tüccar tabakası vardı. Bir de Selçuklular, Anadolu'nun fethi sırasında savaşlarda başarılı olmuş veya savaşa katılmış Türkmen beylerine tımarlar veriyordu. Anadolu'da tüccar sınıfının yanında tarımsal üretimin artı-ürününü kontrol eden bu tımar sahibi beyler öyle güçlenmişlerdi ki zaman zaman merkezi otoritenin gevşemesinden faydalanarak serbestçe hareket edebiliyorlar, hatta merkezi otoriteye karşı bile gelebiliyorlardı. İşte özellikle bu kesimler daha sonra Osmanlı dönemindeki iki güçlü sınıftan biri olan taşra aristokrasisinin nüvesini oluşturacaktır.

Özellikle saray çevresi aristokratlarının halktan koparak sosyal bir sınıf olarak ortaya çıkması üzerinde duran Akdağ Osmanlı'da sınıfsal ayrışmanın gerçek nedenini özel mülkiyetin olmamasına ve toprak mülkiyetinin bütünüyle devletin elinde olmasına bağlar. Ve toplumun devlet eliyle fonksiyonel bir şekilde biçimlendirildiğini vurgular (Akdağ,1974:113-114). Devlet (Selçuklu-Osmanlı) Anadolu'nun fethiyle birlikte Hıristiyanların elinden aldığı toprakları tımar sistemine göre dağıtıyordu. Taşra aristokratını ortaya çıkartan temel faktör tımar dağıtımıdır. Bu nedenle Osmanlı'da devletin ortaya çıkışını sınıf mücadelesi veya sınıf teorileri bağlamından değerlendirmek zorlaşmaktadır. Yani, devlet sınıf çatışmasının bir tezahürü değil, sınıflar devlet müdahalesinin birer tezahürüdür.

Böylece yönetici kurumun kendisi her zaman için bir aristokrasi oluşturma olasılığını içinde barındırmıştır. Savaş zamanında, merkeze belli sayıda silahlı asker sağlama karşılığında kendilerine tımar verilen feodal ordu üyeleri, mukataalarını genellikle en büyük oğullarına bırakmaktaydılar. Yasaya göre, ancak 7 yıl boyu savaşa katılmazlar ise, tımarlarının ellerinden alınması söz konusuydu ve bu da oldukça zayıf bir olasılıktı. Ancak, merkezi güçlerin çıkarları nedeniyle birçok tımarın geri alındığı durumlarda olmuştur. 17. yüzyılda merkezdekiler, tımarları sipahilerin ellerinden alıp mültezimlere dağıtmaya başlamışlardı. Böylelikle, sipahi de daha eski soylu ailelerin kalıntılarının doğal müttefiki oluyor ve devletin tesviye siyasetinin muhalifleri arasında yerini alıyordu (Mardin,2007:92-93).

Bir diğer sınıf ise saray çevresindeki bürokratlar, askerler ve ulema kesiminden oluşan saray aristokrasisidir. Osmanlı devleti ilk dönemlerden itibaren fetih hareketlerini genellikle batıya doğru yürütmekteydi ve bu sırada çok sayıda Bizans tekfuru ve yöneticileri Osmanlı'nın hizmetine girmek zorunda kaldı. Ayrıca Müslüman

biri devletin her tarafında mevcut hizmetlerden ve imkânlardan gayr-i Müslimlerden daha fazla faydalanabiliyordu. Osmanlı'da birinci sınıf muamelesi görmenin yolu Müslümanlıktan geçtiği için olacak ki birçok eski Bizans yöneticisi ve tekfuru Müslüman olup Osmanlı'nın hizmetine girdi. Birde Osmanlı öncesi Selçuklular ve beyliklerde yöneticilik yapmış veya buralardaki medreselerde eğitim almış Arap, İran ve Kürt asıllı kişiler zaten Müslüman olduklarından merkezileşen ve bürokratikleşen Osmanlı devlet kademelerinde kolayca memur olabiliyorlardı.

Türkler ise, göçebe olduklarından hem eğitim bakımından hem de idari tecrübe bakımından bu kesimlerden oldukça geride idiler. Türkmen beyleri, kendilerine verilen tımarlarda maddi güçlerini ve siyasal iktidarlarını güçlendirmeye çalışırken, köylere yerleştirilen göçmen Türkler ise çiftçilikle uğraşıyorlardı. Bundan dolayı ilk dönemler Türkler, şartların zorlamasıyla, daha sonra ise iktidar mücadelesinin sonucunda sistematik bir şekilde merkezi yönetimin çevresinden uzaklaş(tırıl)mışlardır.

Yani, Osmanlı yönetici sınıfı üzerinde çok geniş bir Balkan etkisi vardır. Yaygın olarak uygulanan “devşirme” yöntemi ile, Hristiyan Balkan halklarından çok sayıda birey Osmanlı siyasal ve askeri elitleri arasına katılmıştır. Osmanlı sistemi ile bütünleşen yerleşik yerel Hristiyan yönetici sınıfta Osmanlı iktidar seçkinlerinin bir parçası haline gelmiştir. Sonuçta, Osmanlı iktidar yapısı içinde, Türk olmayan unsurlar, Türk unsurlardan çok daha etkindi. Özellikle, yönetimde bulunan askeri ve siyasi elitler arasında Türk oranı oldukça düşüktü. Müslümanlar, Osmanlı toplum yapısı içerisinde, savaş, din, tarım ve bir ölçüde de hükümet alanında etkiliydiler. Osmanlı'nın en önemli uğraş alanları olan, sanayi ve ticarete ise gayrimüslimlerin etkisi üst boyuttaydı (Arslan, www.stradigma.com, 2003/b).

Fetret devrinden itibaren yoğun bir şekilde başlayan taht kavgalarına paralel olarak devam eden bir çatışma da devşirme ve kölelikten gelen zümrenin, idari yetkileri Türklerden alarak merkeze yerleşmesidir. Böylece Enderun, soy itibarıyla Türk olmayan ve sonradan Müslüman olan, Hıristiyan dünyasından gelen devşirmelerin eline geçti. Fakat kadılık, müftülük ve müderrislik gibi uzun medrese eğitimi isteyen görevler Türklerin elinde kaldı (Akdağ,1974:75).

Devletin 'yürütme görevinde', kullardan yararlanılması Osmanlı İmparatorluğu'nun tabakalaşma düzenini etkilemiştir. Bu kullar ömür boyu devlet hizmetinde görevlendirilmek üzere Müslüman olmayan ailelerin çocuklarından devşirilirdi. Bunlar, saray erkanını, bürokrasiyi, devamlı orduyu ve tımarı sipahileri oluştururlardı. Yöneticiler arasında yalnızca ulema, genellikle bu yöntemle işbaşına getirilememekteydi (Mardin,2007:87).

Kullardan oluşan merkezi yönetici/askeri mekanizma yöntemi yeni olmamakla birlikte, Osmanlı da o güne dek ulaşılmamış bir incelik ve yalınlıkla uygulanmıştır. İlk Türk devletlerini yıpratıcı, siyasi gücün babadan oğula geçmesi özelliği, Osmanlı hanedanınca sorun olmaktan çıkarılıyordu. Artık, hanedanı aşarak devletin sürekliliğini sağlayan bir yönetici/yürütme mekanizması vardı (Mardin,2007:87-88)

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un fethine kadar devlet yönetiminde etkili olan seçkinler, çoğunlukla Türk kökenliydi. Fatih Sultan Mehmet'in, Çandarlı Halil Paşa'nın boynunu vurdurup, yerine devşirme Zaganos Paşa'yı sadrazam yapmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. İki yüzyılı aşkın bir süre, Türk kökenli hemen hiçbir kimse padişahın sonraki en önemli yer olan sadrazamlığa gelemedi. Bu kural, vezirlerin ve komutanların büyük çoğunluğu için de geçerliydi. Önemli görevlere, bilinçli olarak, Avrupalı Hıristiyan kökenli kullar getirildiler (Kışlalı,1994:280).

Yani, İstanbul'un fethinden sonra Türkler (taşra aristokrasisi) devlet idaresindeki ağırlıklarını yitirdiler. Ayrıca Fatih dönemine kadar Anadolu'da Selçuklulardan tevarüs eden seçkinler sınıfının elinde tımarlar vardı. Fatih, merkezi otoriteyi güçlendirmek için yeni düzenlemeler yaparak ve ellerindeki tımarları alarak ekonomik olarak ta bu taşra aristokratlarının (Türkmen beyleri) gücünü iyice zayıflattı (Kuran,2000:43).

I.Selim döneminde Yeniçerilere evlenme izni verilmesiyle, devlet Yeniçerilerin oğullarına da Yeniçeri olarak devlet görevlileri arasına katılma tanımaktan yana olmuş ve babadan oğula geçen ayrıcalıkların kuşaktan kuşağa aktarılmasına ilişkin bir başka süreç başlamıştır. Bu ise, her geçen gün büyüyen, ancak doğurganlık ve kurum içi tutarlılığın denetlenmesiyle önüne geçilebilecek bir sorunun başlangıcı olmuştur (Mardin,2007:93).

İmparatorlukta kul-yöneticiler kurumuyla omuz omuza var olan bir ikinci tabaka ulema idi. Yönetici zümre içinde yer alan tabakalar arasında medeni haklar açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ulemaya, bu olgu mesleklerinin gizemli boyutu eşliğinde, dışındakilere kapalı, adeta toplumsal bir kale görünümü vermekteydi. Devletin temel yasasını yorumlama ulemanın denetimindeydi ve 18. yüzyılda bu becerinin fazlaca önemsenmeye başlamasıyla ulema ailelerinin sayıları arttı ve durumları pekişti. Ayrıca, kul yönetici kurumun zayıflaması ulemayı daha da güçlendirdi (Mardin,2007:93-94).

Ulema sınıfı Osmanlı düzeninde adalet, eğitim ve dinin denetimini elinde bulunduran, manevi otorite olarak da oldukça güçlü olan bir sınıftı. Bu sınıfın başında da Şeyhülislam yer alırdı. Diğer üst yönetici mevkileri genelde Müslüman Türklere kapalı, daha çok devşirmeler tarafından doldurulan mevkilerken, Osmanlı yönetici aristokrasisi içerisinde taşradaki Müslüman halka hemen hemen açık olan tek sınıf

ulema sınıfı idi. Ulema sınıfı hiçbir zaman kapalı bir kast sistemi oluşturmaması sonucu, taşradan gelen genç âlimler bu sınıfın en yüksek mevkilerine kadar çıkabiliyorlardı.

Osmanlılarda ilim ve yargı hiyerarşisinin en üst kademesinde yer alan ulema sınıfı, Osmanlı'da ki diğer yönetici sınıflarından farklı olarak mal ve mülklerini miras bırakabilmelerinin yanında vakıflar üzerinde de kontrol sahibiydiler (Faroqhi,2004:681,683). Dinamik ve ekonomik olarak da özerk olan ulema sınıfının, bu yönü itibariyle siyasal etkinliği oldukça önemliydi. Nitekim yeniçeriler ayaklandıklarında ulemadan fetva alarak ayaklanırlardı veya padişah değişimlerinde ulemanın fetvası meşruluk açısından gerekliydi.

Önemli bir konuma sahip olan şeyhülislamlık II. Mahmut döneminde merkezileşme ve sekülerleşme politikaları doğrultusunda hükümetin dışına çıkarıldı. Ulemanın yalnız din işleriyle uğraşması gerektiği vurgulanmış, ıslahat çalışmalarında ulemanın muhalif fetvaları padişah tarafından dikkate alınmayarak, hükümet işlerinin yalnız padişahın inhisarında olduğu üzerinde durulmuştur (Şener,1986:140). Yani, yapıcı ve kurucu bir nitelik taşıyan din ve ulema, Osmanlının son dönemlerinde etkililiğini ve saflığını yitirdi. Ayrıca, devletle işbirliği yapan ilmiyenin yüksek tabakası doğru ya da yanlış reformları İslami açıdan meşrulaştıran ve dolgun maaşlar alan, genellikle düşük rütbeli ve devlet desteğinden yoksun olan orta tabaka ise cemaatle ve onun yüksek emeller peşinde koşan liderleri olan eşrafla işbirliği yapma eğilimine girdi.

Yükselme dönemi Osmanlı sosyal tabakalaşmasıyla ilgili olarak Bilgiseven'in değerlendirmesi ise yukarıdaki görüşlerden farklıdır. Osmanlı yükselme döneminde orta tabakanın durumunun güçlü olduğunu dile getiren Bilgiseven'e göre (1986:170); Osmanlı yükselme döneminde merkezi otoritenin güçlü oluşu ve milli birliğin varlığı

orta tabakanın gelişiminde etkili olmuştur. İdareci sınıf adaletli davranışın ekonomik üretimi artıracakını düşünerek alt tabakadan olan köylüleri istismar etmekten kaçınmıştır. İmparatorluğun bu dönemdeki adil idaresini has ve tımar sistemlerinin düzenlenişi ile bağlantılandırmak imkânı vardır. Öyle ki bu sistemlerde arazinin gerçek sahibi devlettir, has ve tımar sahipleri sadece idare eden kişilerdir. Dolayısıyla batıdaki feodal beylerin yerine ikame edilemeyen Osmanlı idarecileri bu düzenin feodalite olarak nitelenemeyeceğinin de göstergesi olmaktadır.

Bilgiseven (1986), Osmanlı sosyal tabakalaşmasının aynı anda hem statüye hem de gelire göre bir tabakalanmayı gözler önüne serdiğini savunur. Statüye göre tabakalaşma Müslüman Türk halkı ve gayri Müslim halk arasında meydana gelmiştir. Buradaki itibar farklılığının din farkından kaynaklandığı görülür. Aynı dönemde Türk idarecilerinin, yeni topraklar kazanıldığı için, gelir düzeyi bakımından üst tabakada yer aldığı görülür. Yükselme döneminde henüz ticaret yollarının Atlantik üzerine çevrilmemiş olması, Avrupa kapitalizmi ve sanayisinin henüz Osmanlı küçük sanayisini baltalamamış olması gibi nedenlerden dolayı Türk tüccar ve zanaatkârları başarılıydılar. Dolayısıyla Türk tüccar ve zanaatkârları, orta düzeyde gelire sahip gayri Müslim tüccar ve zanaatçılara göre daha kuvvetliydi.

Bilgiseven'in yükselme döneminde Osmanlı sosyal tabakalaşmasının hem statüye hem de gelire göre biçimlendiğini belirtmesine karşın, bu tabakalaşmanın sadece statüye yani o dönem için dine ve etnik duruma göre biçimlendiğini savunan Tekeli (1982:20,36)'nin gelir faktörünün belirleyiciliğinden söz etmediği görülür.

Genel bir değerlendirme yaparsak, askeri sınıf, fiilen askerlik anlamından öte, daha kapsamlı olarak tüm kamu hizmetlerini deruhde edenleri içine almaktaydı. Askeri sınıf kavramı hem sosyal hiyerarşinin tepesindeki padişahı hem de ücretini bir vakıftan

alan cami ferraşından teşekkül ediyordu. Padişahın beratı ile herhangi bir devlet hizmetine tayin edilen ve böylece belirli vergi yükümlülüklerinden muafiyetle ehl'i berat olanlar asker statüsünü kazanmaktaydılar. Re'ayanın ödemek zorunda olduğu ra'iyet rüsumu ve diğer vergilerden muaf idiler ve muafiyet Osmanlı idare teşkilatı içerisinde askeriye re'ayadan ayıran belli başlı bir vasıf kabul ediliyordu. Herhangi bir hizmet karşılığı beklenmeden vergilerin bir kısmından veya tümünden muaf olan tekke şeyhleri, peygamber evladından olduklarına dair berat almış bulunan sadat kesimi de askeri sayılmaktaydılar. Kadılar, müderrisler, yüksek medreselerdeki talebeler ve mezunları(danişmend ve mülazımler) gibi ilmiye mensupları berat ve vazife almadıkları zaman bile askeri sıfatını haiz idiler (www.akademiktarih.com,2008).

Bu resmi zümrenin yanı başında yönetilenlerin oluşturduğu toplumsal zümre yer almaktaydı. Re'aya yada ra'iyet devlete vergi vermekle yükümlü geniş bir kitleyi ifade etmektedir. Burada piramidin alt yarısı da yekpare bir yapı değildi. En azından iki tabakadan söz etmek mümkündür: tüccar/esnaf ve köylüler. Bu iki tabakanın yönetici zümreden hoşnut olmayışları, ikisini tek bir zümre olarak ele alabilmemizi sağlayacak bir görüş birliğinde olmalarına yol açıyordu. Esnaf, bu hiyerarşi içinde köylüden daha üst düzeyde, ancak, resmi zümreden tümüyle ayrı bir eksen çevresinde yer almaktaydı. Var oluşu devletin izlediği devletçi ekonomi siyasetinin insafına kalmıştı; karşılaştıkları ekonomik engeller bu tutum karşısında muhalif olarak birleşmelerini kolaylaştırıyordu. Başkentteki ayaklanmalar çoğunlukla, saray görevlilerinden hoşnut olmayanlarla esnaf ve yeniçerinin ittifakı sonucu patlak verirdi. Devletin, ulusal geliri artırmak için sağlıklı bir ekonomik siyaset izlemek yerine yürürlüğe koyduğu özel vergi uygulamalarının yükünü en ağır biçimde sırtında taşıyan kesim, en alt sırada yer alan köylülerdi (Mardin,2007:94-95).

Osmanlı siyasal sistemi kabaca, “yönetenler” ve “yönetilenler” ayrımına dayanıyordu. Toplumsal piramidin en üstünde yer alan yöneten zümre, halkı titizlikle yönetim çarklarının dışında tutmaya çaba harcamış ve bunu sağlayacak düzenlemeleri kurumsallaştırmıştır. Yönetim katında, merkezi iktidara rakip olabilecek hiçbir gücün yasamasına izin verilmemiş ve Osmanlı siyasal geleneğinde Batıdaki aristokratik zümrenin muadili var olamamıştır.

Osmanlı’da halk, dini esaslara göre belirlenen bir sosyal örgütlenme içinde kendi kültürel adacıklarında yaşamaktaydı. Temel ayırım, Müslümanların “Millet-i Hakime” sıfatıyla ayrıcalıklı bir konumda, Gayrı Müslimlerin de “Millet-i Mahkume” sıfatıyla diğer tarafta bulunduğu bir bölünme idi. Millet-i Hakime sıfatı, geniş Müslüman halk kesimleri için, yönetim katının uzağında olmalarına rağmen, asgari bir toplumsal doyum sağlamaktaydı. Siyasal olarak yönetenler ve yönetilenler şeklinde tezahür eden ayırım, kültürel olarak “havas” ve “avam” ayrımı ile örtüşmekteydi. Osmanlı siyasal ve sosyal sistemine canlılık veren en önemli unsur, bu ayrımların Batıdaki gibi doğuştan kazanılmış bir asalete dayanmaması, nazari ve fiili olarak aşağı katlardan yukarı katlara geçişin açık olması, toplumsal katlar arasında mobilitenin mümkün olmasıydı. Merkezi iktidara rakip bir güç odağını meşru hale getirmek dışında, Osmanlı siyasal sistemi emsallerine göre açık bir sistemdi (Türköne,1991:64).

4.3. TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI VE SİYASET

Türk siyasal kültürünün oluşum sürecinde, tarihsel açıdan üç ana eksenin önemli olduğunu düşünülmektedir. Bunlar; Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan gelenek, İslamiyet ve ardından Osmanlı Devleti aracılığıyla oluşan İmparatorluk geleneğidir. Her üç süreç aynı zamanda kronolojik olarak birbirini izlediğinden, her biri bir öncekinin mirasını taşımaktadır. Türklerin, İslamiyet’i kabulünden sonraki siyasal kültürlerinde

Orta Asya kültürü değişikliklere uğramış ve birçok yönden farklılaşmıştır; ancak bazı özelliklerini İslami bünye içinde korumuştur. Aynı biçimde İmparatorluk döneminde hem Orta Asya geleneği bir biçimde yaşamış hem de İslamiyet'in dünya algılayışı yaşanmıştır.

Cumhuriyet Dönemindeki elitlerin oluşumu bu uzun kronolojik süreçten önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu anlamda Türk toplumunun tarihsel evrimi içinde göze çarpan en mühim konu, bürokrat seçkinlerin oynadığı önemli roldür. Bu rolün izlerini günümüzde dahi görmek mümkündür. Bunun en önemli nedeni, siyasal alanda mutlak monarşi, yönetim alanında aşırı merkezîyetçi olan Osmanlı İmparatorluğunun bırakmış olduğu mirastır.

Türkiye toplumunun sınıfsal yapısı aynı zamanda onun siyasal dönüşümlerinin gizli tarihidir. Türkiye toplumunun sınıfsal yapısını anlamak için yönetici seçkinlerin yani siyasal alanın, ekonomik-toplumsal değişime direncini göz ardı edemeyiz. 1980'li yıllara kadar siyasetin toplum hayatındaki etkisi korumacı, himaye edici ve yönlendirici bir nitelikte olmuştur. Devletin, siyasal kurumlar aracılığıyla sınıflar üzerinde tahakküm kurması, devletin de sınıf reflekslerine sahip olduğu, ekonomiyi kontrol etme konusunda açığa çıkan bürokratik tutumun bu reflekslerle ilgili olduğu öne sürülebilir. Dönem dönem farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak 1980'li yıllara değin devletin ekonomi üzerinde belirgin bir kontrolü vardır. Kontrol etme kaygısıyla hareket eden bürokrasinin bu tavrı, burjuvazinin bürokrasi karşısında tamamen edilgen bir halde olduğu ve devletin burjuvaziyi kontrol ettiği anlamına gelmese de, burjuvazinin serpilmesini -kısmen de olsa- engeller. 1980'li yıllarda bu tavrını terk eden bürokrasi, ekonomi alanındaki egemenliğini burjuvaziye devrederek, onun serpilmesine olanak tanımıştır.

4.3.1. Türkiye'nin Sınıfsal Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye'de hâkim zihniyet ve bu zihniyetin sahibi olan seçkinler, yaklaşık son ikiyüz yıldır yeni bir kültüre ve yeni bir dünyaya açılmak gibi politik bir istemle hareket ediyor olsalar da, yeninin karşısında bulunan eskiyle bağlarını kopartamamışlardır. Dolayısıyla Türkiye, toplumuyla, siyasi kültürüyle, iktisadi politikasıyla, geleneğiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamı olarak karşımızda durmaktadır.

Cumhuriyet devlet geleneği bütün modern içeriğine rağmen hala Osmanlı'nın izlerini taşımakta, bu nedenle de henüz çağdaş ya da demokratik olamamakta, yetkeci niteliklerinden kurtulamamaktadır (Saybaşılı,1992:118-119).

Saybaşılı Osmanlı devlet geleneği ile Cumhuriyet devlet geleneği arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar tespit etmiştir: Osmanlı hükümdarları kişisel olan geleneksel iktidar yöntemleri ile devlete yalnızca bir hükümdarlık niteliği verebilirlerken, Cumhuriyet hükümetleri, kurumsal temelde örgütlenmişlerdir ve bu açıdan modern anlamda bir devlet niteliği taşımaktadırlar. Ancak, Cumhuriyet devlet geleneğinin, yerini almayı amaçladığı Osmanlı devlet geleneği ile, siyasal iktidar yöntemi açısından, bazı benzerlikleri vardır: her iki gelenekte de demokrasiyi dışlamak, siyasal iktidarı sınırlandırmaktan çok daha kolay ve bu nedenle sıkça başvurulan bir yol olabilmektedir. Buradaki fark da şudur ki: Osmanlı demokrasiyi genellikle dışlamışken, Cumhuriyet dönemi Türk siyasetinde demokrasi, çağdaş ve demokratik, siyasal önemli bir amaç olarak hep vardır, 1950 yılından itibaren ise, ağır aksak da olsa işlemiştir (Saybaşılı,1992:119).

Türkiye gibi sanayileşmesini tamamlayamamış ve serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla işleyemediği bir toplumda pür sınıfların varlığından söz etmek mümkün değildir. Devletin toplum üzerinde oldukça etkin olduğu Türkiye'de, Marksist

yaklaşımından hareketle sınıf analizi yapmak ise yeterli olmamaktadır. Çünkü Marksist yaklaşımda devlet sınıfsal çıkarlar için kullanılan salt araçsal bir nitelik taşıırken, Türkiye’de devlet bizatihi sınıfları kendi çıkarları için kullanan aşkın bir niteliğe sahiptir. Yani, Türkiye’de sınıflar özellikle bazı seçkin sınıflar doğal ve tarihsel şartların zorlamasıyla veya piyasa toplumunun özerkliği içinde değil, bizzat devletin müdahalesiyle ortaya çıkmıştır.

Devlet-toplum ilişkisi açısından, devletin toplum üyeleri üzerinde bağlayıcı ve yönlendirici bir etkisi vardır. Batı’da Devleti belirleyen toplumsal sınıflar ve süreçler iken Osmanlı-Türkiye gerçeğinde tam tersi bir süreç işlemekte devlet toplumsal ve sınıfsal gelişmeleri biçimlendirmektedir. Osmanlı-Türkiye tahlilinde her şey devletin üstün çıkarları açısından görülmekte, sorunlar için geliştirilen çaba ve eylemler toplum katında bir tepkiyle karşılaşsa da bu noktada siyasal devletçiliğin işlevi yeniden devreye girmektedir (Keser,1993:167).

Devletin bu derece merkezi rol oynadığı Türkiye’de Osmanlı’dan beri yöneten ve yönetilen ayrımı temel başat ayırım olarak durmaktadır. Şerif Mardin, bu ayrımı merkez-çevre şeklinde kavramsallaştırarak Osmanlı ve günümüz Türkiye’sinin siyasal ve toplumsal ilişkilerini analiz etmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta vardır. Merkez-çevre kutuplaşması belli bir noktaya kadar anlamlı bir çerçeveye sahip olsa da, çevre olarak nitelendirilen karşı-kutbun kendi içinde de bir merkezi bulunmaktadır.

Osmanlı’da reaya olarak nitelendirilen yönetilen kesimlerde kendi içinde bir merkeze sahipti. Genel olarak taşra eşrafı diyebileceğimiz bu kesimler, buldukları bölgelerde merkezi otoritenin bozulduğu zamanlarda sarayın kontrolünde çıkararak feodal eğilimler gösteriyorlardı. Saray, bunlara taviz vererek yada bunları bastırarak taşrayı

kontrol altında tutabiliyordu. Merkezdeki seçkinler ile taşradaki seçkinler arasındaki mücadele bütün bir Osmanlı tarihi boyunca farklı görünümle sürekli canlılığını korumuştur.

Türkiye’de de Osmanlıdaki gibi yöneten ve yönetilen ayrımı devam etmektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş aşamasında Türkiye devleti asker-sivil karışımı bürokratik bir seçkinler sınıfı tarafından kurulmuştur. TBMM hükümeti Osmanlı merkezi devlet yapısının ve bürokratlarının Anadolu’ya taşınmasından başka bir şey değildi (Başkaya,1991:48).

Kurtuluş Savaşı sırasında (1920-1922), bu merkez-çevre ikiliği, Büyük Millet Meclisinde bir kez daha ortaya çıkar. Burada Kemalistler, görevinden alınmış memur sınıfı üyelerinin liderliğinde bulunan ve genellikle eşrafın partisi olan dağınık bir grupla mücadele etmek zorundaydılar. Bu grup İkinci Grup diye bilinir. Her iki tarafta halk için çalıştığını öne sürüyordu. İkinci grup için bu söz, merkeziyetçilikten kurtulma ve ekonomik liberalizm anlamını taşıırken, Kemalistler için ise, plebisitçi demokrasi ve devletin aradaki grupları ortadan kaldırması gerektiğini alçak sesle belirtir gibiydi (Mardin,2007:59-60).

Kurtuluş savaşının bitişi ve Kemalistlerin zafer kazanmasıyla, siyasaya el koymak daha da kolaylaştı. Halk partisi üyelerini başarıyla disiplin altına aldı ve etkinlikleri 1925 kürt ayaklanması ile aynı zamana gelen bir parti kurulunca, hükümete iki yıllık süre için geniş yetkiler tanıyan Takriri Sükun yasası kabul edildi. Parti ile ayaklanma arasında bir ilinti olmadığı halde, merkeziyetçilikten kurtulma özelemlerini temsil eden yeni parti dinsel gericilikle ilintileri olduğu söylenerek aynı yıl kapatıldı. Siyasal partileri, taşrayı ve dinsel gericiliği birbirine bağlayan ikinci bir sarsılma 1930 da ortaya çıktığı sırada, kemalizme karşı birçok grubun kuvvetle desteklediği çok

partili siyasa konusunda yapılan bir deney Menemen kasabasında bir ayaklanma ile sonuçlandı. Çevrenin temel yeri olan taşra cumhuriyetin laik amaçlarına hıyanetle bir kez daha özdeşleştirildi.1946’da üçüncü kez bir muhalefet partisi kurulduğunda, Halk partisi “destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur” uyarısında bulunuyordu. 1923-1946 arasında çevreye kuşkulu gözlerle bakılmış ve potansiyel bir muhalefet alanı olarak görülen çevre, merkez tarafından sıkıca göz altında tutulmuştur (Mardin,2007:61-62).

Bütün bu gerilimle beraber, Halk partisinin saflarına taşra eşraf sınıfının önemli denilebilecek bir bölümünün başarıyla alınması önemlidir. Türkiye cumhuriyetini kuranlar, devletin güçlendirilmesini ilk amaç olarak benimsediler ve eşrafa bağımlı kalmayı gerektirse bile bundan vazgeçemediler. Çevreye karşı partinin yani merkezin güçlendirilmesi düşünülüyordu. Cumhuriyetin benimsediği siyasetlerin aktarılmasını sağlayan biricik parti olan Halk Partisi, kırsal alanda yaşayan kitlelerle ilinti kuramıyordu. Esas Türk olarak köylü simgesi Kemalist harekette çok erken ortaya çıktı, ama Kemalistlerin enerjisi, köylülerin sistem içindeki yerini köklü bir değişikliğe uğratmaktan çok, ulusal kimlik simgelerinin yaratılmasına yönelmişti. Yasalarla tepeden inme bütünleştirmeyi sağlamak, Osmanlı toplumsal yöneticiliğinin temelinde bulunan bir davranıştı. Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolunun yapısını reddetmekti ve cumhuriyet ideolojisini benimseyen kuşaklarda böylece, yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye’nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Kendisinden kuşku duyulan kırsal kesim, bu siyasetlerle merkeze daha çok yaklaştırılmış olmadı (Mardin,2007:62,65).

Cumhuriyet halk partisi, 1946’ya kadar siyasal eylem için bir araç olmuştu en fazla. Bu tarihten sonra, partilerin ortaya çıkması ile kamunun siyasaya katılması için

bir ortam haline geldi. Ancak bu dönüşüm çevreyi bu partiye çekecek ölçüde yeterli değildi. 1950-1957 arasında bürokrasinin gücüne ve prestijine indirilen darbeler, Türkiye'nin gelişmiş bölgelerinde, Demokrat Parti'nin, hem eşraf hem de köylüler tarafından sevilmesini sağladı (Mardin,2007:72).

27 Mayıs 1960 Devrimi, artık değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kopukluğu vurguladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin çeşitli seçim programlarında belirttiği ilerici, demokratik ve halkçı siyasetlerine sıradan insanlarda hiçbir şekilde inanmadılar. Yakın zamanda(1971) askerlerin Türk siyasasına müdahalesini, eski düzenin katılığına dönmek isteğiyle özdeşleştirmek kolay olmuştur (Mardin,2007:74-75).

Emre Kongar'ın 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin toplumsal yapısına dair değerlendirmesi ise şu şekildedir; Tanzimat'a dek olan dönem, toplumun içinden ve dışından gelen değişme eğilimlerine karşı, merkezi imparatorluk yapısında egemen rol oynayan merkezi gücün ve padişahın direnmesiyle belirlenir. Tanzimattan sonra ittihatçıların mutlak iktidarına dek olan dönemde Batı Osmanlıya ideoloji de ihraç etmeye başlamıştır. Toplum, halktan kopuk bürokrasi döneminden sonra halktan kopuk ideolojiler dönemine girmiştir. Çünkü, Osmanlı da halk ne burjuvazidir ne de proleterya. Halk hala bilinçsiz, eylemsiz reayadır. Bilinçlenenler, ticaret ve sanayi ile uğraşan Hıristiyanlardır. Onlar bu bilinçlenmelerini, ulusçuluk akımları içinde, imparatorluktan koparak gösterirler. Bu kargaşa içinde, Osmanlı'nın geleneksel güçlü grubu(o dönem için belki de sınıfı) merkezi bürokrasi, yeniden siyaset sahnesinde başrole çıkar. Osmanlı'da çağdaş sınıflar hala gelişmediği için siyaset toplumdan kopuktur ve bu Anayasayı küçük bir grubun (ittihatçıların) yekelindeki silah durumuna getirir. İttihatçılar, sonunda imparatorluğu batırırlar ve bu arada hem Atatürk'ün

ideolojik birikimini hem de burjuvazinin doğuşunu hazırlarlar. Burjuvazinin toplumda egemen bir sınıf durumuna gelmesi Atatürk'ün devlete el koymasıyla başlar. Bu süreç, ancak Demokrat Partinin iktidarının düşürüldüğü 1960 yılında anlamlı bir sonuca ulaşır. Toplu sözleşme ve grev hakkı, ödün verme döneminin başladığını da simgeleyen, burjuvazinin önemli ölçüde geliştiği 1960'lı yılların ürünleri arasındadır. Toplumda egemen rol oynamaya başlayan burjuvazinin yanında artık bir işçi sınıfından da söz edilmeye başlanmış ve bu sınıfın partisi de kurulmuştur (Kongar,1985:25-26).

Merkez-çevre ayrımının Türkiye'nin sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel alanlardaki dönüşümü ile farklı bir sürece doğru gittiğini söyleyebiliriz. Özellikle değişim dalgasının ülkenin dört bir yanına dağıldığı bir dönüm noktası olarak alınabilecek 1950 sonrası dönem ile Türkiye yeni bir sürece girmiştir. Siyasal yapıda radikal olarak nitelendirilebilecek şekilde parlamenter sisteme geçiş, iktisadi alanda Anadolu coğrafyasının küresel ekonomik sistemle bütünleşmesini sağlayacak olan serbest piyasanın gelişmesi ve Osmanlı son dönemlerinden itibaren başlayan süreçte ulaşım ve tarımın makineleşmesi adına önemli adımların atılması; sanayileşme ve kentleşmenin ivme kazanmasıyla iç göç sonucunda nüfus hareketliliğinin başlaması gibi faktörler Türkiye'nin toplumsal yapısını değiştirmiştir.

Bu önemli toplumsal ve siyasal değişim ile yönetilenler açısından yönetime doğru dikey bir yükseliş yolunun açılması yeni seçkinlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca kentleşme ve sanayileşme ile birlikte işçi sınıfı, beyaz yakalılar veya orta sınıflar gibi daha çok sanayileşmiş toplumlarda görülebilecek yeni sınıflar da ortaya çıkmıştır. Bu sınıfların analizi üzerine yapılan önemli çalışmalardan birisi Korkut Boratav'ın Türkiye'de 1980'li yılları kapsayan "Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm" adlı çalışmasıdır. Boratav, bu çalışmasında, cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin sınıf yapısını

ve tabakalaşmasını yansıtabilecek basit bir sınıf şeması ortaya koyar. Bunun içinde öncelikle gözlenebilen üretim ilişkilerini saptar. Boratav'a göre Türkiye'de üretim ilişkileri kapitalist ve yarı feodal üretim ilişkileri ile basit meta üretimidir. Bu üretim ilişkilerinden türeyen sınıflar ise, işçi sınıfı ile burjuvazi, yarıcı/ortakçı köylü ile toprak ağası ve piyasaya dönük küçük üretici (köylü) ile tüccar/tefecidir. Bu temel sınıf yapısının dışında, ancak ona bağımlı bir biçimde yer alan tabakalar ve gruplar ise, esas olarak burjuvazinin dört alt grubundan (sınai/tarımsal sermaye, mali sermaye, ticari sermaye ve rantiyeler) ve üç ara tabakadan (serbest meslek sahipleri, bürokrasi ve kentsel "marjinaler") oluşur. Her şeye rağmen dışta kalan kategoriler olabilir ama toplumsal sınıflaşma/tabakalaşma yapısının ana öğeleri bu sınıf şemasında kapsamıştır (Boratav,1995:13).

4.3.2. Türk İktidar Seçkinleri

W.Mills'e göre; siyasi liderler (politik seçkinler), yüksek rütbeli komutanlar (askeri seçkinler), büyük holding yöneticilerinden (büyük sermaye sahipleri) oluşan türdeş bir azınlık, çoğunluğun aleyhine iktidarı elinde bulundurmakta ve birbirleriyle çıkarları noktasında kenetlenmektedirler. Böylece, iktidar toplumun tüm üyelerine yayılan bir unsur değil, diğerlerinin dışında ve diğerlerine karşı bir yetenek olarak belirli ellerde yani kurumlarda toplanan bir hal arz etmektedir (Gökalp,2009:3).

Mills'in, bu Amerika'ya has gibi görünen iktidar çözümlemesini Türkiye açısından değerlendirdiğimizde önemli bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin iç ve dış politikasına yönelik kararların alınmasında üç kesimin önemli rol oynadığı görülmektedir. Bunlar, Türk Silahlı Kuvvetleri (askeri bürokrasi), büyük sermayedarlar (burjuvazi) ve bürokratik seçkinlerdir (sivil bürokrasi). Cumhuriyet tarihi boyunca her zaman belirleyici olma durumlarını korumuş olan bu üç

kesim, siyasal yapıyı da kendi statülerini ve sınıfsal çıkarlarını korumaya dönük bir şekilde inşa etmişlerdir. Bu üç iktidar kesim ekonomik çıkarları için ve de psikolojik ve ideolojik nedenlerden dolayı birbirleriyle yakın ilişki içerisinde bulunmakta ve ortak bir ethos geliştirerek sosyal sınıf kategorisi içinde değerlendirilebilecek bir mahiyet taşımaktadırlar.

Türkiye'deki bu laik iktidar seçkinleri, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki elitlerin birer devamıdır. Cumhuriyet döneminin başlarında ülkenin elit kesimini oluşturan üç zümre vardı. Bunlar İstanbul tüccarı, Anadolu eşrafı ve toprak ağaları; milli mücadeleye katılan subaylar; mebuslar ve bürokrasinin üst kademesi. Mutlu azınlığı oluşturan bu üç zümre siyasi olarak birbirlerini desteklemekte ve ekonomik işleyişin kilit noktalarını ellerinde tutmaktaydılar (Cem,2002:270). Her zaman konumlarını ve çıkarlarını korumak için mücadele etmiş olan bu azınlık, bugün için bir kısım çıkarlarını kaybetmişse de hala politik ve iktisadi belirleyiciliğini sürdürmeye devam etmektedir.

4.3.2.1. Bürokratik Seçkinler

Yakın geçmişe gelinceye değin, Türk toplumunun tarihsel değişimi içinde etkili en uzun ömürlü seçkin grubunu, kuşkusuz bürokrat seçkinler grubu oluşturunuyordu. Yüzyıllar boyu yaşayan, sınırları çok geniş bir imparatorluğun, yetkileri ne ölçüde sultanda toplanmış olursa olsun, çok güçlü bir bürokrasi oluşturması kaçınılmazdı. Devlet örgütüne egemen olan bürokrat seçkinler, Osmanlı dönemindeki önemli değişimlerde oynadıkları rolü, Cumhuriyet Türkiye'sinde de uzun süre sürdürdüler (Çaylak,1998:21,98).

Osmanlı'da modernleşme öncesi dönemde bürokrasi toplumsal kökeni itibariyle de toplumdan uzaktı. Enderun mekteplerinde bürokratlar, tam anlamıyla padişaha ve devlete bağlılık içerisinde yetiştiriliyordu. Osmanlı'da Enderun mektebinde daha çok

gayri Müslim ailelerin çocuklarından devşirilen kişilerle bürokrasi istihdam ediliyordu. Ancak eğitim sisteminin modernleştirilmesiyle Osmanlı bürokrasisinin toplumsal kökenleri de değişmeye başladı. Daha önce Anadolu'daki Türklere kapalı olan birçok bürokratik mevki özellikle Abdülhamit dönemindeki eğitim alanındaki reformlarla taşradaki Müslüman Türk ailelerinin çocuklarına da açılmış oldu. Ancak bürokrasideki seçkincilik zihniyeti bir gelenek olarak devamlılığını sürdürdü.

Böylece, Abdülhamit döneminde, taşradan yönetici seçkinler tabakasına doğru bir akışkanlık başlamıştı. Geleceğin Jön Türkleri olan bu taşralılar farklı muamele gördüklerini düşünüyorlardı. Çünkü, üst makamlar merkeze yakın köklü ailelerin çocukları tarafından doldurulmaktaydı. Eğitim imkânlarıyla üst makamlara kadar çıkan Jön Türkler, 1908 darbesini gerçekleştirdi. Ancak bu darbe sonucunda da Osmanlı'da merkez-taşra ikililiği yine ortadan kalkmadı. Jön Türklerden oluşan yeni yönetici sınıf yine yönetilenlerden uzak kalmıştı (Mardin,2007:114). Seçkinciliğe, aristokratlığa ve halktan uzaklaşmaya yönelik sert eleştirileri olan İttihat ve Terakki kadrosu, elde ettikleri siyasal ve ekonomik imkânlardan sonra cumhuriyete devreden bir seçkinci tavır içine gireceklerdir.

1908 sonrası İttihat ve Terakki yönetimi ile birlikte padişahın yetkileri kısıtlanmış ve siyasal sistem monarşiden oligarşiye doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Erken cumhuriyet dönemi de bundan farklı olmamıştır. Rejimin adı cumhuriyet olsa da, halk iç ve dış politikanın belirlenmesine herhangi bir şekilde müdahil olamamıştır. Mevcut düzene ve gidişata yönelik her hangi bir muhalefette bulunma iradesine sahip olmayan parlamento üyeleri ise, bürokrasinin çizdiği sınırlar içinde kalmışlardır.

1908 hareketiyle başlayan ve cumhuriyet döneminde bütünüyle yönetimi ele geçiren bürokratlar, mevcut geleneksel kurumları bir bir değiştirmişler, ayrıca halkın

kültürel ve gündelik yaşamına da müdahale ederek iktidarları için tehlike olarak gördükleri ne varsa kaldırmışlardır. Kurulan devletin en önemli kaygısı toplumu kontrol altında tutmak ve rejimi halka karşı korumaktı.

Tanzimattan meşrutiyete bütün atılım ve hatta devrimler hep Osmanlı yüksek bürokrasisi tarafından yapılmış, Cumhuriyet, Osmanlı ve asker ağırlıklı bir bürokrasi tarafından kurulup biçimlendirilmiştir. Bürokrasinin bu gücü tesadüfi değil, saray imparatorluğunun daralıp erime sürecine girmiş olmasının sonucudur. Bürokrat, her ne kadar güçlü olursa olsun nihayetinde memurdur, gücünü ve bu gücün meşruluğunu amirinden alır. Saltanattan kurtulmuş Osmanlı bürokrati, artık tek ve en güçlüdür ancak amirinden, egemenliğini meşrulaştıracak temelden de yoksun kalmıştır. Bir sınıf oluşturmadığı gibi, aile, aşiret, kavim yada ırka da dayanmamaktadır ve bu nedenle ki egemenliğini bunlarla da meşrulaştıramaz. Yapması gereken en iyi şey egemenlik kaynağına milleti yerleştirmektir. Millet rüştünü ispat etmemiş sayılıp, kılık kıyafetinden dinleyeceği müziğe kadar her konuda medenileştirilecek buna ise bilim ve akıl kaynaklık edecektir (Cangızbay ,http://yezdinser.blogcu.com/turkiyenin-toplumsal-yapisi-1_2620412.html).

Devlet işlerini yürütme ve devleti temsil noktasında bürokratların sınıfsal ve statüsel konumu beraberinde devlet-toplum yabancılaşmasını getiriyordu. Bürokratik seçkinler ile halk arasındaki bu kopukluk aynı zamanda devlet ile halk arasında onarılması son derece zor kopukluklara yol açıyordu.

Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasisi arasındaki benzerlik, bürokrasinin toplumdaki mevcut tüm sınıflara açık bir sitem olmasıdır. Ancak bu debdebeli klişe girilince genel olarak halktan kopulmaktadır. Küçük memurlar bürokratik seçkinler tarafından kullanılmakta ve memurlara eğitim yoluyla batıcı ve kapitalist bir ideoloji

aşlanmaktadır. Böylece değişime öncülük eden memur, ideolojik olarak halka karşı yabancılaşmıştır (Küçükömer,1994:100). Yani, halktan ayrılmak üst mevkileri işgal eden bürokrasi için bir gelenek haline geliyordu.

Savaştan sonra gayri Müslimlerin çoğunluğunun Türkiye'yi terk etmesiyle birlikte ülkede bürokrasinin karşısında durabilecek bir burjuva sınıfı kalmamıştı. Arta kalan kesimler ise bürokrasiye karşı özerk bir alan oluşturacak güçte değildi.

Bürokratik seçkinlerin siyasal ağırlıklarını ekonomik çıkarları için kullandıklarına yönelik şikâyetler cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren dile getirilmekteydi. Örneğin, İş Bankası yoluyla bürokratlar içinde bir burjuvalaşma fırsatı doğmuştu. Kurulan banka, bir takım firmalar kurarak bu yolla iktidardaki bürokratlara yeni servet kazanma yolları açıyordu. Bürokratik seçkinlerin ekonomiye doğrudan dâhil olmalarının yollarından biri de devletçilik politikalarıydı.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde sağlanan siyasal istikrarın, asker bürokrat seçkinlerin giderek siyasetten uzaklaşmaları ve böylece sivil bürokrat seçkinlerin etkisinin en üst düzeye varması ile sonuçlandığını söyleyebiliriz. Çok partili düzene geçildikten ve özellikle 1950 de Demokrat Parti'nin iktidarı almasından sonra, genel olarak bürokrat ve aydın seçkinlerin ülke yönetimindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Çünkü yeni siyasal iktidar, toplumda gelişen yeni güçlerin temsilcisi olan yeni seçkinlerin etkisindedir. Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle güçlenen, kendi seçkinlerini yetiştiren bir kent soylu(burjuva) sınıfı ortaya çıkmıştır. Yeni seçkinlerin iktidara egemen oldukları 1950-1960'da ordunun ülke yönetimine el koyması, bir anlamda asker-sivil aydın seçkinlerin rövanşı biçiminde yorumlanabilir. 1961 Anayasası'na onlar biçim vermişler ve Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Üniversiteler, Devlet Planlama Örgütü, Milli Güvenlik Kurulu gibi kuruluşlar aracılığıyla, siyasal iktidara yeniden

ortak olmuşlardır. 27 Mayıs'tan alınan dersle, yeni seçkinlerin sivil ve özellikle de asker seçkinler arasında müttefikler aradığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak başlayan yollar ayrımı, ordunun siyasal iktidara 12 Mart 1971 tarihli müdahalesiyle belirginleşmiştir. Sivil aydın ve bürokrat seçkinlerle asker seçkinler arasındaki tarihsel ittifak sona ermiştir. 12 Eylül döneminin de gösterdiği gibi, artık güçlü olanlar yeni seçkinler ve onların devlet bürokrasisindeki müttefikleridir. Özellikle demokrasiden uzaklaşıldığı dönemlerde, sivil aydın seçkinlerin etkisi daha da azalmaktadır (Kışlalı,1994:282-283).

Günümüzde bürokratik seçkinlerin durumuna baktığımızda kuşkusuz demokratikleşme süreci ile birlikte bürokrasinin manevra alanı daralmıştır. Ancak, bürokratların hala seçkin tavrılarını ve mevzilerini koruma telaşı içinde oldukları görülmektedir. Özellikle yükseköğretim, yargı gibi kurumlardaki bürokratlar parlamentoya karşı çıkabilmekte, parlamentonun kararlarını protesto edebilmektedir.

4.3.2.2. Askeri Seçkinler

Türkiye'deki üç laik seçkin ayaktan birini teşkil eden Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu seçkinciliğinin uzun tarihsel bir geçmişi vardır. Vergiden muaf, padişahın kapıkulları olan askeri sınıf, asırlar boyunca Osmanlı'nın en seçkin sınıfı olagelmıştır.

Osmanlı Avrupa karşısında gerilediğinin farkına vardığında da ilk modernizasyon hamlesini askeri alana uygulamıştır. Osmanlıya göre, nasıl ki yükselişin nedeni askeri kurum olarak görülüyorsa, gerileyişin de askeri kurumun bozuluşundan kaynaklandığı düşünülüyordu.

Türkiye'de ordunun siyasetteki etkinliği ve ağırlığı, Türkiye'nin özel koşullarından da kaynaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunun büyük çoğunluğu asker kökenli kişilerdi. Ayrıca, savaş ortamında açılan TBMM'de ordu yetkilileri önemli bir faktör olarak her zaman dikkate alınmış, olağanüstü hal

nedeniyle direktifleri emir telakki edilmiş, vatanın kurtuluşunun ancak orduya bağlı olmakla mümkün olacağı inancı pekişmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ordunun içinde farklı eğilimler vardı. Ancak Mustafa Kemal, orduyu bütünüyle kendisine bağlı bir kurum haline getirmek için, 19 Aralık 1923'te "ordu mensupluğu ile mebusluğun bağdaşamayacağına" ilişkin kararı çıkartarak ordu içindeki muhalifleri bir tercih yapmaya zorladı. Böylece Mustafa Kemal'e politik anlamda muhalif olan Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet Bele gibi önde gelen komutanlar ordudaki görevlerinden ayrılarak mebuslukta karar kıldılar (Başkaya,1991:109).

Türkiye devletinin kuruluşundan bu yana TSK'nın toplumsal ve siyasal alanda belirleyici ve baskın bir rol alması nedeniyle, toplumun demokratikleşme ve sivilleşme yönündeki talepleri sürekli ertelenmiştir. Türk siyasetinde ordunun baskın bir kurum olmasını sağlayan etkenlerin başında içte Cumhuriyet rejimine ve laikliğe karşı girişilen hareketler, Türkiye'nin stratejik konumundan kaynaklanan sorunlar ve uluslararası konjonktürde ortaya çıkan güvenlik/savunma sorunları ve soğuk savaş dönemi gibi etkenler gelmektedir (Tekin,2004).

Aslında ülkenin düşmanlar tarafından kuşatıldığı ve ülke içinde de özellikle yıkıcı faaliyetlerin var olduğu iddiaları devletin daha ilk dönemlerin itibaren orduya önem verilmesi gerektiğinin sürekli gündemde tutulmasını sağlamıştır. Bu duyarlılıklar nedeniyle asker hiçbir zaman sivillere güvenememiş ve sivillere karşı her zaman tetikte olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun gerek dolaylı gerekse dolaysız olarak sivil siyasete olan müdahalelerinin arkasındaki temel duyarlılık bu olmuştur.

Sonuçta, Türkiye'de askeri seçkinler her zaman mevcut durumlarını daha sağlamlaştırarak şartları ya bulmuşlardır veya yaratmışlardır.

Siyasal ve sosyal yaşamın üzerinde bir vesayet gibi duran ordu hareketlenen, kendisine belirlenen sınırları aşan siyaset 27 Mayıs, 12 Mart, 21 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat müdahaleleriyle rayına oturtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca siyaset üstü bir konuma sahip olan ordu, dolaylı dolaysız her zaman siyasete müdahalesini devam ettirmiştir. 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 anayasası ile Milli Güvenlik Kurulu (MGK) mekanizması üst düzey askeri bürokrasinin siyasete açık bir şekilde müdahale etmesini kurumsallaştırmıştır (Parlar,1997:23).

MGK ile orduya ilk kez anayasal bir rol veriliyordu ki, MGK daha sonraki yıllarda giderek siyaset üzerindeki yetkisini arttırdı ve bazen gerçek iktidar merkezi gibi davranarak parlamentoyu gölgede bırakan bir karar organı haline geldi. Nitekim, 28 Şubat müdahalesi MGK'nın kararlarının etkinliğini göstermesi bakımından son derece önemli bir örnektir.

Türkiye'de ordu ta ilk dönemlerden itibaren kendisini laik cumhuriyetin bekçisi ve teminatı olarak görmüş ve Mustafa Kemal'in mirasının ancak kendileri tarafından korunacağı düşüncesinde olmuşlardır. Bu nedendir ki, değişik çıkarların, çatışmaların, aldatmacaların sahnesi olan siyasete karşı devamlı kuşkucu olmuş ve kendini siyaset üstü bir kurum olarak telakki etmiştir. Siyaset üstü olarak görme, aynı zamanda siyasi denetimlere karşıda kapalı oldukları anlamına geliyor. Yani kendi içinde, kendi kararlarının kendisinin vereceği, her türlü sosyal ve siyasal denetimden, hesap verebilirlikten uzak bir kurum.

Siyasete, ekonomiye, sosyal alana karışan, sivil denetime kapalı ve siyaset üzerinde aktif bir rol oynayan ordu, Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşamamasının önündeki başat engellerden birisidir. Modern ve post modern darbeler yoluyla toplumsal ve siyasal düzene şekil vermeye çalışan ve bunu on yıllık zaman dilimlerinde gelenek

haline getiren militer merkez bürokrasinin yine aynı klasik kaygılarıyla tetikte bekleyip beklemediği tartışılmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yapılan iç ve dış baskılardan dolayı, ordu klasik darbelerden kaçınıyorsa da MGK'daki ağırlığı ve verdiği demeçlerle siyaseti kilitlemeye devam etmektedir. Günümüzde iktidara gelen her hangi bir hükümet politikalarıyla orduyu karşısına almaktan kaçınmaktadır.

4.3.2.3. Büyük Sermayedar Seçkinler

Burjuva sınıfı her şeyden önce iktisadi çıkarlarının peşinde koşan, bu çıkarları doğrultusunda sosyal ve siyasal hayatı organize eden bir sınıf olarak Modern Avrupa Medeniyetinin kurucu sınıfıydı. En önemli meseleleri bozuluşun ve yıkılışın eşiğine gelmiş devleti kurtarmak olan Osmanlı aydını da bunun farkındaydı. Dolayısıyla Osmanlı'nın da modernleşmesi ve güçlenmesi için gerekli iktisadi kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ve böylece sanayileşmeyi oluşturacak, Osmanlı'yı çağdaş bir devlet haline getirecek olan bir burjuva sınıfına ihtiyaç olduğu kanaatindeydiler.

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı'nın ekonomik olarak çöküşünün yerli bir burjuva sınıfının yokluğundan kaynaklandığı düşüncesi artık iyice yeşermeye başlamıştı. Bürokratların kaleme aldıkları Tanzimat Fermanı, liberal bir iktisadi anlayışın ve buna bağlı olarak yeni bir yönetim modelinin gerçekleştirilmesi istemine dayanmaktaydı (Ortaylı,1999:99). Tanzimat mal güvenliği gerekçesiyle böyle bir sosyal zümrenin doğuşunu destekliyordu. Ayrıca bu yeni yönetim modeli daha önceki dinsel ayrıcalıkları mümkün mertebe ortadan kaldıran, laik bir devlet oluşumunu hazırlayan bir nitelik de taşıyordu.

Ancak, yerli bir burjuvanın oluşturulması için devletin yapmış olduğu değişiklikler daha çok yerli sanayiciye değil de, Avrupalı sanayici ve tüccarlara

yaramıştır. Ancak her zaman canlılığını koruyan yerli bir burjuvazi oluşturma düşüncesi en çok İttihat ve Terakki kadrosu tarafından desteklendi.

İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra Genç Türkler iktisadi kurtuluşun yolunun Milli İktisat oluşturmaktan geçtiği fikrinde olduklarından yerli teşebbüsü harekete geçirmek için politikalar geliştirmeye başladılar. İthal mal yerine yerli malın tüketimi için kampanyalar başlatılması, yerli bankanın kurulması gibi Milli İktisadi hamleler İttihat ve Terakki kadrosunun I. Dünya savaşı sonrasında dağılmasıyla sona erdi (Lewis,1988:453-454).

Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Osmanlı'da yeni bir toplumsal katmanın ve farklı bir zihniyetin oluşmasına ortam hazırladı. Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumun geniş bir kesimi savaşlar sonucu mülksüz duruma düşüp, fakirleşirken, pazara dönük üretim de bulunan taşra tüccarı ve İttihat ve Terakki ile yakın ilişkileri bulunan esnaf, servet biriktirme imkânını bularak savaştan zengin bir şekilde çıktı.

Bu savaş zenginlerinden bir kısmı İttihat ve Terakki üyesi bürokratlardan oluşuyordu. Öyle ki 1908 ve 1918 yılları arasında kurulan bankaların kurucularının çoğu İttihat ve Terakki partisi üyelerinden oluşmaktaydı. Ticari etkinliğe doğrudan katılan İttihatçılar, savaş yıllarında temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımını ve tedarikinin denetimini aldılar hatta etkinlikleri vurgunculuğa kadar vardı. Böylece oluşturulmak istenen milli burjuvazinin temelleri atılıyordu. Hükümetin teşvikiyle kurulan ticari dernekler etrafında örgütlenen tüccar, esnaf, toprak sahipleri İttihatçıların oluşturmaya çalıştığı ulusal girişimci sınıfın toplumsal dokusunu oluşturmaktaydı. Zengin bürokratlarda özellikle ekonomi ve politikanın iç içe olduğu bu dönemde ulusal girişimci sınıf arasına katıldılar (Buğra,2007:71,73).

4.3.3.1950 Öncesi Sosyal Tabakalar

4.3.3.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sosyal Tabakalaşma

İstanbul'un askeri olarak işgalinden sonra, Mustafa Kemal, artık yeni bir meclis kurma zamanının geldiğine karar verdi (Kongar,2000:88). Misal-i Milli'yi kabul eden son Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılmasından 12 gün sonra TBMM kuruldu. Birinci TBMM, Mebusan Meclisinden gelen yüze yakın üye ile yeni seçilmiş iki yüzden fazla kimseden kurulmuş, olağanüstü hal rejimleri niteliğini taşıyan bir parlamentoydu (Yücekök,1984:48).

1920 yılında kurulan İlk Türk Parlamentosu; Kurtuluş Savaşı'nı verecek, vatani ve Hilafeti düşman elinden kurtaracak bir misyon yüklenmiştir. Bu amaç için savaşmaya hazır toplumun bütün kesimlerinden gelen üyeleri ile heterojen ve temsil açısından yaygın, kendi içinde çatışan ve demokratik bir yapıya sahipti (Yücekök,1984:49).

Birinci Mecliste, "Kuvvetler Birliği İlkesi" esastı. Fakat, Kurtuluş Savaşının sonlarına doğru bu tutum değişmeye başladı. Kuvvetler Birliği Rejimini ortadan kaldıran bölünme, Birinci ve İkinci Gruplar adı verilen, M. Kemal yanlısı ve M. Kemal karşıtı grupların ortaya çıkmasıyla gerçekleşti (Yücekök,1984:42).

TBMM'deki ilk grup, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adı ile kurulmuş; fakat, ilk kurulan grup olduğu için daha çok "Birinci Grup" diye anılmıştır. Buna karşılık, Birinci Grup dışında kalmış olan mebuslar da bir araya gelerek başka bir grup kurdular ve kuruluşlarını Meclis Başkanlığına bildirdiler. Sıraya göre ikinci kurulan grup oldukları için "İkinci Grup" diye anılmışlardır. Ulusal bağımsızlık savaşını yürütmüş olan Meclis, 1 Nisan 1923'te yeni seçimlere gitmeye karar verdi (Yücekök,1984:42).

Seçimlerden sonra İkinci Meclis, 11 Ağustos 1923'te toplandı. Birinci Mecliste karşılaşılan sıkıntılar nedeniyle, M. Kemal ve arkadaşları 1923 seçimlerinden daha homojen bir meclis çıkarma kararı almışlardı. Amaç, girişilecek toplumsal ve ekonomik atılımlar için mecliste geniş, düzenli ve sadık bir taban oluşturmaktı(Yücekök,1984:64). Birinci Mecliste M. Kemal'e karşı çıkan kişiler İkinci Mecliste dışarıda bırakılmışlardı. Sonuç olarak, bu Mecliste, M. Kemal'e karşıt olan, ilk Meclisteki "İkinci Grup" üyelerinden hemen hemen kimse yoktu.

İkinci Büyük Millet Meclisi, başarıyla sonuçlandırılmış Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Önderi M. Kemal'i başkanlığa seçti. İşte, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan eden, Lozan'ı imzalayan, Halifeliği kaldıran Meclis bu Meclistir. 1924 Anayasası'nı yapma yetkisini de bu Meclis üstlenmiştir (Kongar,2000:98).

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile yaklaşık on yıl süren ve Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla sona eren dönemin ardından; Osmanlı ekonomisi kapitilasyonlar, dış borçlar ve yabancı sermaye yatırımlarıyla dışa bağımlı bir ekonomi ile Türkiye Cumhuriyetine çok ağır bir ekonomik miras bırakmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'lere kadar nüfusun büyük kısmı köylerde yaşamaktadır ve kullanılan teknoloji basittir. Köylerimiz ancak 1950'lerden sonra, dış yardımların da etkisiyle, tarımda makineleşme ve yeni teknolojilerin kullanılmasıyla kendi içine kapalılıktan kurtulup dışa açılmaya başlayacaktır. Bu değişimle birlikte kentlerin sayısında da büyük artışlar meydana gelecektir. Böylelikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayat tarzı bakımından şehirlerde yaşayanlar ile köylerde yaşayanların çok farklılık taşımadığı dikkat çeker. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal tabakalar ve sınıflar arasında esaslı bir sosyal mesafenin olmadığı söylenebilir.

1927’de çiftçiler ve köylüler genel nüfusun % 83.75’ini oluşturmaktaydı. Yani bu sınıflar sosyal tabakalaşma sisteminde büyük bir paya sahiptiler. Sanayinin de henüz zayıf olması nedeniyle ülkede gelişmiş bir orta tabaka ile memur ve işçi sınıfı yoktur. Bu şartlar altında Cumhuriyet döneminde üst tabakayı oluşturanlar; yüksek bürokratlar, askerler ve büyük araziye sahip olanlardır. Orta tabakada ise kentlerdeki küçük devlet memurları ile küçük esnaf, imalatçılar bulunmaktadır. Alt tabakada da köylü–çiftçi, topraksız yoksullar ve işsizler yer almaktadır (Arslantürk ve Amman,2000:287).

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde toprak sahibi olup olmamak büyük oranda sosyal tabakaları belirleyici olmuştur denilebilir. Nitekim sosyal tabakalaşma sisteminde büyük arazi sahiplerinin üst tabakada yer alırken, topraksızların alt tabakada yer alması bu durumun en bariz örnekleridir.

Lozan antlaşmasıyla siyasi bağımsızlığın kazanıldığını düşünen yeni devletin kurucu kadrosu, tam bağımsızlık için iktisadi bağımsızlığın da kazanılması, bunun da ancak Türkiye’nin ekonomik olarak kendi kendine yeten bir ülke olmasıyla mümkün olacağına inanıyorlardı. Ülke, iktisadi olarak hala Avrupa’ya bağımlı, yarı sömürge halindeydi.

Ekonomiye ağırlık verilmesi kararı yeni kurulan devletin ekonomiyi biçimlendirmesini gerektiriyordu. Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in erken dönemlerinde gayrimüslimler burjuva sınıfını oluşturuyorlardı. Temelde ticaret, bankerlik, komisyonculuk gibi işlerle uğraşıyorlardı. Savaşa bağlı olarak gerek Müslüman nüfustan gerek gayrimüslim nüfustan, toplam nüfusun dörtte birinden fazlasının yok olması toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açtı. Her şeyden önce ticaret sınıfı neredeyse yok oldu. Dolayısıyla yeni cumhuriyetin bürokratik yapısının karşısına çıkabilecek herhangi bir sosyal aktör kalmamış oldu (Keyder,2003:11,120).

Ulus-devlet modeline duyulan ihtiyaç, milliyetçilik hareketinin devlet politikası haline gelmesi, mübadeleler, tehcir, varlık vergisi ve birçok politik-sosyal olaylar yeni burjuva sınıfının gelişimini geciktirmişti. Burjuva sınıfının gelişmemesi girişimciliğin olmamasına neden oluyordu. Kapitalist ekonominin esaslarından biri olan girişimin yaratılması için devlet kendi müteşebbisini yaratmak durumundaydı.

Batılılaşma atılımı içinde bulunan devlet, anlamlı bir toplumsal hareketten ve tabandan yoksundu. Devlet kendi dar kadrosuna bağlı laik ve akılcı bir seçkinler topluluğuna ihtiyaç duyuyordu. Geneli bürokratlardan oluşan bu seçkinler grubunun içinde girişimci özellikler taşıyan bir ara sınıfta vardı. Bu sınıfın davranışları ve çıkarları devletin benimsediği stratejilerle uyum içerisinde olmak zorundaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu sınıf, çoğunlukla toptancı tüccarlar, devlet müteahhitleri, ithalatçılar, emlakçılar ve sayıları az da olsa sanayicilerden oluşuyordu (İnsel,1996:119). Devlet bu girişimci sınıfı iktisadi kalkınmanın temel etmeni olarak görüyordu. Bu ulusal görevi yerine getirmek, devletin çıkarlarına uyum göstermek şartıyla bazı haklar ve ayrıcalıkları beraberinde getiriyordu. Yani, burjuvazinin devletin ekonomik çıkarlarından bağımsız bir biçimde, kendi çıkarlarının olmaması gerekiyordu. Bu nedenle burjuvazi bürokratik devletin denetimi altındaydı.

Aynı konuyla ilgili olarak Keyder (2003:117) burjuvazinin, devlet erkânıyla siyasi ya da kültürel, hiçbir çatışmaya girmeyerek sadece para kazanmaya odaklanmış bir ilişki içerisinde olduklarını ifade eder. Bu nedenle tek partili siyasal yaşam boyunca, Osmanlı sarayındaki “boynu bükük” tüccarlar gibi burjuvalarda Cumhuriyet bürokrasisinin karşısında boyun büktüler. Siyasi otoritenin himayesi altında olgunlaşmayı beklediler. Olgunlaştıklarında ise siyasal gerekçelerle siyasi himayenin

vesayetinde kaldılar. Sonuçta çok partili hayata kadar ekonomik alan, kendine ait bağımsız bir yapıya kavuşamadı.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923'te yapıldı. Kongrenin asıl amacı Türkiye'nin bağımsız bir iktisat politikası geliştirmesini sağlamaktır. Osmanlı imparatorluğunun yıkılışının ekonomik nedenleri emperyalist yayılmacılığa ve sömürüye bağlanılmış bunun için de bağımsızlığın ön koşulu olarak milli bir iktisat politikası geliştirmenin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik politikasını belirlemiş, kalkınmaya öncelik veren, yerli yabancı sermayeyi, pazar için üretim yapan çiftçileri özendiren ılımlı korumacı bir görüntü ortaya çıkarmıştır (İnan,1969:220).

Bu ilk yıllarda devletin teşvikiyle ve yardımlarıyla kurulan girişimlerde devletin sivil-askeri bürokratik ve siyasetçi kadrosunun oranı oldukça yüksekti. Bu yolla iktisadi aktörlerle iletişim kuran seçkinler (İnsel,1996:139) iktidarlarının toplumsal temelini genişletiyorlardı. İş Bankası bu konuda önemli bir örnektir. "Kurtuluş savaşından gelme nüfuzlu politikacılar ile sivrilmiş eşraf ve tüccarı bir araya getiren bu özel banka devlet gücüyle kısa zamanda gelişecek ve böylece birçok kapitalist imal edecektir" (Cem,2002:272).

Ayrıca bu dönemde mal ve hizmetlerin en büyük tüketicisi devletti. Devlet, 1927 teşvik yasasıyla sanayiye doğrudan destekliyor, yerli malı üretimine ve tüketimine katkıda bulunuyordu.

4.3.3.2. Tek Partili Yıllar ve Devletçilik Politikası

"Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası"na dönüştü (Kongar,2000:99).1923'ten 1950'ye kadar uzanan bir dönemde,

Türk siyasal yapısına egemen olan güç, Cumhuriyet Halk Partisi ve bu partinin toplumsal tabanını oluşturan ve ideolojisini saptayan asker-sivil bürokratlar elitidir.

Osmanlı Devletinin son yıllarındaki siyasal gruplaşmalar, Cumhuriyet döneminde de varlığını geniş ölçüde sürdürmüştür. Bu dönemde iktidar mücadelesi bürokratik elitin kendi içindedir. İktidar için mücadele edenler, yönetici elit içindeki çeşitli gruplar veya hiziplerdir (Özbudun,1975).

TBMM'de üyelerin tamamı Halk Fırkası üyesi olsalar bile bu, meclisin ve partinin türdeş olduğunu göstermemektedir. Meclis ve partide önemli anlaşmazlıklar vardır. Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılmasında görülen muhalefet, 1924 Anayasasının görüşülmesi ve kabulü sırasında da görülmüştür (Koçak,1995:97).

9 Kasım 1925'te Refet Paşa, Adnan ve Rauf Beyler Halk Fırkasından istifa etmişlerdir. M. Kemal'in tek adam olmasından endişelenen bu muhalif grup, ayrıca O'nun gelecekte yapmayı düşündüğü önemli siyasal, sosyal ve toplumsal değişikliklere de tavrı almaktadırlar. Bu hareket bir bakıma ilk meclisteki ikinci grubun yeni dönemde ve yeni koşullar altında filizlenmesi olarak yorumlanmaktadır (Koçak,1995:98).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924'te kurulur. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar bu oluşumun içindedirler (Tekin,1965:70). Cumhuriyet ve Liberalizmi temel ilke olarak benimseyen fırkaya 29 milletvekili katılmıştır. Programının 6. maddesinde dinsel inançlara saygılı olunacağı belirtilmiştir. Programa göre devletin ekonomiye müdahalesi amaç değil bir araçtır (Sencer,1971:132).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, tam bir muhalefet gibi davranmıştır. Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda parti başkanı olmasına, fesih ve veto gibi önemli yetkilerinin olmasına karşı çıkmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılmasına sert

eleştirilerde bulunarak Kanunun çıkmasına engel olmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır (Turgut,1986:438).

13 Şubat 1925’de halifeliğin geri getirilmesini ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını isteyen Şeyh Sait Ayaklanması patlamıştır. Bu olaydan sonra göreve gelen İsmet Paşa Hükümeti, irticayı körüklediği gerekçesi ile Takrir-i Sükun Kanunu’na dayanarak, Fırkayı 5 Haziran 1925 tarihinde kapatmıştır (Sencer,1971:134).

Ayaklanmadan sonra Türkiye’de yeni başlayan çok partili hayat daha doğum anında sona ermiş, bundan sonra siyasal muhalefet hükümetin sert baskısı altında yaşamak zorunda kalmıştır.

Bu olaylardan sonra devrimlerin yerleştirilmesi çabaları başlamış; giyim kuşam alışkanlıkları değiştirilmiş, şapka devrimi yapılmıştır. Batıyla bütünleşme yolunda takvim ve saat değişikliğine gidilmiştir. Ulusçuluk yönünde harf devrimi yapılarak yeni alfabe kabul edilmiş, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Laikliğin yerleştirilmesi yönünde 1928 yılında Anayasadan “Türk Devletinin Dini İslam’dır” ibaresi çıkarılmıştır. Ayrıca meclis yeminleri laikleştirilmiştir (Kongar,1985:124,126).

Tüm bu çabalar sürerken 1929 dünya ekonomik bunalımı ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda devletin süregelen etkinlik ve kısıtlamaları daha da artmıştır. Bu durum hoşnutsuzluk yaratmış ve bu hoşnutsuzluk; ideolojik planda modernleşme ve laikleşme hareketlerine karşı çıkmak şeklinde politik muhalefete yol açmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının Türkiye’yi de etkilemesinin yanında, CHP halkla bütünleşememektedir. Muhalif, ancak kendisine bağlı ve devrim ilkelerini tehdit etmeyen bir partinin siyasal yaşamda yer almasını isteyen Atatürk, Fethi Beyle, Yalova’da yaptığı görüşmeden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kurdurtmuştur.

Bu ikinci muhalefet hareketi de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tabanından gelmektedir ve hareketin kaynağı orduya dayanmaktadır (Turhan,1991:132). Serbest Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkası ve hükümetten destek görmüştür. M. Kemal Paşanın amacı Fırkanın bir iktidar seçeneği haline gelmesi değil, mevcut hükümete siyasal bakımdan yumuşak bir rakip olmasıdır (Koçak,1995:107).

Serbest Fırka ekonomik alanda, liberal bir parti kimliği alırken, Cumhuriyet Halk Fırkası “Devletçilik” olarak adlandırılan yeni bir anlayışı benimsediğini ve uygulamaya geçireceğini ilan etmektedir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası halk kitleleri arasında büyük çoğunlukta yandaş bulmuştur. Partinin geniş halk yığınlarını desteğini almasında “Ülkedeki gayri memnun kitlelerin bir inanç eksenine bağlı olmaksızın yalnızca yönetime muhalif olduğu için bu partiyi desteklemelerinin” önemli rolü olmuştur (Koçak,1995:107).

Kuruluşundan kısa bir süre sonra iki fırka arasında tartışmalar başlamış, bu tartışmalar geniş halk yığınlarına da yansımıştır. Zamanla Atatürk bu firkadan desteğini çekerek, Cumhuriyet Halk Fırkası ile olan özel bağlarını ve halen bu firkanın genel başkanı olduğunu vurgulamıştır. Fırkanın yaşaması için mutlaka M. Kemal ile çatışmak zorunda kalması fırka yöneticilerini tedirgin etmiş; Fethi Bey, 17 Kasım'da Dahiliye Vekaletine yazdığı dilekçede firkayı feshettiğini açıklamıştır. Fırkanın kapanmasından sonra 23 Aralık'ta Menemen olayı çıkmıştır. Kimileri bu gericilik olayının Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilişkili olduğunu öne sürerek, Fırkanın kapanmasının yerinde bir karar olduğunu belirtmişlerdir (Koçak,1995:108).

Bazı yazarlarsa SCF'nin çok hızlı bir şekilde gelişmiş olduğu, bu nedenle en başta gerici unsurların, bunun yanında parti yöneticilerinin amaçlarından daha başka

amaçlar taşıyanların da parti içine sızdığı, partinin yaşayamamasının temel nedeninin bu durumdan kaynaklandığı belirtilmektedir (Sencer,1971:151-152).

Cumhuriyetin ilk dönelerinde bürokratik kadro özel teşebbüse büyük önem vermiş ve büyük umutlar bağlamıştı. Ayrıca özel teşebbüs için devletin siyasi yapılanmasına ve ideolojisine karşı tavır alınmadıktan sonra bütün iktisadi imkânlar oluşturulmaya çalışılmıştı. Özel teşebbüsü harekete geçirip yerli bir burjuvazi oluşturma çabasının sonuç vermediğini gören Kemalistler, 1929'da liberal ekonomiyi yeniden gözden geçirmeye karar verdiler. Parti programına alınan devletçilik ile korumacı bir yaklaşımla bir dizi ekonomik tedbirler alındı. Devlet, özel sektöre yol gösterecek ve onun gelişmesine de ayrıca yardım etmeye devam edecekti (Ahmad,1995:138,141).

Cumhuriyet döneminde burjuva sınıftan yoksun olan Türk toplumu sanayileşmek için devletçilik politikasıyla milli bir sanayi oluşturmaya çalışmıştır. Her ne kadar inkılâplar anî şekilde gerçekleştirilmiş olsa da sosyal tabakalaşmanın değişmesi için zaman gerekmiştir. Bu dönemde orta tabakayı daha çok eski orta sınıflar meydana getirmiştir (Bilgiseven,1986:187). Devlet eliyle sanayileşme hamlelerinin yapılması ve özel sektörün desteklenmesi toplumda bir üst tabaka oluşturulmasında da etkili olmuştur. Nitekim 1925'te yöneticiler ile sermayedarların işbirliği görülür; bunlar Şeker Şirketi'ni kurmuşlar ve astronomik kazançlar elde etmişlerdir. Bu işbirliğini yansıtan bir başka örnek ise 54 milletvekili ve 37 tüccar tarafından kurulan Türkiye Milli İthalat ve İhracat Anonim Şirketi'dir (Gökçe,2004:70-71).

Gökçe (2004), Osmanlı bürokratlarının Cumhuriyet'in ilk yıllarında işadamları olma eğilimi gösterdiğini belirtir. Bu durumda, devlet eliyle işadamları sınıfını oluşturup bunlar sayesinde ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme umudunun payı yüksektir. Devletin 1924'te İş Bankası'nı, 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'nı, 1930'da Merkez

Bankası'nı kurması; 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu, 1931'de I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nı hazırlaması sanayileşme yolunda atılan önemli adımlardır. İş Bankası'nın kurucuları arasında milletvekillerinin, bürokrat ve tüccarların yer alması bu sınıfların o dönemde ekonomik bakımdan üst tabakayı oluşturduklarını göstermektedir.

Sanayi burjuvazisinin 1930'larda güçlenmeye başlamasında (Gökçe, 2004) devletin özel girişimciliği desteklemesinin rolü büyüktür.

1931 seçimleri SCF denemesinin hemen arkasına rastlamıştır. Bu seçimlerde de tek parti yönetiminin yeniden yapılanma çalışmaları sürmüştür. 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında CHF'nin Üçüncü Kongresi yapılmış, Devletçilik ve İnkılapçılık ilkelerinin kabulü ile "alto ok" tamamlanmıştır. Bu dönemde Devletçilik akımı ağırlığını hissettirmiştir. Yabancı şirketler millileştirilerek, sanayi planları yapılmış ve İDT'ler kurulmaya başlamıştır (Shaw S. ve E. Shaw,1983:465).

1935'te ayrıca CHF Dördüncü Kongresini yapmıştır. Kongrede devletçilik ve planlı ekonomi savunulmuştur. Bu Kongrede parti-devlet bütünleşmesi belgelenmiştir. Bundan sonra, Parti örgütünde ilişkiler il düzeyinde il başkanları ile valiler arasında kurulacaktır (Koçak,1995:115).

1937'de parti-devlet bütünleşmesinin ikinci önemli adımı atılmış, parti ilkelerinin Anayasaya alınmasıyla ülkede tek parti egemenliği doruk noktasına ulaşmıştır. Tek parti döneminde CHP'nin merkez yönetim birimlerinde bulunan kilit pozisyonlar bürokrat ve subayların tekelindedir. Partinin sosyal tabanının genişletilmesi için çaba harcanmamıştır. Partinin seçkin örgüt yapısı içinde siyasal hareketlilik ve değişim sağlanamamıştır. Kısaca parti, bir kadro partisi niteliği taşımıştır (Bektaş,1995:25).

Atatürk'ün ölümünden sonra, ordu desteğini arkasına alan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 26 Aralık 1938 Olağanüstü Kongresinde İnönü CHP'nin değişmez genel başkanı ve Türkiye'nin "Milli Şef"i olmuştur. 26 Mart 1939'da genel seçimler yapılmış, İnönü'ye karşıt gruplarda yer alan kişiler (Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Şükrü Kaya gibi) meclise girememişlerdir. Böylece İnönü tamamen kendi onayından geçmiş bir meclis yaratmıştır (Koçak,1995:126-127).

29 Mart 1939'da CHP Beşinci Kongre çalışmalarına başlamış, demokrasiye gidiş yönünde yeşil ışık yakılmıştır. Dış ülkelerden gelen demokratikleşme baskılarının etkisiyle, kongreden bir ay sonra 1936'dan beri uygulanmakta olan parti-devlet bütünleşmesine son verilmiştir (Bektaş,1995:26). Devlet-parti bütünleşmesinin olduğu bu dönemde her hangi muhalif politik, sosyal veya iktisadi oluşuma izin verilmiyordu. Tek parti dönemi devletçiliği de iktisadın her alanını kapsayan bir hale gelmişti. Özellikle ikinci dünya savaşı döneminde, Türkiye savaşa girmediği halde savaşa her an girer gibi iktisadi önlemler almaya başladı.

Bu savaş döneminde çıkarılan iki yasa ile devletin ekonomi üzerindeki denetimi iyice yoğunlaşmıştı. Bunlardan ilki "Milli Koruma Kanunu"ydü. Savaş döneminde devletin ekonomi üzerindeki etkinliğini arttıran bir diğer yasa ise Varlık vergisidir (İnsel,1996:186-187).

Tek parti döneminde devlet her ne kadar ekonomiye müdahale ediyorsa da, devletle yani bürokratik kesimle burjuvazi arasındaki organik bağdan dolayı yerli burjuvazi güçlenmeye devam ediyordu. Özellikle kalkınma için bizzat devletin kontrolündeki işler burjuvazi için yeni bir fırsat alanı doğurmuştu. Devlet demiryolu ve karayolu yapımları için önemli harcamalarda bulunuyordu. Bu iktisadi gelişmeler, bazı kişilerin büyük servet kazanmalarına ve devletin çevresinde etkili bir yandaşlar

topluluğunun oluşmasına da neden oldu (İnsel,1996:156-157). Ancak zenginleşen burjuvazi artık devletin kontrolü dışında kendine yeni bir alan açma ihtiyacı hissetmekte ve ulusal siyasi ve bürokratik baskılardan kurtulup dünya ekonomisiyle bütünleşmek istemekteydi.

4.3.4. 1950-1980 Döneminde Sosyal Tabakalar

4.3.4.1. *Demokrat Parti İktidarı: Burjuvazi ile Bürokratik Zümre İttifakının Bozulması (1945-1960)*

Cumhuriyetin, kalkınma projesi içerisinde köylüler de kalkınma sürecinin bir parçasıydı. Mustafa Kemal Atatürk, 1925 yılında, köylüleri kalkındırmak amacıyla “köylünün sırtında büyük bir yük olan aşar”ı kaldırdı. 1923-1934 yılları arasında yerli kırsal ailelere devlet arazisi dağıtıldı. Ancak toprakların kadastrosunun gereği gibi yapılamaması, büyük toprak sahiplerinin tapusunu göstererek küçük çiftçinin elindeki toprağı zorla alması gibi kötü sonuçlar doğurdu” (Akın,2004:47-48).

1945’te bu konunun yeniden gündeme gelmesi meclisteki büyük toprak ağalarını harekete geçiriyordu. Büyük topraklara sahip olan vekiller toprak reformu kanun teklifine muhalefet ettiler. Bu muhalefet hareketi Mecliste var olan potansiyeli harekete geçirdi ve bütçe görüşmelerinde de kendini gösterdi. Böylece çok partili hayata geçiş süreci de başlamış oldu. 7 Haziran 1945’te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan “Dörtlü Taktir” diye ünlenen önergeyi CHP Meclis Grubu Başkanlığı’na sundular ve çok geçmeden 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) resmen kurulmuş oldu (Akın,2004:54).

II. Dünya Savaşı’nı demokrasi cephesinin kazanması ile dünyaya hakim duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye’nin kendi rejimini uydurması zarureti

(Tunçkanat,1996:18), Sovyet düşmanlığı gibi uluslar arası gelişmeler ve toprak reformu, basın özgürlüğü gibi iç gelişmeler çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır.

Kongara göre ise, demokratikleşme zorunluluğunu, destekleyen iç faktörler; halkın tek parti yönetiminden duymuş olduğu rahatsızlık, ayrıca savaş ekonomi ve devletçi uygulamalar neticesinde belirginleşen kapitalist sınıftır (Kongar,1985:158).

Gerek liberal ekonomi gerekse de devletçilik politikalarının takip edildiği dönemlerde devlet, yerli burjuvaziyi her zaman kayırmış ve desteklemiştir. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren tüccar-eşraf kesimi bürokratik zümreyle bu kesimin siyasal ifadesi olan CHP ile zorunlu ittifak içerisindeydi. Ancak ikinci dünya savaşı sonrasında devletçilik politikaları Avrupa'da iflas etmiş, liberal ve serbest piyasaya dayalı bir ekonomik düzen hemen hemen bütün Batıda kabul görmüştü. Bu dış gelişmeler ile birlikte, zenginleşmiş ve güçlenmiş olan eşraf-tüccar kesimi artık eskisi kadar bürokratik devlet yönetimine ihtiyaç duymuyor ve CHP ve bürokratları kendisi için bir engel olarak görüyordu. Birde burjuvazi devletten çekiniyordu çünkü yakın dönemde varlık vergisi çıkartılmıştı ve bu devletin her an kendilerine müdahale edebileceği şüphesini oluşturuyordu. Ayrıca, bu dönemde çok partili hayata geçiş denemeleri sırasında CHP içinde liberal eğilimli kişiler ayrılarak Demokrat Parti'yi kurdular. Bu parti CHP'nin aksine bireysel özgürlüğü ve ekonomik özgürlüğü vurgulayan liberal bir düzen vaat ediyordu. Bunun için de bu kesim CHP'den desteğini çekerek dünyadaki gelişmeler doğrultusunda daha cazip vaatler sunan DP'ye yöneldi. Bürokratların kısılcısından kurtulmak isteyen burjuvazi için DP bir fırsattı. Kuşkusuz DP'nin güçlenmesinde ve 1950 seçimlerinde tek başına iktidara gelmesinde arkasındaki sermaye grubunun etkisi olmakla birlikte, DP, tek parti döneminin bürokratlarına ve

CHP iktidarının oluşturduğu adaletsizliklere ve kayırmacı yönetime tepki duyan geniş halk kesimlerinin büyük desteğini almıştı.

1923'ten itibaren devlet eliyle yaratılmaya çalışılan burjuvazi savaş yılları boyunca gelişmiş ve iktidara talip olmaya kalkışmıştır. Bu III. Selim'den bu yana iktidarlara rengini vermiş, yada bizzat iktidar olmuş asker-sivil bürokrat elite karşı, burjuvanın başkaldırısıdır (Yücekök,1984:124).

Bu konuyla ilgili olarak İsmail Cem'in (2002:347) yorumu ise şöyledir: II. Dünya Savaşından sonra, özellikle tüccarların hürriyet talebi CHP tarafından doğru biçimde anlaşılamamıştır. Burjuva sınıfı, bürokratların vesayetinden kurtularak piyasa, pazar şartlarını kendilerinin belirlediği ve teşebbüslerinde bağımsız olacakları bir toplumsal/sivil alana ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle Demokrat Parti kurulunca, en ateşli taraftarları, en büyük destekleyicileri bürokrasinin himayesinde gelişen, burjuvazi olmuştur.

1946 seçimleri adli denetim dışında, açık oy gizli sayım yönetimine ve çoğunluk sistemine göre yapılmış ve CHP 396, DP 62 ve Bağımsızlar 7 milletvekili kazanmıştır. Seçim sonuçlarının ilanı ile DP, CHP'yi ve yönetimi seçimlere hile ve baskı karıştırdığı gerekçesi ile suçlanmıştır. Bu seçimler Türk Siyasi Tarihine "usulsüz seçim" olarak geçmiştir (Koçak,1995:97).

Demokrat Parti'nin muhalefet konusunda dayandığı temel piyasa ve dindi. Bürokratik seçkinler batılılaşma adına halkın değerleriyle bir çatışma içindeydi. Bu nedenle dinsel semboller, laiklik karşıtı olarak kabul edilmiş ve siyasal alanın dışında tutulmuştu. DP dinin toplum üzerindeki etkisinin farkında olmakla kalmıyor aynı zamanda gündelik hayatın içerisinde bastırılmış dinsel enerjiyi siyasal alana angaje ederek, kendi siyasal alanının içeriğini belirliyordu. Diğer yandan ekonomi merkezli bir

siyasal anlayış üreterek, piyasanın arzu ettiği rasyonel ihtiyaçları ve imkânları üretmek için gerekli siyaset oluşturuluyordu. Bu talepler DP'nin olduğu kadar tüccar sınıfının da talebiydi. DP'nin siyasal programı, burjuva açısından ekonomi üzerinde güçlü bir denetim kuran ve onu denetleyen bürokrasiden kurtulmak için önemli bir fırsattı. Ancak bürokrasinin köklerinin ne derece sağlam olduğu ilerleyen dönemlerde açık bir biçimde anlaşıldı (Cem,2002:351,359).

16 Şubat 1950 de ilan edilen yeni seçim yasasına göre, seçimler tek dereceli, genel, eşit, gizli oyla yapılacak, sandık kurullarında siyasi parti temsilcileri bulunabilecektir. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP %53.3 oy oranı ile 408, CHP %39.9 oy oranı ile 69 milletvekilliğini kazanmıştır. Böylece, 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve DP iktidara gelmiştir (Tunaya,1952:645-646).

Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçilirken hükümeti kurma görevi Menderes'e verilmiştir (Tunçkanat,1996:39-40). Hükümetin güvenoyu almasından birkaç gün sonra, Genelkurmay Başkanı'ndan başlanılarak ordunun tüm üst kademesi değiştirilmiştir. Sadece askerlere değil tüm sivil bürokratlara ve aydınlara olumsuz tutum takınılmıştır. Bunun nedenleri bu grupların CHP ve tek parti döneminin destekçileri olmaları, CHP'nin demokrasi inancına güven duyulmaması ve halktan başka egemenlik kaynağının kabul edilmemesidir (Kongar,1985:163,165).

“DP iktidarıyla emperyalist destekli yerel burjuvazinin hem ekonomik ve siyasal, hem de görece ideolojik etkinliği artmıştı. Milli mücadele yıllarından beri egemen sınıflar koalisyonun ortağı olan, 1930'lu yıllarda ve savaş süresince etkinliğini arttıran bürokrasi, DP iktidarıyla ittifak dışına atılmıştı” (Başkaya,1991:177). DP iktidarı, Osmanlının son dönemlerinden itibaren politik bir tasarı olarak sürekli

güncelliğini koruyan ulusal sermayeli burjuvazinin ortaya çıktığının da bir göstergesidir. Ayrıca, DP burjuvazinin bürokratlardan kurtuluşunun göstergesi olarak da değerlendirilebilir. DP döneminin tüm liberal tandanslı söylemine rağmen özel teşebbüs devlet tarafından desteklenmeye devam edilmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin ülkeye girmesi için kolaylıklar sağlanmış ve yabancı krediler kullanarak gelişen burjuvazinin batı kapitalizmi ile bütünleşme imkânı oluşturulmuştur. Böylece ülkedeki yerel burjuvazi geliştikçe ekonominin dışa bağımlılığı da artmıştır (Kongar,1985:450-451).

CHP yirmi yedi yıllık bir iktidardan sonra muhalefete alışmakta ve DP’de dört yıllık şiddetli bir muhalefetten sonra iktidara uyum göstermekte güçlük çekmektedir. DP Sahip olduğu meclis çoğunluğuna güvenmekte ve bunun kendisine mutlak yetki ve meşruiyet verdiğini düşünmektedir (Zürcher,1995:322-323).

DP iktidarı demokratik ilkelere uygun davranışlar yerine tek partili döneme uygun davranışlar sergilemektedir. Bunların nedeni DP yöneticilerinin siyasi eğitimlerini tek parti yönetimi içinde yapmış olmalarıdır. DP’lilerin bu yaklaşımları daha sonraları çoğunluğun baskısını getirmiştir (Kongar,1985:164).

1957’de yapılan seçimlerde aldığı oy oranı %50’nin altına inen DP, çoğunluk sistemi nedeniyle yine Mecliste üçte ikiden fazla çoğunlukta yer alabilmiştir. 1957 seçimlerinden sonra muhalefet partisi olan CHP ve diğer küçük partilerin DP’ye karşı çıkma ve eleştirme kampanyası artan oranlarda sürdürülmüştür. Bu arada ekonomik sıkıntılar artmakta, birçok mal karaborsada bulunmaktadır. DP, tabanını genişletmek ve kendisine sempati duyanları belirlemek için “Vatan Cephesi”ni kurmuştur. Muhalefet iktidara boyun eğmeyince, iktidar geniş yetkilerle donatılmış “Tahkikat Komisyonu”nu kurar. Tamamen sertlik yanlısı DP üyelerinden oluşan bu komisyon vardığı sonuçları rapor edecek ve bu süre zarfında meclis tartışmalarının gazetelerde yayınlanması

yasaklanacaktır. Profesörlere siyasetle ilgilendikleri için disiplin cezaları verilmiş, bu da öğrenci eylemlerine neden olmuştur. Üniversiteler kapatılmış, gösteriler sırasında bir öğrenci ölmüştür. Öğrenci olaylarını bastırmakta kullanılan ordu, 27 Mayıs 1960 sabahı Ankara ve İstanbul'daki bütün hükümet binalarına el koymuştur (Zürcher,1995:348,350).

4.3.4.2. Askeri İhtilaller Dönemi (1960-1983)

Tanzimat'tan beri iktidar yapısının en etkin parçası olan aydınlar, yani asker ve sivil bürokrasi, 1946'dan sonra hem toplum içindeki gücünü hem de iktidarını, eşraftan ve yeni burjuvaziden kurulu bir ittifaka kaptırmıştır. İktidara gelen bu toplumsal güçler asker ve sivil bürokratların yüzyıllık çabaları sonunda çizdiği şemanın oldukça tersine davranmışlardır. Bu nedenle, bu iktidar değişikliğinden hoşnut olmayan bürokratlar çok geçmeden, 27 Mayıs 1960 tepkisi ile bu hoşnutsuzluğu açığa vurmuşlardır. 27 Mayıs'tan sonra kurulan Meclis, özellikle bu kişilerden seçilmiştir ve bunların hazırladığı Anayasa da doğal olarak "tepkisel" nitelikte olmuştur (Eroğlu,1989:173).

Daha öncede söz edildiği üzere, tüccar-eşraf kesimi bürokratik zümreyle bu kesimin siyasal ifadesi olan CHP ile ittifak içerisindeydi, ancak burjuvazi özerkleştiği ve güçlendiği oranda CHP ile ve tabii ki devletle bağını koparmaya çalışıyordu. 1950'de, DP iktidarıyla bu ittifak dağıldı. CHP, daha sonra DP'ye karşı olan devletin içindeki asker-sivil güçle birleşerek 27 Mayıs darbesiyle tekrar iktidara gelmeyi planlamıştı.

CHP bürokrasisinin kökleri DP hükümeti ile sökülüp atılamazdı. Bu nedenle bürokratlar ile hükümet arasındaki gerilim anlaşılırdı. Hükümetin sansür, baskı politikası, üniversitelere karşı mesafeli davranması, eleştirilere tahammülsüzlüğü aydınlar ile hükümetin gerilim yaşamasına neden oldu. Aydınlar genel olarak, DP'nin

popülist politikalar etrafında ürettiği gündelik siyasetin kısa vadede DP için olumlu sonuçlar üreteceği ancak ülke menfaatleri açısından zararlı olacağı kanaatine varmışlardı. Aydınlarla göre cahil halk DP tarafından kullanılıyordu ve halkın desteği kesilmeden hükümetin siyasal/sivil yollarla iktidardan uzaklaştırılmayacağı ortadaydı.

Ancak hükümetin kapitalist gelişme yolunda gösterdiği çabalar ve serbest pazar ekonomisinin kurulması için verdiği mücadeleler göz önüne alındığında darbenin, sermayedarlar tarafından desteklenmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Daha önce sözü edildiği üzere DP hükümeti iki konu üzerinde duruyordu: ekonomi ve din. Kendi çıkarlarının da söz konusu olduğu ekonomi alanında liberallikten yanaydı. Ekonomi alanındaki çıkarlarının, bürokrasiden kopma çabasındaki burjuvazi ile paralel olması bu iki yapıyı birbirine yaklaştırmıştı. Ancak 1950'li yılların ortalarından itibaren hükümetin ithalat konusunda yerli burjuvaziyi sıkıntıya sokacak birtakım düzenlemeler yapması, sermayedarların bürokratlar ile yeniden yakınlaşmasına neden olmuştu. Böylece askerler, bürokratlar, sermayedarlar ve aydınlar hükümete yönelik darbeye rol oynamış oldular.

27 Mayıs, Ordunun çoğunun ve ordu dışında pek çok değişik grup ve sınıfların değişik gerekçelerle desteklediği yaygın bir eylem niteliğinde olmuştur. Eylemin yapıldığı gün İstanbul Üniversitesi'nden beş hukuk profesörüne anayasa hazırlama görevi verilmiştir. Ayrıca aynı gün ordunun belirlediği teknokratlardan oluşan yürütme organı oluşturmuştur. Profesörler tarafından da desteklenen MBK hem darbeye hem de MBK'nin varlığına yasal dayanak sağlayan geçici anayasa yayınlamıştır (Zürcher,1995:352-353).

MBK faaliyetlerinin en önemlisi DP önderlerinin bu partiye yakın olan yüksek rütbeli subayların ve adı yolsuzluklara karışmış bazı sivillerin tutuklanarak Yüksek

Adalet Divanında yargılanmalarını sağlamak olmuştur. Verilen idam kararlarının onaylanması ve infaz edilmesi, kamuoyunda tartışmalara yol açmış, bazı siyasi partilerle ordu arasında gerginlik yaratarak Türkiye'nin siyaset gündemindeki yerini korumuştur (Özdemir,1995:198-199).

Böyle bir ortamda, 7 Aralık 1960'da "Kurucu Meclis Yasası" kabul edilmiş ve kurucu meclis oluşturma kararı uygulamaya geçirilmiştir. Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşmaktadır (Özdemir,1995:202-203).

Kurucu meclisin açılışından kısa bir süre sonra siyasi faaliyetlere yeniden izin verilmiştir. CHP ve (Cumhuriyet Köylü Millet Partisi) CKMP'ye ilaveten 11 yeni parti kurulmuştur. 11 Şubat 1961'de kurulan AP (Adalet Partisi) ve 13 Şubat 1961'de kurulan TİP (Türkiye İşçi Partisi) önemli siyasi dalgalanmalar yaratmıştır (Özdemir,1995:206).

9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulan yeni anayasa oylamaya katılanların %60.4'ü tarafından kabul edilmiş ve bu kabul ile Türkiye'de siyasi partiler ilk kez anayasal statüye kavuşmuşlardır (Teziç,1991:316).

Geneline bakıldığında, 1961 Anayasası getirdiği yenilikler ve oluşturduğu kurumlar itibarıyla, 1924 Anayasası'na bir tepki niteliği taşımaktadır. Yasama meclisi üzerinde Anayasanın egemenliğini sürdürmek amacıyla, Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. TBMM, artık senato ve meclis olmak üzere iki organdan oluşmaktadır.

Yargı organı özel güvencelere kavuşturulmuş, böylece hükümetin çoğunluğun baskısına kayması önlenmek istenmiştir (Teziç,1991:139). O günkü toplumsal ve ekonomik gelişmelerin ışığı altında 1961 Anayasası "sosyal refah devleti" anlayışını getirmiştir (Kongar,1985:175).

27 Mayıs'tan sonra yapılan 1961 genel seçim sonuçları hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğini göstermiştir. İlk koalisyon hükümeti İnönü'nün Başbakanlığında CHP ile AP arasında kurulmuştur. AP, Mayıs 1962'de hapisteki DP'lilerin cezalarında indirme olanağı sağlayan yasayı yetersiz bularak bakanlarını kabineden çekmiştir.

İkinci İnönü hükümeti 25 Haziran 1962'de CHP, YTP ve CKMP'nin katılımıyla kurulmuştur. Bu koalisyonda da birçok anlaşmazlıklar mevcuttur. Bu arada yapılan yerel seçimleri AP büyük farkla kazanınca iki küçük ortak YTP ve CKMP koalisyondan desteğini çekmişlerdir. Üçüncü İnönü Hükümeti 25 Aralık 1963 tarihinde CHP ile bağımsızlar arasında kurulmuştur. Bu da öncekiler gibi zayıf bir koalisyondur ancak, 1964 Kıbrıs bunalımı nedeniyle onlara göre daha uzun ömürlü olmuştur (Zürcher,1995:364).

1965 seçimlerinden teknik olarak her oyun değerlendirilmesini ve tüm eğilimleri yansıtmasını amaçlayan "Milli Bakiye Sistemi" kullanılmıştır. Demirel'in genel başkanlığında seçime giren AP büyük bir başarı kazanarak %52.9 oranında oy toplamıştır. CHP'nin oyları %28.7'ye düşmüştür (Özdemir, 1995:216).

AP, ABD ile SSCB arasında bir yumuşamanın hüküm sürdüğü ve dünya ekonomisinin çevre ülkelerde büyümeye izin verdiği bir dönemde hükümet kurmuştur. Hükümetin asıl şansı, yurt dışına giden işçi yurttaşların gönderdiği dövizler ve iyi giden hava koşulları olmuştur. Bunlara montaj da olsa sanayinin gelişmesi eklenince bir bolluk dönemi başlamıştır. Bunlara Demirel'in halk diliyle konuşması da eklenince 1965-1971 dönemi muhalefetin aksi görüşüne (CHP,TİP) rağmen halk-AP diyalogunun sağlamca kurulduğu bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Özdemir,1995:218).

İşçiler 1961 Anayasasının sağladığı imkanlarla, ekonomik ve sendikal haklarını elde etmek ve korumak için harekete geçmişlerdir. Şubat 1967’de, bu amaçla Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur. Öğrenciler arasındaki gruplaşmalar, düzen yanlısı (sağ) ve düzen karşıtı (sol) şeklinde odaklanmıştır. Başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen CHP tarafından hoşgörü ile karşılanan öğrenci hareketi, iç ve dış gelişmelerin etkisiyle 1968 yılından itibaren Türkiye’nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi mücadele alanlarına kaymıştır. 1970’de genelde öğrenci hareketinin, özelde sosyalist eylemin önderliği, silahlı mücadeleyi savunan Marksist-Leninist grupların denetimine geçmiştir (Özdemir,1995:226).

Soldaki şiddet, özellikle militan sağdan gelen şiddetle karşılanmış, militan sağın şiddeti daha baskın gelmiştir (Zürcher,1995:184). Şiddete karşı hiçbir zaman önlem alamayan hükümet, sol eylemlere karşı militan grupları kullanmaktadır. Ancak sonuç hükümet ve tüm solcu gruplar için yıkım olmuş, Silahlı Kuvvetler bir kez daha siyasal yasama el koymuştur (Kongar,1985:184). Kamuoyuna ilan edilen 12 Mart Muhtırası’nın amacı siyasal seçkinlere ayar vermek ve haddini bildirmektir.

Bu dönemde temel hakların kullanılmasına yeni sınırlamalar getirilmiş, memurların sendikalara üye olması yasaklanmış, TRT ve Üniversitelerin özerkliği kaldırılmıştır. Gözaltı süreleri uzatılmış, DGM’lerin kurulması ile yargının mantıksal bütünlüğü bozulmuştur. Ayrıca hükümete Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarma yetkisi tanınmıştır.

Muhtıradan bir hafta sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay siyasi liderlere gönderdiği mektubunda, hükümeti kurma görevini bağımsız Kocaeli Milletvekili Nihat Erime verdiğini ve partiler üstü çalışma istediğini belirtmiştir (Demirel,1973:10). Nihat

Erim Hükümeti 26 Mart 1971’de kurulmuştur. Toprak reformunun yer aldığı hükümet programı Türk siyasal yaşamındaki “devletçi seçkinci” yaklaşımın son cephesi olarak yorumlanmaktadır (Kongar,1985:192).

Nihat Erim, CHP kökenlidir. Buna rağmen Erim tarafsızlık adı altında sağ politikalar izlemiş, Demirel’in saygınlığını arttırmak için elinden ne geliyorsa yapmıştır. Sonunda sol eğilimli 11 bakan kabineden ayrılmıştır (Coşkun,1995:42).

11 Aralık 1971’de kurulan II. Erim Hükümeti döneminde Erim, tam olarak AP’ye teslim olmuştur (Zürcher,1995:378). Erimden sonra Başbakanlık görevine Ferit Melen atanmıştır. Bu dönemdeki en önemli olay görev süresi dolan Cevdet Sunay’ın yerine yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilmesidir (Coşkun,1995:29-30). CHP ile AP aralarında anlaşarak Fahri Korutürk’ü Cumhurbaşkanı seçmişlerdir. Fahri Korutürk seçimlere kadar olan dönemde hükümeti kurma görevini Naim Talu’ya vermiştir(Zürcher,1995:379).

1973 seçimleri, 1950’den beri süre gelen DP-AP üstünlüğüne son vermiştir. 1969 seçimleriyle karşılaştırıldığında, AP oyları %46.5’ten 1973 yılında %29.8’e düşmüştür. Buna karşılık CHP 1969’daki %27.4 olan oy oranını 1973’te 33.3’lere çıkararak seçimlerin en güçlü partisi olmuştur. İlk defa seçimlere katılan Milliyetçi Selamet Partisi (MSP) ve Demokratik Parti %12 civarında oy almıştır (Özbudun,1975:266).

Uzun süren görüşmelerden sonra CHP ile MSP arasında Avrupa ve Amerikan sermayesine, ayrıca büyük sermayeye karşı güvensizlik temelinde ortaklık kurulmuştur (Coşkun,1995:56). MSP ortaklığı kurarken gösterdiği esnekliği hükümette iken gösteremeyince ortaklık uzun ömürlü olamamıştır (Kongar,1985:199).

Bu arada Ecevit hükümeti Kuzey Kıbrıs'a havadan ve denizden iki kez büyük çapta askeri hareket gerçekleştirmiştir. Harekat sırasında hükümetin MSP kanadı Ada'nın tamamen ele geçirilmesi için "fetihçi" önerilerde bulununca koalisyon dağılma sürecine girmiştir (Özdemir,1995:239). Bunalımın üstesinden gelince bir anda ulusal kahraman haline gelen Ecevit, bu ününden, erken seçimlere giderek yararlanmak istemiş bu amaçla 16 Eylül 1974 yılında istifa etmiştir. Ecevit'in erken seçim önerisi diğer partiler tarafından kabul edilmemiştir. Bu ortamda ne CHP ne de AP yeni bir hükümet kurabilmişlerdir. Cumhurbaşkanı, yeni hükümeti kurma görevini Sadi Irmak'a vermiştir. Irmak hükümeti meclisten güvenoyu alamamış, ancak uzun süre görevde kalmıştır. CHP iktidarını engellemek isteyen sağ partiler birleşerek Milliyetçi Cephe (MC) hükümetini kurmuşlardır. MC hükümeti, ilk kez bir iktidar olma seçeneği olan solun sağ tarafından engellenmesi çabalarının bir ürünüdür (Kongar,1985:200). MC Hükümeti dönemindeki en önemli sorun 1976'dan itibaren Türkiye'nin girmiş olduğu iç savaş ortamıdır. Bu koşullar altında 1977 Seçimlerine gidilmiştir (Özdemir,1995:242-243).

1977 seçimlerinden sonra Ecevit başbakanlığında kurulan azınlık hükümeti meclisten güven oyu alamayınca, Demirel tarafından ikinci MC Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet, 1978'in Ocak ayına kadar dayanabilmiş, iç ve dış güvenliği sağlayamadığı, Türkiye'nin ulusal birliğini zedeleyip, gelişmesini engellediği ve Anayasa ilkelerinden uzaklaştığı gerekçesiyle gensoru önergesi sonucunda düşürülmüştür (Özdemir,1995:244). Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik çıkmaz ve şiddet olayları ortamında üçüncü Ecevit Hükümeti kurulmuştur. AP ve diğer tutucu çevreler sağa muhalif kesimleri sindirmek amacıyla terörü tırmandırmış ve Alevi-Sünni çatışmasını alevlendirmişlerdir (Çavdar,1995:249-250). Ülkedeki bu olumsuz

koşullarda düzelme olmaması ve bunun sonucunda 1979 araseçimlerinde uğradığı oy kaybını kendine güvensizlik olarak yorumlayan CHP Hükümeti 12 Kasım 1979’da istifa etmiştir (Coşkun,1995:41).

Ecevit Hükümeti’nden sonra üçüncü MC’yi kurmak istemeyen Demirel, daha önce MC’yi oluşturan sağ partilerin desteği ile AP azınlık hükümetini kurmuştur. Turgut Özal’ın Başbakanlık ve DPT müsteşarı olduğu bu hükümete Demirel-Özal ortak hükümeti olarak bakılmaktadır. Nitekim 24 Ocak Kararları ile sürekli zam ve sürekli devalüasyon formülü benimsenmiş, büyük holdingler gözetilmiş, reel ücretler aşağıya çekilmiş, ihracat özel bir karteğe bağlanmıştır (Çavdar,1995:258).

1980 sonbaharında tırmanan şiddet eylemleri günde yaklaşık 10 kişinin ölümüne neden olmaktadır. Ekonomik paketin getirdiği toplumsal huzursuzluğun yanında, görev süresi dolan Fahri Korutürk’ün yerine yeni Cumhurbaşkanı seçilememesinden kaynaklanan siyasal bunalım, her geçen gün doruğa tırmanmaktadır (Çavdar,1995:259). Türkiye’de yaşanan siyasal atomizasyon, uzlaşmaz çok kutupluluk ve anarşi, ülkeyi bir siyasal darboğaza sürüklemiştir; 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin yönetimine, “komuta kademe ve zinciri içinde” bütünü ile el koymuştur (Gözübüyük,1989:137).

4.3.5.1980’ler ve Sınıf Konumlarında Yeni Dengeler

Tepeden inme bir modernleşme tarzına sahip zihniyet, Türkiye’yi modernleştirmeye, daha doğru bir ifadeyle biçimlendirmeye çalışıyordu. Ancak bu modernleşme tarzı, toplumsal gerçeklikle olan uyumsuzluğu dolayısıyla meşruiyet krizi içine girmekte ve toplumun geniş kesimlerinde bir tepkiselliğe yol açmaktaydı. Toplum devlet ve siyasal elit karşısında nesne konumundan özne konumuna geçiş için mücadele ediyordu. Merkezileşmiş erk toplumun içinden çıkan bu aktiflik karşısında geri adım

atmak zorunda kalarak, toplumsal taleplere alan açmak zorunda kalmıştır. Bu talep ise, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve iktisadi alanda yapısal bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur.

Çok partili sisteme fiilen geçildiği 1950 yılı Türkiye'nin değişim veya dönüşümü açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 1950'li yıllarla birlikte bir taraftan çok partili sistemle parlamento ilk defa özerk bir nitelik kazanırken, kentleşme ile birlikte toplumsal hareketlilik hızlanmış, tarımın makineleşmesi ve devlet ile özel sermayenin ithal ikameci bir kalkınma modeli benimsemesi ve görecede olsa serbest piyasaya doğru yol alınması gibi faktörler Türkiye'nin yapısal dönüşümüne ortam hazırlamıştır. Ancak, Türkiye'nin değişim ve dönüşümü açısından bir diğer milat olarak kabul edilebilecek tarih ise 1980'li yıllardır.

Türkiye'nin siyasal, sosyal ve iktisadi alanlarda geçirdiği dönüşüm beraberinde yeni bir seçkinler zümresini ortaya çıkardı. Genel eğitim imkânlarının artması ve ekonomik gelişmişlik Anadolu'nun kırsal kesimlerden birçok kişinin seçkinlerin içine girmesine yol açıyordu. Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte devletin güvenlik kaygısı da azalınca kısmen normale dönen Türkiye'de kendini toplumun geniş kesimleriyle ideolojik ve politik olarak özdeşleştiren, seçilmek için halkın genel hassasiyetine duyarlı olan yeni bir elit grup ortaya çıkmaya başladı. Dinsellikle ve yerleşik kültürle barışık olan bu yeni seçkinler, daha önceki seçkinlerden kültürel anlamda farklılık göstermekteydiler. Daha önceki elitler devlet ile organik bir bağ oluşturmuşken şimdiki seçkinler daha çok toplumun geniş bir kesimiyle organik bir bağ içerisindeydiler.

Ahmad'ın ifadesiyle ekonomideki değişimle birlikte, başta kentler olmak üzere sosyal yapıda da dönüşüm yaşanıyordu. Bu dönemde yeni bir zenginler sınıfı ortaya çıktı. 1950'den sonra yavaş ve ihtiyatlı biçimde ortaya çıkan bu sınıf, siyasal seçkinlerin

hâkim olduğu dönemde geri planda kalan taşra burjuvazisi idi. Kültürel değerlerin dinsellikle yoğun olduğu bir ortam da yetişmiş olan bu taşra burjuvazisi dindarlığını saklamıyordu (Ahmad,1995:290).

4.3.5.1. Türkiye'nin Siyasal Dönüşümü

Türkiye'nin klasik merkezîyetçi siyasal yapısı, yöneten ile yönetilen arasında, ideolojik ve kurumsal ilişkiler düzeyinde mesafelerin ortaya çıkmasına ve bu iki kesimin birbirine yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu yabancılaşma nedeniyle toplum ve toplumdaki farklılıklar devlet için çoğu zaman bir tehlike olarak algılanmış ve yer yer bastırılmıştır. Devlet kişilerden bağımsız ve üstün menfaatleri olan aşkın bir kurum olarak görülmüş, siyasette bu algı içinde yapılmıştır.

Türkiye'nin siyasal dönüşümü açısından temel kopuş tek parti döneminden parlamenter sisteme geçiş aşamasında yaşanmıştır. Parlamenter sisteme geçilmesinden sonra, her ne kadar askeri-sivil bürokratik vesayet devam etse de ve bu vesayet yer yer askeri müdahalelere varsa da, bu gelişme ile birlikte toplumsal talepler azda olsa bir şekilde siyasal alana taşınmıştır.

Aynı zamanda demokrasiye geçişi ifade eden 1960-1980 dönemleri arasında Türkiye'de politik özgürlüklerin kullanımı ve dernekleşmesi artarak çok partililikte yeni bir aşamaya geçilmiştir. Ancak 12 Eylül askeri müdahalesiyle birlikte siyaset ve dolayısıyla demokrasi adeta rafa kaldırılmıştır. Genelkurmay Başkanının başkanlığında Kara, Deniz ve Hava Kuvveleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'ni ve Hükümeti feshetmiş; siyasal parti faaliyetlerini yasaklamış; yeni bir hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiştir (Gözübüyük,1989:137).

1970'li yıllarda kısmen değiştirilmiş olan 1961 Anayasası tümüyle yürürlükten kaldırıldığı için, yapılan tek yönlü “Anayasayı tanıma” kampanyasının ardından 7 Kasım 1982’de anayasa için halk oylaması yapılmış, Anayasa, oylamaya katılanların %91.37’si tarafından kabul edilmiştir (RG,20.12.1982).

1982 Anayasası ile, yürütme oldukça güçlendirilirken, yargı oldukça güçsüzleştirilmiştir. Merkeziyetçilik arttırılmış, Cumhurbaşkanlığı güçlendirilmiştir. İdare içindeki özerk kurumlara “devlet içinde devlet” anlayışı ile bakıldığından bu kurumlar tasfiye edilmiştir. Üniversiteler, YÖK üzerinden Cumhurbaşkanı’na bağlanarak, Üniversitelere sadece “bilimsel özerklik” bırakılmıştır. Sıkı yönetime geçiş kolaylaştırılarak, sıkı yönetim komutanları başbakana sorumlu olmaktan çıkarılıp, Genelkurmay Başkanı’na sorumlu hale getirilmiştir. 1982 Anayasası ile, devlet birey karşısında güçlendirilmiştir ve bu yaklaşıma uygun olarak temel hak ve özgürlükler yeniden düzenlenmiştir. 1961 Anayasasında özüne dokunulmayan temel hak ve özgürlükler, 1982 Anayasası ile mali güvenlik, kamu yararı, kamu düzeni, genel ahlak vb. sebeplerle sınırlandırılabilir (Akın,1993:229,231).

1982 anayasası Türkiye’de siyasal alanı yeniden yapılandırarak, siyasal alanı daraltmayı hedeflemiş ve siyaset sadece siyasal partilerle sınırlandırılmıştır (Özman,Coşar,2000:115). Anayasayı hazırlayanlar toplu olarak kullanılan hak ve özgürlüklere karşı özel bir duyarlılık göstererek, toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma, sendikal faaliyetler konusunda yasaklama ve kısıtlamalar getirmişlerdir. Siyasi partilerin dernek, sendika ve meslek kuruluşları ile işbirliği yapması yasaklanarak, bireysel seçmenlerle aralarındaki köprüler yıkılmıştır (Parla,1993:125-126).

1982 Anayasası ile mevcut mahkemelerin yerine Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurularak, siyasi yargılamalar orada yürütüldü. 12 Eylül süreci gerek sol gerek sağ için tam anlamıyla bir tırpanlanma süreci oldu.

12 Eylül yönetimi 1982’de yeni Anayasayı kabul ettirip, aynı oylamayla darbenin lideri Kenan Evren’i Cumhurbaşkanı seçtikten sonra, ülkenin yeni seçimlere götürülmesine karar verdi (Kongar,2000:218).

Anayasanın kabul edilmesinden sonra ilan edilen Siyasi Partiler Yasası eski siyasetçilerin birçoğunun on yıl siyaset yapmasını yasaklıyor, ancak yeni partilerin kurulmasına izin vererek parlamenter demokrasinin yeniden kurulmasını sağlamaya çalışıyordu. 12 Eylül döneminde kendisine ekonomi emanet edilmiş olan Özal da bir parti kurarak politikaya devam etmek istiyordu ve Evren’den izin alarak, Anavatan Partisi’ni kurdu.

Neticede seçimlere sadece 3 partinin katılmasına izin verilmiştir. Bu partiler askeri rejimin iktidarda görmek istediği MDP, Necdet Calp’in genel başkanlığında kurulan CHP’nin geleneksel kanadına yakın olan HP ve 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal başkanlığındaki ANAP’tır (Zürcher,1995:411).

6 Kasım 1983 de yapılan genel seçim sonuçları, ülkenin ordunun çizdiği rotadan saptığını göstermiştir. Askeri yönetimin veliahdı olarak tasarlanan MDP, tüm olumlu propagandalara rağmen üçüncü parti olmuştur. HP ikinci ve ANAP TBMM’deki salt çoğunluğu elde ederek birinci parti olmuştur (Çavdar,1995:277-278). Sonuç itibariyle, askerlerin denetimindeki seçimleri ANAP 211 milletvekili çıkararak kazandı ve seçimlerin galibi olarak Özal hükümeti kurdu (Kongar,2000:219). Seçimlerden sonra TBMM’nin 24 Kasım 1983’de toplanması ve Başkanlık Divanınının 6 Aralık 1983’de oluşması ile MGK Dönemi sona ermiştir (Gözübüyük,1989:139)

ANAP'ın seçimleri kazanmasında, partinin “Ortak Direk” söylemi oldukça etkili olmuştur. Buna göre, orta direk olarak adlandırılan dar gelirli orta sınıfa büyük olanaklar sağlanacak, bu sınıf toplumun en rahat yaşayan sınıfı olacaktır (Erüreten,1996:111).

28 Eylül 1986 ara seçimlerinden önce Siyasal yasakların kaldırılmasının ardından, eski liderler yeni partilerin başına geçmeye başlamışlardır. DYP’de Süleyman Demirel, DSP’de Bülent Ecevit, RP’de Necmettin Erbakan ve MÇP’de Alparslan Türkeş genel başkanlığına seçilmişlerdir.

29 Kasım 1987 günü yapılan genel seçim sonuçlarına göre DYP %13.1 oy oranı ile 53, SHP, %24.8 oy oranı ile 99 ve ANAP %36.3 oranı ile 292 milletvekili çıkarmıştır (Özüerman,1989:143).

İkinci Özal hükümeti, aldığı kararlar ve uygulamalarla, 24 Ocak Kararları ile temeli atılan liberal ekonomi politikalarını daha da ileri götürmüştür. ANAP ekonomideki liberal tavrına rağmen, politik olarak oldukça tutucu ve baskıcı bir tutum sergilemiştir (Çavdar,1995:282).

Görev süresi 6 Kasım 1989’da dolmakta olan Kenan Evren, Anayasaya göre bir kez daha Cumhurbaşkanı seçilemeyecektir. Turgut Özal, seçimlere üç gün kala adaylığını açıklarken, diğer aday da ANAP’taki parti içi muhalif gruptan Fethi Çelikbaş’tır. Muhalefet seçimleri boykot ederek katılmamıştır. İlk iki turda sağlanması gerekli çoğunluk her iki aday tarafından sağlanamamış, üçüncü tura geçilmiştir. Bu turda Turgut Özal Türkiye Cumhuriyeti’nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur (RG, 01.11.1989).

Özallı yıllar olarak nitelendirilen 1980 sonrası dönemde Özal’ın yönetime ilişkin en önemli reformları bürokratik kültürü değiştirerek hizmete ve işe yönelik bir kültür

oluşturmaya çalışması ve vatandaşa güvensizlik esasına dayanan pek çok bürokratik işleri kaldırmasıdır. Bu uygulamalarla vatandaşa güven duymayan ve vatandaş devlet kopukluğunu oluşturan uygulamaları kaldırarak vatandaş devlet bütünleşmesini hızlandırıcı bir fonksiyonu yerine getirmiştir (Yılmaz,2001:100).

1980’li yıllardaki değişimle birlikte, merkezi devlet mantığı bir şekilde aşılmaya çalışılarak, daha önce toplumun ikili karşıtlar şeklindeki kutuplaştırılması sorgulanmaya başlandı. Bu gelişme, bir taraftan siyasete yönelik toplumsal talepleri arttırırken, bir taraftanda bu talepleri çeşitlendirmiştir.

Ayrıca, Özallı yılların en önemli özelliği modern Türkiye toplumunda İslam ve Osmanlı mirasına ilişkin yeni bir perspektife imkân tanımış olmasıdır. Bu çerçevede, Özal’ın liberal ve İslami eğilimler taşıyan tavrı ve söylemi Özal’ın popülerleşmesini de sağlamıştır. Bunun dışında, Özal kürt sorunuyla da yakından ilgilenmiş ve resmi çerçevenin dışına çıkan yeni perspektifler geliştirmeye çalışmıştır.

Özal’ın iktidara geldiği dönemde, Batı’da devleti küçültücü, serbest piyasacı ve özelleştirmeci politikaların destek bulduğu bir atmosfer vardı ve Özal’ın ekonomik ve yönetim politikaları da bu durumdan etkilenmiştir.

Özal, Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra görevi Evren’den devraldığı gün Yıldırım Akbulut’u Başbakan olarak görevlendirdi. Özal, Başbakan olmasından bir hafta sonra yapılan parti kongresinde ANAP’ın yeni genel başkanı seçilen Yıldırım Akbulut aracılığıyla parti ve hükümet üzerindeki etkisini sürdürmüştür (Gökmen,1992,167-170). Özal’ın bu müdahaleci tutumu ve Akbulut hükümetinin zayıflığı, muhalefette ve ANAP içinde olumsuz tavırlara neden olmuştur. Parti içinde liderlik yarısı başlamıştır. 15 Haziran 1991’de yapılan ANAP Kongresi’nde Mesut Yılmaz’ın genel başkan seçilmesiyle Özal’ın bu etkisi sona ermiştir denebilir. Mesut

Yılmaz Hükümeti, Cumhurbaşkanlığı güdümlü olarak çalışmamış, Turgut Özal'dan bağımsız davranmıştır.

1991 erken genel seçimleri, siyasal yasakları kalktıktan sonra toparlanmış olan Ecevit ve Demirel gibi eski liderlerin yeni imajlar peşinde koştukları ve demokrasi nutukları ile süsledikleri bir ortamda geçti (Kongar,2000:227). Seçimde, DYP birinci parti olurken, ikinci olan ANAP, üçüncü SHP, dördüncü RP ve beşinci DSP meclise girebildi (DİE,1999,15).

Seçimden sonra Demirel'in Başbakanlığında DYP-SHP koalisyonu kuruldu. 1991 seçimleriyle DYP-SHP iktidarı ile başlayan koalisyonlar dönemi 2002'ye kadar devam etmiştir. Demirel'in Mayıs 1993'te Çankaya'ya çıkmasından sonra da, DYP genel başkanı seçilen Tansu Çiller başkanlığında bu koalisyon hükümeti iki yıldan daha uzun bir süre devam etmiştir. Bu koalisyon, CHP'nin yeniden açılmasının ardından SHP'nin de CHP çatısı altına girmesi ile DYP-CHP koalisyonuna dönüşmüştür (Turan, A.E.,2004:142-143).

1991 seçiminden sonraki döneme damgasını vuran önemli iki olay “Sivas olayları” ile “Gazi Mahallesi olayları”dır denebilir. Bir yandan kimliklere ilişkin gerilimleri artıracak bu gibi olaylar meydana gelirken öte yandan merkez sağ ve sol siyasi partilerce kimlikler görmezden gelinmekteydi. Bu şekilde temsil kabiliyetleri azalan merkez partiler, temsil ve örgüt bazında yenilenme yerine, kenarında yer aldıkları devlet çeperinin içine doğru çekilmeyi tercih ediyorlardı (Bayramoğlu,2001:16).

Özбудun'a göre; yukarıda sözü edilen durumun yanı sıra, 1994 başlarında ülkenin girdiği iktisadi kriz sonucu yaşanan yüksek enflasyon ve durgunluk, artan iç ve dış borçlar ile büyüyen dış ticaret açığı 1994 yerel seçimlerinde merkezde olan

koalisyon partilerini hatta yine merkezde olan ana muhalefet partisi ANAP'ı küçülttü, RP'yi büyüttü (Özbudun,1975:266). Koalisyon hükümeti toplumun karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sorunları çözmeye başarılı olamamıştır. Bu şartlar altında yine normal zamanından yaklaşık bir yıl önce erken seçimlere gidildi (24 Aralık 1995) (TÜSİAD,2001:227).

MSP'nin devamı olarak ortaya çıkan Refah Partisi'nin, özellikle 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde beklenmedik bir başarı elde etmesi laiklik, din-siyaset ilişkilerinin ülke gündemine yerleşmesine neden olmuştur. Toplam 12 partinin katıldığı 24 Aralık 1995 genel seçimlerinden RP %21.4 oyla birinci parti olarak çıktı (TÜSİAD,2001:227).

Bu başarıyı analiz eden Mardin; Türkiye'deki modernci merkez tarafından asimile edilememiş ve Kemalist kültür devrimi tarafından yabancılaştırılmış olan kesimin, bu partinin anti-kapitalist söylemi ve sosyal adalet sloganından etkilenerek bu partiyi desteklemiş olduğunu düşünmektedir. Öte yandan Özbudun, Anadolu zenginlerinin sosyo-ekonomik hareketliliğindeki düşme karşısında bu çevrelerin kendi seslerini MSP'nin Batı karşıtı, büyük sermayeye, kapitalistlere ve sosyalistlere karşı olan söyleminde bulduklarını söyler (Bozdağ, www.yetenek.com,2005).

Seçimlerden birinci parti olarak çıkan RP yoğun tartışmalardan sonra Haziran 1996'da DYP ile birlikte koalisyon hükümeti kurmuştur. Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında kurulmuş olan ANAP-DYP koalisyonunun üç ay sonra bozulması üzerine, Erbakan'ın Başbakanlığında RP-DYP koalisyonu (Refah-Yol Hükümeti) kurulabilmiştir (Turan A.E.,2004:149-150).

RP'nin DYP ile kurduğu koalisyon sonucu oturduğu iktidarda kalması uzun sürmedi. Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997'deki toplantısında hükümete "irtica"yı engellemek üzere alınması istenen bir dizi tedbir sunuldu. Türk siyasal

hayatında önemli bir merhale olan ve daha sonra “28 Şubat Süreci” olarak adlandırılan bu tedbirler, dini faaliyetleri gözetim altına alan bir süreci başlattı; dini hareketler resmen öncelikli milli tehlike olarak tanımlandı (Haziran 1997) (Gülalp,2003:82).

28 Şubat’tan sonra Refah-Yol erken seçim kararı aldı. Bunun üzerine Çiller dönüşümle kendisine geçecek olan Başbakanlığın öne alınması yönünde baskı yaptı ve Erbakan 18 Haziran’da istifa etti. Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini Çiller’e değil Yılmaz’a verdi. CHP’nin dışarıdan desteği ile ANAP-DSP-DTP koalisyonu kuruldu. Korkmaz Yiğit skandalı sonucu gündeme gelen bir gensoru ile hükümet düşürüldü ve 1998 sonunda Ecevit’in Başbakanlığında azınlık Hükümeti iş başına geldi (Turan A.E.,2004:164).

Bu arada Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı RP hakkında laikliğe aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle partiyi kapatma davası açtı. Anayasa Mahkemesi RP’nin kapatılmasına oyçokluğu ile karar verdi.

Kapatılan RP’nin milletvekilleri, Aralık 1997’de kurulmuş olan Fazilet Partisi’ne geçtiler. Böylece RP’nin yerini FP almış oldu (Bayramoğlu,2001:287).

Ancak FP Recai Kutan’ın başkanlığında önceki yaşananlardan ders alarak daha ılımlı bir siyasal çizgi izleme yolunu seçti. Adil Düzen söylemini hemen hemen hiç gündeme getirmede. RP’den farklı olarak demokrasi, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti ve kalkınma gibi prensipleri daha fazla vurgulamayı ilke edindi. Ayrıca Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesine de açık biçimde destek vermeye başladı. Yani FP başkanı, partisini İslamcı konumda değil, sivil hak ve özgürlükler zemininde tanımlamaktaydı (Gülalp,2003:87).

Siyasi çalkantılar üzerine seçimden medet umanların tutumuyla 2000’de yapılması gereken genel seçimler bir yıl öne alındı. Gerginliklerle dolu bir ortamın

arkasından gidilen bu seçim Güneydoğu sorunu endeksli olmuş ve sol milliyetçi bir parti çizgisine gelen DSP geçerli oyların %22'sini alarak birinci, sağ milliyetçi bir parti olan MHP de %18 oyla seçimin ikinci partisi olmuştur. Seçimden önce Şubat ayında terörist başı Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi dönemin Başbakanı olan Ecevit'e prim sağlamıştır (Turan A.E.,2004:166). 1999 Genel seçimlerinden sonra oluşturulan üç parçalı (DSP-MHP-ANAP) koalisyon hükümeti 3 yıl boyunca ülkeyi yönetti (Altan,www.e-sosder.com,01.09.2005).

Seçim sürecinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, RP'nin devamı ve laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle 1999'da FP hakkında da kapatma davası açtı. Anayasa mahkemesi 2001'de partiyi kapatma kararı verdi.

RP'nin kapatılmasından sonra kurulan FP'nin de Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından sonra, bu partinin örgütünden ayrılan ve başını R. Tayyip Erdoğan'ın çektiği yenilikçi grubun 2001'de kurduğu AKP'nin kamuoyunda giderek büyük destek görmeye başlaması, kamuoyunun seçim konusunda hükümete büyük baskılar kurmasına neden oldu.

Aynı zamanda iktidarı oluşturan partilerin yapılacak bir erken genel seçimde de yine aynı başarıyı yakalayabileceklerine inanmaları ve yapılacak bir erken genel seçimin hükümet için iyi bir güven oylaması olabileceği düşüncesi, bu partilerin ağırlıkta olduğu meclisin bir erken genel Meclisin aldığı erken genel seçim kararıyla, 2002 yılının 3 Kasım'ında genel seçimlerin yapılmasına karar verildi (Turan A.E.,2004:232).

3 Kasım 2002 seçimlerinde geçerli oyların %34'ünü alarak seçimi kazanan parti AKP olmuştur. Meclisteki 550 milletvekilinin 363'ünü AKP, 178'ini CHP almış, 9 tane de bağımsız milletvekili seçilmiştir (RG,10.11.2002). 3 Kasım 2002 seçimleri ve AK

Parti'nin ezici bir çoğunlukla tek başına "iktidar"a gelmesi, çok partili siyâsî tarihimiz açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

3 Kasım Seçimleri, 12 Eylül siyasal felsefesiyle yoğrulmuş-kalıplaşmış partilerin hemen hemen tümünün silindiği, sürecin geleneksel siyasal liderlerinin onulmaz biçimde yara aldığı, çoğunun siyaset sahnesinden çekildiği veya çekilmeye zorlandığı bir temizlik dalgasıdır (İnsel,2002:23).

AKP merkez sağ geleneği ile milli görüş geleneğinin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki geleneği rasyonel bir şekilde dönüştürmesi, uluslar arası politik konjonktürün yarattığı fırsatları ve iç politikada 28 Şubat müdahalesinin oluşturduğu toplumsal tepkiyi siyasal alana taşıması AKP'yi güçlü kılan faktörlerdir.

AKP bir yandan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Terakkiperver Fırkası, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi gibi partilerdeki geniş toplumsal tepkinin ve bu partiler içindeki muhalefetin bir devamı olmasının yanında; diğer yandan AKP'nin çekirdek kadrosunu ve bu kadronun ideolojik motivasyonunu oluşturan gelenek ise İslamcı partilerdir.

MNP, MSP, RP, FP çizgisinin takipçileri tarafından kurulan AKP'nin siyaseti, ana eksenini itibariyle İslam'a vurgu yapan, yerliliği öne çıkartan, kalkınma, sanayileşme ve kısmen de bölüşüm üzerinde duran bir dile sahiptir. Hareketin omurgasını Anadolu esnaf, tüccar ve sanayicileri oluşturmakta, merkezi elitlerle çıkarlarının ayrışma sürecine paralel bu kesime daha mesafeli bakmakta, nihayet iktidar alanına etkin katılımın bir aracı olarak demokrasiyi öne çıkartmaktadırlar (Bostancı,2002:19,23).

AKP'nin tek başına iktidara gelmesi üzerine yapılan yorumlardan ortaya çıkan ortak sonuç; 1950'deki DP dönemi, 1983'teki ANAP iktidarı ve 1995 seçimlerindeki RP'nin başarısıyla AKP'nin iktidarı arasındaki benzerliklerdir (Tekin,2004:151).

Özellikle 1983'te ANAP'ın çıkışıyla kurulan temel benzerlikler; ordunun tercihine rağmen iktidar olmak ile daha fazla kalkınma/zenginleşme ve hürriyet vaadidir. Bir diğer önemli benzerlikse, AKP'nin de ANAP gibi bir "sağcılık karması" görüntüsü vermesidir. Türkiye sağının temel motiflerini, temsiliyet ilişkilerini, sembollerini taşıyan bir bileşkedir. ANAP bunu 1983 koşullarında belli bir omurgaya dayanmadan oluştururken AKP Milli Görüş omurgasını bu yöne bükerek oluşturmuştur (Bora,2002:29-30).

1950'lerin ve 1960'ların hâkim paradigması olan merkez-çevre bölünmesi, içeriğindeki değişimlere rağmen, anlamını hâlâ korumaktadır. Türk toplumunun 1980'lerden bu yana geçirdiği hızlı sosyo-ekonomik değişimin sonucu olarak, ne merkezin ne çevrenin eski homojenliğini muhafaza ettiği açıktır. Aksine, bu dönem, çevrenin önemli ölçüde merkeze taşındığı, çevrenin değerleri ile merkezin değerleri arasında belli bir yakınlaşmanın gerçekleştiği bir dönemdir. AK Parti elbette bir sınıf partisi değildir. Aksine, kırsal ve kentsel bölgelerden, yükselen muhafazakâr burjuvazi ile büyük kentlerin yoksul kesimlerinden oy alan tipik bir "herkesi kucaklayan" partidir. Bununla birlikte, AK Parti'yi destekleyen bu çeşitli kesimlerin, merkezî bürokratik elitler tarafından dışlanmış olmak gibi çevresel bir tepkiyi paylaştıkları düşünülebilir. Bu itibarla AK Parti'nin hâlâ bir çevre partisi niteliği taşıdığı, CHP'nin ise son yıllarda merkezin değerleriyle çok daha sıkı şekilde bütünleştiği söylenebilir (Özbudun, www.zaman.com.tr,2007).

4.3.5.2. Türkiye'nin İktisadi Dönüşümü

1980'li yıllar ve sonrasının ekonomik bakımdan farklılıklarına göz atmak sosyal tabakaların ekonomik açıdan ne durumda olduklarını tespit etmemizde faydalı olacaktır. Türkiye'deki siyasal dönüşüm ile iktisadi dönüşüm birbiriyle bağlantılı olmuştur.

Türkiye’de devletçilik politikalarının etkili olduğu dönemlerde zenginliğin ve sermayenin yolu siyasetten geçtiği için, siyaset özerk olmamış, doğrudan iktisadi çıkarların manipülasyonlarına maruz kalmıştır.

Klasik Türkiye ekonomisinde dağıtımın, bölüşümün devlet tarafından yapıldığı, yani devletin belirleyici olduğu, bir ekonomi politikası hâkim konumdayken 1950’li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisine doğru bir geçiş öngörülmüştür.

Marshall yardımı, tarımda makineleşme, ortakçılık düzeninin bozulması gibi etkenler 1950-60 arasında göçün dolayısıyla da yatay hareketliliğin hızını arttırmıştı. Bu dönem Türkiye Cumhuriyeti’nin dünyada hakim olan kapitalist ekonomiye geçmesi için önemli bir fırsat sunuyordu, ancak 1960 darbesi ekonomik sürecin gelişimini durdurdu. Dolayısıyla Türkiye’de devletçilik politikalarının belirleyici olduğu ekonomi politikasından serbest piyasa ekonomisine geçiş daha çok 1980’li yıllardan itibaren başlamıştır.

1980 darbesi öncesinde, dönemin başbakanı Demirel Özal’ı başbakanlık müsteşarlığına getirerek ekonomiyi ona teslim etmişti. Ekonomik kriz ortamında Özal 24 Ocak kararları olarak bilinen bir rapor hazırlayarak bunu hükümete sundu ve hükümet ve ordu tarafından onaylanan rapor meclisten geçirildi.

24 Ocak kararları ile birlikte Osmanlıdan beri devam eden gelen ekonomi politikasında radikal bir değişikliğe gidiliyordu. Bu yeni ekonomi politikasının temel amaçları: Ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, ihracatın arttırılması, ekonomide devlet müdahalelerinin azaltılması, özel kesimdeki sermaye birikiminin desteklenmesi ve piyasa mekanizmasının özgür bir şekilde işlemesiydi (Çavdar,1995:227). Ancak 12 Eylül askeri müdahalesiyle siyasetin askıya alınmasıyla birlikte 24 Ocak kararları da askıya alınmış oluyordu. Fakat darbe sonrası

dönemde ANAP'ı kuran Özal tek başına hükümeti kurma gücüne ulaşınca daha önceden alınan kararları uygulama imkânını yakalıyordu.

Özal'ın kalkınma üzerine fikirlerinin temeli, teşebbüs-i şahsidir. Bu insan tipinin en önemli özelliği girişimci, müteşebbis bir burjuva olmasıdır. Böylelikle devletin, tarihsel bir gelenek olarak devraldığı bürokratik ve kurumsal hantallık yeni girişimciler tarafından zorlanarak, çağın ihtiyaçlarına göre dönüştürülecektir. Özal bu projeyi yerine getirmeyi başarmıştır. Bu başarının altında ise Cumhuriyet devriminin iletişim kurmakta her zaman zorlandığı İslami-muhafazakâr kimliği, başarılı bir biçimde, girişimci sermayedara dönüştürebilmesi yatar.

Ülkede karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş beraberinde birçok yeniliği getirdi. En önemli reformlardan biri devletin üretim alanından çekilip altyapı, enerji ihtiyacı, ulaştırma ağı ve barajlar üzerinde yoğunlaşarak diğer alanları özelleştirme yoluna girmesiydi. Diğer bir reformda ekonomiyi dünya piyasasına açarak, korunmacı iç pazara ve ithal ikameci sanayilere olan bağımlılığı kaldırmak oldu (Ahmad,1995:284).

1980 sonrası genel şekliyle ülke ekonomisi özel şekliyle de sermaye sınıfları açısından dışa açılma ve bütünleşme dönemi olarak; 1990'lar, KOBİ (küçük ve orta ölçekli işletmeler), Anadolu aslanları ve yeşil sermaye olarak nitelenen, orta büyüklükte bir sermayenin geliştiği yıllar olarak değerlendirilmektedir (Özcan,2007). KOBİ'lerin önemli oranda büyümeleri ve Türkiye ekonomisini etkileyecek çapa ulaşmaları, Türkiye'nin iktisadi dönüşümü açısından oldukça önemlidir.

Özal yönetiminin küçük ve orta ölçeğe verdiği destekle, cumhuriyetin büyük ölçekliyi ve kamu girişimini destekleyen ekonomi politikası arasında bariz bir fark bulunmaktadır. Özal'la başlayıp sonrasında gelişen bu politikalar devlet merkezli

ekonomik işleyişten, toplum ve piyasa merkezli bir işleyişe geçişin alt yapısını hazırlamıştır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşan bu kesim, küreselleşmenin getirdiği fırsatları imkâna çevirerek, devlet destekli büyüyen büyük sermayedarlarla rekabet edebilecek seviyeye ulaşmış, ekonomik istihdamıyla ve örgütlenmesiyle önemli bir aktör olarak ülke ekonomisine dahil olmuştur. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisi yarattığı rekabet ortamıyla ve tabii ki devletin piyasadan görece uzaklaşmasıyla kendi mecrasında bir burjuvazi sınıfının ortaya çıkmasına imkan tanıyordu.

İnsel yeni burjuva sınıfının ortaya çıkışına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır: Özal dönemi, sermaye piyasasının, kendine, kendiliğinden pazar haline gelen popüler bir kent ortamı yaratmasıyla ön plana çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde bu siyasal manevra, devlet burjuvazisi ile birlikte yeni bir burjuva tipini üretmeyi başarır, ancak bu başarının neden olduğu yeni sorunlar vardır. Piyasanın varlık şartları “kâr güdüsü”ne indirgenmiş ve sermayenin tedrici bir aşama kaydetmeden, sadece kazanmaya ve daha çok kazanmaya yönelmesi piyasanın, hukuki süreçleri yamultan, yasadışı, keyfi, zalim bir biçimde gelişmesine neden oldu. Emekçi sınıfının uzun süredir baskı altında tutulması ve askeri yönetimin yarattığı korku egemenliği, liberalleşme süreci içerisinde hızla gelişen burjuvazinin pervasızca davranmasını kolaylaştırıyordu (İnsel,2004:247, 300).

1980 sonrasında ideolojik kimliklerin erimesi, parasal ilişkilerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta bireysel çıkarlar toplumsal yaşantıda egemen olmaya başlamıştır. Orçan’ın da ifade ettiği gibi, bu dönemde ideolojik dayanışmanın yerini gelir ve tüketimin gücüyle şekillenen sınıfsal dayanışma almıştır. Ayrıca “Yeşil sermaye” deyimi, Türkiye’de batılılaştırılmayan kesimin tüketim sayesinde batılılaşmasını göstermesi açısından önemlidir (Orçan,2004:239-240).

1980 sonrasında insanların kendilerini ve başkalarını gelirlerine göre değerlendirmesi yaygınlık kazanmış ve bu tutum günümüze kadar gelmiştir. 1980'lerden itibaren parayla gelen ekonomik güç, bir üst sosyal sınıfa atlamamanın yolu olmuştur. Bu arzunun gerçekleşmesinde paranın maddi bağımsızlık sembolü ve iyi bir hayat şekline sahip olmanın yolu olarak değerlendirilmesinin rolü önemlidir.

Serbest piyasa ekonomisinin kısmen hâkim olduğu 1990'lı yıllar Türkiye'sinde bir taraftan kürt sorununun, diğer taraftan siyasal İslam'ın yükselişinin beraberinde getirdiği rejimi geren sorunlar nedeniyle piyasalardaki cari işlemler tedirgin bir biçimde devam etmekteydi. 1994 ekonomik krizinin ardından Şubat 2001'deki büyük ekonomik kriz ile birlikte ülke cumhuriyet tarihinin en büyük krizine maruz kaldı. Bankaların iflasıyla neticelenen bu krizin devlete maliyeti oldukça fazlaydı.

1980'lerdeki dönüşümle birlikte Türkiye ekonomisi dünya pazarına açılmıştır. Bu süreçte sanayi ihracata yönlendirilmiş, ulusal mali piyasaların serbestleşmesi ve dış finans merkezleriyle eklemleme süreci ile Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren tamamen dışa açık bir ekonomi haline gelmiştir. Ancak, 1990'lı yıllar ülkede siyasetin oldukça belirsiz olduğu, koalisyonlarla yürütülen hükümetin sık sık değiştiği bir dönemdi. Siyasi istikrarsızlıktan dolayı, dışa açılan ekonomi bekleneni verememiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle, ekonomide de siyasi istikrara bağlı olarak istikrarlı bir dönem başlamış oldu. AKP iktidarıyla ekonomide liberal politikalara hız verildi ve liberal ekonomi ile birlikte Türkiye'nin ekonomisi büyük ölçekli yabancı yatırımcıların yer aldığı, yeni teknolojilere açık küresel ekonomiyle eklemlemeye dönük bir değişim içine girdi. Ekonomik liberalleşme devletin toplum üzerindeki denetimini de azalttı ve bu durum siyasal ve sosyal değişime de neden oluyordu.

4.3.5.3. Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümü

Türkiye'nin siyasal ve iktisadi dönüşümü toplumsal dönüşümde beraberinde getirmiştir diyebiliriz. 1980 sonrasında, Türkiye'nin serbest piyasa koşullarına uyum sağlama politikaları, AB ile üyelik ilişkilerinin yeniden başlatılması, kentleşme ile birlikte yeni orta sınıfların ortaya çıkması Türkiye'nin bugünkü çehresini ortaya çıkarmıştır.

1980'li yıllarda Türkiye'de bilinçli olarak orta tabaka üzerinde politikalar geliştirilmiş ve gelişmiş ülkelerin tabakalaşma piramidine benzer bir toplumsal yapıya kavuşabilmek amaçlanmıştır.

Değişim yılları olarak nitelendirilen Özalp yıllarda, yani 1980 sonrası Türkiye'sinde modernleşme süreci ve küreselleşmenin sunduğu imkânlar nedeniyle sınıflar arası geçişkenlik ve hareketlilik artmıştır. Özellikle eğitimin yaygınlaşması, ekonomik liberalizm ve kentleşme yeni seçkinlerin ortaya çıkması ve egemen sınıfın oluşturduğu kast çözülmesi için gerekli koşulları oluşturan ana faktörlerdir.

Küreselleşme olgusu toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarını etkilemektedir. 1990'lar sonrasında gelen küreselleşme söylemleri doğrultusunda sosyal tabakalaşma sistemi de farklı bir mecrada yol almaya başlamıştır.

Küreselleşmenin birbirine uzak görünen kavramları ve olguları birlikte içermesi, küresel dünyada farklılıkları ve bunun paralelinde küresel bir aynılışma söylemini ön plana çıkarmıştır. Özellikle ekonomik bakımdan gelişmekte olan Türkiye gibi ülkelerde, sosyal tabakalaşma sisteminde farklılıklar artarken küresel anlamda devleşen ekonomilere sahip ülkelerin görüntüsü birbiriyle örtüşmekte; bu durum her bir ülkedeki sosyal tabakalaşma sistemine de yansımaktadır. Böylece her bir ülke içindeki zengin yoksul ikilemi ülkeler arasında da görülmektedir.

Artık devleşen ülke sermayeleri inanılmayacak hızla dünyayı dolaşabilmekte, küresel çapta zenginler ve yoksullar arasındaki fark giderek artmaktadır. Gelir dağılımının adaletsizliği yoksulların giderek yoksullaşmasına neden olurken zenginleri de daha çok zenginleştirmiştir. Türkiye’de sınıfları belirleyen temel değişkenlerden birisi gelir dağılımıdır.

Türkiye’deki gelir dağılımı eşitsizliği AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye’nin gelir dağılımındaki adaletsizliğinin boyutu daha iyi anlaşılacaktır. “AB ülkelerinde en yoksulların gelir payı % 8,3 iken, en zenginlerin payı % 38, 8’dir. En zenginler ile en yoksullar arasındaki fark ise 4,7 kattır. Türkiye’de bu fark 11,2 kat olarak görülmektedir” (Orçan,2004:229).

Gelir dağılımındaki bu eşitsizlik sosyal tabakalar arası eşitsizliği de yansıtmaktadır. Sosyal tabakalar arasındaki gelir farklılığına paralel olarak konut tiplerinin de kent yerleşim alanları ile gecekondular arasında farklılaştığı görülmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda kırdan kente göçler, kırdaki yoksulluğun kentlere taşınıp gecekondularda devam etmesine neden olmuştur. Bu dönemde dayanıklı tüketim malları, televizyon gibi ürünler köylerin çoğunda büyük bir taleple karşılaşmış olmakla birlikte köylünün üretim biçimi değişmemiştir ve köylü hala tarımdan elde edilen düşük gelire sahiptir (Orçan,2004:219). Nitekim gelir dağılımının kır-kent düzeyinde incelenmesi kırsal alanda yaşayan köylünün ekonomik yetersizliğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik kriter yönünden köylü alt tabakada görülebilir.

Türkiye toplumunun dönüşümü için en önemli olgusal değişikliklerden biri kentleşmedir. Kentleşme ile birlikte kırsal alanlardan kentlere yaşanan göç Türkiye’nin siyasal ve kültürel dokusunu derinden etkilemiştir.

Genel olarak, Türkiye'deki kentsel değişim Osmanlı'nın son dönemlerinde gerçekleşmiş, küçük çaplı fabrikalar ve sanayi tesisleri kurulmuştur. Bu değişim cumhuriyetin ilk dönemlerinde de devam etmiştir. Ancak kırsal nüfusun kente akmasını başlatacak çapta bir sanayileşme hareketi Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır. 1950'lerden itibaren meydana gelen değişimler, özellikle tarımda gerçekleşen makineleşme süreci, Türkiye'nin hem demografik hem de ekonomik yapısını temelden değiştirmeye başlamıştır. 1950'lerde başlayan sosyal ve ekonomik dönüşüm süreci ile birlikte kentsel ve kırsal alanda yaşayan nüfus oranları hızlı bir şekilde değişmiştir. Nitekim artık nüfus kent lehine artmaktadır ki bu durum kentin demografik yapısını değiştirmiştir. 1950'lerdeki iç göç genel olarak tarımda makineleşme ve toprağın temerküzüyle bağlantılı iken 1960'larda tarım teknolojisinin yaygınlaşması ve kentlerdeki sanayileşmenin etkisi görülmektedir. 1980'lerde ise göç hareketi üzerinde siyasal ve toplumsal olayların belirleyiciliğisöz konusudur.

Kentleşme ile yeni meslekler ve yeni bir iş düzeni ortaya çıkmış, nüfus işçileşmiş ve ücretli duruma gelmiştir. Göçte, insanlar yeni çevrelerinde sosyo-kültürel değişmelere neden oldukları için, kentlerin de değişmesi söz konusu olmaktadır. Sonuçta göç, toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişmelere neden olmaktadır. 1950'den itibaren göç olgusuyla sosyal tabakaların büyük ölçüde şekillenmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1950-60 yılları arasında göçe bağlı olarak inşaat sektöründe patlama yaşanmış, yine göçe bağlı olarak şehirlerde sanayi atılımları, ucuz işgücü sayesinde hızla artmıştır. Ancak, Türkiye'de sanayileşme ile kentleşme düzeyi aynı olmadığından kentlerdeki istihdam yapısının doğal olarak, hizmetler sektöründe yığılmış olduğu görülür.

Yani, yeni kentli proletaryanın göç sonrasında ürettiği intibak beklendiği kadar başarılı olmamıştı. Yatay hareketliliğin niceliği kentlerin istihdam potansiyelini aşmıştı. Göç koşulları ortadan kalkmamış ancak göçmenlerin kente dahil olacakları alanlar daralmıştı. Siyasal seçkinlerin yeni kentli proletaryayı koruması beklenirken, bu beklentinin aksine çıkarılan yasalarla emekçi sınıfın hakları gasp edilmiştir.

Keyder (2003:190) yeni proletaryanın siyasal tercihlerini yorumlarken, onların popülist sağ politikaları tercih ettiklerini ifade eder. 1960 darbesinin, geniş halk kesimini oluşturan bu seçmen profiline gözdağı vermeyi amaçlayan bir boyutu olduğu düşünülebilir.

1999 yılından itibaren 2000 ve 2001 ekonomik krizleriyle şekillenen toplumsal yapı üretimde azalmaya, işsizliğin artmasına ve gelir dağılımı adaletsizliğine sahne olurken aynı zamanda güvensizliklere de kapı aralamıştır. 2000'li yıllarda da tıpkı 1950'li yıllardaki gibi göç olgusunun toplum yapısını etkilemesi ve şekillendirmesi söz konusudur. Bu dönemde de alt tabakanın yerleşkeleri olan gecekondu var olmaya devam etmektedir.

Yoksulluk, işsizlik, herhangi bir gelire sahip olamama, sosyal güvenlik haklarından, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama gibi nedenler göç sürecini yoğunlaştırarak ailelerin metropollere ve gelişmiş kentlere göç etmesine yol açmıştır. Ekonomik durumun alt seviyede olması nedeniyle, göç eden nüfusun kentle bütünleşip kentlileşememesi sosyal dışlanmışlık sorununu gündeme getirmiştir. Sosyal dışlanmışlık ise her bir sosyal tabakadan bireyin tutumlarında değişikliklere yol açabilmektedir.

2000'li yılların ekonomik krizlerle şekillendiği düşünülürse, sosyal tabakalaşmanın da bundan derin olarak etkilenmesi söz konusudur. Nitekim alt

tabakadan bireyler giderek enflasyonun eziciliği altında nefes alamaz duruma gelmişler, ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir.

“Kentleşme sonucunda, gerek eğitim seviyesinde, gerekse de zihniyette meydana gelen gelişmeler sonucu, toplumun hemen her tabakasında yükselme arzusu, özellikle de çocuklarına böyle bir yükselmeyi sağlama arzusu, kuvvetli bir istek haline gelmiştir” (Çevik,1993:67).

Toplum içinde yükselme arzusunun, alt tabakadaki işçilerin gelir durumlarının da iyileşmesine paralel olarak, eğitim yoluyla sosyal hareketliliği sağladığı görülür. Nitekim 1980’li yıllarda, Türkiye’de sanayileşmenin artmasıyla birlikte, işçiler ekonomik bir rahatlama yaşamış ve bu sayede orta tabakaya yükselmişlerdir. İşçi sınıfının sosyal refahı yakalamasıyla birlikte bu sınıf, çocuklarını istedikleri yerlerde okutabilme imkânı bulmuştur. Okuyan çocukların kazandıkları statülerle işçi aileleri sosyal tabakalaşma piramidinde orta tabakaya doğru bir hareketlilik yaşamıştır. Ayrıca bu yıllarda memurlar orta tabakanın altındayken köylüler ise alt tabakanın üstünde yer almaktaydılar (Arslantürk ve Amman,2000:291). Genel olarak diyebilirizki, 1980’lerde orta tabakayı memurlar ve ekonomik getirisi yüksek olan işlerde çalışan nitelikli işçiler oluşturmaktadır. Köylüler ise alt tabakada yer almaktadırlar; ekonomik olarak üretim şekilleri değişmeyen köylüler, gelir bakımından da bir üst sınıfa atlayamamanın verdiği ekonomik imkânsızlıklarla, eğitimden de ancak sınırlı şekilde yararlanabilmişlerdir.

4.4. TÜRKİYE’DE SİYASETİN DAYANDIĞI TEMEL: “MERKEZ”E KARŞI “ÇEVRE” VEYA “DEVLETÇİ-SEÇKİNCİLER”E KARŞI “GELENEKÇİ-LİBERALLER”

Küreselleşen dünyada siyasetin Türkiye özelinde aldığı görünümün tam olarak anlaşılması, Türkiye’deki sosyo-politik yapı ve işleyişin tarihsel ve ekonomik

temellerinin de anlaşılmasına bağlıdır. Bu bağlamda, söz konusu yapı ve işleyişi açıklayıcı modellerin de analize katılması gerekir. Türk siyasal kültürünü şekillendiren ve Türk siyasal hayatında belirleyici olan başlıca modellerin ortak noktası, siyaseti merkeziyetçi seçkinler ile çevreci geleneksel güçler arasındaki çatışma ve karşılıklı güç mücadelesi çerçevesinde ele almalarıdır. Aydın-halk, devlet-toplum şeklindeki ayrımlar merkez-çevre ikiliğinin türevleri olup toplumsal yapı çözümlemelerinde sıkça kullanılmaktadır. Bu noktada Türkiye’de merkez-çevre ayrımını ilk kez aydın-halk ayrımı şeklinde yapan Ziya Gökalp’tir.

“Gökalp, toplum yapısını halk ve aristokrasi olmak üzere iki tabakada düşünmektedir” (Türkdoğan,2006:59). Bu ikili ayrım aynı zamanda merkez-çevre ayrımını yansıtmaktadır.

Milli devletin temeline kültürü koyan Gökalp, kültür kelimesinin hars ve tehzip olmak üzere iki anlamından bahseder. Gökalp’e göre “hars, halkın ananelerinden, temayüllerinden, örflerinden, şifahi veya yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii ve iktisadi mahsullerinden ibarettir” Buna karşılık tehzip “yalnız yüksek bir tahsil ile yetişmiş hakiki münevverlere mahsustur” (Gökalp,1966:109).

Gökalp, bir milletin aydınlarına, düşünürlerine o milletin “güzideler”i dendiğini, bunların yüksek eğitim ve terbiye görmek bakımından halktan ayrıldıklarını ve aslında bunların halka gitmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Harstan nasiplerini almayan güzidelerin, harsın canlı bir müzesi olan halka gitmeleri gerekmektedir ve güzidelerin halka gitmesinin, halktan hârsi terbiye almak ve halka medeniyet götürmek gibi iki amacı vardır. Zira güzidelerin okudukları okullar “milli okullar” değildir ve aldıkları terbiyede milli hars yoktur. Bu nedenle güzideler gayrimillileşerek, milli harstan

mahrum olarak yetişmişlerdir. Bu noktada yapılması gereken halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak, ruhları Türk harsıyla meşbu olduktan sonra millileşmektir. Halka doğru gitmenin ikinci amacı ise, halka medeniyet götürmektir. Gökalp'e göre halkta medeniyet yoktur ve medeniyetin anahtarına sahip olan güzideler halka Batı medeniyetini götürmelidirler (Gökalp,1966:47-51).

Gökalp merkez ile çevre arasında bir bütünleşmenin, ancak güzidelerin halka giderek milli kültürü alıp millileşmeleri vasıtasıyla olacağını söylemektedir. Bir anlamda merkezin çevrenin değerlerini kabul edip üzerinde bir uzlaşmaya varmaları toplumu sosyal bir bütünleşmeye götürecektir, böylece milli kültür ile medeniyet arasındaki ilişki de sağlanmış olacaktır.

Gökalp Hars ve Medeniyet adlı yazısında şu tahlili yapar: “Osmanlı enmûzeci Türkün harsına ve hayatına muzır olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatini milli menfaatin fevkinde gördü. Filhakika, Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milletleri siyâsi dâiresine aldıkça, idare edilenlerle idare olunanlar iki ayrı sınıf hâline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler ‘Osmanlı sınıf’ını, idare olunan Türkler de ‘Türk sınıf’ını teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı, kendini millet-i hâkime sûretinde görür, idare ettiği Türklere millet-i mâhkume gözüyle bakardı” (Gökalp,1966:40).

Aydın-halk, merkez çevre ayrımını anlatmakta olan bu tahlil; aydınların sınıf menfaatini önemsemeleri ve kozmopolit olmalarına işaret ederken halkın millet-i mahkume olmalarına dikkat çekmektedir.

Şerif Mardin “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” adlı makalesi ile Merkez-çevre paradigmasını Türk siyasal bilim literatürüne kazandırmış; bu makaledeki “merkez-çevre ilişkileri analizi zamanla paradigma

statüsünü kazanacak kadar yaygınlaşmış, anonimleşmiş ve sosyal bilim topluluğunun büyük çoğunluğu tarafından Türk siyasetini ve Türkiye'nin demokrasi sorunlarını açıklayabilecek bir anahtar olarak kabul edilmiştir.

Mardin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun, karmaşık ve incelmış bir kurumlar şebekesine dayanan uzun ömürlü bir merkezi vardır ve Osmanlı'da merkez homojen ve organize iken, çevre heterojen ve dağınık bir yapı sergilemektedir (Mardin,2007:35).

Mardin, güçlü bir merkez ve ona bağımlı çevre tablosu çizen Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan devşirme sistemini merkezin gücünü temsil etmesi bakımından şöyle değerlendirir:“Dinsel azınlıklardan çoğunlukla küçük yaşlarda toplanan bireyleri yönetici seçkinler arasına alan, onları resmi görevliler sınıfıyla bütünleştiren, vergi ve toprak yönetimini mutlaka merkezileştirmese de sıkıca denetim altında tutan ve resmi dinsel düzene egemen olan merkez, adalet ve eğitim alanlarında ve yasallığın (resmiyetin) simgelerinin yayılıp tanıtılmasında, sağlam dayanak noktaları bulmuştu” (Mardin,2007:35-36).

Mardin Batı'da modern devletin merkezileşmesi sürecinde ortaya çıkan güçlerin çevre güçleri ile bir dizi karşı karşıya gelişi yaşadığını ve bunun sonucundaki uzlaşmaların ulus-devletin iyi eklemlenmiş bir yapı olması sonucunu doğurduğunu, kısacası merkez çevre bütünleşmesinin sağlandığını ve bunun uzun vadeli süreçlerde önemli etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi yaşanmıştı ancak bu batıdan farklı olarak “tek boyutluydu ve her zaman merkez ile çevre arasındaki bir çatışma olarak ortaya çıkıyordu” (Mardin,2007:38).

Mardin, çevre ile merkezin karşı karşıya gelmesini, çatışmasını Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluk olarak değerlendirmekte ve merkez ile

çevrenin uzlaşmamasının yüzyıldan fazla süren modernleşme sürecinden sonra bile hâlâ varlığını sürdürmüş olmasının altını önemle çizmektedir (Mardin,2007:38).

Merkez-çevre kopukluğunun en genel boyutu, doğmakta olan bir imparatorluk içinde bölük pörçüklüğün varlığını hala geniş ölçüde sürdürmesiydi. Osmanlı İmparatorluğu miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal beyler tarafından değil de merkezden denetlenen bir ordu kurmakta başarı göstermişti. Ancak Osmanlı toplumu bu çerçevenin içine kolayca girip oturmuyordu. Devletin çevredeki göçebelerle uğraşmasının getirdiği güçlük, yerel bir rahatsızlıktı. Ayrıca, göçebelerle kentlerde oturanlar arasındaki karşıtlık Osmanlı okumuşlarının göçebelîğe ilişkin her şeyin küçümsenmekten başka bir işe yaramadığı konusundaki kalıp düşüncesini de doğurmuştu. Merkez-çevre kopukluğunun bir başka kurucu ögesi, bir Osmanlı öncesi soylular zümresinden kalan izlere ve yıldızları Osmanlılarla birlikte parlayan taşralı bazı güçlü ailelere karşı kuşkuyla davranmasıydı. Ayrıca, taşralar din sapkılığının da fesat yuvalarıydı. Sonuçta, merkez ve çevrenin, birbirleriyle çok gevşek bağlar içinde bulunan iki dünya olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı toplumunun bu yanı, Osmanlı düzeninin temel sorunlarından birini ortaya koyar. Bu sorun, Sultan ve resmi görevlileri ile Osmanlı Anadolusunun iyice bölük pörçük yapısı arasında ortaya çıkan karşı-karşıya gelmedir (Mardin,2007:39-40).

Uzun süre, resmi görevlileri ayırt eden özellik, bunların çoğunun gayrimüslim gruplardan alınıp toplanmasıydı. Dinsel kurum, merkez ile çevre arasındaki sınır çizgisi üzerinde yer alıyordu. Modernleştirme boyunca ve laikleştirme politikaları nedeniyle de çevre ile gittikçe daha fazla özleşti. Seçkin resmi görevlilerle çevre arasındaki ayırımın temelleri, ekonomik değişkenlerde de görülmekteydi. Resmi görevlilerden vergi alınmıyordu ve İmparatorluğun gelişme dönemlerinde bunların servetleri en zengin

tüccarlardan aşağı kalmıyordu. Yani, ülkenin en önde gelen yurttaşları tüccarlar değil de siyasal iktidarı elinde tutanlardı. Devletin ekonomi üzerindeki denetimi, Osmanlı'da siyasanın önceliği olduğunu gösteren bir başka örnektir. Resmi görevliler, yönetici olarak geniş iktidara sahiptiler, ama bunun aksine, kul statüleri nedeniyle, özel yönetim yasalarına bağlıydılar ve Müslüman halkın medeni haklarından yoksundular. Osmanlı yönetici sınıfının bir başka özelliği, merkezin bir ölçüde askeri yapıya sahip olmasıdır ve İmparatorluğun başarısı, büyük ölçüde, askeri güçleri denetleyip harekete geçirmekten doğan bir başarıydı. Yönetici sınıf üyelerini askeri sınıf deniliyordu (Mardin,2007:41-42).

Merkez ile çevre arasındaki karşı karşıya gelme resmi görevlilik statüsünün mirasla geçmesinden doğmuyordu. İmparatorluğun en güçlü olduğu dönemde resmi mesleklerde yükselme liyakate bağlı olarak gerçekleşmişti. Devlete uzun süre hizmet etmiş ayrıcalıklı aileler, resmi görevlere geçme konusunda üyelerine sadece dolaylı ayrıcalıklar sağlıyordu. Resmi koruyuculuk ve saray çevrelerinin etkisi, İmparatorluğun çöküş noktasına ulaştığı dönemde önem kazanmış gibi görünüyor (Mardin,2007:42).

Resmi görevliler ile kırsal ve kentsel kitleler arasındaki farka dikkati çeken yanlardan birisi de devletin bürokratik çekirdeğinin etkinlik tarzıydı. Bürokratik çekirdek pekte haklı olmayarak ekonomiyi ve toplumu büyük ölçüde denetim altında alma iddiasındaydı. Devletin, siyasal ve ekonomik konulardaki bu üstünlük iddiası kültür üstünlüğü hakkıyla da destekleniyordu. Çevrenin ayrışkanlığına oranla yönetici sınıf olağanüstü derli topluydu ve bu her şeyden önce bir kültür olgusuydu. Çevre, resmi düzenin okumuş ve yetişmiş üyelerinin yararlandığı eğitim kurumlarının sadece birinden, yani dinsel öğretim kurumlarından yararlanabiliyordu. Bu nedenle çevre büyük çeşitlilik gösteren kendi karşı-kültürünü geliştirmişti. Ama çevre, kültür

bakımından ikincil bir statüye sahip olduğunun iyice farkındaydı. Bu farkındalık, çevrenin, seçkinler kültürünün üsluplarını acemice taklit edişinde çok iyi biçimde dile gelir (Mardin,2007:43-44).

Çevrenin ekonomik ve toplumsal yaşamına, devletin zorla el atmasına karşı çıkanların dünya görüşü, bir tarz değilse de, yerelcilik, bölgecilik ve din sapkınlığı olarak kendini ortaya koyan bir tavır doğurdu. Çevresel tavrın birçok farklı biçiminde, hepsinin de memurları kötü gözle görmesinden doğan bir benzerlik vardır.

İmparatorluğun parlak çağında, merkez ile çevre arasındaki şiddetli karşı karşıya gelme potansiyeli, ara sıra elle tutulur bir hal alıyordu. Bu, hem toplumsal güçlerin normal bölük pörçüklüğünden, hem de çevre ile olan bağların bu olasılığın karşısına dengeleyici bir ağırlık olarak çıkmasından kaynaklanıyordu. Osmanlı resmi görevlileri, ancak imparatorluk gerilemeye başlayınca, kendi toplumlarını talan eden kimseler durumuna geldiler. Bu önceki çağlardaki sultan yönetiminin sertliğinden kökçe farklı bir sömürü çeşidiydi ve önceki sistemle, yönetici seçkinler ile onların dışındakilerin arasındaki kopukluğu sürdürme tarzı bakımından benzerlik gösteriyordu (Mardin,2007:46-47).

Mardin'in merkez-çevre şeklinde toplumsal kutuplaşmasına benzer bir kutuplaşmaya İdris Küçükömer'de değinir. İdris Küçükömer kendi paradigmasını oluştururken, düşüncesinin merkezine "merkez-çevre" denklemini koymuştur. Merkezi asker-bürokrat şehirli kesimler oluştururken, çevre, eşraf-aşiret kalıntıları-köylüler hatta şehirlerdeki alt sınıflardan oluşmaktadır (Mardin,2007:110,120).

Küçükömer (2002:13), Türkiye'nin "Batıcı-laik" akım ile "Doğucu-İslamcı" akım arasındaki mücadeleye sahne olduğunu bu her iki akımın son yüzyıl içinde Osmanlı toplumuna yön vererek onu kurtarmaya çalışan ana akımlardan olduğunu

vurgular. Batıcı-laik akımın “tarihi gelişme içinde, İslamcı akımın sözde ve devamlı anti-tezi” olduğunu belirterek, bu durumu tarihsel dönemleri de dikkate alarak şu şekilde sınıflandırır; Sol Yan (Doğucu- İslamcı): yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı olan Hürriyet ve İtilaf, Birinci Büyük Millet Meclisinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden gelen İkinci Grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi. Sağ Yan (Batıcı-Laik): bürokratik gelenekten gelen Jön Türklerin Terakki ve İttihat kanadı, Birinci Büyük Millet Meclisinde Müdafaa-i Hukuk cemiyetinden gelen Birinci Grup, Cumhuriyet Halk Fırkası, Milli Birlik Komitesi.

“Bu iki akımın (batıcı-medeniyetçi-laiklik ile doğucu İslamcı) çekişmesi kaçınılmaz olarak tali ve daha çok ideolojik kurumlar üzerinden süregelmiştir. İşte bu tali çekişmeler zaman zaman son derece şiddetli olmuştur. Temel çelişkinin belirlenmesini ve çözümünü günümüze kadar engelleyegelmiştir. İşte bu engellemedir ki, ister istemez sonunda, kapitalizmin Türkiye’de çıkar sağlamasını kolaylaştırmıştır. Hatta yine, bu tali kavga ile başarılan engelleme, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kurtuluş Savaşı’na rağmen, Türkiye’nin, kapitalizmin kısılcasına tekrar girmesinde rol oynamıştır” (Küçükömer,2002:15).

Küçükömer’e göre Batıcı-laik bürokrat, batılılaşma ile devleti kurtarmak isterken, yeterli derecede üretim güçleri yaratamadığından, tarihi büyük halk cephesiyle ters düşmektedir. Böylece iki cephe arasındaki mücadele kızışınca, laik batıcılar ile dindar doğucular arasında, bir mücadeleye gelip dayanmaktadır. Bürokrat (sivil subay) laik, güya ilerici sayılacak, emperyalist kısılcacı içinde bürokrat oyunları ile içine kapanan İslamcı-doğucu kamp ise yazara göre gerici sayılacaktır (Küçükömer, 2002:74).

Küçükömer Türkiye'nin Batılılaşma serüveninin, aslında kapitalistleşme serüveni olduğunu belirtir. Bu bağlamda batılı emperyalist devletlerin, kapitalizmi Tanzimat reformlarıyla ve bürokratlar aracılığıyla ülkeye soktuğunu söyler. Batılılaşmanın ekonomik bedelini de yoksul kitlelerin ödediğini bu yüzden de batılılaşma sürecinin yönetici sınıflarla, yönetilen halk kitleleri arasında bir yabancılaşmaya neden olduğunu belirtir (Küçükömer,1994:59,69).

Bu iki eğilim kültürel ve sosyal yaşamda da oldukça belirgin hatlar oluşturmaktaydı. Bundan dolayı halk seçkinlerle ortak bir nokta bulamıyordu. Bu seçkinler farklı giyiniyor, farklı konuşuyor ve farklı yaşıyorlardı. Ve ayrıca bu seçkinler halkçı olduklarını iddia ediyorlardı.

Bu tabloda gerek sol yandaki, gerek sağ yandaki blokta birbirini kronolojik sıra ile izleyen kuruluşlar görülmektedir. Her blokta aşağıya doğru (zamanımıza kadar) taşınan tarihi bir misyon bulunmaktadır. Tablonun sol yanı, yeniçeri- esnaf-ulema birliğinden gelen, gerçek ve büyük kitlesiyle İslamcı-doğucu cepheye dayanan kuruluşları göstermektedir. Sağ yanda ise devleti kurtarmak için daha çok batıcı-laik bürokratik geleneğin temsilcileri olan kuruluşlar yer almaktadır (Küçükömer,2002:72-73).

“Artık iki kültür vardı: zayıf ama etkin bir azınlığın bürokrasiyle birlikte anılan, batılılaşmış, laik kültürü ve halk kitlelerinin İslam’la birlikte anılan yerli kültürü (Ahmad,1995:133).

Türkiye’de birbirine rakip ve muhalif siyasi partiler bu iki kültürel ve sosyal kesime dayanarak mücadele etmekte, bir yönüyle bu iki eğilim Türkiye’deki farklı çıkar çatışmalarını örten ve bir anlamda da meşrulaştıran bir işlev görmektedir.

Türk edebiyatında yönetici elite ve aydınlarla halk arasındaki yabancılaşmanın temasal olarak ele alındığı en önemli eser Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban romanıdır. Bu yabancılaşmanın edebiyattaki yansıması kendini siyasal alanda da ortaya koymaktadır. İdris Küçükömer, Yakup Kadri'nin Yaban'ını siyasal hayata taşımış, bu yabancılaşma olgusunu Düzenin Yabancılaşması adlı eserinde bir paradigmaya dönüştürmüştür. Türkiye'nin batılılaşma serüveninin aslında gerçek anlamda bir batılılaşma olmadığını söyleyen Küçükömer, Türkiye'de kapitalist ilişkiler tam olarak gelişmeden, ülkenin tam anlamıyla batılılaşamayacağı tespitinde bulunur. Bu bağlamda ekonomik alt yapısı oluşmamış, üst yapı kurumlarının batıdan transferine dayalı bir modernleşme formülü, yönetici sınıflarla, halk kitleleri arasındaki yabancılaşmanın kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. İdris Küçükömer batılılaşmaya değil, bu sürecin tepeden aşağıya dayatmacı bir mantıkla inşa edilmesine karşıdır. Küçükömer için gerçek anlamda, toplumsal yabancılaşmaya yol açmayacak bir batılılaşma süreci ancak toplumun kendi iç dinamikleriyle şekillenecek, aşağıdan yukarıya biçimlenecek, politik bir değişim süreciyle mümkündür.

Aynı terimleri kullanmamakla beraber, Emre Kongar'ın devletçi-seçkincilerle gelenekçi-liberaller arasında gözlemlendiği ayrışma aynı mantığa dayanmaktadır.

“Türk siyasal yaşamı Osmanlı'dan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlenir. Birinci cephe ‘devletçi-seçkinci’ cephe, ikinci cephe ‘gelenekçi liberal’ cephedir. ‘Devletçi seçkinci’ cephe Osmanlıdan beri merkezi otoriteyi temsil eden, ülkeyi Batı modeline göre ‘devletçi’ ve ‘seçkinci’ bir yaklaşımla biçimlendirmeye çalışan sivil ve asker aydın bürokratlardan ve onların müttefiklerinden meydana gelir. Öte yandan, birinci cephenin Batıcılığına karşı, mevcut düzeni, İslam dinine ve Osmanlı

geleneklerine sığınarak savunmaya çalışanlar ‘gelenekçi’ niteliğe sahip ikinci cepheyi oluştururlar” (Kongar,1985:143).

Devletçi-seçkinci cephe, batılılaşma düşüncesi ve simgesi çerçevesinde oluşmuştur. İmparatorluğun aydın kesimini de temsil eden merkezi bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderi özelliğini taşır. Bürokrasi toplumda kendiliğinden oluşan başka sınıfların desteğinden yoksun olduğu için, bütün yenilikleri devletin gücüne dayanarak gerçekleştirme yolunu seçmiştir. Bürokratlar batılılaşma yolundaki devrimleri gerçekleştirmek için toplumsal ekonomik ve siyasal yaşamın her düzeyinde devletin işe karışması gereğine inanıyorlardı.

Devletçi-seçkinci cepheyi oluşturanların devletçiliği Osmanlı toplumunda, toplumsal-ekonomik ve siyasal değişmeye önderlik edebilecek güçlü toplumsal-ekonomik sınıfların yokluğuna bağlıydı. Öte yandan seçkincilik yaklaşımın iki temeli vardı, ilk olarak Osmanlı bürokrasisi kendi içinde ve kendisi için bir sınıf olma niteliği kazanmıştı. İkinci olarak, bürokrasinin bu eğilimi boynu eğik büyük kitleler tarafından pekiştiriliyordu. Seçkinci yaklaşım halkı güdülecek bir sürü gibi gören Osmanlı saray geleneğinin bir uzantısıydı (Kongar,1985:143).

Devletçi-seçkinci cepheyi oluşturanların genel nitelikleri şöyle özetlenebilir. İlk olarak bunlar, baskıcı bir tutum içindeydiler halktan gelebilecek desteği yok sayıyorlar hatta istemiyorlardı. İkinci olarak, batı tipi bir toplum modeline inanıyorlardı ve batıdan pek çok düşünce ve kurum almışlardı. Üçüncü olarak, ekonomik etkinlik olarak toplumsal ve kültürel yaşamında devlet tarafından denetlenmesinden yanaydılar. Bu nedenlerle kendilerini devrimci ya da ilerici gibi adlar yakıştırmışlardı. Gerçekten başardıkları ise halkın devlete bütünüyle yabancılaşmasıydı. Ayrıca bölük pörçük

yeniliklerle yabancı düşünce kurumlarını da tutarsızlık içinde topluma sunduklarından, Osmanlı düzeninin biran önce çöküşüne de yardımcı oldular (Kongar,1985:143).

Devletçi-seçkinci cepheye bir tepki olarak doğan Gelenekçi-liberal cephenin liberalizmi gerek ekonomik gerekse siyasal eğilimleri yansıtıyordu. Kişinin hak ve özgürlükleri kısıtlandığı için devletin baskıcı bir tutumda siyasal yaşamı denetlemesine karşı çıkıyordu. Aynı nedenlerle devletin ekonomik yaşama karışmasını da istemiyordu. Cephenin gelenekçiliği ise batılılaşma yönünde topluma baskı ile benimsetilmek istenen yeniliklere karşı bir direniş olarak benimsenmişti. Bu gelenekçilik aslında Osmanlının İslam ve derebeyi benzeri yarı feodal kültürlerin bir karışımıydı (Kongar,1985:144).

Cephenin genel nitelikleri; ilk olarak, bürokrasinin büyük merkezi gücüne karşılık bu cephe, yönetimin yerinden yönetim (ademi merkezîyet) ilkesine göre düzenlenmesinden yana idi. İkinci olarak, kendisinin halkın gerçek temsilcisi olduğunu savunuyordu. Üçüncü olarak cephe, topluma sunulan yenilikleri engellemek için İslam dinini, son derece etkili bir araç olarak kullanmıştı. Böylece kendisini İslam dininin kurucusu ve Osmanlı geleneğinin sürdürücüsü ilan etmişti. Gerçekte yaptığı ise devletçi-seçkinci cepheye karşı sürekli ayaklanıp ezilmekten başka bir eylem değildi (Kongar,1985:144).

Devletçi-seçkinci cephe ile gelenekçi-liberal cephenin ortak nitelikleri vardı; birinci olarak, her iki cephede tutarlı bir ideolojiden yoksundu. İkinci olarak sağlam bir ekonomik görüşleri yoktu. Üçüncü olarak, her iki cephede kapsadıkları guruplar bakımından tutarlı değildi. Her iki cephe içinde de zaman zaman birbirleriyle çatışan guruplar yer alıyordu. Dördüncü olarak, bu cephelerin ideolojik gelişmeleri ile ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal-ekonomik sınıflara karşı tutumları ve bunlarla ilişkileri tutarlı bir gelişim çizgisine sahip değildi. Beşinci olarak her iki cephede birbirine karşı şiddet kullanma eğilimindeydi (Kongar,1985:144).

Bu çözümlene Osmanlı imparatorluğunun son yıllarını kapsar. Türk siyasal yaşamı büyük ölçüde bu iki cephe arasındaki üst yapısal diyalektik etkileşim çerçevesinde belirlenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte bu cephelerin ikisi de ayrı ayrı toplumun sınıflaşma süreci ile bu cepheler arasındaki etkileşim Türk siyasal yaşamını etkileyen ikinci bir ögedir (Kongar,1985:144). Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, bu cephelerin ikisi de yaşanan değişimler ve dönüşümler çerçevesinde varlığını sürdürmüşlerdir.

Kongar'a göre; Osmanlı'nın halktan ve toplumdaki kopuk olan devlet anlayışı Osmanlıların çöküşüne yol açan iç öğelerden birisidir. İstanbul'u alan Fatih'in devşirme vezir Mahmut paşayı Veziri azam yapması ile, devletin Türk soyluları ile ilişkisi kesiliyor halktan kopuk devşirme bürokrasi dönemi başlıyordu. Devşirme bürokrasi ve onun vurucu gücü olan yeniçeriler, devleti yönetmekle birlikte toplumda hiçbir ekonomik, toplumsal etnik ve benzeri köke sahip değildiler.

Gücünü dinden ve gelenekten alan Osmanlı'nın bu gücünü koruyabilmek için dayandığı dengelerin başında reayaya karşı, ondan kopuk bir merkezi bürokrasiyi kullanmak geliyordu. Servet birikimi siyasal güç demektir ve siyasal güç Osman oğlunun tacını tehlikeye atardı. Bu nedenle, reayanın ticari ve sinayi etkinlikleri hiçbir zaman rakip olamayacak olan Hıristiyanların eline bırakıldı. Bu süreç ise onlar arasındaki ulusçuluk akımlarını hızlandırarak ve dış güçlerin denetimini arttırarak yıkılışa yol açtı (Kongar,1985:22).

Kongar, "devletçi-seçkinci" cephe ile "gelenekçi-liberal" cephe diye ayırdığı her iki grubun tepelerinde yer alan "yöneticiler" ya da "liderler" in, Mills'in "iktidar seçkinleri" dediği insanların içine girdiğini, yani Mills'in "iktidar seçkinleri" dediği

grup içinde yalnızca, “devletçi-seçkinci” cephe içindeki insanların yer almadığını belirtmektedir.

Kongar’a göre, Osmanlı döneminde, “çağdaş sınıflaşma” yani sanayi devriminin gecikmesi dolayısıyla, klasik “toprak ağaları-burjuva sınıfı-işçi sınıfı” çözümlemesi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında geçerli olamamıştır. Bu nedenle, yani, Osmanlı-Türk toplumsal ve ekonomik değişmesinin Batı’dan farklı, çünkü gecikmiş bir süreç olmasından dolayı, ”devletçi-seçkinci” ve “gelenekçi-liberal” diye iki cephe tanımladığını ve bu özgün cephele çerçevesinde çözümleme yapmaya çalıştığını söylemektedir. Türkiye’de iktidarı, zaman zaman “devletçi-seçkincilerin” zaman zaman da “gelenekçi-liberallerin” ele geçirdiği açıkça görülmektedir (Kongar, www.kongar.org, 1998).

Osmanlı geleneğinde merkez-çevre ilişkisi açısından yöneten ve yönetilenlerin aralarında uzlaşmazlık, gerilim ve çatışma Cumhuriyet döneminde de devam etmektedir.

Metin Heper de, Osmanlı siyasal sistemiyle başlayıp Cumhuriyet döneminde de devam eden merkez-çevre, devlet-toplum çatışması üzerinde durmuş, Türkiye Cumhuriyetine Osmanlı’dan aşkın bir devlet, zayıf bir toplumun miras kaldığını ileri sürmüştür. Heper merkez-çevre ilişkisine şu şekilde değinmektedir:

“Osmanlı’da devlet, gücü yettiği ölçüde çevresel kesimlere sivil toplum veya benzer statü atfetmeyi düşünmemiş ve bu kesimlerin devlet hayatında önemli bir rol oynamasına izin vermemiştir. Merkezin mali kaynaklar üzerindeki denetimini büyük ölçüde kaybettiği durumlarda dahi daha önceleri şekillenmiş merkez-çevre ilişkisi temel niteliğini korumuş, devlet toplum kesimlerini kontrol altında tutabilmiştir. İktidar yarışı, merkez ve çevre arasında cereyan etmemiş; o yarış, merkezin çeşitli kanatları arasında

ortaya çıkmış ve belli aralıklarla imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir” (Heper,2006:70-71).

Heper, Osmanlı Türk siyasasında ortaya çıkan merkez-çevre ayrılığının bir kısır döngüye dönüşünü ise şu şekilde açıklar: “Devlet seçkinleri bütünleşme krizine karşı aşırı duyarlı olmuş ve dolayısıyla çevreye karşı hoşgörüsüz davranmış, çoğunlukla zaptu rapt altına alınmış olan çevre de mümkün mertebe her durumda devletin hegemonyasını sorgulamış ve böylece, istemeyerek de olsa, devlet seçkinlerinin bu konudaki önyargılarının perçinlenmesi için uygun bir zeminin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Her iki tarafın siyasi kültürü de böyle bir ortamda şekillenmiş ve giderek bütünleşme ve meşruiyet krizlerini çözümlenmesi daha güç sorunlar haline getirmiştir. İkinci kriz birinciden kaynaklanmıştır” (Heper,2006:42).

Metin Heper, “...otoritenin geleneksel niteliği, katı merkez-kenar karşıtlığı, merkezde liderin ülkenin maliki olarak gözükmesi Osmanlı-Türk bürokratik kurumlaşmasında, özellikle Osmanlı döneminde, belirgin olarak görülmektedir” (Heper,2006:55) diyerek Osmanlı toplum yapısını patrimonyal olarak değerlendirmektedir.

Osmanlı-Türk yönetim biçimini patrimonyalizm olarak değerlendiren Heper, çevrenin merkez tarafından tamamen etkisiz hale getirildiğini söyler; ona göre Osmanlı yöneticileri başlangıçtan beri Türkmen gazilerin tehditi altında kalmışlar, bu gazilerin soyundan gelen eski Osmanlı aristokrasisinin merkez için ölümcül bir tehlike teşkil etmesinden dolayı bunlar sisteme dahil edilmeye çalışılmamış, tam tersine çevreye sürgün edilmişlerdir (Heper,2006:38) Başka bir ifadeyle Müslümanlaştırılmış sadık bedenlerden oluşan devlet teşkilatı Türk aristokrasisini merkezde ve taşrada yönetici sınıf konumundan çıkarmış, eski aristokratların statüleri artık merkez tarafından

belirlenmeye başlamış ve artık merkeze bağımlı olmaya başlamışlardır (Heper,2006:50).

Heper'e göre daha sonraki yıllarda ortaya çıkan, bürokratik merkezi etkileyemeyen, servetlerini merkezi otoritenin zayıflıklarından yararlanarak elde eden yerel eşraf da iktisadi güçlerini merkezi siyasal güce dönüştürme becerisine sahip olamamış ve hiçbir zaman böyle bir amaç da gütmemişlerdir. Dolayısıyla bunlar da merkeze bağlı kalmışlardır (Heper,2006:38).

Osmanlı İmparatorluğu, ilk kurumsallaşma örüntüsünde, mali kaynakları çevreden merkeze kolayca aktaran, başarılı savaşlar yapan iyi örgütlenmiş bir yönetim olarak dikkatleri çekerken zamanla bu örüntü yozlaşmış bunun üzerine bürokratik ve siyasal kurumları iyileştirme çabaları ortaya çıkmış; özellikle 1839-1876 Tanzimat Dönemi'nde yoğunluk kazanmakla birlikte daha sonra da belli aralıklarla devam etmiştir. Cumhuriyet devrinin tek parti döneminde, 1923'ten 1937'ye uzanan yılların büyük bölümünde Başbakan ve 1938-1950 yıllarında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'lü yıllarda, merkezi yönetim önemli ölçüde ıslah edilmiştir (Heper,2006:16-17).

Osmanlı toplumunun patrimonyal bir karaktere sahip olduğunu söyleyen Heper bu karakterin büyük ölçüde Cumhuriyet dönemine tevarüs ettiği görüşündedir ve "Türk kamu bürokrasisinin bürokratik yönetim geleneği, Osmanlı patrimonyal geleneğin devamıdır" demektedir (Heper,2006:58).

"Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de bürokratik seçkinler aşkın devleti, topluluğu birarada tutabilmek için vazgeçilmez görmeye devam ettiler"(Heper,2006:41) ve bunun sonucunda Osmanlı-Türk siyasal kültüründe, devletin siyasal hayatta özerk bir kurum olarak varlığını devam ettirdiği ve devletin baskın rol

oyunmasını kabul edip onaylayan bir geleneğin olduğu görülmektedir (Heper,2006:255).

“Osmanlı- Türk örneğinde, siyasi etkileme gücü olan bir aristokrasinin ve girişimci orta sınıfın gelişmesine izin verilmemiş, din kurumu da denetim altında tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal hayatında temel bölünme, hâkim bir merkez ve bölünmüş, tikelci ve kendi içinde parçalı bir görünüme sahip çevre arasında olmuştur” (Heper,2006:248).

İnalçık ise, Osmanlı toplumunun iki sınıfa ayrıldığını; askeri denen ilk grubun padişahın beratı ile dinsel yetki ya da yürütme yetkisi tanınan kişiler olup; saray memurları, mülki memurlar ve ulemeden oluştuğunu; vergi veren ancak hükümete katılmayan bütün müslüman ve müslüman olmayan uyrukları içine alan ikinci grubun reayayı oluşturduğunu söylemiştir. Osmanlılarda kendi uyruklarını askerilerden uzak tutmak devletin temel kuralıydı. Buna karşın yalnızca sınırlarda fiilen savaşçılık eden düzenli bir medrese eğitiminden geçerek ulema zümresine girenler padişah beratını alarak asker sınıfa üye olabiliyorlardı.

Halil İnalçık, Weber’e dayanarak Osmanlı’nın patrimonyal bir devlet olduğunu ileri sürmüştür; hükümdarın askeri ve yönetsel örgütlenmeyi kendi kişisel aracı haline getirdiğini belirtmiştir. Yönetim, patrimonyal hükümdarın mutlak hakimiyetine dayanır; devlet kademeleri hükümdarın kişisel tercihi doğrultusunda dağıtılırdı; dolayısıyla devlet memurları mutlak manada hükümdara bağlı idiler.

Osmanlı toplumsal yapısı, küçük köylülük, devlet memuru konumundaki tımar sahipleri ve devlet yöneticileri arasında kurulmuş, patrimonyal çıkarların yeniden üretimine yönelik üçlü bir yapı olarak tarif edilir. Toplum ekonomik değil, bütünüyle bir ‘siyasal entite’ olarak algılanır. Siyasal elitleri merkeze alan toplum statü

gruplarından ve topluluklardan oluşur. Üretken sınıfların (köylüler) yarattığı değer ise – aynen kentlerdeki gibi- sürekli tüketilen bir patrimonyal devletin ihtiyaçlarına yöneliktir. Bu gruplar devlete bağımlıdırlar ve devleti desteklemek durumundadırlar.

Patrimonyal Osmanlı sultanı ülkeyi, devleti ve tebayı mülk olarak görmüş, İmparatorluk içinde bütün siyasi ve sosyal imtiyazlar, tasarruf ve mertebeler sultanın onayı ile meşruluk kazanmıştır. Bu yüzden, devlette ve toplumda imtiyaz elde etmek isteyen herkes hükümdara bağlılığını kanıtlamalı ve onun kulu olmalıdır (İnalçık,1998:7-28).

Sadakat ve itaatin Osmanlı rejiminin vazgeçilmez prensibi olduğunu söyleyen İnalçık'a göre: "Osmanlı patrimonyal toplumunda terbiyet, kulluk, intisâb sosyal ilişkilerin temeli olmuş, hem patron hem kul için gerekli bir sosyal bağ oluşturmuştur. Bu patrimonyal prensip, patron-kul ilişkisi, Osmanlı devletinin yapı ve menşesinde görülür. Osmanlı patrimonyal toplumunda intisâb ve patronaj, seçkin sınıfın her bölümünde, statü gruplarında, bürokraside, orduda, hatta ilmiyyede sosyal ilişkilerin ve hiyerarşinin temel prensibi idi" (İnalçık,2003:16).

Ergun Özbudun da Osmanlı-Türk toplumunu açıklarken merkez-çevre kavramını kullanmış, Osmanlı İmparatorluğunda güçlü merkezi yapıya dikkatleri çekmiştir. Özbudun, günün standartlarına göre bir hayli etkin, toplumsal güçlerden büyük ölçüde özerk, Osmanlı politik kültürü içinde son derece önemli bir yer tutan, güçlü ve merkezi bir devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli miraslarından biri olarak görür (Özbudun,2007:186).

Özbudun, Osmanlı-Türk siyasal düşüncesinde ve halkın zihinsel dünyasında devletin çok önemli bir yer tuttuğunu belirtir, zira; "Devlet, üstün bir değer sayılır, sırf devlet olduğu için önemsendir, toplumdan görece özerktir, verasetçi ve paternalist bir rol

oynar” (Özbudun,2007:192). Devletin toplumdan özerk olduğu anlayışının pekişmesi, “müdaheleci bir devletin meşruiyetini kabul eden bir siyasal kültür yaratmıştır” (Özbudun,2007:211-212).

Özbudun “bir yanda askeri sınıf vardı, padişahın dinsel veya icrai yetkiler verdiği askeri ve sivil devlet görevlilerinden, saray erkânından ve ulemâdan oluşuyordu. Öte yanda, yönetilen sınıf reâyâ ise, vergi ödeyen, ama devlet yönetiminde hiçbir rolü bulunmayan bütün Müslüman ve gayrimüslim uyruklardan oluşuyordu” (Özbudun,2007:190) diyerek Osmanlı imparatorluğundaki toplumsal ayrışmanın siyasal bir ölçüte dayandığını belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda, devlet otoritesinin elitlerin elinde toplanarak aşırı merkezileşmesi yanında sivil toplumun zayıflığı da dikkat çekmektedir. Batı’daki gibi devletten bağımsız olarak işlev gören, devlet ile birey arasında tampon rolü oynayan aracı toplumsal yapılar ya görülmüyor ya da çok güçsüz olup, kolayca çözülmüyordu. Ona göre; “siyasal iktidarın küçük ve dağınık olduğu feodal sistemlerin tersine, Osmanlı Devleti gibi bürokratik imparatorluklarda, iktidar küçük olsa da, merkezde yoğunlaşmıştır” (Özbudun,2007:203).

Son olarak görüşlerine değinecek olduğumuz, Türkdoğan’ın düşünceleri ise şöyledir: Selçuklu ve Osmanlı’dan beri uygulanan patrimonyal yönetim biçimi, milliyet duygusunu devreden çıkararak “Türklük” olgusunu arka plana itmiştir. Hanedan-i Osmani yönetimi Ermeni, Rum, Yahudi, Slav, Hırvat, Arnavut kökenli gruplara vererek kendi öz halkını toprağa bağlı bir halk tabakası (reaya) konumuna getirmiştir. Böylece “Türklük” merkezden uzaklaştırılarak, çevreye itilip dışlanmıştır (Türkdoğan,2002/b:43-44).

Türkdoğan da, Gökalp'in yaklaşımında olduğu gibi aydın ve halk olmak üzere ikili bir toplum yapısı ortaya koymaktadır. Türkdoğan'a göre, Bir yanda Selçuklulardan başlayarak Osmanlı ile beraber merkezde yönetimi elinde bulunduran Devşirme kökenli askeri ve sivil yöneticiler, diğer yanda çevreye itilen halk bulunmaktadır. "Hanedan" olgusuna dayalı bir devlet felsefesinin bir gereği olarak ikili bir toplum yapısı oluşmuş, bu yapıda Türk soylular toprağa bağlı reaya durumuna gelmişlerdir (Türkdoğan,2002/a:37).

Osmanlı'dan beri reaya yani halk kitlesi itilmiş kakılmış, kendi kaderine terk edilmiş; buna karşın Enderun yönetimi ve askeriye devletin kaderinde stratejik bir tabaka olmuştur. "Osmanlıda kurumlaşan ve kökleşen devşirme veya Enderun sistemi, aslında militarist kadro ile bürokrasinin Türk olmayan unsurlara devri anlamını taşıyordu" (Türkdoğan,2002/a:103)

Üst tabakada yönetenler (Enderun), alt tabakada yönetilenler (Reaya) olmak üzere ortaya çıkan ikili toplum yapısı Osmanlı sisteminin temel özelliğini yansıtmaktaydı. Bu ikili toplum yapısı yalnızca Osmanlı toplumunun özelliği olarak kalmayıp günümüz toplum yapısını da etkilemiştir. Bu durumu Türkdoğan şöyle ifade eder: "Selçuklu geleneği ve Osmanlı sürekliliği giderek Türk toplum yapısında Shils'in merkez-çevre adını verdiği bir bölünmeye gidecektir. Merkez, kendini Oğuz ve Sünni kabul edecek, çevreyi yani kendi halkını da Türkmen telakki ederek dışlayacaktır. Bu durum, tarihsel perspektifte Oğuz-Türkmen ikiliğini ortaya çıkaracak ve ikili toplum yapısını Türk kültürüne mal edecektir" (Türkdoğan,2002/a:13).

Türkdoğan'a göre Osmanlı'nın ülkenin kaderini "Devşirme" zihniyetine emanet ettiği model, tarihsel süreçte kurumlaşarak meyvalarını vermiştir (Türkdoğan,2002/a:121). Başka bir ifadeyle "bu tür ikili bir örgütlenme biçimi, toplum

düzenine yansiyacak olan birliktelik şuurunda derin yarılmalara yol açacaktır” (Türkdoğan 2002/a:106). Osmanlı kendine özgü devşirme modelini uygulayarak milli kimliğin dokusunu kozmopolitleştirmiş, (Türkdoğan,2002/a:111) Türk toplumunun kader çizgisini belirlemiştir.

Türkdoğan’a göre merkez-çevre ayrılığı hem geçmişte hem de günümüzde toplumsal çatışmalara, uzlaşmazlıklara, problemlere yol açmaktadır. Osmanlı dönemindeki Celali isyanları, günümüzde de gecekondü problemi, zenginlik yoksulluk kültürü, aydın-halk ayrılığı hep bu tarihsel yapının olumsuz sonuçlarıdır. Büyük Selçuklulardan itibaren görülmeye başlanan ikili toplum yapısı Osmanlı İmparatorluğunda daha da sert bir şekilde devam etmiştir. Bu ikili toplum yapısı içerisinde sık sık çevrenin merkeze olan başkaldırıları, ayaklanmaları ile karşılaşmaktadır.

Türkdoğan, 1595’deki Celali ve Karayazıcı ayaklanmaları, III. Selim dönemindeki Dağlı hareketlerinin üzerinde hem devletin iktisadi, sosyal ve askeri bozukluklarının hem devletin patrimonyal devşirme biçiminin etkisi olduğunu belirtmektedir. Çevrenin merkeze yönelik tipik bir Türkmen başkaldırısı Kalenderoğlu ayaklanması, ayrıca Babai ayaklanması da yine bir Türkmen ayaklanmasıdır. Yine Simavna kadısı Bedreddin hareketlerinde de merkez-çevre gerginliklerini görmek mümkündür (Türkdoğan,2002/a:321-323).

Türkdoğan, belirleyici kimliğinde merkez-çevre ilişkileri olan Celali hareketlerini şu şekilde tanımlar: “Devletin merkez-çevre ilişkilerinin millet-devlet biçiminde güçlü bir kimliği yansıtmaması, sürekli çevrede küskünler, dışlanmışlar zümresini meydana getirmiştir. Bunlar toplum dokusunun gevşediği veya esnek bulunduğu her bunalımlı zamanda çevreden merkeze yüklenme fırsatını bulmak

suretiyle büyük gailelerin devletin başına açılmasına sebep olacaktır” (Türkdoğan,2002/a:344).

Türkdoğan, Alevi-Sünni türü farklılaşmaların temelinde de merkez-çevre gerginliklerinin etkisinin unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. “Celali adı altında belirlenebilecek olan bu olaylar, aslında ‘merkez’- ‘çevre’ diye ifade edilmekte olan Oğuz-Türkmen çatışmasıdır. Bu Celali tipi ayaklanmalarda ideolojik tema ağırlıklı bir yer işgal eder. Ancak bunların tümü, çevre ile merkez arasındaki Sünni-Alevi kutuplaşmasının ana eksenini oluşturur” (Türkdoğan,2004:43).

Türkdoğan’a göre günümüzde karşılaştığımız bir çok gerginliğin temelinde de sosyal yapı ve kültürel değerlerdeki farklılaşmalar rol oynamaktadır. Örneğin, gecekondü problemi Türkdoğan’a göre merkez-çevre gerginliği ve bunun yarattığı ikili toplum tipinin neden olduğu problemlerden birisidir. Türkdoğan’a göre 1960’lardan itibaren kırsal yörelerden kent merkezlerine yönelik yoğunlaşarak artan göçler, merkez-çevre ayrılığının yarattığı toplum tipinin bir sonucu idi.

Türkdoğan gecekondü gerçeğinin merkez-çevre paradigmasıyla bağıını şöyle kurar: “Osmanlı bir yanda öz halkını, hem kendi devşirme unsurlarının vergilerini ödemekle yükümlü kılmakta, hem de sosyal hareketlilik (mobilizasyon) yolunu tıkamak suretiyle adeta bir toplumsal kast oluşturmuştur. Gecekondulaşma, Cumhuriyet sonrası bu kast tabakasının büyük kent marjinal yörelerindeki yığılmaları ve tarihsel kast olgusunun sürekliliğinin sağlanması olarak karşımıza çıkmasıdır” (Türkdoğan,1996:6).

Türkdoğan’a göre, halk kültürünün kaynağı köy ve kasabalar olmasına karşın şehirler böyle bir orjinaliteden uzak, zevklerde bayağılaşma, yaratıcılığı ve mistik düşünme zihniyetini kaybetmiş topluluklar olarak bilinirler. Gecekondular ise bu iki

önemli oluşumun dışlileri arasına sıkışmış kayıplarımız olarak değerlendirilebilirler (Türkdoğan,1996:6).

Gecekondulaşma olgusunun toplumsal bir trajedi olduğunu belirten Türkdoğan zenginlik ve yoksulluk kültürünün gecekondulaşma ile bağını şöyle kurar: “Binyıldan beri yoksul, eğitimsiz, işsiz ve güçsüz bırakılmış bu insanlar, ülke genelinde bir şeylerin iyi gitmediğini gösteren kanıtlar değil midir? Toplumun gidişi hususunda irade beyanında bulunamayan, adeta bir parya tabakası olarak dışlanmış bu insanlar, ‘Yoksulluk Kültürü’nü meydana getirirken; ‘yaratıcı azınlık’ ‘Zenginlik Kültürü’nü oluşturuyordu” (Türkdoğan,2004:50).

Orhan Türkdoğan Türk toplumsal yapısını incelediği araştırmalarında Osmanlı toplum yapısının incelenmesi konusunda şöyle der: “Osmanlı gerçeğine sosyal ilişkiler sistemi kadar antropolojik değerlerle yüklü bir bakış açısı ve oryantasyonu ile yaklaşımı uygun bulmaktayız. Tarihte süreklilik (contuinité) ilkesine inanıyoruz. Bu yüzden, Osmanlı’nın tarihimizin, uygarlığımızın ve kültürümüzün kilometre taşlarından birini, belki de en önemlisini oluşturduğu kanısındayız” (Türkdoğan,2002/a:94).

5.SONUÇ

Bireyler arasındaki eşitsizlikler ve dolayısıyla da tabakalaşma yapıları, toplumların hayatında her zaman var olmuş gerçeklerdir. Zenginlik, güç ve prestij gibi unsurlar insanların hiyerarşik olarak derecelenmelerine ve toplumsal tabakalaşmaya neden olmaktadır. Zengin, güçlü ve prestijli insanlar üst tabakada ve fakir, güçsüz ve prestiji olmayanlar ise alt tabaka içinde yer alırlar. Üst tabakadakiler siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan ayrıcalıklı konumdadırlar. Bu tabakalaşma, tarihin değişik dönemlerinde kast, zümre, sınıf gibi değişik isimler almıştır.

Sanayileşme ile beraber; tarım toplumlarının tabakalaşma biçimleri olan kölelik sistemi, kast ve zümrelerin yerini sınıflar almıştır. Kastlar ve zümreler türel eşitsizliklerin olduğu, toplumsal hareketliliğe izin vermeyen kapalı yapılar iken, sosyal sınıfların sınırları çok katı değildir ve sınıflar arasında geçişler yaşanmaktadır.

Demokratikleşme ile birlikte, toplumlarda çoğulcu bir yapı oluşmuş, yönetilenler yönetim üzerinde ve alınacak kararların belirlenmesi konusunda etkili olmaya başlamışlardır. Demokrasinin tam anlamıyla uygulandığı toplumlarda, sınıfsal farklılaşmalar azalmıştır ve toplumsal hareketlilik eskisinden çok daha fazla yaşanmaktadır.

İnsanların toplu halde yaşamalarının bir sonucu olan siyasetin temelinde farklılaşma olgusu bulunmaktadır. İnsanlar yaratılışları, sosyo-ekonomik durumları gibi nedenlerle değişik düşüncelere ve farklı çıkarlara sahiptirler. İşte siyasetin temelinde de, insanların ve insanların oluşturdukları örgütlerin ve toplumların aralarındaki bu ve buna benzer farklılıklardan doğan çıkar çatışmaları bulunmaktadır. Bu anlamdaki çıkar çatışmalarının konusu, toplumun yarattığı maddi ve manevi değerlerin paylaşılması olup, amacı ise siyasi iktidarın ele geçirilmesidir.

İnsanların bütün farklılıklardan arınarak veya arındırılarak mutlak anlamda eşit kılındığı insanlık tarihi boyunca görülmemiştir ve bundan sonra böyle bir şeyin olması da imkansızdır. Siyasetin bütün insan toplumlarında ortak bir olgu olduğunun en iyi göstergesi, her toplumda ortaklaşa alınması gereken kararlar bulunması ve toplumların şöyle veya böyle ama mutlaka yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmasıdır.

Siyasetin en temel esprisinin yukarıda yöneten bir azınlık, aşağıda bir yönetilen çoğunluk denklemi üzerine oturduğu göz önüne alınırse seçkinler denen yönetici azınlığa giden bu yolda söz konusu edilen tabakalaşmanın önemi anlaşılmış olur.

Sosyal sınıf nedir, sınıf kavramı hangi ölçülere göre belirlenir, sınıf kavramı ile iktidar kavramı arasında nasıl bir bağlantı vardır, sosyal sınıfların siyasal iktidarın kuruluşundaki ve paylaşılmasındaki rolleri nedir. Bu sorunlar, çağdaş sosyoloji ve politika bilimlerinde ön planda yer tutan son derece önemli sorunlardır ve bunlara verilen cevaplarda, görüş açılarına ve kullanılan tahlil metodlarına göre farklılık göstermektedir.

İktidar ya da toplumsal ve siyasi güç konusunda bu güne değin ortaya konulmuş düşüncelerin bir değerlendirilmesi yapıldığında bu alandaki temel yaklaşımlardan biri olan elit teorisi üzerinde durulması gerekmiştir. Elit teorisyenleri politika sürecini toplumda yönetenler ve yönetilenler arasındaki ayrıma dayandırmaktadırlar. Onlara göre; en basitinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda karar alan, emir veren, bu karar ve emirleri yürüten ve toplumu yöneten daima küçük bir azınlık (elitler) olmuştur.

“Elit Teorisi”ni klasik ve çağdaş seçkinci kuramlar olarak ikiye ayırarak incelediğimizde, “Klasik” elit teorilerinin ortaya koydukları tez kısaca şudur: Temelde toplumda bir eşitsizlik vardır ve buna göre, hiçbir toplumda siyasi iktidar insanlara eşit bir şekilde dağıtılmaz. Bazı kesimler diğerlerine oranla iktidara daha fazla sahiptirler.

Tarihin bütün dönemlerinde, bütün toplumlarda çoğunluk daima bir azınlık tarafından yönetilmiştir. Elit olarak adlandırılan yöneten azlar, gücü ellerinde tutarlar ve önemli kararları da onlar verirler. Özellikle modern toplumlarda, elitliğin belirli sosyal grupların tekelinde olmadığını ifade etmek için “seçkin dolaşımı” kavramını kullanmışlardır. Onlara göre, rekabetin ve yarışmanın olduğu kapitalist toplumlarda, katı sınırları olan sınıflar ortadan kalkmıştır.

Çağdaş seçkin kuramlar ise seçkinlerin doğal üstünlükleri düşüncesinin terk edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yönetici azınlığın varlığı bir gerçektir, ancak onların yönetilenlere karşı sorumlu olmaları ve gerektiğinde görevden uzaklaştırılabilmeleri gerekmektedir ve bu demokrasi ile çelişmemektedir.

Çağdaş seçkin kuramcı olan Mills, siyasi liderlerin, şirketlerin üst seviyeli yöneticilerinin ve askeri liderlerin içinde bulunduğu bir elit grubun (İktidar Seçkinleri) Amerika’ya hakim olduğunu, büyük kitlelerin kaderlerini tayin eden hayati kararların bu küçük azınlıkça alındığını iddia etmiştir.

Mills’in, bu Amerika’ya has gibi görünen iktidar çözümlemesini Türkiye açısından değerlendirdiğimizde önemli bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin iç ve dış politikasına yönelik kararların alınmasında, Türk Silahlı Kuvvetleri(askeri bürokrasi), büyük sermayedarlar (burjuvazi) ve bürokratik seçkinlerin (sivil bürokrasi) önemli rol oynadığı görülmektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca her zaman belirleyici olma durumlarını korumuş olan bu üç kesim, siyasal yapıyı da kendi statülerini ve sınıfsal çıkarlarını korumaya dönük bir şekilde inşa etmişlerdir.

Türkiye bütün modern içeriğine rağmen, toplumuyla, siyasi kültürüyle, iktisadi politikasıyla, geleneğiyle hala Osmanlı’nın izlerini taşımakta, bu nedenle de henüz çağdaş ya da demokratik olamamakta, yetkeci niteliklerinden kurtulamamaktadır.

Osmanlı toplumsal yapısı incelendiğinde iki temel sosyal tabaka dikkat çeker: Yönetilenler ve yönetenler. Bunlar da kendi arasında ayrılırlardı. Yönetenler; saray çevresi, kalemiye(bürokrasi), seyfiye(askerler) ve ilmiye olarak ayrışırken; yönetilenler tüccarlar, sanat erbabı ve köylüler olarak ayrılırdı.

Türkiye’de de Osmanlıdaki gibi yöneten ve yönetilen ayrımı devam etmektedir. Şerif Mardin’in 1972’de yazdığı bir makalede dile getirdiği merkez-çevre paradigması Türkiye siyasetini anlamak için anahtar bir kavram niteliği taşımaktadır.

Buna göre, Osmanlı toplumsal yapısı, merkezde sarayın ve padişahın, çevrede ise yerel güçlerin, tarikatların ve köylülerin bulunduğu ve birbirine yabancılaştığı bir görünüm arz etmekteydi. Osmanlı-Türk modernleşmesi de pozitivist, jakoben ve elitist bir grup tarafından gerçekleştirilmiş, eşraf, halk ve din adamlarından oluşan çevre ise bu modernleşme sürecinin karşı cephesini oluşturmuştu.

Aynı terimleri kullanmamakla beraber, Emre Kongar’ın Devletçi-Seçkincilerle, Gelenekçi-Liberaller arasında, İdris Küçükömer’in İslamcı-Doğucu cephe ile Batıcı-Laik cephe arasında gözlemledikleri ayrışma, aynı mantığa dayanmaktadır. Bütün bu analizlerde, merkez ve çevre terimleri siyasî ve kültürel anlamda kullanılmıştır. Burada merkezden kast edilen Tanzimattan beri Osmanlı-Türk siyasal sisteminde büyük ağırlığı olan modernleştirici asker ve sivil bürokrasi, diğer bir deyimle devlet elitleridir. Merkezin siyasal felsefesinin ana unsurları, modernleşme ideali, milliyetçilik, laiklik, merkeziyetçilik ve vesayetçi bir reform anlayışıdır. Çevre ise bu yönetici elitin dışında bulunan, geleneksel değerlerine bağlı, dolayısıyla İslami hassasiyetleri daha güçlü, devletin kendi günlük yaşantısına mümkün olduğu kadar az müdahale etmesini isteyen geniş halk kitlelerinden oluşmaktadır.

Tepeden inmece bir modernleşme tarzına sahip zihniyet, Türkiye'yi modernleştirmeye, daha doğru bir ifadeyle biçimlendirmeye çalışıyordu. Merkezin yıllarca çevreyi baskılamış olması batılı anlamda bir sivil toplumun Türkiye'de ortaya çıkmasını engellemiştir. Buna göre Türkiye'de modernleşme ittihatçılıktan kemalizme uzanan bir çizgi tarafından devlet eliyle gerçekleştirilmiş, burjuvazi devlet eliyle yaratılmıştı ve devlet adeta kendi için bir aygıt olma niteliği ve bürokrasi de –özellikle ordu- kendi için bir sınıf karakteri taşımaktaydı, dolayısıyla Türkiye siyasi rejimini tanımlamak için en uygun kavramlardan biri askeri vesayet rejimiydi.

Ancak bu modernleşme tarzı, toplumsal gerçeklikle olan uyumsuzluğu dolayısıyla meşruiyet krizi içine girmekte ve toplumun geniş kesimlerinde bir tepkiselliğe yol açmaktaydı. Toplum devlet ve siyasi elit karşısında nesne konumundan özne konumuna geçiş için mücadele ediyordu. Merkezileşmiş erk toplumun içinden çıkan bu aktiflik karşısında geri adım atmak zorunda kalarak, toplumsal taleplere alan açmak zorunda kalmıştır. Bu talep ise, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve iktisadi alanda yapısal bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur.

Çok partili sisteme fiilen geçildiği 1950 yılı Türkiye'nin değişim veya dönüşümü açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Çok-partili siyasi hayata geçişle birlikte çevrenin değerlerini ve tepkilerini temsil eden DP, merkezin partisi ya da devlet partisi olarak algılanan CHP'ye karşı kolay seçim zaferleri sağlamıştır (1950,1954,1957). 1950'li yıllarla birlikte bir taraftan çok partili sistemle parlamento ilk defa özerk bir nitelik kazanırken, kentleşme ile birlikte toplumsal hareketlilik hızlanmış, tarımın makineleşmesi ve devlet ile özel sermayenin ithal ikameci bir kalkınma modeli benimsemesi ve görecede olsa serbest piyasaya doğru yol alınması gibi faktörler Türkiye'nin yapısal dönüşümüne ortam hazırlamıştır. Ancak, Türkiye'nin değişim ve

dönüşümü açısından bir diğer milat olarak kabul edilebilecek tarih ise 1980'li yıllardır. Özellikle 1980 sonrası dönemde dünyada meydana gelen değişim dalgası Türkiye'yi de doğrudan etkileyerek Türkiye'nin toplumsal yapısını değiştirmiştir.

1980'ler boyunca devlet seçkinlerinin bileşiminde köklü değişiklikler meydana geldi. Genel eğitim imkânlarının artması ve ekonomik gelişmişlik Anadolu'nun kırsal kesimlerden birçok kişinin seçkinlerin içine girmesine yol açıyordu. Osmanlı son dönemi ve erken cumhuriyet döneminin seçkinleri güçlerini kaybederek yerlerini yeni seçkinlere bırakıyorlardı. Daha önceki elitler devlet ile organik bir bağ oluşturmuşken şimdiki seçkinler daha çok toplumun geniş bir kesimiyle organik bir bağ içerisindeydiler.

Siyasal islamın yükselişine ve muhafazakâr aydınların gelişimine paralel bir şekilde; ittihatçılıktan kemalizme uzanan halkına yabancılaşmış, onun değerleriyle bir türlü uzlaşamayan, pozitivist devlet elitleri ile onun karşısında yer alan yerli ve halkın değerlerinin temsilcisi milliyetçi muhafazakar blok, Türkiye tarihinin iki karşı kutbu olarak belirlenmiş oldu.

İçeriğinde değişimler olmakla birlikte, 1950'lerin ve 1960'ların hâkim paradigması olan merkez-çevre bölünmesi, anlamını hâlâ korumaktadır. AK Parti bir sınıf partisi olmaktan ziyade, kırsal ve kentsel bölgelerden, yükselen muhafazakâr burjuvazi ile büyük kentlerin yoksul kesimlerinden oy alan tipik bir "herkesi kucaklayan" partidir. Ayrıca, AK Parti'yi destekleyen bütün bu farklı kesimlerin, merkezî bürokratik elitler tarafından dışlanmış olmak gibi çevresel bir tepkiyi paylaştıkları düşünülebilir. Bu itibarla AK Parti'nin hâlâ bir çevre partisi niteliğini taşıdığını, CHP'nin ise son yıllarda merkezin değerleriyle çok daha sıkı şekilde bütünleştiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Acar, M. ve Ö. Demir, (1992), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Afacan, H.H. (2001), *Toplum Bilimi*, Konya.
- Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çeviren:Yavuz Alagon), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Akdağ, M. (1974), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi II*, CemYayıncılık, İstanbul.
- Akın, F. (2004), "Türkiye'de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri (1946-1947)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akın, İ. (1993), *Kamu Hukuku*, 6. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Akşin, S. (1977), "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, Sayı 2.
- Akyüz, H. (1991), *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Altan, C. "Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)", (www.e-sosder.com), 01.09.2005.
- Armağan, İ. (1983), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Arslan, A. (2003a), "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 115-135.
- Arslan, A. "Modern Türk Askeri Elitlerinin Oluşumu ve Ordu, Din, İdeoloji ve Siyaset İlişkisi" stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz Dergisi, (http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003/makale_06.html), sayı 9, Ekim 2003(b).

- Arslan, A. (2004a), “Temel Sorunları Ve Açılımları İle Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci Ve Orta Sınıflar”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 126-143.
- Arslan, A. “Türk Siyasi Elitleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, (www.insanbilimleri.com/en), 7 Kasım 2004(b).
- Arslantürk, Z. ve M. T. Amman (2000), *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. (2006), *Siyasetin Sosyolojisi Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, M. (2005), *Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, Birinci Cilt, Umay Yayınları, İzmir.
- Bahar, H.İ. “Toplumsal Tabakalaşma”, (<http://www.usakgundem.com/makale/53/toplumsal-tabakala%C5%9Fma.html>), 23 Eylül 2009.
- Barkan, Ö. L. (1994), “Tımar”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s:286-333, İstanbul.
- Başkaya, F. (1991), *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Doz Yayınları, İstanbul.
- Bayramoğlu, A. (2001), *28 Subat: Bir Müdahalenin Güncesi*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Bektaş, A. (1995), “Tarihsel Süreç İçinde CHP'de Örgüt Yapısının Nitelikleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 141-Eylül, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bilgiseven, A. K. (1986), *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Bora, T. (2002), “2002=1950, 1983, 1995: 2002 Seçimi ve Siyasi Güzergah Problemi”, *Birikim Dergisi*, Kasım-Aralık, s:29-35.
- Boratav, K. (1995), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, 2. Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Bostancı, N. (2002), “ Seçimler ve Ak Parti”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:70, s:19-23, Ankara.
- Bottomore, T. B. (1987), *Siyaset Sosyolojisi*, (Çeviren: Erol Mutlu), Teori Yayınları, Ankara.
- Bottomore, T. B. (1990), *Seçkinler ve Toplum*, (Çeviren:Erol Mutlu), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Bozdağ, M. “Refah Partisinin Yapısı ve Refah-Yol Hükümeti Döneminde Ortaya Çıkan Yapısal Değişiklikler”, (<http://www.yetenek.com/makaleler/mrpninyapisi.htm>), 22.01.2005.
- Buğra, A. (2007), *Devlet ve İşadamları*, (Çeviren: Fikret Adaman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bulaç, A., “Sınıf ve Siyaset”, (<http://www.zaman.com.tr>), 24 Mayıs 2006.
- Cangızbay,K.“Osmanlı-Cumhuriyet Devamlılığı Üzerine”, (http://yezdinser.blogcu.com/turkiyenin-toplumsal-yapisi-1_2620412.html).
- Cem, İ. (2002), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, S. (1995), *Türkiye’de Politika*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Çaha, Ö. (1996), “Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği”, *Yeni Türkiye*, Mayıs, s:205-247.
- Çaha, Ö. (2000), *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çam, E. (2002), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, Genişletilmiş Sekizinci Basım, İstanbul.
- Çavdar, T. (1995), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çaylak, A. (1998), *Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen*, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

- Çetin, H. (2005), “İktidar ve Meşruiyet”, *Siyaset* içinde, (Editör: Mümtaz'er Türköne), Lotus Yayınları, Ankara.
- Çevik, D. S. (1993), “Tabakalasma ve Eğitim”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çukurçayır, M.A. (2000), *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Daver, B. (1993), *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Demirel, S. (1973), *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Doğu Matbaası, Ankara.
- DİE, (1999), Milletvekili Genel Seçim Sonuçları-Cilt I, Ankara.
- Doğan, İ. (2000), *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, 3. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, İ. (2001), *Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Yeni Türkiye Yayınları, Toplum Serisi: 1, Ankara.
- Dolunay, E. (1997), “Max Weber Sosyolojisi Üzerine Bir Çalışma”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Dönmezer, S. (1990), *Sosyoloji*, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul.
- Dursun, D. (2002), *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Duverger, M. (2002), *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev: Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Eke, B. (1980), “Yaşama Tarzı İle Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki”, *İÜ İktisat Fakültesi Sosyoloji Enstitüsü Dergisi*, 1980 Yılı Sosyoloji Konferansları, c.18, Cavit Orhan Tütengil'e Armağan, Fakülteler Matbaası, s:93-114, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2001), *Anayasal Demokrasi*, Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ergil, Doğu. (1984), *Toplum ve İnsan*, Turhan Kitapevi, Ankara.

- Erkal, M. (2000), *Sosyoloji*, 11. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- Erüreten, B. M. (1996), *Cumhuriyet Döneminde Sınıflaşma Süreci ve Halkçı Sol*, Yavuzlar Matbaası, Bursa.
- Faroqhi, S. (2004), “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, (Çev: Ayşe Berktaş), (Editörler: Halil İnalçık-Donald Quataert), Cilt:2, s:601-650, Eren Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2000), *Sosyoloji*, (Çev: Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Gökalp, Y. “Siyaset Sosyolojisi Açısından İktidar”, (<http://www.bozkurt.gen.tr/index.php?id=53>), 27 Mart 2009.
- Gökalp, Z. (1966), *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Gökberk, M. (1990), *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gökçe, B. (2004), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Gökmen, Y. (1992), *Özal Sendromu*, Verso Yayıncılık, Ankara.
- Gözübüyük, A.Ş. (1989), *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Gülalp, H. (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hassan, Ü. (2000), “Osmanlılık Öncesinde Türklerin Kültür Kökenine Bir Bakış”, *Osmanlı Devletine Kadar Türkler içinde*, Cem Yayınları, İstanbul.
- Heper, M. (2006), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- İnalçık, H. (1998), “Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar”, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, (Editörler: Ali Yaşar Sarıbay, Fuat Keyman), Vadi Yayınları, Ankara.

- İnalçık, H. (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300–1600)*, (Çeviren: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İlgen, A. “Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü Ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri”, (<http://www.Academical.Org>).
- İnsel, A. (1996), *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*, (Çeviren: Ayşegül Sönmezsoy), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İnsel, A. (2002), “Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakârlık”, *Birikim Dergisi*, Kasım-Aralık, s:21-28.
- İnsel, A. (2004), *Neo-liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, S. (2002), *Sosyolojiye Giriş*, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Kapani, M. (2001), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karakaya, B. (2006), “ Sosyal Tabakalaşma Kuramlarının Türkiye’deki Sosyo-Ekonomik Statü Bölümlendirme Çalışmalarıyla Etkileşimi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kemerlioğlu, E. (1996), *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitapevleri, İzmir.
- Keser, İ. (1993), *Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Keyder, Ç. (2003), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, M. “Serbest zaman ve Sosyal Tabakalaşma”, (http://www.sosyologum.com/esder_makale-34-1-6), 14 Şubat 2009.
- Kılıçbay, M.A. (2000), *Doğunun Devleti Batının Cumhuriyeti*, İmge Yayınları, Ankara.
- Kışlalı, A.T. (1994), *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kıslalı, A. “SiyasalSistemler”, (http://www.1001kitap.com/Guncel/Ahmet_Taner_Kislali/siyasal_sistemler/index.Html), 29.05.2004.
- Kıvılcımlı, H. (1996), *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, Diyalektik Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (1995), “Siyasal Tarih 1920-1950”, *Çağdaş Türkiye (1908-1980) içinde* , Cem Yayınevi, Ankara.
- Kongar, E. (1985), *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, Cilt I, 5. Basım, İstanbul.
- Kongar, E. “Varlık Dergisi İçin, 21. Yüzyılda Türkiye Konusunda Sayın Süreyya Evren'in Sorularına Yanıtlar”, (http://www.kongar.org/21yy_se.php), 16 Eylül 1998.
- Kongar, E. (2000), *21. Yüzyılda Türkiye-2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kuran, T. (2000), “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerine İslami Etkiler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı II, Mart-Nisan Dönemi, Sayı:62.
- Kunt, M. (1999), “Devlet, Padişah Kapısı ve Şehzade Kapıları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, 6. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Küçükömer, İ. (1994), *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2002), *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1988), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş. (2007), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler*, (Der:Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev:Osman Akınhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mengi, A. “Platonun Devletinde Toplumsal Sınıflar Ve Konumları”, (<http://www.ilimler.org>).
- Mumcu, A. (1985), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Egemenlik Kavramı ve Gelişmesi*, TBMM Yayınları, Ankara.
- Oktay, C. (1998), *Siyaset Yazıları*, Der Yayınları, İstanbul.
- Orçan, M. (2004), *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayınevi, Ankara.
- Ortaylı, İ. (1999), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (1975), *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (1977),“1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”, Bülent Nuri Esen'e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. “Türkiye Siyasetindeki bölünme Çizgisi”, (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=577043>), 17 Ağustos 2007.
- Özbudun, E. (2007), “Ortadoğu'da Süregiden Osmanlı Mirası ve Devlet Geleneği”, *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* içinde, (Der: L. Carl Brown), (Çev: Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, A. (2007), “Yeni Sınıf”, (<http://www.haber10.com/makale/803/>), 2007.
- Özdemir, H. (1995), *Siyasal Tarih(1960-1980)-Türkiye Tarihi*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özkalp, E. (2001), *Davranış Bilimlerine Giriş*. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

- Özman, A. ve C. Simten (2000), “1990’larda Türkiye’de Sağ ve Sol Siyasetin Öncüleri”, *Birikim Dergisi*, Sayı:139.
- Öztekin, A. (1993), *Siyaset Bilimine Giriş*, Yeni Malatya Ofset Tesisleri, Malatya.
- Özüerman, T. (1989), “Çok Partili Dönemde Türk Siyasi Hayatına Etki Eden Siyasal Hukuk Faktörleri”, Doktora Tezi, İzmir.
- Pareto, V. (2005), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü-Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*, (Çev:Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Parla, T. (1993), *Türkiye’nin Siyasal Rejimi (1980-89)*, İletişim Yayınları, 3. Baskı İstanbul.
- Parlar, S. (1997) *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, Bibliotek Yayınları, İstanbul.
- Platon, (1993), *Devlet*, (Çev:Sabahattin Eyüboğlu ve M.Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Runciman, W. G. (1986), *Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı*, (Çeviren:Erol Mutlu), Teori Yayınları, Ankara.
- Sarıbay, A.Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A.Y. (2001), *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Saybaşılı, K. (1992), *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Sencer, M. (1971), *Türkiye’de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri*, Geçiş Yayınları, İstanbul.
- Sencer, M. (1974), *Sosyal Sınıflar (Kriter ve Göstergeler)*, Gözlem Yayınevi, İstanbul.
- Sezal, İ. (2003), *Sosyolojiye Giriş*, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Shaw, S. J. ve E.K. Shaw (1983), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev:Mehmet Harmancı), II. Cilt, E Yayınevi, İstanbul.

- Suher, H. K. (2003), *Sosyo-Ekonomik Statü Ölçüm Uygulamaları ve Türkiye için Model Önerisi*, Anadolu Üniversitesi.
- Şaylan, G. (2003), *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitapevi Yayınları.
- Şener, S. (1986), *Osmanlıda Siyasi Çözülme*, İnkılab Yayınları, İstanbul.
- Şengönül, T. “Sosyal Sınıf Kökeni, Eğitimsel Kazanım ve Dikey Sosyal Hareketlilik İlişkisi”, (<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/tsengonul.pdf>), 2 Haziran 2008.
- Tatlıldil, E. (1993), *Toplum Eğitim ve Öğretmen - Öğretmen Adayları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 71, İzmir.
- Tekeli, İ. (1982), *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tekin, F. H. (1965), *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi*, Elif Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Ü. (2004), *AK Parti’nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği*, Orient Yayınevi, Ankara.
- Tezcan, M. (1997), *Eğitim Sosyolojisi*, Feryal Matbaası, Ankara.
- Teziç, E. (1991), *Anayasa Hukuku*, Beta Basın Yayın Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul.
- Tokgöz, Z. G. (1999), *Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler*, Günce Yayıncılık, I. Baskı, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1952), *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- Tunçkanat, H. (1996), *27 Mayıs 1960 Devrimi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Turan, A. E. (2004), *Türkiye’de Seçmen Davranışı - Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (1986), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul.

- Turgut, N. (1986), *Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Turhan, M. (1991), *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1996), “Şehirleşme Üzerine”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Eylül, sayı:117, s:5-6, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2002a), *Türk Toplum Yapısı/Osmanlı'dan Günümüze*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2002b), “Yakın Tarihimizde Kültürel Milliyetçilik”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Mayıs, sayı:185, s:43-50, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2003), *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2004), “Türk Toplumunda Aydın Sınıf ve Tarihsel Rolü”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Temmuz, Sayı:211, s:43-50, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2006), *Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türköne, M. (2005), *Siyaset*, (Editör), Lotus Yayınevi, Ankara.
- TÜSİAD (2001), *Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması-Cilt II*, İstanbul.
- Uras, M. (2002), “Eğitimin Toplumsal Temelleri”, *Eğitim Üzerine* içinde, (Ed:Erdal Toprakçı), Ütopya Yayınevi, ss:187-240, Ankara.
- Uzunçarşılı İ. H. (1989), *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara.
- Ünal, M.A. (1997), *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen, Isparta.
- Ünsal, H. ve H. Topuz (1984), *Cumhuriyetin Beş Dönemeci*, Sergi Yayınevi, İzmir.
- Weber, M. (1993), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev:Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, A. (1991), *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Aydoğdu Ofset, Ankara.

Yayla, A. (2002), *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yücekök, A. (1984), *Türk Devrim Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Yücekök, A. (1987), *Siyasetin Toplumsal Tabanı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Zürcher, E. J. (1995), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Gen Bilim Editör, “Toplum ve Siyaset”, (http://www.genbilim.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1767), 27 Kasım 2007.

“Osmanlı Devletinde Batılı Anlamda Sosyal Tabakalaşmadan ve Sosyal Sınıflardan Söz Edilebilir Mi”, (http://www.akademiktarih.com/index.php?option=com_content&task=category§ionid=30&id=115&Itemid=61&limit=15&limitstart=85), 2008.

Resmi Gazete; 20.12.1982.

Resmi Gazete; 01.11.1989.

Resmi Gazete; 10.11.2002.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Çankırı'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Çankırı'da tamamladıktan sonra 2002 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne girdi. Bu bölümden 2006 yılında mezun oldu. 2007 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yüksek lisans programına başladı. Halen eğitimine devam etmekte olup, bir kamu kurumunda memur olarak çalışmaktadır.